

SHREEMATHE RAMANUJAAYA NAMAHA

ASMATH GURUBHYO NAMAHA

VALMIKI RAMAYANAM

2. AYODHYA KANDAM

DIGITIZED

BY GOPALAN PARAVASTU

FEBRUARY 2021.

SOURCE: SRIMADVALMIKI

RAMAYANAM (SANSKRIT) 1933

BY SRI R. NAYAYANASWAMI AIYAR

శ్రీమద్వాల్మీకి రామాయణం

అయోధ్య కాండః

ప్రధమ స్సర్గః – శ్రీరామాభిషేకవ్యవసాయః

గచ్ఛతా మాతులకులం భరతేన మహాత్మనా
శత్రుఘ్నో నిత్యశత్రుఘ్నో నీతః ప్రీతి పురస్కృతః 1
స తత్ర న్యవస ద్భ్రాత్రా సహ సత్కార సత్కృతః
మాతులే నాఽశ్వపతినా పుత్ర స్నేహేన లాలితః 2
తత్రాపి నివసన్తౌ తౌ తర్ప్యమాణౌ చ కామతః
భ్రాతరౌ స్మరతాం వీరౌ వృద్ధం దశరథం నృపమ్ 3
రాజాపి తౌ మహాతేజాః సస్మార ప్రోషితౌ సుతౌ
ఉభౌ భరత శత్రుఘ్నౌ మహేన్ద్ర వరుణోపమౌ 4
సర్వ ఏవ తు తస్యేష్టా శ్చత్వారః పురుషర్షభాః
స్వశరీరా ద్వినిర్వృత్తా శ్చత్వార ఇవ బాహవః 5
తేషామపి మహాతేజా రామో రతికరః పితుః
స్వయమ్భూరివ భూతానాం బభూవ గుణవత్తరః 6
స హి దేవైరుదీర్ణస్య రావణస్య వధార్థిభిః
అర్థితో మానుషే లోకే జజ్ఞే విష్ణుః సనాతనః 7
కౌసల్యా శుశుభే తేన పుత్రేణాఽమిత తేజసా
యధా వరేణ దేవానా మఽదితి ర్వజ్రపాణినా 8
స హి వీర్యోపపన్నశ్చ రూపవానఽనసూయకః
భూమావనుపమః సూను ర్గుణై ర్దశరథోపమః 9
స తు నిత్యం ప్రశాన్తాత్మా మృదుపూర్వం చ భాషతే
ఉచ్యమానోపి పరుషం నోత్తరం ప్రతిపద్యతే 10

కథంచి దుపకారేణ కృతే నైకేన తుష్యతి
న స్మరత్యఽపకారాణాం శతమఽప్యాత్మవత్ తయా 11
శీల వృద్ధై ర్జ్ఞాన వృద్ధై ర్వయో వృద్ధైశ్చ సజ్జనైః
కథయన్నాస్త వై నిత్య మఽస్త్రయోగ్యాన్తరేష్వపి 12
బుద్ధిమాన్ మధురాభాషీ పూర్వభాషీ ప్రియం వదః
వీర్యవాన్ న చ వీర్యేణ మహతా స్వేన విస్మితః 13
న చానృత కథో విద్వాన్ వృద్ధానాం ప్రతిపూజకః
అనురక్తః ప్రజాభిశ్చ ప్రజాశ్చాఽప్యనురంజతే 14
సానుక్రోశో జిత క్రోధో బ్రాహ్మణ ప్రతిపూజకః
దీనాఽనుకంపీ ధర్మజ్ఞో నిత్యం ప్రగ్రహవాన్ శుచిః 15
కులోచితమతిః క్షాత్రం ధర్మం స్వం బహు మన్యతే
మన్యతే పరయా కీర్త్యా మహత్ స్వర్గ ఫలం తతః 16
నాశ్రేయసి రతో యశ్చ న విరుద్ధ కథారుచిః
ఉత్తరోత్తర యుక్తీనాం వక్తా వాచస్పతి ర్యథా 17
అరోగ స్తరుణో వాగ్మీ వపుష్మాన్ దేశకాలవిత్
లోకే పురుష సారజ్ఞః సాధు రేకో వినిర్మితః 18
స తు శ్రేష్ఠై ర్గుణై ర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః
బహిశ్చర ఇవ ప్రాణో బభూవ గుణతః ప్రియః 19
సమ్యగ్విద్యా వ్రతస్నాతో యథావత్ సాఽంగ వేదవిత్
ఇష్వఽస్త్రే చ పితు శ్శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాఽగ్రజః 20
కల్యాణాభిజనః సాధురదీనః సత్యవాగ్ ఋజుః
వృద్ధైరభివినీతశ్చ ద్విజై ర్ధర్మార్థదర్శిభిః 21
ధర్మార్థకామ తత్త్వజ్ఞః స్మృతిమాన్ ప్రతిభానవాన్
లౌకికే సమయాచారే కృతకల్పో విశారదః 22
నిభృతః సంవృతాకారో గుప్త మంత్ర స్సహాయవాన్
అమోఘ క్రోధ హర్షశ్చ త్యాగ సంయమ కాలవిత్ 23
దృఢ భక్తిః స్థిరప్రజ్ఞో నాఽసద్గ్రాహీ న దుర్వచాః
నిస్తంద్రి రప్రమత్తశ్చ స్వదోష పరదోషవిత్ 24
శాస్త్రజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ పురుషాఽన్తర కోవిదః
యః ప్రగ్రహాఽనుగ్రహయో ర్యథాన్యాయం విచక్షణః 25

సత్సంగ్రహ ప్రగ్రహణే స్థానవిన్నిగ్రహస్య చ
ఆయకర్మణ్యుపాయజ్ఞః సందృష్ట వ్యయకర్మవిత్ 26
శ్రైష్ఠ్యం శాస్త్ర సమూహేషు ప్రాప్తో వ్యామిశ్రకేషు చ
అర్థధర్మౌ చ సంగృహ్య సుఖతన్త్రో నచాఽలసః 27
వైహారికాణాం శిల్పానాం విజ్ఞాతార్థ విభాగవిత్
ఆరోహే వినయే చైవ యుక్తో వారణ వాజినామ్ 28
ధనుర్వేదవిదాం శ్రేష్ఠో లోకేఽతిరథ సమ్మతః
అభియాతా ప్రహర్తా చ సేనా నయవిశారదః 29
అప్రధృష్యశ్చ సంగ్రామే క్రుద్ధైరపి సురాసురైః
అనసూయో జితక్రోధో న దృప్తో న చ మత్సరీ 30
న చావమన్తా భూతానాం న చ కాలవశాఽనుగః
ఏవం శ్రేష్ఠై ర్గుణై ర్యుక్తః ప్రజానాం పార్థివాత్మజః 31
సమ్మత స్త్రిషు లోకేషు వసుధాయాః క్షమాగుణైః
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యో వీర్యేణాపి శచీపతేః 32
తథా సర్వ ప్రజాకాన్తైః ప్రీతి సంజననైః పితుః
గుణై ర్విరురుచే రామో దీప్తః సూర్య ఇవాంశుభిః 33
తమేవం వృత్త సంపన్న మఽప్రధృష్య పరాక్రమమ్
లోక పాలోపమం నాథ మఽకామయత మేదినీ 34
ఏతైస్తు బహుభి ర్యుక్తం గుణైరఽనుపమై స్సుతమ్
దృష్ట్వా దశరథో రాజా చక్రే చిన్తాం పరంతపః 35
అథ రాజ్ఞో బభూవైవం వృద్ధస్య చిరజీవినః
ప్రీతిరేషా కథం రామో రాజా స్యాన్ మమ జీవతి 36
ఏషా హ్యస్య పరా ప్రీతి ర్హృది సంపరివర్తతే
కదా నామ సుతం ద్రక్ష్యా మ్యభిషిక్త మహం ప్రియమ్ 37
వృద్ధి కామో హి లోకస్య సర్వభూతాఽనుకమ్పనః
మత్తః ప్రియతరో లోకే పర్జన్య ఇవ వృష్టిమాన్ 38
యమ శక్ర సమో వీర్యే బృహస్పతి సమో మతౌ
మహీధర సమో ధృత్యాం మత్తశ్చ గుణవత్తరః 39
మహీ మఽహ మిమాం కృత్స్నా మధితిష్ఠన్త మాత్మజమ్
అనేన వయసా దృష్ట్వా యథా స్వర్గ మవాప్నుయామ్ 40

ఇత్యేతై ర్వివిధై స్తై స్తై రఽన్యపార్థివ దుర్లభైః
శ్లిష్టైరపరిమేయై శ్చ లోకే లోకోత్తరై ర్గుణైః 41
తం సమీక్ష్య మహారాజో యుక్తం సముదితై శ్శుభైః
నిశ్చిత్య సచివైః సార్ధం యువరాజ మమన్యత 42
దివ్యఽన్తరిక్షే భూమౌ చ ఘోర ముత్పాతజం భయం
సంచచక్షే చ మేధావీ శరీరే చాత్మనో జరాం 43
పూర్ణచంద్రానన స్యాఽథ శోకాఽపనుద మాత్మనః
లోకే రామస్య బుబుధే సంప్రియత్వం మహాత్మనః 44
ఆత్మనశ్చ ప్రజానాం చ శ్రేయశే చ ప్రియేణ చ
ప్రాప్త కాలే స ధర్మాత్మా భక్త్యా త్వరితవాన్ నృపః 45
నానానగర వాస్తవ్యాన్ పృథగ్ జానపదానపి
సమానినాయ మేదిన్యాః ప్రధానాన్ పృథివీపతీన్ 46
తాన్ వేశ్మ నానాభరణై ర్యధాఽర్హం ప్రతిపూజితాన్
దదర్శాఽలంకృతో రాజా ప్రజాపతి రివ ప్రజాః 47
న తు కేకయ రాజానం జనకం వా నరాఽధిపః
త్వరయా చానయామాస పశ్చా త్తౌ శ్రోష్యతః ప్రియం 48
అథోపవిష్టే నృపతౌ తస్మిన్ పరబలార్దనే
తతః ప్రవివిశుః శేషా రాజానో లోక సమ్మతాః 49
అధ రాజ్ఞా వితీర్ణేషు వివిధే ష్వాసనేషు చ
రాజాన మేవాభిముఖా నిషేదు ర్నియకోవిదాః 50
స లబ్ధమానై ర్వినయా న్వితై ర్నృపైః
పురాలయై ర్జానపదైశ్చ మానవైః
ఉపోపవిష్టై ర్నృపతి ర్వృతో బభౌ
సహస్ర చక్షు ర్భగవానివాఽమరైః 51

ద్వితీయ స్సర్గః – పరిషదనుమోదనం

తతః పరిషదం సర్వా మామన్త్ర్య వసుధాఽధిపః
హిత ముద్ధర్షణం చేద మువాచాఽప్రతిమం వచః 1
దుందుభి స్వన కల్పేన గమ్భీరేణాఽనునాదినా
స్వరేణ మహతా రాజా జీమూత ఇవ నాదయన్ 2
రాజలక్షణ యుక్తేన కాంతే నాఽనుపమేన చ

ఉవాచ రసయుక్తేన స్వరేణ నృపతి ర్నృపాన్ 3
విదితం భవతా మేతత్ యథా మే రాజ్యముత్తమం
పూర్వకై ర్మమ రాజేంద్రైః సుతవత్ పరిపాలితం 4
సోఽహమిక్ష్వాకుభిః పూర్వై ర్నరేన్ద్రైః పరిపాలితమ్
శ్రేయసా యోక్తు కామోఽస్మి సుఖార్హ మఖిలం జగత్ 5
మయాప్యాచరితం పూర్వైః పన్థాన మనుగచ్ఛతా
ప్రజా నిత్య మనిద్రేణ యథాశక్త్యభిరక్షితాః 6
ఇదం శరీరం లోకస్య కృత్స్న స్య చరతా హితమ్
పాండర స్యాతపత్రస్య చ్ఛాయాయాం జరితం మయా 7
ప్రాప్య వర్ష సహస్రాణి బహూన్యాయూంషి జీవతః
జీర్ణస్యఽస్య శరీరస్య విశ్రాన్తి మభిరోచయే 8
రాజ ప్రభావ జుష్టాం హి దుర్వహా మఽజితేన్ద్రియైః
పరిశ్రాన్తోఽస్మి లోకస్య గుర్వీం ధర్మధురం వహన్ 9
సొఽహం విశ్రామ మిచ్ఛామి రామం కృత్వా ప్రజాహితే
సన్ని కృష్టా నిమాన్ సర్వా ననుమాన్య ద్విజర్షభాన్ 10
అనుజాతో హి మామ్ సర్వై ర్గుణై ర్జ్యేష్ఠో మమాత్మజః
పురన్దర సమో వీర్యే రామః పర పురంజయః 11
తం చన్ద్ర మివ పుష్యేణ యుక్తం ధర్మ భృతాం వరమ్
యౌవరాజ్యే నియోక్తాఽస్మి ప్రీతః పురుష పుంగవమ్ 12
అనురూపః స వై నాథో లక్ష్మీవాన్ లక్ష్మణాగ్రజః
త్రైలోక్యమపి నాథేన యేన స్యాత్ నాథవత్తరమ్ 13
అనేన శ్రేయసా సద్యః సంయోజ్యాఽహ మిమాం మహీమ్
గతక్లేశో భవిష్యామి సుతే తస్మిన్ నివేశ్య వై 14
యదిదం మేఽనురూపార్థం మయా సాధు సుమంత్రితం
భవంతో మేఽనుమన్యంతాం కథం వా కరవాణ్యఽహం 15
యద్యప్యేషా మమ ప్రీతి ర్హిత మన్యత్ విచిన్త్యతాం
అన్యా మధ్యస్థ చింతా హి విమర్దాభ్యదికోదయా 16
ఇతి బ్రువన్తం ముదితాః ప్రత్యనన్దన్ నృపా నృపమ్
వృష్టిమన్తం మహామేఘం నర్దన్త మివ బర్హిణః 17
స్నిగ్ధోఽనునాదీ సంజజ్ఞే తత్ర హర్ష సమీరితః

జనౌఘోద్ఘుష్ట సన్నాదౌ మేదినీం కంపయ న్నివ 18
తస్య ధర్మార్థ విదుషో భావ మాజ్ఞాయ సర్వశః
బ్రాహ్మణా జనముఖ్యాశ్చ పౌర జానపదై స్సహ 19
సమేత్య మంత్రయిత్వా తు సమతాగత బుద్ధయః
ఊచుశ్చ మనసా జ్ఞాత్వా వృద్ధం దశరథం నృపమ్ 20
అనేక వర్ష సాహస్రో వృద్ధ స్త్వమసి పార్థివ
స రామం యువరాజాన మభిషిఞ్చస్వ పార్థివమ్ 21
ఇచ్ఛామోహి మహాబాహుం రఘువీరం మహాబలం
గజేన మహతా యాంతం రామం ఛత్రా వృతాననం 22
ఇతి తద్వచనం శృత్వా రాజా తేషాం మనః ప్రియమ్
అజాన న్నివ జిజ్ఞాసు రిదం వచన మబ్రవీత్ 23
శృత్వైవ వచనం యన్మే రాఘవం పతిమిచ్ఛథ
రాజానః సంశయోఽయం మే కిమిదం బ్రూత తత్త్వతః 24
కథం ను మయి ధర్మేణ పృథివీ మఽనుశాసతి
భవన్తో ద్రష్టు మిచ్ఛన్తి యువరాజం మమాత్మజమ్ 25
తే తమూచుర్మహాత్మానం పౌర జానపదైః సహ
బహవో నృప కల్యాణా గుణాః పుత్రస్య సన్తి తే 26
గుణాన్ గుణవతో దేవ దేవకల్పస్య ధీమతః
ప్రియానానందనాన్ కృత్స్నా న్ ప్రవక్ష్యామోద్య తాన్ శృణు 27
దివ్యై ర్గుణైః శక్రసమో రామః సత్యపరాక్రమః
ఇక్ష్వాకుభ్యోపి సర్వేభ్యో హ్యతిరిక్తో విశామ్పతే 28
రామః సత్పురుషో లోకే సత్యధర్మ పరాయణః
సాక్షా ద్రామా ద్వినిర్వృత్తో ధర్మశ్చాపి శ్రియా సహ 29
ప్రజా సుఖత్వే చంద్రస్య వసుధాయాః క్షమా గుణైః
బుద్ధ్యా బృహస్పతేస్తుల్యో వీర్యే సాక్షా చ్ఛచీపతేః 30
ధర్మజ్ఞః సత్యసంధశ్చ శీలవానఽనసూయకః
క్షాన్తః సాన్త్వయితా శ్లక్ష్ణః కృతజ్ఞో విజితేన్ద్రియః 31
మృదుశ్చ స్థిర చిత్తశ్చ సదా భవ్యోఽనసూయకః
ప్రియవాదీ చ భూతానాం సత్యవాదీ చ రాఘవః 32
బహుశ్రుతానాం వృద్ధానాం బ్రాహ్మణానాముపాసితా

తేనా స్యేహాఽతులా కీర్తిః యశ స్తేజశ్చ వర్ధతే 33
దేవాఽసుర మనుష్యాణాం సర్వాఽస్త్రేషు విశారదః
సమ్య గ్విద్యా వ్రత స్నాతో యథావత్ సాంగ వేదవిత్ 34
గాన్ధర్వే చ భువి శ్రేష్ఠో బభూవ భరతాగ్రజః
కల్యాణాభిజన స్సాధు రదీనాత్మా మహామతిః 35
ద్విజై రభివినీతశ్చ శ్రేష్ఠై ర్ధర్మాఽర్ధ నైపుణైః
యదా వ్రజతి సంగ్రామం గ్రామార్థే నగరస్య వా 36
గత్వా సౌమిత్రి సహితో నాఽవిజిత్య నివర్తతే
సంగ్రామాత్ పునరాగమ్య కుఞ్జరేణ రథేన వా 37
పౌరాన్ స్వజనవ న్నిత్యం కుశలం పరిపృచ్ఛతి
పుత్రే ష్వగ్నిషు దారేషు ప్రేష్య శిష్యగణేషు చ 38
నిఖిలే నాఽనుపూర్వ్యా చ్చ పితా పుత్రానివౌరసాన్
శుశ్రూషన్తే చ వః శిష్యాః కచ్చిత్ కర్మసు దంశితాః 39
ఇతి నః పురుషవ్యాఘ్రః సదా రామోభిభాషతే
వ్యసనేషు మనుష్యాణాం భృశం భవతి దుఃఖితః 40
ఉత్సవేషు చ సర్వేషు పితేవ పరితుష్యతి
సత్యవాదీ మహేష్వాసో వృద్ధ సేవీ జితేన్ద్రియః 41
స్మిత పూర్వాభిభాషీ చ ధర్మం సర్వాత్మనాశ్రితః
సమ్యక్ యోక్తా శ్రేయసాం చ న విగృహ్య కథారుచిః 42
ఉత్తరోత్తర యుక్తౌ చ వక్తా వాచస్పతి ర్యథా
సుభ్రూరాయత తామ్రాక్ష స్సాక్షాత్ విష్ణురివా స్వయం 43
రామో లోకోభిరామోఽయం శౌర్య వీర్య పరాక్రమైః
ప్రజా పాలన సంయుక్తో న రాగోపహతేంద్రియః 44
శక్ర స్త్రైలోక్యమప్యేకో భోక్తుం కిన్ను మహీ మిమాం
నాఽస్య క్రోధః ప్రసాదశ్చ నిరర్థోఽస్తి కదాచన 45
హన్త్యేవ నియమా ద్వధ్యా న వధ్యేషు న కుప్యతి
యునక్త్యర్థైః ప్రహృష్టశ్చ తమసౌ యత్ర తుష్యతి 46
శాంతైః సర్వ ప్రజాకాంతైః ప్రీతి సంజననై ర్నృణాం
గుణై ర్విరుచే రామో దీప్తః సూర్య ఇవాంశుభిః 47
తమేవం గుణ సంపన్నం రామం సత్యపరాక్రమం

లోకపాలోపమం నాథమకామయత మేదినీ 48
వత్సః శ్రేయసి జాతస్తే దిష్ట్యాసౌ తవ రాఘవః
దిష్ట్యా పుత్ర గుణైర్యుక్తో మరీచ ఇవ కాశ్యపః 49
బలమారోగ్య మాయుశ్చ రామస్య విదితాత్మనః
దేవాఽసుర మనుష్యేషు గంధర్వోరగేషు చ 50
ఆశంసతే జనః సర్వో రాష్ట్రే పురవరే తథా
అభ్యన్తరశ్చ బాహ్యాశ్చ పౌర జానపదోజనః 51
స్త్రియో వృద్ధాః తరుణ్యశ్చ సాయం ప్రాతః సమాహితాః
సర్వాన్ దేవాన్ నమస్యన్తి రామస్యాఽర్థే మనస్వినః 52
తేషా తద్యాచితం దేవ త్వత్ ప్రసాదాత్ సమృధ్యతామ్
రామ మిన్దీవరశ్యామం సర్వశత్రు నిబర్హణమ్ 53
పశ్యామో యౌవరాజ్యస్థం తవ రాజోత్తమాత్మజమ్||
తం దేవదేవోపమమాత్మజం తే
సర్వస్య లోకస్య హితే నివిష్టమ్
హితాయ నః క్షిప్ర ముదార జుష్టం
ముదాభిషేక్తుం వరద త్వమర్హసి 54

తృతీయ స్సర్గః – పుత్రానుశాసనం

తేషా మంజలి పద్మాని ప్రగృహీతాని సర్వశః
ప్రతిగృహ్యాబ్రవీత్ రాజా తేభ్యః ప్రియ హితం వచః 1
అహోఽస్మి పరమ ప్రీతః ప్రభావశ్చాతులో మమ
యన్మే జ్యేష్ఠం ప్రియం పుత్రం యౌవ రాజ్యస్థ మిచ్ఛథ 2
ఇతి ప్రత్యర్చ్య తాన్ రాజా బ్రాహ్మణా నిద మబ్రవీత్
వసిష్ఠం వామదేవం చ తేషామేవోపశృణ్వతామ్ 3
చైత్రః శ్రీమానఽయం మాసః పుణ్యః పుష్పిత కాననః
యౌవ రాజ్యాయ రామస్య సర్వమేవోపకల్ప్యతామ్ 4
రాజ్ఞా స్తూపరతే వాక్యే జన ఘోషో మహానఽభూత్
శనైః తస్మిన్ ప్రశాంతే చ జన ఘోషే జనాఽధిపః 5
వశిష్ఠం మునిశార్దూలం రాజా వచనమబ్రవీత్
అభిషేకాయ రామస్య యత్కర్మ సపరిచ్ఛదం 6
తదద్య భగవాన్ సర్వ మాజ్ఞాపయితు మర్హసి

తత్ శృత్వా భూమిపాలస్య వశిష్ఠో ద్విజ సత్తమః 7
ఆదిదేశాఽగ్రతో రాజ్ఞ స్థితాన్ యుక్తాన్ కృతాంజలీన్
సువర్ణాదీని రత్నాని బలీన్ సర్వౌషధీరపి 8
శుక్ల మాల్యాని లాజాంశ్చ పృథక్చ మధు సర్పిషీ
అహతాని చ వాసాంసి రథం సర్వాయుధా న్యపి 9
చతురంగ బలం చైవ గజం చ శుభ లక్షణం
చామర వ్యజనే శ్వేతం ధ్వజం ఛత్రం చ పాండరం 10
శతం చ శాతకుమ్భానాం కుమ్భానా మగ్ని వర్చసాం
హిరణ్య శృంగ మృషభం సమగ్రం వ్యాఘ్ర చర్మ చ 11
ఉపస్థాపయత ప్రాతరగ్న్యగారం మహీపతేః
యచ్చాఽన్యత్కించి దేష్టవ్యం త త్సర్వ ముపకల్ప్యతాం 12
అంతఃపురస్య ద్వారాణి సర్వస్య నగరస్య చ
చందన స్రగ్భిరర్చ్యన్తాం ధూపైశ్చ ఘ్రాణ హారిభిః 13
ప్రశస్త మన్నం గుణవ ద్దధి క్షీరోప సేచనం
ద్విజానాం శత సాహస్రం యత్ప్రకామమలం భవేత్ 14
సత్కృత్య ద్విజ ముఖ్యానాం శ్వః ప్రభాతే ప్రదీయతాం
ఘృతం దధి చ లాజాశ్చ దక్షిణాశ్చాపి పుష్కలాః 15
సూర్యేఽభ్యుదిత మాత్రే శ్వో భవితా స్వస్తి వాచనం
బ్రాహ్మణాశ్చ నిమంత్ర్యంతాం కల్ప్యంతామాసనాని చ 16
ఆబధ్యంతాం పతాకాశ్చ రాజ మార్గశ్చ సిచ్యతాం
సర్వే చ తాలావచరా గణికాశ్చ స్వలంకృతాః 17
కక్ష్యాం ద్వితీయా మాశ్రిత్య తిష్ఠంతు నృప వేశ్మనః
దేవాయతన చైత్యేషు సాఽన్న భక్ష్యాః స దక్షిణాః 18
ఉపస్థాపయితవ్యాః స్యు ర్మాల్య యోగ్యాః పృథక్ పృథక్
దీర్ఘాఽసి బద్ధా యోధాశ్చ సన్నద్ధా హృష్ట మానసాః 19
మహారాజాంగణం సర్వే ప్రవిశంతు మహోదయం
ఏవం వ్యాదిశ్య విప్రౌ తౌ క్రియా స్తత్ర సునిష్ఠితౌ 20
చక్రతుశ్చైవ య చ్ఛేషం పార్థివాయ నివేద్య చ
కృత మిత్యేవ చాఽబ్రూతా మభిగమ్య జగత్పతిమ్ 21
యథోక్త వచనం ప్రీతౌ హర్షయుక్తౌ ద్విజర్షభౌ

తతః సుమన్త్రం ద్యుతిమాన్ రాజా వచన మబ్రవీత్ 22
రామః కృతాత్మా భవతా శీఘ్రమానీయతా మితి
స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ సుమన్త్రో రాజశాసనాత్ 23
రామం తత్రానయాం చక్రే రథేన రథినాం వరమ్
అథ తత్ర సమాసీనాః తదా దశరథం నృపమ్ 24
ఉపవిష్టాశ్చ సచివా రాజానశ్చ ససైగామాః
ప్రాచ్యోదీచ్యాః ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ భూమిపాః 25
మ్లేచ్ఛా శ్చార్యాశ్చ యే చాన్యే వన శైలాఽన్త వాసినః
ఉపాసాం చక్రిరే సర్వే తం దేవా ఇవ వాసవమ్ 26
తేషాం మధ్యే స రాజర్షి ర్మరుతామివ వాసవః
ప్రాసాదస్థో రథగతం దదర్శాయాన్త మాత్మజమ్ 27
గన్ధర్వరాజ ప్రతిమం లోకే విఖ్యాత పౌరుషమ్
దీర్ఘబాహుం మహాసత్త్వం మత్త మాతఙ్గ గామినమ్ 28
చన్ద్రకాన్తాననం రామమతీవ ప్రియ దర్శనమ్
రూపౌదార్య గుణైః పుంసాం దృష్టి చిత్తాఽపహారిణమ్ 29
ఘర్మాభితప్తాః పర్జన్యం హ్లాదయన్త మివ ప్రజాః
న తతర్ప సమాయాన్తం పశ్యమానో నరాఽధిపః 30
అవతార్య సుమన్త్రస్తం రాఘవం స్యన్దనోత్తమాత్
పితుః సమీపం గచ్ఛన్తం ప్రాఞ్జలిః పృష్ఠతోఽన్వగాత్ 31
స తం కైలాస శృఙ్గాభం ప్రాసాదం నరపుంగవః
ఆరురోహ నృపం ద్రష్టుం సహ సూతేన రాఘవః 32
స ప్రాఞ్జలి రభిప్రేత్య ప్రణతః పితురఽన్తికే
నామ స్వం శ్రావయన్ రామో వవన్దే చరణౌ పితుః 33
తం దృష్ట్వా ప్రణతం పార్శ్వే కృతాంజలి పుటం నృపః
గృహ్యాంజలౌ సమాకృష్య సస్వజే ప్రియ మాత్మజమ్ 34
తస్మై చాఽభ్యుదితం సౌమ్యం మణి కాఞ్చన భూషితమ్
దిదేశ రాజా రుచిరం రామాయ పరమాసనమ్ 35
త దాసనవరం ప్రాప్య వ్యదీపయత రాఘవః
స్వయేవ ప్రభయా మేరు ముదయే విమలో రవిః 36
తేన విభ్రాజతా తత్ర సా సభాభివ్యరోచత

విమల గ్రహ నక్షత్రా శారదీ ద్యౌరివేన్దునా 37
తం పశ్యమానో నృపతి స్తుతోష ప్రియ మాత్మజమ్
అలంకృత మివాత్మానమాదర్శ తల సంస్థితమ్ 38
స తం సస్మిత మాభాష్య పుత్రం పుత్రవతాం వరః
ఉవాచేదం వచో రాజా దేవేన్ద్ర మివ కాశ్యపః 39
జ్యేష్ఠాయామఽసి మే పత్న్యాం సదృశ్యాం సదృశ స్సుతః
ఉత్పన్న స్త్వం గుణశ్రేష్ఠో మమ రామాత్మజః ప్రియః 40
యత స్త్వయా ప్రజాశ్చేమాః స్వగుణై రనురఞ్జితాః
తస్మాత్ త్వం పుష్యయోగేన యౌవరాజ్య మవాప్నుహి 41
కామత స్త్వం ప్రకృత్యైవ వినీతో గుణవానసి
గుణవత్యపి తు స్నేహాత్ పుత్ర వక్ష్యామి తే హితమ్ 42
భూయో వినయ మాస్థాయ భవ నిత్యం జితేన్ద్రియః
కామ క్రోధ సముత్థాని త్యజేథా వ్యసనాని చ 43
పరోక్షయా వర్తమానో వృత్త్యా ప్రత్యక్షయా తథా
అమాత్య ప్రభృతీః సర్వాః ప్రకృతీశ్చాఽనురఞ్జయ 44
కోష్ఠా గారాయుధాగారైః కృత్వా సన్నిచయాన్ బహూన్
తుష్టాఽనురక్త ప్రకృతి ర్యః పాలయతి మేదినీమ్ 45
తస్య నన్దన్తి మిత్రాణి లబ్ధ్వాఽమృత మివాఽమరాః
తస్మాత్ పుత్ర త్వమాత్మానం నియమ్యైవం సమాచర 46
తచ్ఛ్రుత్వా సుహృద స్తస్య రామస్య ప్రియకారిణః
త్వరితాః శీఘ్ర మభ్యేత్య కౌసల్యాయై న్యవేదయన్ 47
సా హిరణ్యం చ గాశ్చైవ రత్నాని వివిధాని చ
వ్యాదిదేశ ప్రియాఖ్యేభ్యః కౌసల్యా ప్రమదోత్తమా 48
అథాభివాద్య రాజానం రథ మారుహ్య రాఘవః
యయౌ స్వం ద్యుతిమ ద్వేశ్మ జనౌఘైః ప్రతిపూజితః 49
తే చాపి పౌరా నృపతేః వచస్తు
శృత్వా తదా లాభ మివేష్టమాశు
నరేన్ద్ర మామన్త్ర్య గృహాణి గత్వా
దేవాన్ సమానర్చురఽతిప్రహృష్టాః 50

చతుర్థ స్సర్గః – మాత్రాశీః పరిగ్రహః

గతేష్వఽథ నృపో భూయః పౌరేషు సహ మన్త్రిభిః
మన్త్రయిత్వా తత శ్చక్రే నిశ్చయజ్ఞః స నిశ్చయమ్ 1
శ్వ ఏవ పుష్యో భవితా శ్వోభిషేచ్యస్తు మే సుతః
రామో రాజీవపత్రాఽక్షో యౌవరాజ్య ఇతి ప్రభుః 2
అథాఽన్తర్గృహ మావిశ్య రాజా దశరథ స్తదా
సూత మాజ్ఞాపయామాస రామం పునరిహానయ 3
ప్రతిగృహ్య స త ద్వాక్యం సూతః పునరుపాయయౌ
రామస్య భవనం శీఘ్రం రామ మానయితుం పునః 4
ద్వార్స్థై రావేదితం తస్య రామాయాగమనం పునః
శృత్వైవ చాపి రామ స్తం ప్రాప్తం శఙ్కాఽన్వితోభవత్ 5
ప్రవేశ్య చైనం త్వరితం రామో వచన మబ్రవీత్
య దాగమన కృత్యం తే భూయ స్తత్ బ్రూహ్యశేషతః 6
త మువాచ తతః సూతో రాజా త్వాం ద్రష్టు మిచ్ఛతి
శృత్వా ప్రమాణమత్ర త్వం గమనా యేతరాయ వా 7
ఇతి సూత వచః శృత్వా రామోఽథ త్వరయాన్వితః
ప్రయయౌ రాజ భవనం పునర్ ద్రష్టుం నరేశ్వరమ్ 8
తం శృత్వా సమఽనుప్రాప్తం రామం దశరథో నృపః
ప్రవేశయామాస గృహం వివక్షుః ప్రియ ముత్తమమ్ 9
ప్రవిశన్నేవ చ శ్రీమాన్ రాఘవో భవనం పితుః
దదర్శ పితరం దూరాత్ ప్రణిపత్య కృతాఞ్జలిః 10
ప్రణమన్తం సముత్థాప్య తం పరిష్వజ్య భూమిపః
ప్రదిశ్య చాఽస్మై రుచిర మాసనం పునరఽబ్రవీత్ 11
రామ వృద్ధోఽస్మి దీర్ఘాయు ర్భుక్తా భోగా మయేప్సితాః
అన్నవద్భిః క్రతు శతై స్తథేష్టం భూరి దక్షిణైః 12
జాత మిష్టమపత్యం మే త్వ మద్యాఽనుపమం భువి
దత్త మిష్టమధీతం చ మయా పురుష సత్తమ 13
అనుభూతాని చేష్టాని మయా వీర సుఖాన్యపి
దేవర్షి పితృ విప్రాణా మనృణోఽస్మి తథాత్మనః 14
న కించిన్ మమ కర్తవ్యం తవాఽన్యత్రాభిషేచనాత్
అతో యత్త్వా మహం బ్రూయాం త న్మే త్వం కర్తుమఽర్హసి 15

అద్య ప్రకృతయః సర్వా స్త్వా మిచ్ఛన్తి నరాఽధిపమ్
అత స్త్వాం యువరాజాన మభిషేక్ష్యామి పుత్రక 16
అపిచాఽద్యాశుభాన్ రామ స్వప్నాన్ పశ్యామి దారుణాన్
సనిర్ఘాతా దివోల్కాశ్చ పతతీహ మహాస్వనా 17
అవష్టబ్ధం చ మే రామ నక్షత్రం దారుణైర్ గ్రహైః
ఆవేదయన్తి దైవజ్ఞాః సూర్యాఽఙ్గారక రాహుభిః 18
ప్రాయేణ హి నిమిత్తానా మీదృశానాం సముద్భవే
రాజా హి మృత్యు మాప్నోతి ఘోరాం వాఽఽపద మృచ్ఛతి 19
త ద్యావదేవ మే చేతో న విముహ్యతి రాఘవ
తావదేవాభిషిఞ్చస్వ చలా హి ప్రాణినాం మతిః 20
అద్య చన్ద్రోభ్యుపగతః పుష్యాత్ పూర్వం పునర్వసూ
శ్వః పుష్యయోగం నియతం వక్ష్యన్తే దైవ చిన్తకాః 21
తత్ర పుష్యేభిషిఞ్చస్వ మన స్త్వరయతీవ మామ్
శ్వ స్త్వాఽహ మభిషేక్ష్యామి యౌవరాజ్యే పరంతప 22
తస్మా త్త్వయాఽద్య ప్రభృతి నిశేయం నియతాత్మనా
సహ వధ్వోపవస్తవ్యా దర్భ ప్రస్తర శాయినా 23
సుహృద శ్చాప్రమత్తా స్త్వాం రక్షన్త్వఽద్య సమన్తతః
భవన్తి బహువిఘ్నాని కార్యాణ్యేవం విధాని హి 24
విప్రోషితశ్చ భరతో యావదేవ పురాదితః
తావదేవాభిషేక స్తే ప్రాప్తకాలో మతో మమ 25
కామం ఖలు సతాం వృత్తే భ్రాతా తే భరతః స్థితః
జ్యేష్ఠాఽనువర్తీ ధర్మాత్మా సానుక్రోశో జితేన్ద్రియః 26
కిం తు చిత్తం మనుష్యాణా మనిత్యమితి మే మతిః
సతాం చ ధర్మ నిత్యానాం కృత శోభి చ రాఘవ 27
ఇత్యుక్తః సోఽభ్యనుజ్ఞాతః శ్వో భావిన్యభిషేచనే
వ్రజేతి రామః పితర మభివాద్యాభ్యయాత్ గృహమ్ 28
ప్రవిశ్య చాత్మనో వేశ్మ రాజ్ఞోద్దిష్టేభిషేచనే
తక్షణేన చ నిర్గమ్య మాతురన్తఃపురం యయౌ 29
తత్ర తాం ప్రవణా మేవ మాతరం క్షౌమ వాసినీమ్
వాగ్యతాం దేవతాగారే దదర్శాఽయాచతీం శ్రియమ్ 30

ప్రాగేవ చాగతా తత్ర సుమిత్రా లక్ష్మణ స్తథా
సీతా చానాయితా శృత్వా ప్రియం రామాభిషేచనమ్ 31
తస్మిన్ కాలే హి కౌసల్యా తస్థావామీలితేక్షణా
సుమిత్రయాన్వాస్యమానా సీతయా లక్ష్మణేన చ 32
శృత్వా తు పుష్యే పుత్రస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్
ప్రాణాయామేన పురుషం ధ్యాయమానా జనార్దనమ్ 33
తథా సనియమా మేవ సోఽభిగమ్యాభివాద్య చ
ఉవాచ వచనం రామో హర్షయం స్తా మనిందితాం 34
అమ్బ పిత్రా నియుక్తోఽస్మి ప్రజాపాలన కర్మణి
భవితా శ్వోభిషేకోఽయం యథా మే శాసనం పితుః 35
సీతయా ప్యుపవస్తవ్యా రజనీయం మయా సహ
ఏవమ్ ఋుత్విగుపాధ్యాయైః సహ మా ముక్తవాన్ పితా 36
యాని యా న్యఽత్ర యోగ్యాని శ్వో భావిన్యభిషేచనే
తాని మే మఙ్గళాన్యఽద్య వైదేహ్యాశ్చైవ కారయ 37
ఏత చ్ఛ్రుత్వా తు కౌసల్యా చిరకాలాభికాంక్షితమ్
హర్ష బాష్పాకులం వాక్య మిదం రామ మభాషత 38
వత్స రామ చిరంజీవ హతా స్తే పరిపన్థినః
జ్ఞాతీన్ మే త్వం శ్రియా యుక్తః సుమిత్రాయాశ్చ నన్దయ 39
కల్యాణే బత నక్షత్రే మయి జాతోఽసి పుత్రక
యేన త్వయా దశరథో గుణై రాధితః పితా 40
అమోఘం బత మే క్షాన్తం పురుషే పుష్కరేక్షణే
యేయ మిక్ష్వాకు రాజ్య శ్రీః పుత్ర త్వాం సంశ్రయిష్యతి 41
ఇత్యేవ ముక్తో మాత్రేదం రామో భ్రాతర మబ్రవీత్
ప్రాఞ్జలిం ప్రహ్వ మాసీన మభివీక్ష్య స్మయన్నివ 42
లక్ష్మణే మాం మయా సార్ధం ప్రశాధి త్వం వసుంధరామ్
ద్వితీయం మేఽన్తరాత్మానం త్వామియం శ్రీరుపస్థితా 43
సౌమిత్రే భుంక్ష్వ భోగాం స్త్వ మిష్టాన్ రాజ్య ఫలాని చ
జీవితం చ హి రాజ్యం చ త్వదర్థ మభికామయే 44
ఇత్యుక్త్వా లక్ష్మణం రామో మాతరావభివాద్య చ
అభ్యనుజ్ఞాప్య సీతాం చ జగామ స్వం నివేశనమ్ 45

పంచమ స్సర్గః – వ్రతచర్యా విధానం

సందిశ్య రామం నృపతిః శ్వో భావిన్యభిషేచనే
పురోహితం సమాహూయ వసిష్ఠ మిదమబ్రవీత్ 1
గచ్ఛోపవాసం కాకుత్స్థం కారయాఽద్య తపోధన
శ్రేయసే రాజ్యలాభాయ వధ్వా సహ యత వ్రతమ్ 2
తథేతి చ స రాజానముక్త్వా వేదవిదాం వరః
స్వయం వసిష్ఠో భగవాన్ యయౌ రామ నివేశనమ్ 3
ఉపవాసయితుం రామం మంత్రవన్ మంత్ర కోవిదః
బ్రాహ్మం రధవరం యుక్త మాస్థాయ సుదృఢ వ్రతః 4
స రామ భవనం ప్రాప్య పాణ్డరాఽభ్ర ఘన ప్రభమ్
తిస్రః కక్ష్యా రథే నైవ వివేశ మునిసత్తమః 5
త మాగతమ్ ఋషిం రామ స్త్వరన్నివ ససంభ్రమం
మానయిష్యన్ స మానాఽర్హం నిశ్చక్రామ నివేశనాత్ 6
అభ్యేత్య త్వరమాణశ్చ రథాభ్యాశం మనీషిణః
తతోఽవతారయామాస పరిగృహ్య రథాత్ స్వయమ్ 7
స చైనం ప్రశ్రితం దృష్ట్వా సంభాష్యాభి ప్రసాద్య చ
ప్రియాఽర్హం హర్షయన్ రామ మిత్యువాచ పురోహితః 8
ప్రసన్న స్తే పితా రామ యౌవరాజ్య మవాప్స్యసి
ఉపవాసం భవానద్య కరోతు సహ సీతయా 9
ప్రాత స్త్వామభిషేక్తా హి యౌవరాజ్యే నరాఽధిపః
పితా దశరథః ప్రీత్యా యయాతిం నహుషో యథా 10
ఇత్యుక్త్వా స తదా రామ ముపవాసం యత వ్రతమ్
మన్త్రవత్ కారయామాస వైదేహ్యా సహితం మునిః 11
తతో యథావ ద్రామేణ స రాజ్ఞో గురురఽర్చితః
అభ్యనుజ్ఞాప్య కాకుత్స్థం యయౌ రామ నివేశనాత్ 12
సుహృద్భి స్తత్ర రామోపి సహాసీనః ప్రియం వదైః
సభాజితో వివేశాఽథ తాననుజ్ఞాప్య సర్వశః 13
ప్రహృష్ట నర నారీకం రామవేశ్మ తదా బభౌ
యథా మత్త ద్విజగణం ప్రఫుల్ల నలినం సరః 14
స రాజభవన ప్రఖ్యా స్తస్మాద్రామ నివేశనాత్

నిస్సృత్య దదృశే మార్గం వసిష్ఠో జన సంవృతమ్ 15
బృన్ద బృన్దై రయోధ్యాయాం రాజమార్గాః సమన్తతః
బభూవు రభిసంబాధాః కుతూహల జనై ర్వృతాః 16
జన బృన్దోర్మి సంఘర్ష హర్షస్వన వృత స్తదా
బభూవ రాజమార్గస్య సాగర స్యేవ నిస్వనః 17
సిక్త సంమృష్ట చ రథ్యా హి తదఽహర్వన మాలినీ
ఆసీ దయోధ్యా నగరీ సముచ్ఛ్రిత గృహధ్వజా 18
తదా హ్యయోధ్యా నిలయః సస్త్రీ బాలాకులో జనః
రామాభిషేక మాకాంక్ష న్నాకాంక్ష న్నుదయం రవేః 19
ప్రజాఽలంకార భూతం చ జనస్యానన్ద వర్ధనమ్
ఉత్సుకోఽభూజ్జనో ద్రష్టుం త మయోధ్యా మహోత్సవమ్ 20
ఏవం తం జన సంబాధం రాజమార్గం పురోహితః
వ్యూహన్నివ జనౌఘం తం శనై రాజకులం యయౌ 21
సితాఽభ్ర శిఖర ప్రఖ్యం ప్రాసాద మధిరుహ్య సః
సమీయాయ నరేన్ద్రేణ శక్రేణేవ బృహస్పతిః 22
తమాగత మభిప్రేక్ష్య హిత్వా రాజాసనం నృపః
పప్రచ్ఛ స చ తస్మై తత్ కృత మిత్యఽభ్యవేదయత్ 23
తేన చైవ తదా తుల్యం సహాసీనాః సభాసదః
ఆసనేభ్యః సముత్తస్థుః పూజయంతః పురోహితం 24
గురుణాత్వఽభ్యనుజ్ఞాతో మనుజౌఘం విసృజ్య తమ్
వివేశాన్తఃపురం రాజా సింహో గిరిగుహా మివ 25
తదగ్ర్యవేష ప్రమదా జనాకులం
మహేన్ద్ర వేశ్మ ప్రతిమం నివేశనమ్
విదీపయం శ్చారు వివేశ పార్థివః
శశీవ తారాగణ సంకులం నభః 26

షష్ఠ స్సర్గః – పౌరోత్సేకః

గతే పురోహితే రామః స్నాతో నియత మానసః
సహ పత్న్యా విశాలాక్ష్యా నారాయణ ముపాగమత్ 1
ప్రగృహ్య శిరసా పాత్రీం హవిషో విధివ త్తదా
మహతే దైవతాయాఽఽజ్యం జుహావ జ్వలితేనలే 2

శేషం చ హవిష స్తస్య ప్రాశ్యాశా స్యాత్మనః ప్రియమ్
ధ్యాయన్ నారాయణం దేవం స్వాస్తీర్ణే కుశ సంస్తరే 3
వాగ్యతః సహ వైదేహ్యా భూత్వా నియత మానసః
శ్రీమత్యాయతనే విష్ణోః శిశ్యే నరవరాత్మజః 4
ఏక యామాఽవశిష్టాయాం రాత్ర్యాం ప్రతివిబుధ్య సః
అలంకార విధిం కృత్స్నం కారయామాస వేశ్మనః 5
తత్ర శృణ్వన్ సుఖా వాచః సూత మాగధ వన్దినామ్
పూర్వాం సంధ్యా ముపాసీనో జజాప యత మానసః 6
తుష్టావ ప్రణతశ్చైవ శిరసా మధుసూదనమ్
విమల క్షౌమ సంవీతో వాచయామాస చ ద్విజాన్ 7
తేషాం పుణ్యాహ ఘోషోఽథ గమ్భీర మధుర స్తదా
అయోధ్యాం పూరయామాస తూర్య ఘోషాఽనునాదితః 8
కృతోపవాసం తు తదా వైదేహ్యా సహ రాఘవమ్
అయోధ్యా నిలయః శృత్వా సర్వః ప్రముదితో జనః 9
తతః పౌరజనః సర్వః శృత్వా రామాభిషేచనమ్
ప్రభాతాం రజనీం దృష్ట్వా చక్రే శోభయితుం పురీం 10
సితాఽభ్ర శిఖరాభేషు దేవతాయతనేషు చ
చతుష్పథేషు రథ్యాసు చైత్యే ష్వట్టాలకేషు చ 11
నానాపణ్య సమృద్ధేషు వణిజామాపణేషు చ
కుటుమ్బినాం సమృద్ధేషు శ్రీమత్సు భవనేషు చ 12
సభాసు చైవ సర్వాసు వృక్షేష్వాలక్షితేషు చ
ధ్వజాః సముచ్ఛ్రితా శ్చిత్రాః పతాకాశ్చాఽభవం స్తదా 13
నట నర్తక సంఘానాం గాయకానాం చ గాయతామ్
మనః కర్ణ సుఖా వాచః శుశ్రావ జనతా తతః 14
రామాభిష్టవ యుక్తాశ్చ కథా శ్చక్రు ర్మిథో జనాః
రామాభిషేకే సంప్రాప్తే చత్వరేషు గృహేషు చ 15
బాలాపి క్రీడమానా గృహద్వారేషు సంఘశః
రామాభిషేక సంయుక్తా శ్చక్రురేవ మిథః కథాః 16
కృత పుష్పోప హారశ్చ ధూప గన్ధాధి వాసితః
రాజమార్గః కృతః శ్రీమాన్ పౌరై రామాభిషేచనే 17

ప్రకాశీకరణాఽర్థం చ నిశాగమన శఙ్కయా
దీప వృక్షాం స్తథా చక్రురనురథ్యాసు సర్వశః 18
అలంకారం పుర స్త్యైవం కృత్వా తత్ పుర వాసినః
ఆకాంక్షమాణా రామస్య యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ 19
సమేత్య సంఘశః సర్వే చత్వరేషు సభాసు చ
కథయన్తో మిథ స్తత్ర ప్రశశంసు ర్జనాఽధిపమ్ 20
అహో మహాత్మా రాజాఽయ మిక్ష్వాకుకుల నన్దనః
జ్ఞాత్వా యో వృద్ధ మాత్మానం రామం రాజ్యేభిషేక్ష్యతి 21
సర్వేస్యఽనుగృహీతాః స్మో య న్నో రామో మహీపతిః
చిరాయ భవితా గోప్తా దృష్ట లోక పరావరః 22
అనుద్ధతమనా విద్వాన్ ధర్మాత్మా భ్రాతృ వత్సలః
యథా చ భ్రాతృషు స్నిగ్ధ స్తథాఽస్మాస్వపి రాఘవః 23
చిరం జీవతు ధర్మాత్మా రాజా దశరథోఽనఘః
య త్ప్రసాదే నాభిషిక్తం రామం ద్రక్ష్యామహే వయమ్ 24
ఏవం విధం కథయతాం పౌరాణాం శుశ్రువు స్తదా
దిగ్భ్యోపి శ్రుత వృత్తాన్తాః ప్రాప్తా జానపదా జనాః 25
తే తు దిగ్భ్యః పురీం ప్రాప్తా ద్రష్టుం రామాభిషేచనమ్
రామస్య పూరయామాసుః పురీం జానపదా జనాః 26
జనౌఘై స్తై ర్విసర్పద్భిః శుశ్రువే తత్ర నిస్వనః
పర్వసూదీర్ణ వేగస్య సాగర స్యేవ నిస్వనః 27
తత స్త దిన్ద్ర క్షయ సన్నిభం పురం
దిదృక్షుభి ర్జానపదై రుపాగతైః
సమన్తతః సస్వన మాకులం బభౌ
సముద్రయాదోభి రివార్ణ వోదకమ్ 28

సప్తమ స్సర్గః – మంథరా పరిదేవనం

జ్ఞాతి దాసీ యతో జాతా కైకేయ్యాస్తు సహోషితా
ప్రాసాదం చన్ద్ర సంకాశ మారురోహ యదృచ్ఛయా 1
సిక్త రాజపథాం కృత్స్నాం ప్రకీర్ణ కమలోత్పలామ్
అయోధ్యాం మన్థరా తస్మాత్ ప్రాసాదా దన్వవైక్షత 2
పతాకాభిః వరాఽర్హాభి ర్ధ్వజైశ్చ సమలం కృతామ్

సిక్తాం చన్దన తోయశ్చ శిరః స్నాత జనై ర్వృతామ్ 3
మాల్య మోదక హస్తైశ్చ ద్విజేంద్రై రభినాదితాం
శుక్ల దేవగృహ ద్వారాం సర్వ వాదిత్ర నిస్వనాం 4
సంప్రహృష్ట జనాకీర్ణాం బ్రహ్మ ఘోషాభి నాదితాం
ప్రహృష్ట వర హస్త్యఽశ్వాం సంప్రణర్దిత గో వృషాం 5
ప్రహృష్ట ముదితైః పౌరై రుచ్ఛ్రిత ధ్వజ మాలినీం
అయోధ్యాం మంథరా దృష్ట్వా పరం విస్మయమాగతా 6
సా హర్షోత్ఫుల్ల నయనాం పాండర క్షౌమ వాసినీం
అవిదూరే స్థితాం దృష్ట్వా ధాత్రీం పప్రచ్ఛ మన్థరా 7
ఉత్తమే నాభిసంయుక్తా హర్షేణార్థపరా సతీ
రామమాతా ధనం కిం ను జనేభ్యః సంప్రయచ్ఛతి 8
అతిమాత్ర ప్రహర్షోఽయం కిం జనస్య చ శంస మే
కారయిష్యతి కిం వాపి సంప్రహృష్టో మహీపతిః 9
విదీర్యమాణా హర్షేణ ధాత్రీ పరమయా ముదా
ఆచచక్షేఽథ కుబ్జాయై భూయసీం రాఘవ శ్రియమ్ 10
శ్వః పుష్యేణ జిత క్రోధం యౌవరాజ్యేన రాఘవమ్
రాజా దశరథో రామ మభిషేచయితాఽనఘమ్ 11
ధాత్ర్యాస్తు వచనం శృత్వా కుబ్జా క్షిప్ర మమర్షితా
కైలాస శిఖరాకారాత్ ప్రాసాదా దవరోహత 12
సా దహ్యమానా కోపేన మన్థరా పాప దర్శినీ
శయానా మేత్య కైకేయీ మిదం వచన మబ్రవీత్ 13
ఉత్తిష్ఠ మూఢే కిం శేషే భయం త్వా మభివర్తతే
ఉపప్లుత మహౌఘేన కి మాత్మానం న బుధ్యసే 14
అనిష్టే సుభగాకారే సౌభాగ్యేన వికత్థసే
చలం హి తవ సౌభాగ్యం నద్యః స్రోత ఇవోష్ణగే 15
ఏవముక్తా తు కైకేయీ రుష్టయా పరుషం వచః
కుబ్జయా పాప దర్శిన్యా విషాద మగమత్ పరమ్ 16
కైకేయీ త్వఽబ్రవీత్ కుబ్జాం కచ్చిత్ క్షేమం న మన్థరే
విషణ్ణ వదనాం హి త్వాం లక్షయే భృశ దుఃఖితామ్ 17
మన్థరా తు వచః శృత్వా కైకేయ్యా మధురాఽక్షరమ్

ఉవాచ క్రోధ సంయుక్తా వాక్యం వాక్య విశారదా 18
సా విషణ్ణతరా భూత్వా కుబ్జా తస్యా హితైషిణీ
విషాదయన్తీ ప్రోవాచ భేదయన్తీ చ రాఘవమ్ 19
అక్షయ్యం సుమహ ద్దేవి ప్రవృత్తం త్వద్వినాశనమ్
రామం దశరథో రాజా యౌవరాజ్యేభిషేక్ష్యతి 20
సాఽస్మ్యగాధే భయే మగ్నా దుఃఖ శోక సమన్వితా
దహ్యమానాఽనలే నేవ త్వ ద్ధితార్థ మిహాగతా 21
తవ దుఃఖేన కైకేయి మమ దుఃఖం మహద్భవేత్
త్వ ద్వృద్ధౌ మమ వృద్ధిశ్చ భవేదత్ర న సంశయః 22
నరాఽధిప కులే జాతా మహిషీ త్వం మహీపతేః
ఉగ్రత్వం రాజ ధర్మాణాం కథం దేవి న బుధ్యసే 23
ధర్మవాదీ శఠో భర్తా శ్లక్ష్ణవాదీ చ దారుణః
శుద్ధభావే న జానీషే తే నైవ మతి సంధితా 24
ఉపస్థితం ప్రయుంజాన స్త్వయి సాన్త్వ మనర్థకమ్
అర్థేనైవాఽద్య తే భర్తా కౌసల్యాం యోజయిష్యతి 25
అపవాహ్య స దుష్టాత్మా భరతం తవ బన్ధుషు
కాల్యే స్థాపయితా రామం రాజ్యే నిహత కంటకే 26
శత్రుః పతిప్రవాదేన మాత్రేవ హిత కామ్యయా
ఆశీవిష ఇవాంకేన బాలే పరిహృత స్త్వయా 27
యథా హి కుర్యాత్ సర్పో వా శత్రు ర్వా ప్రత్యుపేక్షితః
రాజ్ఞా దశరథేనాఽద్య సపుత్రా త్వం తథా కృతా 28
పాపేనాఽనృత సాన్త్వేన బాలే నిత్యసుఖోచితే
రామం స్థాపయతా రాజ్యే సాఽనుబన్ధా హతాహ్యసి 29
సా ప్రాప్త కాలం కైకేయి క్షిప్రం కురు హితం తవ
త్రాయస్వ పుత్ర మాత్మానం మాం చ విస్మయ దర్శనే 30
మన్థరాయా వచః శృత్వా శయనా సా శుభాననా
ఉత్తస్థౌ హర్ష సంపూర్ణా చంద్ర లేఖేవ శారదీ 31
అతీవ సా తు సంతుష్టా కైకేయీ విస్మయాఽన్వితా
ఏక మాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రదదౌ శుభమ్ 32
దత్త్వాత్వాభరణం తస్యై కుబ్జాయై ప్రమదోత్తమా

కైకేయీ మన్థరాం దృష్ట్వా పున రేవాఽబ్రవీ దిదమ్ 33
ఇదం తు మన్థరే మహ్యమాఖ్యాతం పరమం ప్రియమ్
ఏతన్ మే ప్రియ మాఖ్యాతుః భూయః కిం వా కరోమి తే 34
రామే వా భరతేవాఽహం విశేషం నోపలక్షయే
తస్మాత్ తుష్టాఽస్మి యద్రాజా రామం రాజ్యేఽభిషేక్ష్యతి 35
న మే పరం కించి దిత స్త్వయా పునః
ప్రియం ప్రియార్హే సువచం వచః పరమ్
తథా హ్యవోచ స్త్వ మఽతః ప్రియోత్తరం
పరం వరం తే ప్రదదామి తం వృణు 36

అష్టమ స్సర్గః -- మంథరోపజాపః

మన్థరా త్వఽభ్యసూయైనా ముత్సృజ్యాభరణం చ తత్
ఉవాచేదం తతో వాక్యం కోప దుఃఖ సమన్వితా 1
హర్షం కి మిద మస్థాఽనే కృతవత్యఽసి బాలిశే
శోకసాగర మధ్యస్థ మాత్మానం నాఽవబుధ్యసే 2
మనసా ప్రహసామి త్వాం దేవీ దుఃఖాఽర్దితా సతీ
యచ్ఛోచితవ్యే ప్రాప్తాఽసి ప్రాప్యేదం వ్యసనం మహత్ 3
శోచామి దుర్మతి త్వం తే కా హి ప్రాజ్ఞా ప్రహర్షయేత్
అరేః సపత్నీ పుత్రస్య వృద్ధిం మృత్యోరివాగతాం 4
భరతాదేవ రామస్య రాజ్య సాధారణాద్భయం
త ద్విచింత్య విషణ్ణాఽస్మి భయం భీతాద్ధి జాయతే 5
లక్ష్మణో హి మహేష్వాసో రామం సర్వాత్మనా గతః
శత్రుఘ్న శ్చాపి భరతం కాకుస్థం లక్ష్మణో యథా 6
ప్రత్యాసన్న క్రమేణాపి భరత స్త్యేవ భామిని
రాజ్యక్రమో విప్రకృష్ట స్తయో స్తావత్ కనీయసోః 7
విదుషః క్షత్ర చారిత్రే ప్రాజ్ఞస్య ప్రాప్త కారిణః
భయా త్ప్రవేపే రామస్య చిన్తయంతీ తవాత్మజం 8
సుభగా ఖలు కౌసల్యా యస్యాః పుత్రోఽభిషేక్ష్యతే
యౌవరాజ్యేన మహతా శ్వః పుష్యేణ ద్విజోత్తమైః 9
ప్రాప్తాం వసుమతీం ప్రీతిం ప్రతీతాం తాం హత ద్విషమ్
ఉపస్థాస్యసి కౌసల్యాం దాసీవ త్వం కృతాంజలిః 10

ఏవం చ త్త్వం సహాஉస్మాభి స్తస్యాః ప్రేష్యా భవిష్యసి
పుత్రస్య తవ రామస్య ప్రేష్య భావం గమిష్యతి 11
హృష్టాః ఖలు భవిష్యన్తి రామస్య పరమాః స్త్రియః
అప్రహృష్టా భవిష్యన్తి స్నుషా స్తే భరత క్షయే 12
తాం దృష్ట్వా పరమ ప్రీతాం బ్రువన్తీం మన్థరాం తతః
రామ స్యైవ గుణాన్ దేవీ కైకేయీ ప్రశశంస హ 13
ధర్మజ్ఞో గురుభి ర్దాన్తః కృతజ్ఞః సత్యవాక్ శుచిః
రామో రాజ్ఞః సుతో జ్యేష్ఠో యౌవరాజ్య మతోஉర్హతి 14
భ్రాతౄన్ భృత్యాంశ్చ దీర్ఘాయుః పితృవత్ పాలయిష్యతి
సంతప్యసే కథం కుబ్జే శృత్వా రామాభిషేచనమ్ 15
భరతశ్చాపి రామస్య ధ్రువం వర్ష శతాత్ పరమ్
పితృ పైతామహం రాజ్యం ప్రాప్నుయాత్ పురుర్షభః 16
సా త్వ మభ్యుదయే ప్రాప్తే వర్తమానే చ మన్థరే
భవిష్యతి చ కల్యాణే కిమஉర్థం పరితప్య సే 17
యథా మే భరతో మాన్య స్తథా భూయోపి రాఘవః
కౌసల్యాతోஉతిరిక్తం చ స తు శుశ్రూషతే హి మామ్ 18
రాజ్యం యది హి రామస్య భరతస్యాపి త త్తదా
మన్యతే హి యదాత్మానం తథా భ్రాతౄంస్తు రాఘవః 19
కైకేయ్యా వచనం శృత్వా మన్థరా భృశ దుఃఖితా
దీర్ఘ ముష్ణం వినిశ్వస్య కైకేయీ మిదஉబ్రవీత్ 20
అనర్థ దర్శినీ మౌర్ఖ్యాన్నాஉత్మాన మవబుధ్యసే
శోకవ్యసన విస్తీర్ణే మజ్జన్తీ దుఃఖ సాగరే 21
భవితా రాఘవో రాజా రాఘవస్య చ యః సుతః
రాజవంశాత్ తు భరతః కైకేయి పరిహాస్యతే 22
న హి రాజ్ఞః సుతాః సర్వే రాజ్యే తిష్ఠన్తి భామిని
స్థాప్యమానేషు సర్వేషు సుమహానஉనయో భవేత్ 23
తస్మా జ్జ్యేష్ఠే హి కైకేయి రాజ్యతంత్రాణి పార్థివాః
స్థాపయం త్యஉనవద్యాంగి గుణవ త్వితరేషు చ 24
అసావஉత్యన్త నిర్భగ్న స్తవ పుత్రో భవిష్యతి
అనాథవత్ సుఖేభ్యశ్చ రాజవంశా చ్చ హాస్యతే 25

సాహం త్వదర్థే సంప్రాప్తా త్వం తు మాం నాఽవబుధ్యసే
సపత్ని వృద్ధౌ యా మే త్వం ప్రదేయం దాతు మిచ్ఛసి 26
ధ్రువం తు భరతం రామః ప్రాప్య రాజ్య మకంటకమ్
దేశాఽన్తరం నాయయితా లోకాఽన్తరమథాపి వా 27
బాల ఏవ హి మాతుల్యం భరతో నాయిత స్త్వయా
సన్నికర్షా చ్చ సౌహార్దం జాయతే స్థావరే ష్వపి 28
భరతస్యా ప్యఽనువశః శత్రుఘ్నోపి సమం గతః
లక్ష్మణో హి యథా రామం తథాఽసౌ భరతం గతః 29
శ్రూయతే హి ద్రుమః కశ్చి చ్ఛేత్తవ్యో వన జీవిభిః
సన్నికర్షాదిషీకాభి ర్మోచితః పరమాద్భయాత్ 30
గోప్తా హి రామం సౌమిత్రి ర్లక్ష్మణం చాపి రాఘవః
అశ్వినో రివ సౌభ్రాత్రం తయోర్లోకేషు విశ్రుతమ్ 31
తస్మాన్న లక్ష్మణే రామః పాపం కించిత్ కరిష్యతి
రామస్తు భరతే పాపం కుర్యా దితి న సంశయః 32
తస్మాద్రాజ గృహాదేవ వనం గచ్ఛతు తే సుతః
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం భృశం చాపి హితం తవ 33
ఏవం తే జ్ఞాతి పక్షస్య శ్రేయశ్చైవ భవిష్యతి
యది చేత్ భరతో ధర్మాత్ పిత్ర్యం రాజ్య మవాప్స్యతి 34
స తే సుఖోచితో బాలో రామస్య సహజో రిపుః
సమృద్ధార్థస్య నష్టార్థో జీవిష్యతి కథం వశే 35
అభిద్రుత మివారణ్యే సింహేన గజయూథపమ్
ప్రచ్ఛాద్యమానం రామేణ భరతం త్రాతు మర్హసి 36
దర్పాత్ నిరాకృతా పూర్వం త్వయా సౌభాగ్యవత్తయా
రామ మాతా సపత్నీ తే కథం వైరం న యాతయేత్ 37
యదా హి రామః పృథివీ మవాప్స్యతి
ప్రభూత రత్నాకర శైల పత్తనాం
తదా గమిష్యఽశుభం పరాభవం
సహైవ దీనా భరతేన భామిని 38
యదా హి రామః పృథివీ మవాప్స్యతి
ధ్రువం ప్రనష్టో భరతో భవిష్యతి

అతో హి సంచిన్తయ రాజ్య మాత్మజే
పరస్యచైవాఽద్య వివాస కారణమ్ 39

నవమ స్సర్గః – రామ ప్రవాసనోపచిన్తా

ఏవముక్తా తు కైకేయీ క్రోధేన జ్వలితాననా
దీర్ఘముష్ణం వినిశ్శ్వస్య మన్థరా మిద మబ్రవీత్ 1
అద్య రామ మితః క్షిప్రం వనం ప్రస్థాపయామ్యఽహమ్
యౌవరాజ్యేన భరతం క్షిప్ర మేవాభిషేచయే 2
ఇదం త్విదానీం సంపశ్య కేనోపాయేన మన్థరే
భరతః ప్రాప్నుయా ద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన 3
ఏవముక్తా తయా దేవ్యా మన్థరా పాపదర్శినీ
రామార్థ ముపహింసన్తీ కైకేయీ మిద మబ్రవీత్ 4
హన్తేదానీం ప్రవక్ష్యామి కైకేయి శ్రూయతాం చ మే
యథా తే భరతో రాజ్యం పుత్రః ప్రాప్స్యతి కేవలమ్ 5
కిం న స్మరసి కైకేయి స్మరంతీ వా నిగూహసే
యదుచ్యమాన మాత్మాఽర్థం మత్త స్త్వం శ్రోతు మిచ్ఛసి 6
మయోచ్యమానం యది తే శ్రోతుం ఛందో విలాసిని
శ్రూయతా మభిదాస్యామి శృత్వా చాపి విమృశ్యతాం 7
శృత్వైవం వచనం తస్యా మన్థరాయాస్తు కైకయీ
కించి దుత్థాయ శయనాత్ స్వాస్తీర్ణా దిద మబ్రవీత్ 8
కథయ త్వం మమోపాయం కేనోపాయేన మన్థరే
భరతః ప్రాప్నుయా ద్రాజ్యం న తు రామః కథంచన 9
ఏవముక్తా తు కైకేయ్యా మన్థరా పాప దర్శినీ
రామార్థ ముపహింసన్తీ కుబ్జా వచన మబ్రవీత్ 10
పురా దైవాఽసురే యుద్ధే సహ రాజర్షిభిః పతిః
అగచ్ఛత్ త్వా ముపాదాయ దేవరాజస్య సాహ్యకృత్ 11
దిశ మాస్థాయ పై దేవి దక్షిణాం దణ్డకాన్ ప్రతి
వైజయన్త మితి ఖ్యాతం పురం యత్ర తిమిధ్వజః 12
స శమ్బర ఇతి ఖ్యాతః శతమాయో మహాఽసురః
దదౌ శక్రస్య సంగ్రామం దేవసంఘై రనిర్జితః 13
తస్మిన్ మహతి సంగ్రామే పురుషాన్ క్షతవిక్షతాన్

రాత్రౌ ప్రసుప్తాన్ ఘ్నంతి స్మ తరసాఽఽసాద్య రాక్షసాః 14
తత్రాఽకరోన్ మహద్యుద్ధం రాజా దశరథ స్తదా
అసురైశ్చ మహాబాహుః శస్త్రైశ్చ శకలీ కృతః 15
అపవాహ్య త్వయా దేవి సంగ్రామాన్నష్ట చేతనః
తత్రాపి విక్షతః శస్త్రైః పతి స్తే రక్షిత స్త్వయా 16
తుష్టేన తేన దత్తౌ తే ద్వౌ వరౌ శుభదర్శనే
స త్వయోక్తః పతి ర్దేవి యదే చ్ఛేయం తదా వరౌ 17
గృహ్ణీయా మితి తత్ తేన తథే త్యుక్తం మహాత్మనా
అనభిజ్ఞా హ్యహం దేవి త్వయైవ కథితా పురా 18
కథైషా తవ తు స్నేహా న్మనసా ధార్యతే మయా
రామాభిషేక సంభారా న్నిగృహ్య వినివర్తయ 19
తౌ చ యాచస్వ భర్తారం భరతస్యాభిషేచనమ్
ప్రవ్రాజనం చ రామస్య త్వం వర్షాణి చతుర్దశ 20
చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనం
ప్రజా భావగత స్నేహ స్థిరః పుత్రో భవిష్యతి 21
క్రోధాగారం ప్రవిశ్యాఽద్య క్రుద్ధే వాఽశ్వపతేః సుతే
శేష్వాఽనన్తర్హితాయాం త్వం భూమౌ మలినవాసినీ 22
మా స్మైనం ప్రత్యుదీక్షేథా మా చైన మభిభాషథాః
రుదంతీ చాపి తం దృష్ట్వా జగత్యాం శోక లాలసా 23
దయితా త్వం సదా భర్తు రఽత్ర మే నాస్తి సంశయః
త్వత్ కృతే చ మహారాజో విశే దపి హుతాశనమ్ 24
న త్వాం క్రోధయితుం శక్తో న క్రుద్ధాం ప్రత్యుదీక్షితుమ్
తవ ప్రియాఽర్థం రాజా హి ప్రాణానపి పరిత్యజేత్ 25
న హ్యతిక్రమితుం శక్త స్తవ వాక్యం మహీపతిః
మన్ద స్వభావే బుధ్యస్వ సౌభాగ్య బల మాత్మనః 26
మణి ముక్తం సువర్ణాని రత్నాని వివిధాని చ
దద్యా ద్దశరథో రాజా మా స్మ తేషు మనః కృథాః 27
యౌ తౌ దేవాఽసురే యుద్ధే వరౌ దశరథోఽదదాత్
తౌ స్మారయ మహాభాగే సోఽర్థో మా త్వా మతిక్రమేత్ 28
యదా తు తే వరం దద్యాత్ స్వయముత్థాప్య రాఘవః

వ్యవస్థాప్య మహారాజం త్వమిమం వృణుయా వరమ్ 29
రామం ప్రవ్రాజయాఽరణ్యే నవ వర్షాణి పఞ్చ చ
భరతః క్రియతాం రాజా పృథివ్యాః పార్థివర్షభః 30
చతుర్దశ హి వర్షాణి రామే ప్రవ్రాజితే వనం
రూఢశ్చ కృత మూలశ్చ శేషం స్థాస్యతి తే సుతః 31
రామ ప్రవ్రాజనం చైవ దేవి యాచస్వ తం వరం
ఏవం సిద్ధ్యంతి పుత్రస్య సర్వాఽర్థా స్తవ భామిని 32
ఏవం ప్రవ్రాజిత శ్చైవ రామోఽరామో భవిష్యతి
భరతశ్చ హతా మిత్ర స్తవ రాజా భవిష్యతి 33
యేన కాలేన రామశ్చ వనాత్ ప్రత్యాగమిష్యతి
తేన కాలేన పుత్ర స్తే కృత మూలో భవిష్యతి 34
సంగృహీత మనుష్యశ్చ సుహృద్భిః సార్ధ మాత్మవాన్
ప్రాప్త కాలం తు తే మన్యే రాజానం వీత సాధ్వసా 35
రామాభిషేక సంభారా న్నిగృహ్య వినివర్తయ
అనర్థ మర్థరూపేణ గ్రాహితా సా తత స్తయా 36
హృష్టా ప్రతీతా కైకేయీ మన్థరా మిద మబ్రవీత్
సా హి వాక్యేన కుబ్జాయాః కిశోరీవ ఉత్పథం గతా 37
కైకేయీ విస్మయం ప్రాప్తా పరం పరమ దర్శనా
కుబ్జే త్వాం నాభిజానామి శ్రేష్ఠాం శ్రేష్ఠాభిధాయినీమ్ 38
పృథివ్యామసి కుబ్జానా ముత్తమా బుద్ధి నిశ్చయే
త్వమేవ తు మమాఽర్థేషు నిత్య యుక్తా హితైషిణీ 39
నాఽహం సమఽవబుధ్యేయం కుబ్జే రాజ్ఞ శ్చికీర్షితమ్
సన్తి దుస్సంస్థితాః కుబ్జా వక్రాః పరమ దారుణాః 40
త్వం పద్మ మివ వాతేన సన్నతా ప్రియ దర్శనా
ఉర స్తేభినివిష్టం వై యావత్ స్కన్ధం సమున్నతమ్ 41
అధస్తాచ్చోదరం శాతం సునాభ మివ లజ్జితమ్
పరిపూర్ణం తు జఘనం సుపీనౌ చ పయోధరౌ 42
విమలేన్దు సమం వక్త్ర మహో రాజసి మన్థరే
జఘనం తవ నిర్ఘృష్టం రశనా దామ శోభితమ్ 43
జంఘే భృశముపన్యస్తే పాదౌ చాప్యాయతా వుభౌ

త్వ మాయతాభ్యాం సక్థిభ్యాం మన్థరే క్షౌమవాసిని 44
అగ్రతో మమ గచ్ఛన్తీ రాజహంసీవ రాజసే
ఆసన్ యాః శంబరే మాయాః సహస్ర మఽసురాధిపే 45
సర్వా స్త్వయి నివిష్టా స్తా భూయశ్చాఽన్యాః సహస్రశః
తవేదం స్థగు యద్దీర్ఘం రథఘోణ మివాయతమ్ 46
మతయః క్షత్ర విద్యాశ్చ మాయాశ్చాఽత్ర వసన్తి తే
అత్ర తే ప్రతిమోక్ష్యామి మాలాం కుబ్జే హిరణ్మయీమ్ 47
అభిషిక్తే చ భరతే రాఘవే చ వనం గతే
జాత్యేన చ సువర్ణేన సునిష్టప్తేన మన్థరే 48
లబ్ధాఽర్థా చ ప్రతీతా చ లేపయిష్యామి తే స్థగు
ముఖే చ తిలకం చిత్రం జాతరూపమయం శుభమ్ 49
కారయిష్యామి తే కుబ్జే శుభాన్యాభరణాని చ
పరిధాయ శుభే వస్త్రే దేవతేవ చరిష్యసి 50
చన్ద్ర మాహ్వాయమానేన ముఖేనాఽప్రతిమాననా
గమిష్యసి గతిం ముఖ్యాం గర్వయన్తీ ద్విషజ్జనమ్ 51
తవాపి కుబ్జాః కుబ్జాయాః సర్వాభరణ భూషితాః
పాదౌ పరిచరిష్యన్తి యథైవ త్వం సదా మమ 52
ఇతి ప్రశస్యమానా సా కైకేయీ మిద మబ్రవీత్
శయానాం శయనే శుభ్రే వేద్యా మగ్ని శిఖామివ 53
గతోదకే సేతుబన్ధో న కల్యాణి విధీయతే
ఉత్తిష్ఠ కురు కల్యాణి రాజాన మనుదర్శయ 54
తథా ప్రోత్సాహితా దేవీ గత్వా మన్థరయా సహ
క్రోధాగారం విశాలాక్షీ సౌభాగ్య మదగర్వితా 55
అనేక శత సాహస్రం ముక్తా హారం వరాంగనా
అవముచ్య వరాఽర్హాణి శుభాన్యాభరణాని చ 56
తతో హేమోపమా తత్ర కుబ్జా వాక్య వశం గతా
సంవిశ్య భూమౌ కైకేయీ మన్థరా మిద మబ్రవీత్ 57
ఇహ వా మాం మృతాం కుబ్జే నృపాయావేదయిష్యసి
వనం తు రాఘవే ప్రాప్తే భరతః ప్రాప్స్యతి క్షితిమ్ 58
న సువర్ణే న మే హ్యర్థో న రత్నై ర్నచ భూషణైః

ఏష మే జీవిత స్యాంతో రామో యద్యభిషిచ్యతే 59
అథో పున స్తాం మహిషీం మహీక్షితో
వచోభిరఽత్యర్థ మహాపరాక్రమైః
ఉవాచ కుబ్జా భరతస్య మాతరంః
హితం వచో రామ ముపేత్య చాఽహితం 60
ప్రపత్స్యతే రాజ్య మిదం హి రాఘవో
యది ధ్రువం త్వం ససుతా చ లప్స్యసే
అతో హి కల్యాణి యతస్వ త త్తథా
యథా సుత స్తే భరతోభిషేక్ష్యతే 61
తథాఽతివిద్ధా మహిషీ తు కుబ్జయా
సమాహతా వాగిషుభి ర్ముహుర్ముహుః
నిధాయ హస్తా హృదయేఽతి విస్మితా
శశంస కుబ్జాం కుపితా పునః పునః 62
యమస్య వా మాం విషయం గతా మితో
నిశామ్య కుబ్జే ప్రతివేదయిష్యసి
వనం గతే వా సుచిరాయ రాఘవే
సమృద్ధ కామో భరతో భవిష్యతి 63
అహం హి నైవాస్తరణాని న స్రజో
న చందనం నాంజన పాన భోజనం
న కించి దిచ్ఛామి న చేహ జీవితం
న చే దితో గచ్ఛతి రాఘవో వనం 64
అథై తదుక్త్వా వచనం సుదారుణం
నిధాయ సర్వాభరణాని భామినీ
అసంవృతా మాస్తరణేన మేదినీం
తదాఽధిశిశ్యే పతితేవ కిన్నరీ 65
ఉదీర్ణ సంరమ్భతమో వృతాననా
తథాఽవముక్తోత్తమ మాల్య భూషణా
నరేన్ద్రపత్నీ విమనా బభూవ సా
తమో వృతా ద్యౌ రివ మగ్న తారకా 66

దశమ స్సర్గః – కైకేయ్యానునయః

విదర్శితా యదా దేవీ కుబ్జయా పాపయా భృశం
తదా శేతే స్మ సా భూమౌ దిగ్ధ విద్ధేవ కిన్నరీ 1
నిశ్చిత్య మనసా కృత్యం సా సమ్యగితి భామినీ
మన్థరాయై శనై స్సర్వ మాచచక్షే విచక్షణా 2
సా దీనా నిశ్చయం కృత్వా మన్థరావాక్య మోహితా
నాగ కన్యేవ నిశ్శ్వస్య దీర్ఘ ముష్ణం చ భామినీ 3
ముహూర్తం చింతయామాస మార్గ మాత్మ సుఖావహం
సా సుహృచ్చాఽర్థ కామా చ తం నిశమ్య సునిశ్చయం 4
బభూవ పరమ ప్రీతా సిద్ధిం ప్రాప్యేవ మన్థరా
అథ సామర్షితా దేవీ సమ్యక్ కృత్వా వినిశ్చయం 5
సంవివేశాఽబలా భూమౌ నివేశ్య భ్రుకుటీం ముఖే
తతః చిత్రాణి మాల్యాని దివ్యానాభరణాని చ 6
అపవిద్ధాని కైకేయ్యా తాని భూమిం ప్రపేదిరే
తయా తాన్యఽపవిద్ధాని మాల్యా న్యాభరణాని చ 7
అశోభయంత వసుధాం నక్షత్రాణి యథా నభః
క్రోధాగారే నిపతితా సా బభౌ మలినాంబరా 8
ఏక వేణీం దృఢం బద్ధ్వా గత సత్వేన కిన్నరీ
ఆజ్ఞాప్య తు మహారాజో రాఘవస్యాభిషేచనమ్ 9
ఉపస్థాన మఽనుజ్ఞాప్య ప్రవివేశ నివేశనం
అద్య రామాభిషేకో వై ప్రసిద్ధ ఇతి జజ్ఞివాన్ 10
ప్రియార్హాం ప్రియ మాఖ్యాతుం వివేశాఽన్తఃపురం వశీ
స కైకేయ్యా గృహం శ్రేష్ఠం ప్రవివేశ మహాయశాః 11
పాండరాఽభ్ర మివాకాశం రాహుయుక్తం నిశాకరః
శుక బర్హిణ సంఘుష్టం క్రౌంచ హంస రుతా యుతం 12
వాదిత్ర రవ సంఘుష్టం కుబ్జావామనికా యుతం
లతా గృహై శ్చిత్ర గృహై శ్చంపకాఽశోక శోభితైః 13
దాంత రాజత సౌవర్ణ వేదికాభిః సమాయుతం
నిత్య పుష్ప ఫలై ర్వృక్షై ర్వాపీభి శ్చోపశోభితం 14
దాంత రాజత సౌవర్ణైః సంవృతం పరమాసనైః
వివిధైరన్న పానైశ్చ భక్ష్యైశ్చ వివిధైరపి 15

ఉపపన్నం మహార్హైశ్చ భూషితైః త్రిదివోపమం
తత్ ప్రవిశ్య మహారాజః స్వమంతఃపుర మృద్ధిమత్ 16
న దదర్శ ప్రియాం రాజా కైకేయీం శయనోత్తమే
స కామబల సంయుక్తో రత్యర్థం మనుజాఽధిపః 17
అపశ్యన్ దయితాం భార్యాం పప్రచ్ఛ నిషసాద చ
నహి తస్య పురా దేవీ తాం వేలా మత్యవర్తత 18
న చ రాజా గృహం శూన్యం ప్రవివేశ కదాచన
తతో గృహ గతో రాజా కైకేయీం పర్యపృచ్ఛత 19
యథాపుర మఽవిజ్ఞాయ స్వార్థలిప్సుమపండితాం
ప్రతిహారీత్వఽథోవాచ సంత్రస్తా సుకృతాంజలిః 20
దేవ దేవీ భృశం కృద్ధా క్రోధాగారమభిద్రుతా
ప్రతిహార్యా వచః శృత్వా రాజా పరమ దుర్మనాః 21
విషసాద పునర్భూయో లులిత వ్యాకులేంద్రియః
తత్ర తాం పతితాం భూమౌ శయానా మఽతథోచితామ్ 22
ప్రతప్త ఇవ దుఃఖేన సోఽపశ్య జ్జగతీపతిః
స వృద్ధ స్తరుణీం భార్యాం ప్రాణేభ్యోపి గరీయసీమ్ 23
అపాపః పాప సంకల్పాం దదర్శ ధరణీ తలే
లతామివ వినిష్కృత్తాం పతితాం దేవతా మివ 24
కిన్నరీ మివ నిర్ధూతాం చ్యుతామఽప్సరసం యథా
మాలా మివ పరిభ్రష్టాం హరిణీ మివ సంయతాం 25
కరేణు మివ దిగ్ధేన విద్ధాం మృగయునా వనే
మహాగజ ఇవాఽరణ్యే స్నేహాత్ పరిమమర్శ తామ్ 26
పరిమృశ్య చ పాణిభ్యామభిసంత్రస్త చేతనః
కామీ కమలపత్రాక్షీ మువాచ వనితా మిదమ్ 27
న తేఽహ మభిజానామి క్రోధ మాత్మని సంశ్రితమ్
దేవి కేనాభియుక్తాఽసి కేన వాఽసి విమానితా 28
యదిదం మమ దుఃఖాయ శేషే కల్యాణి పాంసుషు
భూమౌ శేషే కిమఽర్థం త్వం మయి కల్యాణి జీవతి 29
భూతోపహత చిత్తేవ మమ చిత్త ప్రమాథినీ
సన్తి మే కుశలా వైద్యా స్త్వభితుష్టాశ్చ సర్వశః 30

సుఖితాం త్వాం కరిష్యన్తి వ్యాధిమాచక్ష్వ భామిని
కస్య వా తే ప్రియం కార్యం కేన వా విప్రియం కృతమ్ 31
కః ప్రియం లభతామద్య కో వా సుమహదఽప్రియమ్
మా రోదీ ర్మా చకర్షీ స్త్వం దేవి సంపరిశోషణం 32
అవధ్యో వధ్యతాం కో వా కో వా వధ్యః విముచ్యతామ్
దరిద్రః కో భవత్వాఢ్యో ద్రవ్యవాన్ వాప్యఽకించనః 33
అహం చైవ మదీయాశ్చ సర్వే తవ వశాఽనుగాః
న తే కించిదభిప్రాయం వ్యాహన్తు మహముత్సహే 34
ఆత్మనో జీవితేనాపి బ్రూహి యన్ మనసేచ్ఛసి
బలమాత్మని జానంతీ న మాం శంకితుమర్హసి 35
కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతేనాపి తే శపే
యావ దావర్తతే చక్రం తావ తీమే వసుంధరా 36
ప్రాచీనాః సింధు సౌవీరాః సౌరాష్ట్రా దక్షిణాపథాః
వంగాఽంగ మగధా మత్స్యాః సమృద్ధాః కాశి కోసలాః 37
తత్ర జాతం బహుద్రవ్యం ధన ధాన్య మజావికం
తతో వృణీష్వ కైకేయి యద్య త్వం మనసేచ్ఛసి 38
కి మాయాసేన తే భీరు ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ శోభనే
తత్త్వం మే బ్రూహి కైకేయి యత స్తే భయ మాగతం 39
తత్తే వ్యపనయిష్యామి నీహార మివ రశ్మిమాన్
తథోక్తా సా సమాశ్వస్తా వక్తుకామా తదఽప్రియమ్ 40
పరిపీడయితుం భూయో భర్తార ముపచక్రమే||

ఏకాదశ స్సర్గః – వరద్వయ నిర్బంధః

తం మన్మథ శరై ర్విద్ధం కామవేగ వశాఽనుగం
ఉవాచ పృథివీపాలం కైకేయీ దారుణం వచః 1
నాఽస్మి విప్రకృతా దేవ కేనచి న్నాఽవమానితా
అభిప్రాయస్తు మే కశ్చి త్త మిచ్ఛామి త్వయా కృతమ్ 2
ప్రతిజ్ఞాం ప్రతిజానీష్వ యది త్వం కర్తు మిచ్ఛసి
అథ తద్వ్యాహరిష్యామి యదభిప్రార్థితం మయా 3
తా మువాచ మహారాజః కైకేయీమీషదుత్స్మితః
కామీ హస్తేన సంగృహ్య మూర్ధజేషు శుచి స్మితాం 4

అవలిప్తే న జానాసి త్వత్తః ప్రియతరో మమ
మనుజో మనుజవ్యాఘ్రాద్రామాదన్యో న విద్యతే 5
తేనాఽజయ్యేన ముఖ్యేన రాఘవేణ మహాత్మనా
శపే తే జీవనాఽర్హేణ బ్రూహి యన్మనసేచ్ఛసి 6
యం ముహూర్త మపశ్యంస్తు న జీవేయమహం ధ్రువం
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచన క్రియాం 7
ఆత్మనావాత్మజైశ్చాఽన్యై ర్వృణేయం మనుజర్షభం
తేన రామేణ కైకేయి శపే తే వచన క్రియాం 8
భద్రే హృదయ మప్యేతదనుమృశ్యోద్ధరస్వ మే
ఏతత్ సమీక్ష్య కైకేయి బ్రూహి యత్ సాధు మన్యసే 9
బల మాత్మని పశ్యన్తీ న మాం శంకితు మర్హసి
కరిష్యామి తవ ప్రీతిం సుకృతే నాపి తే శపే 10
సా తదర్థమనా దేవీ తమభిప్రాయ మాత్మనః
నిర్మాధ్యస్థ్యాత్ ప్రహర్షా చ్చ బభాషే దుర్వచం వచః 11
తేన వాక్యేన సంహృష్టా త మభిప్రాయ మాత్మనః
వ్యాజహార మహాఘోర మఽభ్యాగత మివాఽన్తకమ్ 12
యథా క్రమేణ శపసి వరం మమ దదాసి చ
త చ్ఛృణ్వన్తు త్రయ స్త్రింశ ద్దేవా స్సాఽగ్ని పురోగమాః 13
చంద్రాదిత్యౌ నభశ్చైవ గ్రహా రాత్ర్యఽహనీ దిశః
జగ చ్చ పృథివీ చేయం సగన్ధర్వా సరాక్షసా 14
నిశాచరాణి భూతాని గృహేషు గృహదేవతాః
యాని చాఽన్యాని భూతాని జానీయుర్భాషితం తవ 15
సత్యసంధో మహాతేజా ధర్మజ్ఞః సుసమాహితః
వరం మమ దదా త్యేష తన్ మే శృణ్వన్తు దేవతాః 16
ఇతి దేవీ మహేష్వాసం పరిగృహ్యాభిశస్య చ
తతః పర మువాచేదం వరదం కామమోహితమ్ 17
స్మర రాజన్ పురావృత్తం తస్మిన్ దైవాఽసురే రణే
తత్ర చాఽచ్యావయ చ్ఛత్రు స్తవ జీవిత మంతరా 18
తత్ర చాపి మయా దేవ య త్త్వం సమభిరక్షితః
జాగ్రత్యా యతమానాయా స్తతో మే ప్రాదదా వరౌ 19

తౌ తు దత్తౌ వరౌ దేవ నిక్షేపౌ మృగయామ్యఽహం
తవైవ పృథివీపాల సకాశే సత్యసంగర 20
తత్ప్రతిశ్రుత్య ధర్మేణ న చే ద్దాస్యసి మే వరం
అద్యైవ హి ప్రహాస్యామి జీవితం త్వద్విమానితా 21
వాఙ్మాత్రేణ తదా రాజా కైకేయ్యా స్వవశే కృతః
ప్రచస్కంద వినాశాయ పాశం మృగ ఇవాత్మనః 22
తతఃపర మువాచేదం వరదం కామమోహితం
వరౌ యౌ మే త్వయా దేవ తదా దత్తౌ మహీపతే 23
తౌ తావదహమఽద్యైవ వక్ష్యామి శృణు మే వచః
యోఽభిషేక సమారమ్భో రాఘవ స్యోపకల్పితః 24
అనేనైవాభిషేకేణ భరతో మేఽభిషిచ్యతామ్
యో ద్వితీయో వరో దేవ దత్తః ప్రీతేన మే త్వయా 25
తదా దైవాఽసురే యుద్ధే తస్య కాలోఽయ మాగతః
నవ పంచ చ వర్షాణి దణ్డకారణ్య మాశ్రితః 26
చీరాఽజిన జటాధారీ రామో భవతు తాపసః
భరతో భజతామఽద్య యౌవరాజ్య మఽకణ్టకమ్ 27
ఏష మే పరమః కామో దత్త మేవ వరం వృణే
అద్య చైవ హి పశ్యేయం ప్రయాన్తం రాఘవం వనం 28
స రాజరాజో భవ సత్య సంగరః
కులం చ శీలం చ హి రక్ష జన్మ చ
పరత్ర వాసే హి వదంత్యఽనుత్తమం
తపోధనా సత్యవచో హితం నృణామ్ 29

ద్వాదశ స్సర్గః – కైకేయీ నివర్తన ప్రయాసః

తతః శ్రుత్వా మహారాజ కైకేయ్యా దారుణం వచః
చింతామభి సమాపేదే ముహూర్తం ప్రతతాప చ 1
కిన్ను మే యది వా స్వప్న శ్చిత్తమోహోఽపి వా మమ
అనుభూతోపసర్గోవా మనసో వా ప్యుపద్రవః 2
ఇతి సంచింత్య త ద్రాజా నాఽధ్యగచ్ఛ త్తదా సుఖం
ప్రతిలభ్య తతః సంజ్ఞాం కైకేయీ వాక్య తాడితః 3
వ్యథితో విక్లబశ్చైవ వ్యాఘ్రీం దృష్ట్వా యథా మృగః

అసంవృతాయామాసీనో జగత్యాం దీర్ఘ ముచ్ఛ్వసన్ 4
మండలే పన్నగే రుద్ధో మంత్రై రివ మహావిషః
అహో ధిగితి సాఽమర్షో వాచముక్త్వా నరాఽధిపః 5
మోహమాపేదివాన్ భూయః శోకోపహత చేతనః
చిరేణ తు నృపః సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య సుదుఃఖితః 6
కైకేయీ మబ్రవీత్ క్రుద్ధః ప్రదహ న్నివ చక్షుషా
నృశంసే దుష్ట చారిత్రే కులస్యాఽస్య వినాశిని 7
కిం కృతం తవ రామేణ పాపే పాపం మయాఽపి వా
సదా తే జననీ తుల్యాం వృత్తిం వహతి రాఘవః 8
తస్యైవ త్వమఽనర్థాయ కిం నిమిత్త మిహోద్యతా
త్వం మయాత్మ వినాశాయ భవనం స్వం నివేశితా 9
అవిజ్ఞానాన్నృప సుతా వ్యాళీ తీక్ష్ణ విషా యథా
జీవలోకో యదా సర్వో రామస్యాఽహ గుణ స్తవమ్ 10
అపరాధం కముద్దిశ్య త్యక్ష్యామీష్టమఽహం సుతమ్
కౌసల్యాం వా సుమిత్రాం వా త్యజేయమఽపి వా శ్రియమ్ 11
జీవితం వాత్మనో రామం న త్వేవ పితృ వత్సలమ్
పరా భవతి మే ప్రీతి ర్దృష్ట్వా తనయ మఽగ్రజమ్ 12
అపశ్యతస్తు మే రామం నష్టా భవతి చేతనా
తిష్ఠే ల్లోకో వినా సూర్యం సస్యం వా సలిలం వినా 13
న తు రామం వినా దేహే తిష్ఠే త్తు మమ జీవితమ్
తదఽలం త్యజ్యతా మేష నిశ్చయః పాపనిశ్చయే 14
అపి తే చరణౌ మూర్ధ్నా స్పృశా మ్యేష ప్రసీద మే
కి మిదం చింతితం పాపే త్వయా పరమ దారుణం 15
అథ జిజ్ఞాససే మాం త్వం భరతస్య ప్రియాఽప్రియే
అస్తు యత్త త్వయా పూర్వం వ్యాహృతం రాఘవం ప్రతి 16
న మే జ్యేష్ఠః సుతః శ్రీమాన్ ధర్మ జ్యేష్ఠ ఇతీవ మే
త త్త్వయా ప్రియవాదిన్యా సేవాఽర్థం కథితం భవేత్ 17
తచ్ఛ్రుత్వా శోక సంతప్తా సంతాపయసి మాం భృశం
ఆవిష్టాసి గృహే శూన్యే సా త్వం పరవశం గతా 18
ఇక్ష్వాకూణామ్ కులే దేవి సంప్రాప్త స్సుమహానయం

అనయో నయ సంపన్నే యత్ర తే వికృతా మతిః 19
న హి కించిదఽయుక్తం వా విప్రియం వా పురా మమ
అకరో స్త్వం విశాలాక్షి తేన న శ్రద్దధామ్యహం 20
న ను తే రాఘవస్తుల్యో భరతేన మహాత్మనా
బహుశో హి సుబాలే త్వం కథాః కథయసే మమ 21
తస్య ధర్మాత్మనో దేవి వనే వాసం యశస్వినః
కథం రోచయసే భీరు నవ వర్షాణి పంచ చ 22
అత్యంత సుకుమారస్య తస్య ధర్మే ధృతాత్మనః
కథం రోచయసే వాసమఽరణ్యే భృశ దారుణే 23
రోచయస్యభిరామస్య రామస్య శుభ లోచనం
తవ శుశ్రూషమాణస్య కిమర్థం విప్రవాసనం 24
రామో హి భరతా ద్భూయ స్తవ శుశ్రూషతే సదా
విశేషం త్వయి తస్మా త్తు భరతస్య న లక్షయే 25
శుశ్రూషాం గౌరవం చైవ ప్రమాణం వచన క్రియాం
క స్తే భూయస్తరాం కుర్యాతదఽన్యత్ర మనుజర్షభాత్ 26
బహూనాం స్త్రీ సహస్రాణాం బహూనాం చోపజీవినాం
పరివాదోపవాదో వా రాఘవే నోపపద్యతే 27
సాన్త్వయన్ సర్వ భూతాని రామ శుద్ధేన చేతసా
గృహ్ణాతి మనుజవ్యాఘ్రః ప్రియైః విషయవాసినః 28
సత్యేన లోకాన్ జయతి దీనాన్ దానేన రాఘవః
గురూన్ శుశ్రూషయా వీరో ధనుషా యుధి శాత్రవాన్ 29
సత్యం దానం తప స్త్యాగో మిత్రతా శౌచ మార్జవం
విద్యా చ గురు శుశ్రూషా ధ్రువాణ్యేతాని రాఘవే 30
తస్మిన్నార్జవ సంపన్నే దేవి దేవోపమే కథం
పాప మాశంశసే రామే మహర్షి సమ తేజసి 31
న స్మరామఽప్రియం వాక్యం లోకస్య ప్రియ వాదినః
స కథం త్వ త్కృతే రామం వక్ష్యామి ప్రియమఽప్రియం 32
క్షమా యస్మిం స్తప స్త్యాగః సత్యం ధర్మః కృతజ్ఞతా
అప్యహింసా చ భూతానాం తం మృతే కా గతి ర్మమ 33
మమ వృద్ధస్య కైకేయి గతాఽన్తస్య తపస్వినః

దీనం లాలప్యమానస్య కారుణ్యం కర్తు మర్హసి 34
పృథివ్యాం సాగరాఽన్తాయాం యత్కించి దఽధిగమ్యసే
తత్ సర్వం తవ దాస్యామి మా చ త్వాం మన్యురావిశేత్ 35
అంజలిం కుర్మి కైకేయి పాదౌ చాపి స్పృశామి తే
శరణం భవ రామస్య మాఽధర్మో మా మిహ స్పృశేత్ 36
ఇతి దుఃఖాభి సంతప్తం విలపంతమఽచేతనం
ఘూర్ణమానం మహారాజం శోకేన సమభిప్లుతం 37
పారం శోకార్ణవస్యాశు ప్రార్థయంతం పునః పునః
ప్రత్యువాచాఽథ కైకేయీ రౌద్రా రౌద్రతరం వచః 38
యది దత్వా వరౌ రాజన్ పునః ప్రత్యఽనుతప్యసే
ధార్మికత్వం కథం వీర పృథివ్యాం కథయిష్యసి 39
యదా సమేతా బహవ స్త్వయా రాజర్షయస్సహ
కథయిష్యంతి ధర్మజ్ఞ తత్ర కిం ప్రతివక్ష్యసి 40
యస్యాః ప్రసాదే జీవామి యా చ మామఽభ్యపాలయత్
తస్యాః కృతం మయా మిథ్యా కైకేయ్యా ఇతి వక్ష్యసి 41
కిల్బిషత్వం నరేంద్రాణాం కరిష్యసి నరాఽధిప
యో దత్వా వరమఽద్యైవ పునరన్యాని భాషసే 42
శైబ్యః శ్యేన కపోతీయే స్వమాంసం పక్షిణే దదౌ
అలర్క శ్చక్షుషీ దత్వా జగామ గతి ముత్తమాం 43
సాగరః సమయం కృత్వా న వేలా మఽతివర్తతే
సమయం మాఽనృతం కార్షీః పూర్వ వృత్త మనుస్మరన్ 44
స త్వం ధర్మం పరిత్యజ్య రామం రాజ్యేభిషిచ్య చ
సహ కౌసల్యయా నిత్యం రంతు మిచ్ఛసి దుర్మతే 45
భవత్వఽధర్మో ధర్మో వా సత్యం వా యది వాఽనృతం
య త్త్వయా సంశ్రుతం మహ్యం తస్య నాఽస్తి వ్యతిక్రమః 46
అహం విషమఽద్యైవ పీత్వా బహు తవాఽగ్రతః
పశ్యత స్తే మరిష్యామి రామో యద్యభిషిచ్యతే 47
ఏకాఽహమపి పశ్యేయం యద్యఽహం రామ మాతరం
అంజలిం ప్రతిగృహ్ణంతీం శ్రేయో నను మృతిర్మమ 48
భరతేనాత్మనాచాఽహం శపే తే మనుజాధిప

యథా నాఽన్యేన తుష్యేయ మృతే రామ వివాసనాత్ 49
ఏతావదుక్త్వా వచనం కైకేయీ విరరామ హ
విలపంతం చ రాజానం న ప్రతివ్యాజహార సా 50
శృత్వా చ రాజా కైకేయ్యా వాక్యం పరమ దారుణం
రామస్య చ వనే వాస మైశ్వర్యం భరతస్య చ 51
నాఽభ్యభాషత కైకేయీం ముహూర్తం వ్యాకులేంద్రియః
ప్రైక్షతాఽనిమిషో దేవీం ప్రియామఽప్రియ వాదినీం 52
తాం హి వజ్ర సమాం వాచ మాకర్ణ్య హృదయ చ్ఛిదం
దుఃఖ శోక మయీం ఘోరాం రాజా న సుఖితో భవత్ 53
స దేవ్యా వ్యవసాయం చ ఘోరం చ శపథం కృతం
ధ్యాత్వా రామేతి నిశ్వస్య ఛిన్నః తరురివాఽపతత్ 54
నష్ట చిత్తో యథోన్మత్తో విపరీతో యథాతురః
హృత తేజా యథా సర్పో బభూవ జగతీపతిః 55
దీనయా తు గిరా రాజా ఇతి హోవాచ కైకయీం
అనర్థ మిమర్థాభం కేన త్వ ముపదర్శితా 56
భూతోపహత చిత్తేవ బ్రువంతీ మాం న లజ్జసే
శీల వ్యసన మేత త్తే నాభిజానామ్యహమ్ పురా 57
బలాయా స్త ద్విదానీం తే లక్షయే విపరీతవత్
కుతో వా తే భయం జాతం యా త్వ మేవం విధం వరం 58
రాష్ట్రే భరతమాసీనం వృణీషే రాఘువం వనే
విరమైతేన భావేన త్వ మేతే నాఽనృతేన వా 59
యది భర్తుః ప్రియం కార్యం లోకస్య భరతస్య చ
నృశంసే పాప సంకల్పే క్షుద్రే దుష్కృత కారిణి 60
కిన్ను దుఃఖ మలీకం వా మయి రామే చ పశ్యసి
న కథంచి దృతే రామా ద్భరతో రాజ్య మావసేత్ 61
రామాదపి హితం మన్యే ధర్మతో బలవత్తరం
కథం ద్రక్ష్యామి రామస్య వనం గచ్ఛేతి భాషితే 62
ముఖ వర్ణం వివర్ణం తం యథై వేందు ముపప్లుతం
తాం హి మే సుకృతాం బుద్ధిం సుహృద్భి స్సహ నిశ్చితాం 63
కథం ద్రాక్ష్యామ్యఽపావృత్తాం పరైరివ హతాం చమూం

కిం మాం వక్ష్యంతి రాజానో నానాదిగ్భ్యః సమాగతాః 64
బాలో బతాఽయ మైక్ష్వాక శ్చిరం రాజ్యమఽకారయత్
యదా తు బహవో వృద్ధా గుణవంతో బహు శృతాః 65
పరిప్రక్ష్యంతి కాకుస్థం వక్ష్యామి కి మఽహం తదా
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రామః ప్రవ్రాజితో మయా 66
యది సత్యం బ్రవీమ్యేత త్తదసత్యం భవిష్యతి
కిం మాం వక్ష్యతి కౌసల్యా రాఘవే వనమాఽస్థితే 67
కిం చైనాం ప్రతివక్ష్యామి కృత్వా విప్రియ మీదృశం
యదా యదా చ కౌసల్యా దాసీవ చ్చ సఖీవ చ 68
భార్యావ ద్భగినీవచ్చ మాతృవచ్చోప తిష్ఠతి
సతతం ప్రియకామా మే ప్రియపుత్రా ప్రియం వదా 69
న మయా సత్కృతా దేవీ సత్కారాఽర్హా కృతే తవ
ఇదానీం త త్తపతి మాం య న్మయా సుకృతం త్వయి 70
అపథ్యం వ్యంజనో పేతం భుక్త మన్న మివాతురం
విప్రకారం చ రామస్య సంప్రయాణం వనస్య చ 71
సుమిత్రా ప్రేక్ష్య వై భీతా కథం మే విశ్వసిష్యతి
కృపణం బత వైదేహీ శ్రోష్యతి ద్వయ మఽప్రియం 72
మాంచ పంచత్వ మాపన్నం రామం చ వనమాశ్రితం
వైదేహీ బత మే ప్రాణాన్ శోచంతీ క్షపయిష్యతి 73
హీనా హిమవతః పార్శ్వే కిన్నరేణేవ కిన్నరీ
న హి రామ మహం దృష్ట్వా ప్రవసంతం మహావనే 74
చిరం జీవితు మాశంసే రుదంతీం చాపి మైథిలీం
సా నూనం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి 75
సతీం త్వా మహమఽత్యంతం వ్యవస్యామ్యఽసతీం సతీం
రూపిణీం విష సంయుక్తాం పీత్వేవ మదిరాం నరః 76
అనృతై ర్బహు మాం సాంత్వై సాన్త్వయంతీ స్మ భాషసే
గీత శబ్దేన సంరుధ్య లుబ్ధో మృగ మివాఽవధీః 77
అనార్య ఇతి మా మార్యాః పుత్ర విక్రయిణం ధ్రువం
ధిక్కరిష్యంతి రథ్యాసు సురాపం బ్రాహ్మణం యథా 78
అహో దుఃఖ మహో కృచ్ఛ్రం యత్ర వాచః క్షమే తవ

దుఃఖ మేవం విధం ప్రాప్తం పురాకృత మివాఽశుభం 79
చిరం ఖలు మయా పాపే త్వం పాపే నాఽభిరక్షితా
అజ్ఞానా దుపసంపన్నా రజ్జు రుద్బంధినీ యథా 80
రమమాణ స్తయా సార్ధం మృత్యుం త్వాం నాభిలక్షయే
బాలో రహసి హస్తేన కృష్ణ సర్ప మివాఽస్పృశమ్ 81
మయా హ్యపితృకః పుత్రః స మహాత్మా దురాత్మనా
తం తు మాం జీవ లోకోఽయం నూన మాక్రోష్టు మర్హతి 82
బాలిశో బత కామాత్మా రాజా దశరథో భృశం
యః స్త్రీ కృతే ప్రియం పుత్రం వనం ప్రస్థాపయిష్యతి 83
వ్రతైశ్చ బ్రహ్మచర్యైశ్చ గురుభి శ్చోపకర్శితః
భోగ కాలే మహత్ కృచ్ఛ్రం పునరేవ ప్రపత్స్యతే 84
నాఽలం ద్వితీయం వచనం పుత్రో మాం ప్రతిభాషితుం
స వనం ప్రవ్రజే త్యుక్తో బాఢ మిత్యేవ వక్ష్యతి 85
యది తే రాఘవః కుర్యాత్ వనం గచ్ఛేతి భాషితః
ప్రతికూలం ప్రియం మే స్యా న్న తు వత్సః కరిష్యతి 86
శుద్ధభావో హి భావం మే న తు జ్ఞాస్యతి రాఘవః
రాఘవే హి వనం ప్రాప్తే సర్వలోకస్య ధిక్కృతం 87
మృత్యురఽక్షమణీయం మాం నయిష్యతి యమ క్షయం
మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజ పుంగవే 88
ఇష్టే మమ జనే శేషే కిం పాపం ప్రతివత్స్యసే
కౌసల్యాం మాం చ రామం చ పుత్రౌ యది హాస్యతి 89
దుఃఖాన్యసహతీ దేవీ మా మేవాఽను మరిష్యతి
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ మాం చ పుత్రై స్త్రిభిః సహ 90
ప్రక్షిప్య నరకే సా త్వం కైకేయి సుఖితా భవ
మయా రామేణ చ త్యక్తం శాశ్వతం సత్కృతం గుణైః 91
ఇక్ష్వాకు కుల మక్షోభ్య మాకులం పాలయిష్యతి
ప్రియం చేత్ భరత స్యైత ద్రామ ప్రవ్రాజనం భవేత్ 92
మా స్మ మే భరతః కార్షీత్ ప్రేత కృత్యం గతాయుషః
హంతాఽనార్యే మామాఽమిత్రే సకామా భవ కైకయి 93
మృతే మయి గతే రామే వనం పురుష పుంగవే

సేదానీం విధవా రాజ్యం సపుత్రా కారయిష్యసి 94
త్వం రాజపుత్రీ వాదేన న్యవసో మమ వేశ్మని
అకీర్తిశ్చాఽతులా లోకే ధృవః పరిభవశ్చ మే 95
సర్వభూతేషు చాఽవజ్ఞా యథా పాపకృత స్తథా
కథం రథైర్విభుర్యాత్వా గజాఽశ్వైశ్చ ముహుర్ముహుః 96
పద్భ్యాం రామో మహారణ్యే వత్సో మే విచరిష్యతి
యస్య త్వాహార సమయే సూదాః కుండల ధారిణః 97
అహం పూర్వాః పచంతి స్మ ప్రశస్తం పాన భోజనం
స కథ న్ను కషాయాణి తిక్తాని కటుకాని చ 98
భక్షయన్ వన్య మాహారం సుతో మే వర్తయిష్యతి
మహార్హ వస్త్ర సంవీతో భూత్వా చిర సుఖోషితః 99
కాషాయ పరిధానస్తు కథం భూమౌ నివత్స్యతి
కస్యైత ద్దారుణం వాక్య మేవం విధ మఽచింతితం 100
రామస్యారణ్య గమనం భరతస్యాభిషేచనం
ధిగస్తు యోషితో నామ శఠాః స్వార్థపరా స్సదా 101
న బ్రవీమి స్త్రియ స్సర్వా భరత స్యైవ మాతరం||
అనర్థ భావేర్థపరే నృశంసే
మమాఽనుతాపాయ నివిష్ట భావే
కిమఽప్రియం పశ్యసి మన్ని మిత్తం
హితాఽను కారిణ్యథ వాపి రామే 102
పరిత్యజేయుః పితరో హి పుత్రాన్
భార్యాః పతీంశ్చాపి కృతాఽనురాగాః
కృత్స్నం హి సర్వం కుపితం జగత్ స్యాత్
దృష్ట్వైవ రామం వ్యసనే నిమగ్నం 103
అహం పునర్దేవకుమార రూపం
అలంకృతం తం సుతమావ్రజంతం
నందామి పశ్య న్నపి దర్శనేన
భవామి దృష్ట్వైవ పున ర్యువేవ 104
వినాపి సూర్యేణ భవేత్ ప్రవృత్తిః
అవర్షతా వజ్రధరేణ వాపి

రామం తు గచ్ఛన్త మితః సమీక్ష్య
జీవే న్న కశ్చి త్వితి చేతనా మే 105
వినాశ కామామఽహితా మఽమిత్రాం
ఆవాసయం మృత్యు మివాత్మాన స్త్వామ్
చిరం బతాఽంకేన ధృతాఽసి సర్పీ
మహావిషా తేన హతోఽస్మి మోహాత్ 106
మయా చ రామేణ చ లక్ష్మణేన
ప్రశాస్తు హీనో భరత స్త్వయా సహ
పురం చ రాష్ట్రం చ మహీం సపర్వతాం
మమాఽహితానాం చ భవాభిహర్షిణీ 107
నృశంశ వృత్తే వ్యసన ప్రహారిణి
ప్రసహ్య వాక్యం యదిహాఽద్య భాషసే
న నామ తే కేన ముఖాత్ పతంత్యఽధో
విశీర్యమాణా దశనాః సహస్రధా 108
న కించి దాహాఽహిత మఽప్రియం వచో
న వేత్తి రామః పరుషాణి భాషితుం
కథ న్ను రామే హ్యభిరామ వాదిని
బ్రవీషి దోషాన్ గుణ నిత్యసమ్మతే 109
ప్రతామ్య వా ప్రజ్వల వా ప్రణస్య వా
సహస్రశో వా స్ఫుటితా మహీం వ్రజ
న తే కరిష్యామి వచః సుదారుణం
మమాఽహితం కేకయరాజ పాంసని 110
క్షురోపమాం నిత్య మసత్ ప్రియం వదాం
ప్రదుష్ట భావాం స్వకులోప ఘాతినీం
న జీవితుం త్వాం విషహేఽమనో రమాం
దిధక్షమాణామ్ హృదయం సబంధనం 111
న జీవితం మేఽస్తి పునః కుతః సుఖం
వినాత్మజే నాత్మవతః కుతో రతిః
మమాఽహితం దేవి న కర్తు మఽర్హసి
స్పృశామి పాదావపి తే ప్రసీద మే 112

స భూమిపాలో విలప న్ననాథవత్
స్త్రియా గృహీతో హృదయేఽతిమాత్రయా
పపాత దేవ్యా శ్చరణౌ ప్రసారితా
ఉభా వఽసంస్పృశ్య యథాతుర స్తథా 113

త్రయోదశ స్సర్గః – దశరథ విలాపః

అ తదఽర్హం మహారాజం శయానమఽతథోచితమ్
యయాతి మివ పుణ్యాఽన్తే దేవ లోకాత్ పరిచ్యుతమ్ 1
అనర్థరూపా సిద్ధార్థా హ్యభీతా భయదర్శినీ
పునరాకారయామాస తమేవ వర మఽజ్గనా 2
త్వం కత్థసే మహారాజ సత్యవాదీ దృఢ వ్రతః
మమ చేమం వరం కస్మా ద్విధారయితు మిచ్ఛసి 3
ఏవ ముక్తస్తు కైకేయ్యా రాజా దశరథ స్తదా
ప్రత్యువాచ తతః క్రుద్ధో ముహూర్తం విహ్వలన్నివ 4
మృతే మయి గతే రామే వనం మనుజ పుంగవే
హన్తాఽనార్యే మమాఽమిత్రే సకామా భవ కైకయీ 5
స్వర్గేపి ఖలు రామస్య కుశలం దైవతైరహం
ప్రత్యాదేశాదభిహితం ధారయిష్యే కథం బత 6
కైకేయ్యాః ప్రియ కామేన రామః ప్రవ్రాజితో వనం
యది సత్యం బ్రవీమ్యేత త్త దఽసత్యం భవిష్యతి 7
అపుత్రేణ మయా పుత్రః శ్రమేణ మహతా మహాన్
రామో లబ్ధో మహాబాహు స్స కథం త్యజ్యతే మయా 8
శూరశ్చ కృత విద్యశ్చ జితః క్రోధః క్షమా పరః
కథం కమలపత్రాక్షో మయా రామో వివాస్యతే 9
కథ మిన్దీవర శ్యామం దీర్ఘబాహుం మహాబలం
అభిరామమఽహం రామం ప్రేషయిష్యామి దండకాన్ 10
సుఖానాముచితస్యైవ దుఃఖైరఽనుచితస్య చ
దుఃఖం నామాఽను పశ్యేయం కథం రామస్య ధీమతః 11
యది దుఃఖమనుత్పాద్య మమ సంక్రమణం భవేత్
అదుఃఖార్హస్య రామస్య తత స్సుఖ మఽవాప్నుయాం 12
నృశంసే పాప సంకల్పే రామం సత్యపరాక్రమం

కిం విప్రియేణ కైకేయి ప్రియం యోజయసే మమ 13
అకీర్తిరఽతులా లోకే ధ్రువం పరిభవశ్చ మే
తథా విలపత స్తస్య పరిభ్రమిత చేతసః 14
అస్తమఽభ్యగమత్ సూర్యో రజనీచాఽభ్యవర్తత
సా త్రి యామా తథార్తస్య చన్ద్రమణ్డల మణ్డితా 15
రాజ్ఞో విలపత స్తస్య న వ్యభాసత శర్వరీ
తథైవోష్ణం వినిశ్వస్య వృద్ధో దశరథో నృపః 16
విలలాపార్తవద్దుఃఖం గగనా సక్త లోచనః
న ప్రభాతం త్వయేచ్ఛామి నిశే నక్షత్ర భూషణే 17
క్రియతాం మే దయా భద్రే రచితోఽయం మయాఞ్జలిః
అథ వా గమ్యతాం శీఘ్రం నాఽహమిచ్ఛామి నిర్ఘృణామ్ 18
నృశంసాం కైకయీం ద్రష్టుం యత్కృతే వ్యసనం మహత్
ఏవ ముక్త్వా తతో రాజా కైకేయీం సమ్యతాఽఞ్జలిః 19
ప్రసాదయామాస పునః కైకేయీం చేద మబ్రవీత్
సాధు వృత్తస్య దీనస్య త్వద్గతస్య గతాయుషః 20
ప్రసాదః క్రియతాం దేవి మమ రాజ్ఞో విశేషతః
శూన్యే న ఖలు సుశ్రోణి మయేదం సముదాహృతమ్ 21
కురు సాధు ప్రసాదం మే బాలే సహృదయా హ్యసి
ప్రసీద దేవి రామో మే త్వద్దత్తం రాజ్యమఽవ్యయం 22
లభతామఽసితాపాంగే యశః పర మవాప్స్యసి
మమ రామస్య లోకస్య గురూణాం భరతస్య చ 23
ప్రియమేత ద్గురు శ్రోణి కురు చారు ముఖేక్షణే||
విశుద్ధ భావస్య హి సుదుష్ట భావా
తామ్రేక్షణ స్యాఽశ్రుకలస్య రాజ్ఞః
శృత్వా విచిత్రం కరుణం విలాపం
భర్తు ర్నృశంసా న చకార వాక్యమ్ 24
తతః స రాజా పునరేవ మూర్ఛితః
ప్రియామఽతుష్టాం ప్రతికూల భాషిణీమ్
సమీక్ష్య పుత్రస్య వివాసనం ప్రతి
క్షితౌ విసంజ్ఞో నిపపాత దుఃఖితః 25

ఇతీవ రాజ్ఞో వ్యథితస్య సా నిశా
జగామ ఘోరం శ్వసతో మనస్వినః
విబోధ్యమానః ప్రతిబోధనం తదా
నివారయామాస స రాజసత్తమః 26

చతుర్దశ స్సర్గః -- కైకేయ్యుపాలంభః

పుత్రశోకాఽర్దితం పాపా విసంజ్ఞం పతితం భువి
వివేష్టమాన ముద్వీక్ష్య స ఇక్ష్వాక మిద మబ్రవీత్ 1
పాపం కృత్వైవ కిమిదం మమ సంశ్రుత్య సంశ్రవమ్
శేషే క్షితి తలే సన్నః స్థిత్యాం స్థాతుం త్వ మర్హసి 2
ఆహు స్సత్యం హి పరమం ధర్మం ధర్మవిదో జనాః
సత్య మాశ్రిత్య చ మయా త్వం ధర్మం ప్రతిచోదితః 3
సంశ్రుత్య శైబ్యః శ్యేనాయ స్వాం తనుం జగతీపతిః
ప్రదాయ పక్షిణో రాజా జగామ గతి ముత్తమామ్ 4
తథా హ్యలర్క స్తేజస్వీ బ్రాహ్మణే వేద పారగే
యాచమానే స్వకే నేత్రే ఉద్ధృత్యాఽవిమనా దదౌ 5
సరితాం తే పతి స్స్వల్పాం మర్యాదాం సత్య మన్వితః
సత్యాఽనురోధాత్ సమయే వేలాం స్వాం నాఽతివర్తతే 6
సత్య మేకపదం బ్రహ్మ సత్యే ధర్మః ప్రతిష్ఠితః
సత్య మేవాఽక్షయా వేదాః సత్యేనైవాప్యతే వరం 7
సత్యం సమఽనువర్తస్వ యది ధర్మే ధృతా మతిః
సఫలః స వరో మేఽస్తు వరదోహ్యసి సత్తమ 8
ధర్మ స్యేహాభికామార్థం మమ చైవాభిచోదనాత్
ప్రవ్రాజయ సుతం రామం త్రిః ఖలు త్వాం బ్రవీమ్యహం 9
సమయం చ మమాఽద్యేమం యది త్వం న కరిష్యసి
అగ్రతస్తే పరిత్యక్తా పరిత్యక్ష్యామి జీవితమ్ 10
ఏవం ప్రచోదితో రాజా కైకేయ్యా నిర్విశంకయా
నాశకత్ పాశ మున్మోక్తుం బలి రిన్ద్ర కృతం యథా 11
ఉద్భ్రాన్త హృదయశ్చాపి వివర్ణ వదనోఽభవత్
స ధుర్యో వై పరిస్పన్దన్ యుగ చక్రాఽన్తరం యథా 12
విహ్వలాభ్యాం చ నేత్రాభ్యాం పశ్యన్నివ స భూపతిః

కృచ్ఛ్రా ద్ధైర్యేణ సంస్తభ్య కైకేయీ మిద మబ్రవీత్ 13
య స్తే మన్త్రకృతః పాణిరగ్నౌ పాపే మయా ధృతః
తం త్యజామి స్వయం చైవ తవ పుత్రం సహ త్వయా 14
ప్రయాతా రజనీ దేవి సూర్యస్యోదయనం ప్రతి
అభిషేకాయ హి జన స్త్వరయిష్యతి మాం ధ్రువం 15
రామాభిషేక సంభారై స్తదర్థ ముపకల్పితైః
రామః కారయితవ్యో మే మృతస్య సలిల క్రియాం 16
త్వయా సపుత్రయా నైవ కర్తవ్యా సలిల క్రియా
వ్యాహంతాస్యశుభాచారే యది రామాభిషేచనం 17
న చ శక్నో మ్యఽహం ద్రష్టుం పూర్వం తథా సుఖం
హతహర్షం నిరానందం పునర్జన మఽవాఙ్ముఖం 18
తాం తథా బృవత స్తస్య భూమిపస్య మహాత్మనః
ప్రభాతా శర్వరీ పుణ్యా చంద్ర నక్షత్ర శాలినీ 19
తతః పాప సమాచారా కైకేయీ పార్థివం పునః
ఉవాచ పరుషం వాక్యం వాక్యజ్ఞా రోష మూర్ఛితా 20
కిమిదం భాషసే రాజన్ వాక్యం గర రుజోపమమ్
ఆనాయయితు మక్లిష్టం పుత్రం రామ మిహాఽర్హసి 21
స్థాప్య రాజ్యే మమ సుతం కృత్వా రామం వనే చరమ్
నిస్సపత్నాం చ మాం కృత్వా కృతకృత్యో భవిష్యసి 22
స నున్నైవ తీక్ష్ణేన ప్రతోదేన హయోత్తమః
రాజా ప్రచోదితోఽభీక్ష్ణం కైకేయ్యా మిద మబ్రవీత్ 23
ధర్మ బన్ధేన బద్ధోఽస్మి నష్టా చ మమ చేతనా
జ్యేష్ఠం పుత్రం ప్రియం రామం ద్రష్టు మిచ్ఛామి ధార్మికమ్ 24
తతః ప్రభాతాం రజనీ ముదితే చ దివాకరే
పుణ్యే నక్షత్ర యోగే చ ముహూర్తే చ సమాగతే 25
వసిష్ఠో గుణ సంపన్నః శిష్యైః పరివృత స్తదా
ఉపగృహ్యాశు సంభారాన్ ప్రవివేశ పురోత్తమం 26
సిక్త సమ్మార్జిత పథాం పతాకోత్తమ భూషితాం
విచిత్ర కుసుమా కీర్ణాం నానా స్రగ్భి ర్విరాజితం 27
సంహృష్ట మనుజోపేతాం సమృద్ధ విపణాపణాం

మహోత్సవ సమాకీర్ణాం రాఘవాఽర్థే సముత్సుకాం 28
చందనాఽగరు ధూపైశ్చ సర్వతః పరిధూపితాం
తాం పురీం సమతిక్రమ్య పురందర పురోపమాం 29
దదర్శాంతఃపురం శ్రీమాన్ నానా ద్విజగణా యుతం
పౌర జానపదాకీర్ణం బ్రాహ్మణై రుపశోభితం 30
యజ్ఞవిద్భిః సుసంపూర్ణం సదస్యైః పరమర్చితైః
త దంతఃపురమాసాద్య వ్యతిచక్రామ తం జనం 31
వశిష్ఠః పరమ ప్రీతః పరమర్షిభిరావృతః
స త్వపశ్య ద్వినిష్క్రాంతం సుమంత్రం నామ సారథిం 32
ద్వారే మనుజసింహస్య సచివం ప్రియ దర్శనం
తమువాచ మహాతేజాః సూతపుత్రం విశారదం 33
వసిష్ఠః క్షిప్ర మాచక్ష్వ నృపతే ర్మా మిహాగతం
ఇమే గంగోదక ఘటాః సాగరేభ్యశ్చ కాంచనాః 34
ఔదుమ్బరం భద్రపీఠమభిషేకార్థ మాహృతం
సర్వబీజాని గంధాశ్చ రత్నాని వివిధాని చ 35
క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజా దర్భాః సుమనసః పయః
అష్టౌ చ కన్యా రుచిరా మత్తశ్చ వరవారణః 36
చతురఽశ్వో రథ శ్రీమాన్ నిస్త్రిమ్శో ధనురుత్తమం
వాహనం నర సంయుక్తం ఛత్రం చ శశి సన్నిభం 37
శ్వేతే చ వాలవ్యజనే భృంగారశ్చ హిరణ్మయః
హేమ దామ పినద్ధశ్చ కకుద్మాన్ పాండరో వృషః 38
కేసరీ చ చతుర్దంష్ట్రో హరి శ్రేష్ఠో మహాబలః
సింహాసనం వ్యాఘ్ర తనుః సమిద్ధశ్చ హుతాశనః 39
సర్వ వాదిత్ర సంఘాశ్చ వేశ్యా శ్చాఽలంకృతా స్త్రియః
ఆచార్యా బ్రాహ్మణా గావః పుణ్యాశ్చ మృగ పక్షిణః 40
పౌర జానపద శ్రేష్ఠా నైగమాశ్చ గణై స్సహ
ఏతే చాఽన్యే చ బహవః ప్రీయమాణాః ప్రియంవదాః 41
అభిషేకాయ రామస్య సహ తిష్ఠంతి పార్థివైః
త్వరయస్వ మహారాజం యథా సముదితేఽహని 42
పుణ్యే నక్షత్ర యోగే చ రామో రాజ్య మవాప్నుయాత్

ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సూతపుత్రో మహాత్మనః 43
స్తువ న్నృపతి శార్దూలం ప్రవివేశ నివేశనం
తం తు పూర్వోదితం వృద్ధం ద్వారస్థా రాజ సమ్మతాః 44
న శేకు రభిసంరోద్ధుం రాజ్ఞః ప్రియ చికీర్షవః
స సమీప స్థితో రాజ్ఞ స్తామవస్థామజజ్ఞివాన్ 45
వాగ్భిః పరమ తుష్టాభి రభిష్టోతుం ప్రచక్రమే
తతః సూతో యథాకాలం పార్థివస్య నివేశనే 46
సుమంత్రః ప్రాంజలి ర్భూత్వా తుష్టావ జగతీపతిం
యథా నందతి తేజస్వీ సాగరో భాస్కరోదయే 47
ప్రీతః ప్రీతేన మనసా తథా నందయ నః స్వతః
ఇంద్రమస్యాం తు వేలాయా మభితుష్టావ మాతలిః 48
సోஉజయద్దానవాన్ సర్వాం స్తదా త్వాం బోధయామ్యహం
వేదాః సహాంగ విద్యాశ్చ యథా హ్యాత్మ భువం విభుం 49
బ్రహ్మాణం బోధయం త్యద్య తథా త్వాం బోధయా మ్యహం
ఆదిత్య స్సహ చంద్రేణ యథా భూతధరాం శుభాం 50
బోధయ త్యஉద్య పృథివీం తథా త్వాం బోధయా మ్యహం
ఉత్తిష్ఠాశు మహారాజ కృత కౌతుక మంగళః 51
విరాజమానో వపుషా మేరోరివ దివాకరః
సోమ సూర్యౌ చ కాకుస్థ శివ వైశ్రవణావపి 52
వరుణ శ్చాஉగ్ని రింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే
గతా భగవతీ రాత్రి రహః శివ ముపస్థితం 53
బుద్ధ్యస్వ రాజశార్దూల కురు కార్య మనంతరం
ఉదతిష్ఠత రామస్య సమగ్ర మభిషేచనం 54
పౌర జానపదైశ్చాపి నైగమైశ్చ కృతాత్మభిః
స్వయం వశిష్ఠో భగవాన్ బ్రాహ్మణై స్సహ తిష్ఠతి 55
క్షిప్ర మాజ్ఞాప్యతాం రాజన్ రాఘవస్యాభిషేచనం
యథా హ్యపాలాః పశవో యథా సేనా హ్యనాయకా 56
యథా చంద్రం వినా రాత్రి ర్యథా గావో వినా వృషం
ఏవం హి భవితా రాష్ట్రం యత్ర రాజా న దృశ్యతే 57
ఇతి తస్య వచః శ్రుత్వా సాంత్వ పూర్వ మివార్థవత్

అభ్యకీర్యత శోకేన భూయ ఏవ మహీపతిః 58
తతః స రాజా తం సూతం సన్నహర్షః సుతం ప్రతి
శోక రక్తేక్షణః శ్రీమానుద్వీక్ష్యోవాచ ధార్మికః 59
వాక్యైస్తు ఖలు మర్మాణి మమ భూయో నికృంతసి
సుమన్త్రః కరుణం శ్రుత్వా దృష్ట్వా దీనం చ పార్థివమ్ 60
ప్రగృహీతాంజలిః ప్రహ్వ స్తస్మా ద్దేశా దపాక్రమత్
యదా వక్తుం స్వయం దైన్యాన్ న శశాక మహీపతిః 61
తదా సుమన్త్రం మన్త్రజ్ఞా కైకేయీ ప్రత్యువాచ హ
సుమంత్ర రాజా రజనీం రామహర్ష సముత్సుకః 62
ప్రజాగర పరిశ్రాంతో నిద్రాయా వశ మేయివాన్
తద్గచ్ఛ త్వరితం సూత రాజపుత్రం యశస్వినం 63
రామ మానయ భద్రం తే నాఽత్ర కార్యా విచారణా
స మన్యమానః కల్యాణం హృదయేన ననన్ద చ 64
నిర్జగామ చ సంప్రీత్యా త్వరితో రాజశాసనాత్
సుమన్త్ర శ్చిన్తయామాస త్వరితం చోదిత స్తయా 65
వ్యక్తం రామాభిషేకార్థ మిహా యాస్యతి ధర్మవిత్
ఇతి సూతో మతిం కృత్వా హర్షేణ మహతా వృతః 66
నిర్జగామ మహాబాహో రాఘవస్య దిదృక్షయా
సాగర హ్రద సంకాశాత్ సుమంత్రోంతఃపురా చ్ఛుభాత్ 67
నిష్క్రమ్య జన సంబాధం దదర్శ ద్వారమఽగ్రతః
తతః పురస్తాత్ సహసా వినిర్గతో
మహీపతీన్ ద్వారగతాన్ విలోకయన్
దదర్శ పౌరాన్ వివిధాన్ మహాధనాన్
ఉపస్థితాన్ ద్వార ముపేత్య విష్ఠితాన్ 68

పంచదశ స్సర్గః – సుమిత్రప్రేషణం

తే తు తాం రజనీముష్య బ్రాహ్మణా వేద పారగాః
ఉపతస్థు రుపస్థానం సభాం రాజపురోహితాః 1
అమాత్యా బలముఖ్యాశ్చ ముఖ్యా యే నిగమస్య చ
రాఘవస్యాభిషేకార్థే ప్రీయమాణాస్తు సంగతాః 2
ఉదితే విమలే సూర్యే పుష్యే చాభ్యాగతేఽహని

లగ్నే కర్కటకే ప్రాప్తే చంద్రే రామస్య చ స్థితే 3
అభిషేకాయ రామస్య ద్విజేన్ద్రై రుపకల్పితమ్
కాంచనా జలకుమ్భాశ్చ భద్రపీఠం స్వలంకృతమ్ 4
రథశ్చ సమ్యగాస్తీర్ణో భాస్వతా వ్యాఘ్ర చర్మణా
గఙ్గా యమునయోః పుణ్యాత్ సంగమా దాహృతం జలమ్ 5
యాశ్చాన్యాః సరితః పుణ్యా హ్రదాః కూపాః సరాంసి చ
ప్రాగ్వాహ శ్చోర్ధ్వవాహాశ్చ తిర్యగ్వాహాః సమాహితాః 6
తాభ్య శ్చైవాహృతం తోయం సముద్రేభ్యశ్చ సర్వశః
సలాజాః క్షీరిభిశ్చన్నా ఘటాః కాంచన రాజతాః 7
పద్మోత్పల యుతా భాంతి పూర్ణాః పరమవారిణా
క్షౌద్రం దధి ఘృతం లాజా ధర్భాః సుమనసః పయః 8
వేశ్యాశ్చైవ శుభాచారాః సర్వాభరణ భూషితాః
చన్ద్రాంశు వికచప్రఖ్యం కాన్చనం రత్న భూషితమ్ 9
సజ్జం తిష్ఠతి రామస్య వాలవ్యజన ముత్తమమ్
చన్ద్రమణ్డల సంకాశ మాతపత్రం చ పాణ్డరమ్ 10
సజ్జం ద్యుతికరం శ్రీమదభిషేక పురస్కృతమ్
పాణ్డరశ్చ వృషః సజ్జః పాణ్డరోఽశ్వశ్చ సుస్థితః 11
ప్రస్రుతశ్చ గజః శ్రీమాన్ ఔపవాహ్యః ప్రతీక్షతే
అష్టౌ కన్యా మాఙ్గల్యాః సర్వాభరణ భూషితాః 12
వాదిత్రాణి చ సర్వాణి వన్దినశ్చ తథాఽపరే
ఇక్ష్వాకూణాం యథా రాజ్యే సంభ్రియేతాభిషేచనమ్ 13
తథా జాతీయ మాదాయ రాజపుత్రాభిషేచనమ్
తే రాజ వచనాత్ తత్ర సమవేతా మహీపతిమ్ 14
అపశ్యన్తోఽబ్రువన్ కో ను ప్రాజ్ఞో నః ప్రతిపేదయేత్
న పశ్యామశ్చ రాజాన ముదితశ్చ దివాకరః 15
యౌవరాజ్యాభిషేకశ్చ సజ్జో రామస్య ధీమతః
ఇతి తేషు బ్రువాణేషు సార్వభౌమాన్ మహీపతీన్ 16
అబ్రవీ త్తానిదం సర్వాన్ సుమన్త్రో రాజసత్కృతః
రామం రాజ్ఞో నియోగేన త్వరయా ప్రస్థితోఽస్మ్యహం 17
పూజ్యా రాజ్ఞో భవంతస్తు రామస్య చ విశేషతః

అయం పృచ్ఛామి వచనాత్ సుఖమాయుష్మతా మహమ్ 18
రాజ్ఞః సంప్రతిబుద్ధస్య యచ్చాగమన కారణమ్
ఇత్యుక్త్వాన్తఃపుర ద్వార మాజగామ పురాణవిత్ 19
సదా సక్తం చ తద్వేశ్మ సుమంత్రః ప్రవివేశ హ
తుష్టావాఽస్య తదా వంశం ప్రవిశ్య చ విశాంపతేః 20
శయనీయం నరేంద్రస్య తదాసాద్య వ్యతిష్ఠత
సోఽప్యాసాద్య తు తద్వేశ్మ తిరస్కరణి మంతరా 21
ఆశీర్భి ర్గుణయుక్తాభి రభితుష్టావ రాఘవమ్
సోమ సూర్యౌ చ కాకుత్స్థ శివ వైశ్రవణావపి 22
వరుణశ్చాఽగ్ని రింద్రశ్చ విజయం ప్రదిశంతు తే
గతా భగవతీ రాత్రిః కృతం కృత్య మిదం తవ 23
బుధ్యస్వ నృపశార్దూల కురు కార్యమఽనన్తరమ్
బ్రాహ్మణా బలముఖ్యాశ్చ నైగమాశ్చాగతా నృప 24
దర్శనం తేభికాంక్షన్తే ప్రతిబుధ్యస్వ రాఘవ
స్తువన్తం తం తదా సూతం సుమన్త్రం మన్త్రకోవిదమ్ 25
ప్రతిబుధ్య తతో రాజా ఇదం వచన మబ్రవీత్
రామ మానయ సూతేతి యదఽస్యభిహితోనయా 26
కిమిదం కారణం యేన మమాఽజ్ఞా ప్రతిహన్యతే
న చైవ సంప్రసుప్తోఽహమానయేహాశు రాఘవమ్ 27
ఇతి రాజా దశరథః సూతం తత్రాఽన్వశాత్ పునః
స రాజ వచనం శృత్వా శిరసా ప్రతిపూజ్య తమ్ 28
నిర్జగామ నృపావాసాన్ మన్యమానః ప్రియం మహత్
ప్రపన్నో రాజమార్గం చ పతాకా ధ్వజ శోభితమ్ 29
హృష్టః ప్రముదితః సూతో జగామాశు విలోకయన్
స సూత స్తత్ర శుశ్రావ రామాధికరణాః కథాః 30
అభిషేచన సంయుక్తాః సర్వలోకస్య హృష్టవత్
తతో దదర్శ రుచిరం కైలాస సదృశ ప్రభమ్ 31
రామవేశ్మ సుమన్త్రస్తు శక్రవేశ్మ సమప్రభమ్
మహాకవాట సంయుక్తం వితర్దిశత శోభితమ్ 32
కాఞ్చన ప్రతిమైకాగ్రం మణివిద్రుమ తోరణమ్

శారదాఽభ్ర ఘన ప్రఖ్యం దీప్తం మేరు గుహోపమమ్ 33
మణిభి ర్వరమాల్యానాం సుమహద్భిరలంకృతమ్
ముక్తా మణిభిరాకీర్ణం చందనాఽగరు ధూపితం 34
గంధా న్మనోజ్ఞాన్ విసృజ ద్దార్దురం శిఖరం యథా
సారసైశ్చ మయూరైశ్చ నినదద్భి ర్విరాజితం 35
సుకృతేహా మృగాకీర్ణం సుకీర్ణం భిత్తిభి స్తథా
మన శ్చక్షుశ్చ భూతానామాదద త్తిగ్మతేజసా 36
చంద్ర భాస్కర సంకాశం కుబేర భవనోపమమ్
మహేంద్ర ధామ ప్రతిమం నానాపక్షి సమాకులం 37
మేరుశృంగ సమం సూతో రామవేశ్మ దదర్శ హ
ఉపస్థితైః సమాకీర్ణం జనై రంజలికారిభిః 38
ఉపాదాయ సమాక్రాంతై స్తథా జానపదై ర్జనైః
రామాభిషేక సుముఖై రున్ముఖైః సమలంకృతం 39
మహామేఘ సమ ప్రఖ్యముదగ్రం సువిభూషితం
నానారత్న సమాకీర్ణం కుబ్జ కైరాతకావృతం 40
స వాజియుక్తేన రథేన సారథిః
నరాకులం రాజకులం విలోకయన్
వరూధినా రామగృహాభి పాతినా
పురస్య సర్వస్య మనాంసి రంజయన్ 41
తత స్సమాసాద్య మహాధనం మహత్
ప్రహృష్ట రోమా స బభూవ సారథిః
మృగై ర్మయూరైశ్చ సమాకులోల్బణం
గృహం వరాఽర్హస్య శచీపతే రివ 42
స తత్ర కైలాస నిభాః స్వలంకృతాః
ప్రవిశ్య కక్ష్యా స్త్రిదశాలయోపమాః
ప్రియాన్నరాన్ రామమతే స్థితాన్ బహూన్
అపోహ్య శుద్ధాంత ముపస్థితో రథీ 43
స తత్ర శుశ్రావ చ హర్షయుక్తా
రామాభిషేకార్థ యుతా జనానాం
నరేంద్ర సూనోరభిమంగళార్థాః

సర్వస్య లోకస్య గిరః ప్రసృష్టాః 44
మహేంద్ర సద్మ ప్రతిమం తు వేశ్మ
రామస్య రమ్యం మృగ పక్షి జుష్టం
దదర్శ మేరోరివ శృంగముచ్చం
విభ్రాజమానం ప్రభయా సుమంత్రః 45
ఉపస్థితై రంజలికారిభిశ్చ
సోపాయనై ర్జానపదై రనేకైః
కోట్యా పదార్థైశ్చ విముక్త యానైః
సమాకులం ద్వార పథం దదర్శ 46
తతో మహామేఘ మహీధరాభం
ప్రభిన్న మత్యంకుశ మప్రసహ్యం
రామౌపవాహ్యం రుచిరం దదర్శ
శత్రుంజయం నాగ ముదగ్ర కాయం 47
స్వలంకృతాన్ సాఽశ్వ రథాన్ సకుంజరాన్
అమాత్య ముఖ్యాన్ శతశశ్చ వల్లభాన్
వ్యపోహ్య సూతః సహితాన్ సమంతతః
సమృద్ధ మంతఃపుర మావివేశ 48
తదఽద్రికూటాచల మేఘ సన్నిభం
మహావిమానోత్తమ వేశ్మ సంఘవత్
అవార్యమాణః ప్రవివేశ సారథిః
ప్రభూత రత్నం మకరో యథార్ణవమ్ 49

షోడశ స్సర్గః – రామ ప్రస్థానం

స తదంన్తఃపుర ద్వారం సమతీత్య జనాకులమ్
ప్రవివిక్తాం తతః కక్ష్యామాససాద పురాణవిత్ 1
ప్రాస కార్ముక బిభ్రద్భి ర్యువభి ర్మృష్ట కుణ్డలైః
అప్రమాదిభి రేకాగ్రైః స్వనురక్తై రధిష్ఠితామ్ 2
తత్ర కాషాయిణో వృద్ధాన్ వేత్ర పాణీన్ స్వలంకృతాన్
దదర్శ విష్ఠితాన్ ద్వారి స్త్ర్యధ్యక్షాన్ సుసమాహితాన్ 3
తే సమీక్ష్య సమాయాన్తం రామ ప్రియ చికీర్షవః
సహసోత్పతితా స్సర్వే స్వాసనేభ్యః ససంభ్రమం 4

తానువాచ వినీతాత్మా సూతపుత్రః ప్రదక్షిణః
క్షిప్ర మాఖ్యాత రామాయ సుమంత్రో ద్వారి తిష్ఠతి 5
తే రామ ముపసంగమ్య భర్తుః ప్రియ చికీర్షవః
సహభార్యాయ రామాయ క్షిప్ర మేవాచచక్షిరే 6
ప్రతివేదిత మాజ్ఞాయ సూత మభ్యన్తరం పితుః
తత్రై వానాయయామాస రాఘవః ప్రియకామ్యయా 7
తం వైశ్రవణ సంకాశ ముపవిష్టం స్వలంకృతమ్
దదర్శ సూతః పర్యఙ్కే సౌవర్ణే సోత్తర చ్ఛదే 8
వరాహ రుధిరాభేణ శుచినా చ సుగన్ధినా
అనులిప్తం పరార్ధ్యేన చన్దనేన పరంతపమ్ 9
స్థితయా పార్శ్వతశ్చాపి వాలవ్యజన హస్తయా
ఉపేతం సీతయా భూయ శ్చిత్రయా శశినం యథా 10
తం తపన్త మివాదిత్య ముపపన్నం స్వతేజసా
వవన్దే వరదం వన్దీ నియమజ్ఞో వినీతవత్ 11
ప్రాఞ్జలిస్తు సుఖం పృష్ట్వా విహార శయనాసనే
రాజపుత్ర మువాచేదం సుమన్త్రో రాజసత్కృతః 12
కౌసల్యా సుప్రజా రామ పితా త్వం ద్రష్టు మిచ్ఛతి
మహిష్యా సహ కైకేయ్యా గమ్యతాం తత్ర మా చిరమ్ 13
ఏవ ముక్తస్తు సంహృష్టో నరసింహో మహాద్యుతిః
తతః సమ్మానయామాస సీతా మిదమువాచ హ 14
దేవి దేవశ్చ దేవీ చ సమాగమ్య మదన్తరే
మన్త్రయేతే ధ్రువం కించి దభిషేచన సంహితమ్ 15
లక్షయిత్వా హ్యభిప్రాయం ప్రియకామా సుదక్షిణా
సంచోదయతి రాజానం మదర్థం మదిరేక్షణే 16
సా ప్రహృష్టా మహారాజం హిత కామానువర్తినీ
జననీచార్థ కామా మే కేకయాధిపతే స్సుతా 17
దిష్ట్యా ఖలు మహారాజో మహిష్యా ప్రియయా సహ
సుమంత్రం ప్రాహిణో ద్దూత మర్థకామకరం మమ 18
యాదృశీ పరిష త్తత్ర తాదృశో దూత ఆగతః
ధ్రువమద్యైవ మాం రాజా యౌవరాజ్యేభిషేక్ష్యతి 19

హన్త శీఘ్రమితో గత్వా ద్రక్ష్యామి చ మహీపతిం
సహ త్వం పరివారేణ సుఖమాస్స్వ రమస్వ చ 20
పతి సమ్మానితా సీతా భర్తార మసితేక్షణా
ఆద్వారమనువవ్రాజ మఙ్గలాన్యభిదధ్యుషీ 21
రాజ్యం ద్విజాతిభి ర్జుష్టం రాజసూయాభిషేచనం
కర్తుమర్హతి తే రాజా వాసవ స్యేవ లోక కృత్ 22
దీక్షితం వ్రత సంపన్నం వరాఽజిన ధరం శుచిం
కురంగ శృంగ పాణిం చ పశ్యంతీ త్వాం భజామ్యఽహం 23
పూర్వం దిశం వజ్రధరో దక్షిణాం పాతు తే యమః
వరుణః పశ్చిమామాశాం ధనేశ స్తూత్తరాం దిశం 24
అథ సీతా మనుజ్ఞాప్య కృత కౌతుక మంగళః
నిశ్చక్రామ సుమంత్రేణ సహ రామో నివేశనాత్ 25
పర్వతాదివ నిష్క్రమ్య సింహో గిరిగుహా యశః
లక్ష్మణం ద్వారి సోఽపశ్యత్ ప్రహ్వాంజలి పుటం స్థితం 26
అథ మధ్యమ కక్ష్యాయాం సమాగచ్ఛత్ సుహృజ్జనైః
స సర్వానఽర్థినో దృష్ట్వా సమేత్య ప్రతినన్ద్య చ 27
తతః పావక సంకాశ మారురోహ రథోత్తమమ్
వైయాఘ్రం పురుషవ్యాఘ్రో రాజతం రాజనందనః 28
మేఘనాదమసంబాధం మణి విద్రుమ భూషితం
ముష్ణన్త మివ చక్షూంషి ప్రభయా సూర్య వర్చసం 29
కరేణు శిశుకల్పైశ్చ యుక్తం పరమవాజిభిః
హరియుక్తం సహస్రాక్షో రథమిన్ద్ర ఇవాశుగమ్ 30
ప్రయయౌ తూర్ణ మాస్థాయ రాఘవో జ్వలిత శ్శ్రియా
స పర్జన్య ఇవాకాశే స్వనవానభినాదయన్ 31
నికేతాన్ నిర్యయౌ శ్రీమాన్ మహాఽభ్రా దివ చన్ద్రమాః
ఛత్ర చామర పాణిస్తు లక్ష్మణో రాఘవానుజః 32
జుగోప భ్రాతరం భ్రాతా రథమాస్థాయ పృష్ఠతః
తతో హలహలా శబ్ద స్తుముల స్సమజాయత 33
తస్య నిష్క్రమమాణస్య జనౌఘస్య సమన్తతః
తతో హయవరా ముఖ్యా నాగాశ్చ గిరి సన్నిభాః 34

అనుజగ్ముః స్తదా రామం శతశోఽథ సహస్రశః
అగ్రత శ్చాఽస్య సన్నద్ధా శ్చందనాఽగరు రూషితాః 35
ఖడ్గ చాప ధరా శ్శూరా జగ్ముః రాశంసవో జనాః
తతో వాదిత్ర శబ్దాశ్చ స్తుతి శబ్దాశ్చ వందినాం 36
సింహ నాదాశ్చ శూరాణాం తదా శుశ్రువిరే పథి
హర్మ్య వాతాయనస్థాభి ర్భూషితాభి స్సమంతతః 37
కీర్యమాణః స పుష్పౌఘై ర్యయౌ స్త్రీభి రరిందమః
రామం సర్వానవద్యాంగ్యో రామ పిప్రీషయా తతః 38
వచోభి రగ్ర్యై ర్హర్మ్యస్థాః క్షితిస్థాశ్చ వవందిరే
నూనం నందతి తే మాతా కౌసల్యా మాతృనందనా 39
పశ్యంతీ సిద్ధ యాత్రం త్వాం పిత్ర్యం రాజ్యమఽవ స్థితం
సర్వ సీమంతినీభ్యశ్చ సీతాం సీమంతినీం వరాం 40
అమన్యంత హి తా నార్యో రామస్య హృదయ ప్రియాం
తయా సుచరితం దేవ్యా పురా నూనం మహత్తపః 41
రోహిణీవ శశాంకేన రామ సంయోగమాప యా
ఇతి ప్రాసాద శృంగేషు ప్రమదాభి ర్నరోత్తమః 42
శుశ్రావ రాజమార్గ స్థః ప్రియావాచ ఉదాహృతాః
ఆత్మసంపూజనైః శృణ్వన్ యయౌ రామో మహాపథం 43
స రాఘవ స్తత్ర కథా ప్రపంచాన్
శుశ్రావ లోకస్య సమాగతస్య
ఆత్మాఽధికారా వివిధాశ్చ వాచః
ప్రహృష్ట రూపస్య పురే జనస్య 44
ఏష శ్రియం గచ్ఛతి రాఘవోఽద్య
రాజ ప్రాసాదా ద్విపులాం గమిష్యన్
ఏతే వయం సర్వసమృద్ధ కామా
యేషామఽయం నో భవితా ప్రశాస్తా 45
లాభో జనస్యాఽస్య యదేష సర్వం
ప్రపత్స్యతే రాష్ట్ర మిదం చిరాయ
నహ్యప్రియం కించన జాతు కశ్చిత్

పశ్యేన్న దుఃఖం మనుజాధిపేఽస్మిన్ 46
స ఘోషవద్భిశ్చ హయై ర్మతంగజైః
పురస్సరైః స్వస్తిక సూత మాగధైః
మహీయమానః ప్రవరైశ్చ వాదకైః
అభిష్టుతో వైశ్రవణో యథా యయౌ 47
కరేణు మాతఙ్గ రథాఽశ్వ సంకులం
మహాజనౌఘ ప్రతిపూర్ణ చత్వరమ్
ప్రభూతరత్నం బహుపణ్య సంచయం
దదర్శ రామో రుచిరం మహాపథమ్ 48

సప్తదశ స్సర్గః – రామాగమనం

స రామో రథమాస్థాయ సంప్రహృష్ట సుహృజ్జనః
పతాకా ధ్వజ సంపన్నం మహార్హాఽగరు ధూపితం 1
అపశ్యన్ నగరం శ్రీమాన్ నానాజన సమాకులమ్
స గృహై రభ్ర సంకాశైః పాణ్డరై రుపశోభితమ్ 2
రాజమార్గం యయౌ రామో మధ్యేనాఽగరు ధూపితమ్
చందనానాం చ ముఖ్యానా మగరూణాం చ సంచయైః 3
ఉత్తమానాం చ గంధానాం క్షౌమ కోశాఽమ్బరస్య చ
అవిద్ధాభిశ్చ ముఖ్యాభి రుత్తమై స్స్ఫాటికైరపి 4
శోభమాన మసంబాధై స్తం రాజపథ ముత్తమమ్
సంవృతం వివిధైః పణ్యై ర్భక్ష్యై రుచ్చావచై రపి 5
దదర్శ తం రాజపథం దివి దేవపథం యథా
దధ్యఽక్షత హవిర్లాజై ర్ధూపైరగరు చందనైః 6
నానామాల్యోపగంధైశ్చ సదాఽభ్యర్చిత చత్వరం
ఆశీర్వాదాన్ బహూన్ శృణ్వన్ సుహృద్భిః సముదీరితాన్ 7
యథార్హం చాపి సంపూజ్య సర్వానేవ నరాన్ యయౌ
పితామహై రాచరితం తథైవ ప్రపితామహైః 8
అద్యోపాదాయ తం మార్గ మభిషిక్తోఽనుపాలయ
యథా స్మ లాలితాః పిత్రా యథా పూర్వైః పితామహైః 9
తతః సుఖతరం రామే వత్స్యామః సతి రాజని
అల మద్య హి భుక్తేన పరమార్థైరలం చ నః 10

యథా పశ్యేమ నిర్యాన్తం రామం రాజ్యే ప్రతిష్ఠితమ్
తతో హి నః ప్రియతరం నాన్యత్ కించి ద్భవిష్యతి 11
యథాభిషేకో రామస్య రాజ్యేనాఽమిత తేజసః
ఏతా శ్చాన్యాశ్చ సుహృదా ముదాసీనః కథాః శుభాః 12
ఆత్మ సంపూజనీః శృణ్వన్ యయౌ రామో మహాపథమ్
న హి తస్మా న్మనః కశ్చిచ్చక్షుషీ వా నరోత్తమాత్ 13
నరః శక్నో త్యపాక్రష్టు మతిక్రాన్తేపి రాఘవే
యశ్చ రామం న పశ్యే త్తు యం చ రామో న పశ్యతి 14
నిందిత స్స భవే ల్లోకే స్వాత్మా ప్యేనం విగర్హతే
సర్వేషాం హి స ధర్మాత్మా వర్ణానాం కురుతే దయామ్ 15
చతుర్ణాం హి వయస్థానాం తేన తే తమనువ్రతాః
చతుష్పథాన్ దేవపథాం శ్చైత్యా న్యాయతనాని చ 16
ప్రదక్షిణం పరిహరన్ జగామ నృపతే స్సుతః
స రాజకుల మాసాద్య మేఘ సంఘోపమైః శుభైః 17
ప్రాసాద శృంగై ర్వివిధైః కైలాస శిఖరోపమైః
ఆవారయద్భి ర్గగనం విమానై రివ పాండరైః 18
వర్ధమాన గృహైశ్చాపి రత్న జాల పరిష్కృతైః
తత్ పృథివ్యాం గృహవరం మహేంద్ర భవనోపమం 19
రాజపుత్రః పితుర్వేశ్మ ప్రవివేశ శ్రియా జ్వలన్
స కక్ష్యా ధన్విభిర్గుప్తా స్తిస్రోఽతిక్రమ్య వాజిభిః 20
పదాతి రపరే కక్ష్యే ద్వే జగామ నరోత్తమః
స సర్వాః సమతిక్రమ్య కక్ష్యా దశరథాత్మజః 21
సన్ని వర్త్య జనం సర్వం శుద్ధాన్తఃపుర మభ్యగాత్||
తతః ప్రవిష్టే పితురఽన్తికం తదా
జనః స సర్వో ముదితో నృపాత్మజే
ప్రతీక్షతే తస్య పునర్వినిర్గమం
యథోదయం చన్ద్రమసః సరిత్పతిః 22

అష్టాదశ స్సర్గః – వనవాస నివేదనః

స దదర్శాసనే రామో నిషణ్ణం పితరం శుభే
కైకేయీ సహితం దీనం ముఖేన పరిశుష్యతా 1

స పితుశ్చరణౌ పూర్వ మభివాద్య వినీతవత్
తతో వవన్దే చరణౌ కైకేయ్యాః సుసమాహితః 2
రామేత్యుక్త్వా చ వచనం బాష్ప పర్యాకులేక్షణః
శశాక నృపతి ర్దీనో నేక్షితుం నాభిభాషితుమ్ 3
తదపూర్వం నరపతే ర్దృష్ట్వా రూపం భయావహమ్
రామోపి భయ మాపన్నః పదా స్పృష్ట్వేవ పన్నగమ్ 4
ఇన్ద్రియై రప్రహృష్టై స్తం శోక సంతాప కర్శితమ్
నిశ్వసన్తం మహారాజం వ్యథితాకుల చేతసం 5
ఊర్మిమాలిన మక్షోభ్యం క్షుభ్యన్త మివ సాగరమ్
ఉపప్లుత మివాదిత్య ముక్తాఽనృత మృషిం యథా 6
అచిన్త్యకల్పం హి పితు స్తం శోక ముపధారయన్
బభూవ సంరబ్ధతరః సముద్ర ఇవ పర్వణి 7
చిన్తయామాస చ తదా రామః పితృహితే రతః
కింస్విదఽద్యైవ నృపతి ర్న మాం ప్రత్యభినన్దతి 8
అన్యదా మాం పితా దృష్ట్వా కుపితోపి ప్రసీదతి
తస్య మామద్య సంప్రేక్ష్య కి మాయాసః ప్రవర్తతే 9
స దీన ఇవ శోకార్తో విషణ్ణ వదన ద్యుతిః
కైకేయీ మభివాద్యైవ రామో వచన మబ్రవీత్ 10
కచ్చిన్మయా నాఽపరాధ మఽజ్ఞానాత్ యేన మే పితా
కుపిత స్తన్ మమాచక్ష్వ త్వం చైవైనం ప్రసాదయ 11
అప్రసన్న మనాః కిం ను సదా మాం ప్రతి వత్సలః
వివర్ణ వదనో దీనో న హి మామభిభాషతే 12
శారీరో మానసో వాపి కచ్చిదేనం న బాధతే
సంతాపో వాఽభితాపో వా దుర్లభం హి సదా సుఖమ్ 13
కచ్చిన్ న కించిత్ భరతే కుమారే ప్రియ దర్శనే
శత్రుఘ్నే వా మహాసత్త్వే మాతౄణాం వా మమాశుభమ్ 14
అతోషయన్ మహారాజ మఽకుర్వన్ వా పితుర్వచః
ముహూర్తమపి నేచ్ఛేయం జీవితుం కుపితే నృపే 15
యతో మూలం నరః పశ్యేత్ ప్రాదుర్భావ మిహాత్మనః
కథం తస్మిన్ న వర్తేత ప్రత్యక్షే సతి దైవతే 16

కచ్చిత్తే పరుషం కించి దభిమానాత్ పితా మమ
ఉక్తో భవత్యా కోపేన యేనాఽస్య లుళితం మనః 17
ఏత దాచక్ష్వ మే దేవి తత్త్వేన పరిపృచ్ఛతః
కిం నిమిత్త మపూర్వోఽయం వికారో మనుజాధిపే 18
ఏవ ముక్త్వాతు కైకేయీ రాఘవేణ మహాత్మనా
ఉవా చేదం సునిర్లజ్జా ధృష్ట మాత్మహితం వచః 19
న రాజా కుపితో రామ వ్యసనం నాఽస్య కించన
కిన్చి న్మనోగతం తస్య త్వద్భయా న్నాభి భాషతే 20
ప్రియం త్వామఽప్రియం వక్తుం వాణీ నాఽస్యోప వర్తతే
తదవశ్యం త్వయా కార్యం యదఽనేనా శృతం మమ 21
ఏష మహ్యం వరం దత్వా పురా మామభిపూజ్య చ
స పశ్చా త్తప్యతే రాజా యథాఽన్యః ప్రాకృత స్తథా 22
అతిసృజ్య దదామీతి వరం మమ విశామ్పతిః
స నిరఽర్థం గతజలే సేతుం బంధితు మిచ్ఛతి 23
ధర్మమూల మిదం రామ విదితం చ సతా మపి
తత్ సత్యం న త్యజేద్రాజా కుపిత స్త్వత్కృతే యథా 24
యది తద్వక్ష్యతే రాజా శుభం వా యది వాఽశుభమ్
కరిష్యసి తతః సర్వ మాఖ్యాస్యామి పునస్త్వఽహం 25
యది త్వభిహితం రాజ్ఞా త్వయి త న్న విపత్స్యతే
తతోఽహ మభిదాస్యామి న హ్యేష త్వయి వక్ష్యతి 26
ఏత త్తు వచనం శృత్వా కైకేయ్యా సముదాహృతం
ఉవాచ వ్యధితో రామ స్తాం దేవీం నృప సన్నిధౌ 27
అహో ధిఙ్నాఽర్హసే దేవి వక్తుం మా మీదృశం వచః
అహం హి వచనా ద్రాజ్ఞః పతేయ మపి పావకే 28
భక్షయేయం విషం తీక్ష్ణం మజ్జేయ మపి చార్ణవే
నియుక్తః గురుణా పిత్రా నృపేణ చ హితేన చ 29
తత్ బ్రూహి వచనం దేవి రాజ్ఞో య దభికాంక్షితమ్
కరిష్యే ప్రతిజానే చ రామో ద్విర్నాభి భాషతే 30
తమార్జవ సమాయుక్త మనార్యా సత్యవాదినమ్
ఉవాచ రామం కైకేయీ వచనం భృశ దారుణమ్ 31

పురా దేవాऽసురే యుద్ధే పిత్రా తే మమ రాఘవ
రక్షితేన వరౌ దత్తౌ స శల్యేన మహారణే 32
తత్ర మే యాచితో రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్
గమనం దణ్డకాऽరణ్యే తవ చాऽద్యైవ రాఘవ 33
యది సత్యప్రతిజ్ఞం త్వం పితరం కర్తు మిచ్ఛసి
ఆత్మానం చ నరశ్రేష్ఠ మమ వాక్య మిదం శృణు 34
స న్నిదేశే పితు స్తిష్ఠ యథా తేన ప్రతిశ్రుతమ్
త్వయాऽరణ్యం ప్రవేష్టవ్యం నవ వర్షాణి పఞ్చ చ 35
భరత స్త్వభిషిచ్యేత య దేత దభిషేచనం
త్వదऽర్థే విహితం రాజ్ఞా తేన సర్వేణ రాఘవ 36
సప్త సప్త చ వర్షాణి దణ్డకారణ్య మాశ్రితః
అభిషేక మిమం త్యక్త్వా జటా చీరధరో వస 37
భరతః కోసలపురే ప్రశాస్తు వసుధా మిమామ్
నానారత్న సమాకీర్ణాం సవాజి రథ కుంజరామ్ 38
ఏతేన త్వాం నరేంద్రోऽయమ్ కారుణ్యేన సమాప్లుతః
శోక సంక్లిష్ట వదనో న శక్నోతి నిరీక్షితుం 39
ఏతత్ కురు నరేంద్రస్య వచనం రఘునందన
సత్యేన మహతా రామ తారయస్వ నరాధిపం 40
ఇతీవ తస్యాం పరుషం వదంత్యాం
న చైవ రామః ప్రవివేశ శోకం
ప్రవివ్యథే చాపి మహానుభావో
రాజా తు పుత్ర వ్యసనాభితప్తః 41

ఏకోనవింశ స్సర్గః – రామ ప్రతిజ్ఞా

తదప్రియ మమిత్రఘ్నో వచనం మరణోపమమ్
శృత్వా న వివ్యథే రామః కైకేయీం చేద మబ్రవీత్ 1
ఏవమస్తు గమిష్యామి వనం వస్తుమహం త్వితః
జటా చీర ధరో రాజ్ఞః ప్రతిజ్ఞా మనుపాలయన్ 2
ఇదం తు జ్ఞాతుమిచ్ఛామి కిమऽర్థం మాం మహీపతిః
నాభినన్దతి దుర్ధర్షో యథాపూర్వ మరిందమః 3
మన్యు ర్నచ త్వయా కార్యో దేవి బ్రూమి తవాऽగ్రతః

యాస్యామి భవ సుప్రీతా వనం చీర జటా ధరః 4
హితేన గురుణా పిత్రా కృతజ్ఞేన నృపేణ చ
నియుజ్యమానో విస్రబ్ధః కిం న కుర్యామఽహం ప్రియమ్ 5
అలీకం మానసం త్వేకం హృదయం దహతీవ మే
స్వయం యన్నాహ మాం రాజా భరతస్యాభిషేచనమ్ 6
అహం హి సీతాం రాజ్యం చ ప్రాణా నిష్టాన్ ధనాని చ
హృష్టో భ్రాత్రే స్వయం దద్యాం భరతాయా ప్రచోదితః 7
కిం పునర్మనుజేన్ద్రేణ స్వయం పిత్రా ప్రచోదితః
తవ చ ప్రియ కామార్థం ప్రతిజ్ఞామనుపాలయన్ 8
తదాశ్వాసయ హ్రీమంతం కిం న్విదం యన్మహీపతిః
వసుధా సక్త నయనో మన్దమశ్రూణి ముంచతి 9
గచ్ఛన్తు చైవానయితుం దూతాః శీఘ్ర జవై ర్హయైః
భరతం మాతులకులాదఽద్యైవ నృప శాసనాత్ 10
దణ్డకారణ్య మేషోఽహ మితో గచ్ఛామి సత్వరః
అవిచార్య పితుర్వాక్యం సమా వస్తుం చతుర్దశ 11
సా హృష్టా తస్య తద్వాక్యం శృత్వా రామస్య కైకయీ
ప్రస్థానం శ్రద్దధానా హి త్వరయామాస రాఘవమ్ 12
ఏవం భవతు యాస్యన్తి దూతాః శీఘ్ర జవై ర్హయైః
భరతం మాతులకులాదుపావర్తయితుం నరాః 13
తవ త్వహం క్షమం మన్యే నోత్సుకస్య విలమ్బనమ్
రామ తస్మా దితః శీఘ్రం వనం త్వం గన్తుమర్హసి 14
వ్రీడాన్వితః స్వయం యచ్చ నృప స్త్వాం నాభిభాషతే
నైతత్ కించి న్నరశ్రేష్ఠ మన్యురేషోపనీయతామ్ 15
యావ త్త్వం న వనం యాతః పురాదస్మా దభిత్వరన్
పితా తావ న్న తే రామ స్నాస్యతే భోక్ష్యతేపి వా 16
ధిక్ కష్ట మితి నిశ్వస్య రాజా శోక పరిప్లుతః
మూర్చితో న్యపత త్తస్మిన్ పర్యంకే హేమ భూషితే 17
రామోఽప్యుత్థాప్య రాజానం కైకేయ్యాభిప్రచోదితః
కశయేవాహతో వాజీ వనం గన్తుం కృతత్వరః 18
తదఽప్రియ మనార్యాయా వచనం దారుణోదయమ్

శృత్వా గతవ్యథో రామః కైకేయీం వాక్య మబ్రవీత్ 19
నాహ మర్థపరో దేవి లోక మావస్తు ముత్సహే
విద్ధి మామ్ ఋషిభిస్తుల్యం కేవలం ధర్మమాస్థితమ్ 20
యదత్ర భవతః కించి చ్ఛక్యం కర్తుం ప్రియం మయా
ప్రాణానపి పరిత్యజ్య సర్వథా కృత మేవ తత్ 21
న హ్యతో ధర్మచరణం కించి దస్తి మహత్తరమ్
యథా పితరి శుశ్రూషా తస్య వా వచన క్రియా 22
అనుక్తోఽప్యత్ర భవతా భవత్యా వచనా దహమ్
వనే వత్స్యామి విజనే వర్షాణీహ చతుర్దశ 23
న నూనం మయి కైకేయి కించి దాశంససే గుణమ్
య ద్రాజాన మవోచ స్త్వం మమేశ్వరతరా సతీ 24
యావ న్మాతర మాపృచ్ఛే సీతాం చానునయామ్యహమ్
తతోఽద్యైవ గమిష్యామి దణ్డకానాం మహద్వనమ్ 25
భరతః పాలయేద్రాజ్యం శుశ్రూషే చ్చ పితుర్యథా
తథా భవత్యా కర్తవ్యం స హి ధర్మః సనాతనః 26
స రామస్య వచః శృత్వా భృశం దుఃఖహతః పితా
శోకాదశక్నువన్ వక్తుం ప్రరురోద మహాస్వనమ్ 27
వన్దిత్వా చరణౌ రామో విసంజ్ఞస్య పితు స్తదా
కైకేయ్యాశ్చాప్యఽనార్యాయా నిశ్చక్రామ మహాద్యుతిః 28
స రామః పితరం కృత్వా కైకేయీం చ ప్రదక్షిణమ్
నిష్క్రమ్యాన్తఃపురా త్తస్మాత్ స్వం దదర్శ సుహృజ్జనమ్ 29
తం బాష్పపరిపూర్ణాఽక్షః పృష్ఠతోఽను జగామ హ
లక్ష్మణః పరమ క్రుద్ధః సుమిత్రానన్దవర్ధనః 30
అభిషేచనికం భాండం కృత్వా రామః ప్రదక్షిణం
శనై ర్జగామ సాపేక్షో దృష్టిం తత్రావిచాలయన్ 31
న చాస్య మహతీం లక్ష్మీం రాజ్యనాశోఽపకర్షతి
లోక కాన్తస్య కాన్తత్వా చ్ఛీత రశ్మేరివ క్షపా 32
న వనం గన్తు కామస్య త్యజతశ్చ వసుంధరామ్
సర్వలోకాతిగ స్యేవ లక్ష్యతే చిత్త విక్రియా 33
ప్రతిషిధ్య శుభం ఛత్రం వ్యజనే చ స్వలంకృతే

విసర్జయిత్వా స్వజనం రథం పౌరాం స్తథా జనాన్ 34
ధారయన్ మనసా దుఃఖ మిన్ద్రియాణి నిగృహ్య చ
ప్రవివేశాత్మవాన్ వేశ్మ మాతురఽప్రియ శంసివాన్ 35
సర్వో హ్యభిజనః శ్రీమాన్ శ్రీమతః సత్యవాదినః
నాలక్షయత రామస్య కించిదాకార మాననే 36
ఉచితం చ మహాబాహు ర్న జహౌ హర్షమాత్మనః
శారదః సముదీర్ణాంశు శ్చంద్ర స్తేజ ఇవాత్మజం 37
వాచా మధురయా రామః సర్వం సమ్మానయన్ జనం
మాతుః సమీపం ధీరాత్మా ప్రవివేశ మహాయశాః 38
తం గుణైః సమతాం ప్రాప్తో భ్రాతా విపుల విక్రమః
సౌమిత్రిరనువవ్రాజ ధారయన్ దుఃఖమాత్మజం 39
ప్రవిశ్య వేశ్మాఽతిభృశం ముదాన్వితం
సమీక్ష్య తాం చార్థ విపత్తి మాగతామ్
న చైవ రామోఽత్ర జగామ విక్రియాం
సుహృజ్జన స్యాత్మవిపత్తి శంకయా 40

<u>వింశ స్సర్గః – కౌసల్యాక్రందః</u>

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే నిష్క్రామతి కృతాంజలౌ
ఆర్తశబ్దో మహాన్ జజ్ఞే స్త్రీణా మంతఃపురే తదా 1
కృత్యేష్వఽచోదితః పిత్రా సర్వస్యాన్తఃపురస్య చ
గతిర్యః శరణం చాపి స రామోఽద్య ప్రవత్స్యతి 2
కౌసల్యాయాం యథా యుక్తో జనన్యాం వర్తతే సదా
తథైవ వర్తతేఽస్మాసు జన్మ ప్రభృతి రాఘవః 3
న కృద్ధ్య త్యభిశప్తోపి క్రోధనీయాని వర్జయన్
కృద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ స ఇతోఽద్య ప్రవత్స్యతి 4
అబుద్ధి ర్బత నో రాజా జీవలోకం చరత్యఽయం
యో గతిం సర్వలోకానాం పరిత్యజతి రాఘవం 5
ఇతి సర్వా మహిష్య స్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః
పతి మాచుక్రుశుశ్చైవ సస్వరం చాపి చుక్రుశుః 6
స హి చాంఽతఃపురే ఘోరమార్త శబ్దం మహీపతిః
పుత్ర శోకాభిసంతప్త శ్శ్రుత్వా వ్యాలీయతాసనే 7

రామస్తు భృశమాయస్తో నిశ్వస న్నివ కుఞ్జరః
జగామ సహితో భ్రాత్రా మాతురన్తఃపురం వశీ 8
సోఽపశ్యత్ పురుషం తత్ర వృద్ధం పరమ పూజితమ్
ఉపవిష్టం గృహద్వారి తిష్ఠతశ్చాఽపరాన్ బహూన్ 9
దృష్ట్వైవ తు తదా రామం తే సర్వే సహసోత్థితాః
జయేన జయతాం శ్రేష్ఠం వర్ధయంతి స్మ రాఘవం 10
ప్రవిశ్య ప్రథమాం కక్ష్యాం ద్వితీయాయాం దదర్శ సః
బ్రాహ్మణాన్ వేద సంపన్నాన్ వృద్ధాన్ రాజ్ఞాభిసత్కృతాన్ 11
ప్రణమ్య రామ స్తాన్ వృద్ధాన్ తృతీయాయాం దదర్శ సః
స్త్రియో వృద్ధాశ్చ బాలాశ్చ ద్వార రక్షణ తత్పరాః 12
వర్ధయిత్వా ప్రహృష్టా స్తాః ప్రవిశ్య చ గృహం స్త్రియః
న్యవేదయన్త త్వరితా రామ మాతుః ప్రియం తదా 13
కౌసల్యాపి తదా దేవీ రాత్రిం స్థిత్వా సమాహితా
ప్రభాతే త్వకరోత్ పూజాం విష్ణోః పుత్ర హితైషిణీ 14
సా క్షౌమ వసనా హృష్టా నిత్యం వ్రత పరాయణా
అగ్నిం జుహోతి స్మ తదా మన్త్రవత్ కృత మఙ్గళా 15
ప్రవిశ్య చ తదా రామో మాతురన్తఃపురం శుభమ్
దదర్శ మాతరం తత్ర హావయన్తీం హుతాశనమ్ 16
దేవకార్య నిమిత్తం చ తత్రాఽపశ్య త్సముద్యతాం
దధ్యఽక్షతం ఘృతం చైవ మోదకాన్ హవిష స్తథా 17
లాజాన్ మాల్యాని శుక్లాని పాయసం కృసరం తథా
సమిధః పూర్ణ కుమ్భాశ్చ దదర్శ రఘునందనః 18
తాం శుక్ల క్షౌమ సంవీతాం వ్రతయోగేన కర్శితాం
తర్పయంతీం దదర్శాఽద్భిః దేవతాం వరవర్ణినీం 19
సా చిర స్యాత్మజం దృష్ట్వా మాతృనన్దన మాగతమ్
అభిచక్రామ సంహృష్టా కిశోరం బడబా యథా 20
స మాతర మభిక్రాంతా ముపసంగృహ్యా రాఘవః
పరిష్వక్తశ్చ బాహుభ్యా ముపాఘ్రాతశ్చ మూర్ధని 21
తమువాచ దురాధర్షం రాఘవం సుత మాత్మనః
కౌసల్యా పుత్ర వాత్సల్యా దిదం ప్రియహితం వచః 22

వృద్ధానాం ధర్మ శీలానాం రాజర్షీణాం మహాత్మనామ్
ప్రాప్నురాయుశ్చ కీర్తిం చ ధర్మం చోపహితం కులే 23
సత్య ప్రతిజ్ఞం పితరం రాజానం పశ్య రాఘవ
అద్యైవ హి త్వాం ధర్మాత్మా యౌవరాజ్యేభిషేక్ష్యతి 24
దత్త మాసన మాలభ్య భోజనేన నిమంత్రితః
మాతరం రాఘవః కించిత్ ప్రసార్యాఞ్జలి మబ్రవీత్ 25
స స్వభావ వినీతశ్చ గౌరవాచ్చ తదా నతః
ప్రస్థితో దండకారణ్య మాప్రష్టు ముపచక్రమే 26
దేవీ నూనం న జానీషే మహద్భయ ముపస్థితమ్
ఇదం తవ చ దుఃఖాయ వైదేహ్యా లక్ష్మణస్య చ 27
గమిష్యే దండకారణ్యం కిమఽనేనాసనేన మే
విష్టరాసన యోగ్యో హి కాలోఽయం మాముపస్థితః 28
చతుర్దశ హి వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే
మధు మూల ఫలై ర్జీవన్ హిత్వా మునివదామిషమ్ 29
భరతాయ మహారాజో యౌవరాజ్యం ప్రయచ్ఛతి
మాం పునః దణ్డకారణ్యే వివాసయతి తాపసం 30
స షట్ చ అష్టౌ చ వర్షాణి వత్స్యామి విజనే వనే
ఆసేవమానో వన్యాని ఫల మూలైశ్చ వర్తయన్ 31
సా నికృత్తైవ సాలస్య యష్టిః పరశునా వనే
పపాత సహసా దేవీ దేవతేవ దివశ్చ్యుతా 32
తామఽదుఃఖోచితాం దృష్ట్వా పతితాం కదలీ మివ
రామస్తూత్థాపయామాస మాతరం గత చేతసం 33
ఉపావృత్యోత్థితాం దీనాం బడబా మివ వాహితామ్
పాంసు కుణ్ఠిత సర్వాంగీం విమమర్శ చ పాణినా 34
సా రాఘవ ముపాసీన మఽదుఃఖార్తా సుఖోచితా
ఉవాచ పురుషవ్యాఘ్ర ముపశృణ్వతి లక్ష్మణే 35
యది పుత్ర న జాయేథా మమ శోకాయ రాఘవ
న స్మ దుఃఖ మతో భూయః పశ్యేయమఽహమప్రజాః 36
ఏక ఏవ హి వన్ధ్యాయాః శోకో భవతి మానవః
అప్రజాఽస్మీతి సంతాపో న హ్యన్యః పుత్ర విద్యతే 37

న దృష్టపూర్వం కల్యాణం సుఖం వా పతి పౌరుషే
అపి పుత్రేపి పశ్యేయమితి రామా స్థితం మయా 38
సా బహూ న్యఽమనోజ్ఞాని వాక్యాని హృదయ చ్ఛిదామ్
అహం శ్రోష్యే సపత్నీనా మవరాణాం వరా సతీ 39
అతో దుఃఖతరం కిం ను ప్రమదానాం భవిష్యతి
మమ శోకో విలాపశ్చ యాదృశోఽయ మనంతకః 40
త్వయి సన్నిహితే ప్యేవ మఽహమాసం నిరాకృతా
కిం పునః ప్రోషితే తాత ధ్రువం మరణ మేవ మే 41
అత్యంత నిగృహీతాఽస్మి భర్తు ర్నిత్యమతంత్రితా
పరివారేణ కైకేయ్యాః సమావాప్యథవాఽవరా 42
యో హి మాం సేవతే కశ్చిదఽథవాప్యనువర్తతే
కైకేయ్యాః పుత్రమన్వీక్ష్య స జనో నాభిభాషతే 43
నిత్య క్రోధతయా తస్యాః కథం ను ఖరవాది తత్
కైకేయ్యా వదనం ద్రష్టుం పుత్ర శక్ష్యామి దుర్గతా 44
దశ సప్త చ వర్షాణి తవ జాతస్య రాఘువ
అసితాని ప్రకాంక్షన్త్యా మయా దుఃఖ పరిక్షయమ్ 45
తదఽక్షయం మహద్దుఃఖం నోత్సహే సహితుం చిరం
విప్రకారం సపత్నీనా మేవం జీర్ణాఽసి రాఘువ 46
అపశ్యన్తీ తవ ముఖం పరిపూర్ణ శశి ప్రభం
కృపణా వర్తయిష్యామి కథం కృపణ జీవికాం 47
ఉపవాసైశ్చ యోగైశ్చ బహుభిశ్చ పరిశ్రమైః
దుఃఖం సంవర్ధితో మోఘం త్వం హి దుర్గతయా మయా 48
స్థిరం తు హృదయం మన్యే మమేదం య న్న దీర్యతే
ప్రావృషీవ మహానద్యాః స్పృష్టం కూలం నవాఽమ్భసా 49
మమైవ నూనం మరణం న విద్యతే
న చాఽవకాశోస్తి యమక్షయే మమ
య దన్తకోఽద్యైవ న మాం జిహీర్షతి
ప్రసహ్య సింహో రుదతీం మృగీ మివ 50
స్థిరం హి నూనం హృదయం మమాయసం
న భిద్యతే యద్భువి నాఽవదీర్యతే

అనేన దుఃఖేన చ దేహమర్పితం
ధ్రువం హ్యకాలే మరణం న విద్యతే 51
ఇదం తు దుఃఖం య దఽనర్థకాని మే
వ్రతాని దానాని చ సంయమాశ్చ హి
తపశ్చ తప్తం యదఽపత్య కారణాత్
సునిష్ఫలం బీజ మివోప్త మూషరే 52
యది హ్యకాలే మరణం స్వయేచ్ఛయా
లభేత కశ్చి ద్గురు దుఃఖ కర్శితః
గతాఽహ మద్యైవ పరేత సంసదం
వినా త్వయా ధేను రివాత్మజేన వై 53
అథాపి కిం జీవితమద్య మే వృథా
త్వయా వినా చంద్ర నిభానన ప్రభ
అనువ్రజిష్యామి వనం త్వయైవ గౌః
సుదుర్బలా వత్స మివాఽనుకాంక్షయా 54
భృశ మసుఖ మమర్షితా తదా
బహువిలలాప సమీక్ష్య రాఘవమ్
వ్యసన ముపనిశామ్య సా మహత్
సుత మివ బద్ధ మవేక్ష్య కిన్నరీ 55

ఏకవింశ స్సర్గః – కౌసల్యా లక్ష్మణప్రతిబోధనం

తథా తు విలపన్తీం తాం కౌసల్యాం రామ మాతరమ్
ఉవాచ లక్ష్మణో దీనః తత్కాల సదృశం వచః 1
న రోచతే మమా ప్యేత దార్యే యద్రాఘవో వనమ్
త్యక్త్వా రాజ్యశ్రియం గచ్ఛేత్ స్త్రియా వాక్య వశం గతః 2
విపరీతశ్చ వృద్ధశ్చ విషయైశ్చ ప్రధర్షితః
నృపః కి మివ న బ్రూయా చ్చోద్యమానః సమన్మథః 3
నాస్యాఽపరాధం పశ్యామి నాపి దోషం తథా విధమ్
యేన నిర్వాస్యతే రాష్ట్రాద్వన వాసాయ రాఘవః 4
న తం పశ్యామ్యఽహం లోకే పరోక్షమపి యో నరః
స్వమిత్రోపి నిరస్తోపి యోఽస్య దోష ముదాహరేత్ 5
దేవ కల్పమ్ ఋజుం దాన్తం రిపూణామపి వత్సలమ్

అవేక్షమాణః కో ధర్మం త్యజేత్ పుత్రమకారణాత్ 6
త దిదం వచనం రాజ్ఞః పున ర్బాల్య ముపేయుషః
పుత్రః కో హృదయే కుర్యాత్ రాజవృత్త మఽనుస్మరన్ 7
యావ దేవ న జానాతి కశ్చిదర్థ మిమం నరః
తావదేవ మయా సార్ధమాత్మస్థం కురు శాసనమ్ 8
మయా పార్శ్వే స ధనుషా తవ గుప్తస్య రాఘవ
కః సమర్థోధికం కర్తుం కృతాఽన్తస్యేవ తిష్ఠతః 9
నిర్మనుష్యా మిమాం సర్వామఽయోధ్యాం మనుజర్షభ
కరిష్యామి శరై స్తీక్ష్ణైః యది స్థాస్యతి విప్రియే 10
భరతస్యాఽథ పక్ష్యో వా యోవాఽస్య హిత మిచ్ఛతి
సర్వానేవ వధిష్యామి మృదు ర్హి పరిభూయతే 11
ప్రోత్సాహితోయం కైకేయ్యా స దుష్టో యది నః పితా
అమిత్ర భూతో నిస్సంగం వధ్యతాం బధ్యతామపి 12
గురోరప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్యమఽజానతః
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య కార్యం భవతి శాసనం 13
బల మేష కిమాశ్రిత్య హేతుం వా పురుర్షభ
దాతు మిచ్ఛతి కైకేయ్యై రాజ్యం స్థిత మిదం తవ 14
త్వయా చైవ మయా చైవ కృత్వా వైరమఽనుత్తమమ్
కాఽస్య శక్తిః శ్రియం దాతుం భరతాయాఽరినాశన 15
అనురక్తోఽస్మి భావేన భ్రాతరం దేవి తత్త్వతః
సత్యేన ధనుషా చైవ దత్తేన ఇష్టేన తే శపే 16
దీప్త మగ్ని మరణ్యం వా యది రామః ప్రవేక్ష్యతే
ప్రవిష్టం తత్ర మాం దేవి త్వం పూర్వమవధారయ 17
హరామి వీర్యా ద్దుఃఖం తే తమః సూర్య ఇవోదితః
దేవీ పశ్యతు మే వీర్యం రాఘవశ్చైవ పశ్యతు 18
హనిష్యే పితరం వృద్ధం కైకేయ్యా సక్త మానసం
కృపణం చాస్థిరం బాలం వృద్ధ భావేన గర్హితం 19
ఏత త్తు వచనం శృత్వా లక్ష్మణస్య మహాత్మనః
ఉవాచ రామం కౌసల్యా రుదన్తీ శోకలాలసా 20
భ్రాతు స్తే వదతః పుత్ర లక్ష్మణస్య శృతం త్వయా

యదత్రాఽనన్తరం కార్యం కురుష్వ యది రోచతే 21
న చాఽధర్మ్యం వచః శృత్వా సపత్న్యా మమ భాషితమ్
విహాయ శోకసంతప్తాం మాం వనం గన్తు మర్హసి 22
ధర్మజ్ఞ యది ధర్మిష్ఠో ధర్మం చరితు మిచ్ఛసి
శుశ్రూష మామ్ ఇహస్థ స్త్వం చర ధర్మ మనుత్తమమ్ 23
శుశ్రూషు ర్జననీం పుత్ర స్వగృహే నియతో వసన్
వరేణ తపసా యుక్తః కాశ్యప స్త్రిదివం గతః 24
యథైవ రాజా పూజ్య స్తే గౌరవేణ తథా హ్యహమ్
త్వాం నాఽహమనుజానామి న గన్తవ్య మితో వనమ్ 25
త్వ ద్వియోగాన్ న మే కార్యం జీవితేన సుఖేన వా
త్వయా సహ మమ శ్రేయః తృణానామపి భక్షణమ్ 26
యది త్వం యాస్యసి వనం త్యక్త్వా మాం శోకలాలసామ్
అహం ప్రాయ మిహాసిష్యే న హి శక్ష్యామి జీవితుమ్ 27
తత స్త్వం ప్రాప్స్యసే పుత్ర నిరయం లోక విశృతమ్
బ్రహ్మహత్యా మివాఽధర్మాత్ సముద్రః సరితాం పతిః 28
విలపన్తీం తథా దీనాం కౌసల్యాం జననీం తతః
ఉవాచ రామో ధర్మాత్మా వచనం ధర్మ సంహితమ్ 29
నాస్తి శక్తిః పితుర్వాక్యం సమఽతిక్రమితుం మమ
ప్రసాదయే త్వాం శిరసా గన్తు మిచ్ఛామ్యహం వనమ్ 30
ఋషిణా చ పితు ర్వాక్యం కుర్వతా వ్రత చారిణా
గౌః హతా జానతా ధర్మం కణ్డునాపి విపశ్చితా 31
అస్మాకం చ కులే పూర్వం సగర స్యాజ్ఞయా పితుః
ఖనద్భి స్సాగరై ర్భూమి మఽవాప్తః సుమహాన్ వధః 32
జామదగ్న్యేన రామేణ రేణుకా జననీ స్వయమ్
కృత్తా పరశునాఽరణ్యే పితు ర్వచన కారిణా 33
ఏతైరన్యైశ్చ బహుభిః దేవి దేవసమైః కృతం
పితుర్వచన మక్లీబం కరిష్యామి పితుర్హితం 34
న ఖల్వేతన్ మయైకేన క్రియతే పితృశాసనమ్
ఏతైరపి కృతం దేవి యే మయా తవ కీర్తితాః 35

నాఽహమ్ ధర్మ మపూర్వం తే ప్రతికూలం ప్రవర్తయే
పూర్వైరఽయ మభిప్రేతో గతోమార్గోఽనుగమ్యతే 36
త దేతత్తు మయా కార్యం క్రియతే భువి నాఽన్యథా
పితుర్హి వచనం కుర్వన్ న కశ్చిన్నా మహీయతే 37
తా మేవ ముక్త్వా జననీం లక్ష్మణం పునరఽబ్రవీత్
వాక్యం వాక్యవిదాం శ్రేష్ఠ శ్రేష్ఠః సర్వ ధనుష్మతాం 38
తవ లక్ష్మణ జానామి మయి స్నేహ మనుత్తమమ్
విక్రమం చైవ సత్త్వం చ తేజశ్చ సుదురాసదం 39
మమ మాతుః మహద్దుఃఖ మతులం శుభలక్షణ
అభిప్రాయ మవిజ్ఞాయ సత్యస్య చ శమస్య చ 40
ధర్మో హి పరమో లోకే ధర్మే సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్
ధర్మ సంశ్రిత మేతచ్చ పితు ర్వచన ముత్తమమ్ 41
సంశృత్య చ పితుర్వాక్యం మాతు ర్వా బ్రాహ్మణస్య వా
న కర్తవ్యం వృథా వీర ధర్మ మాశ్రిత్య తిష్ఠతా 42
సోఽహం న శక్ష్యామి పితు ర్నియోగ మతివర్తితుమ్
పితుర్హి వచనా ద్వీర కైకేయ్యాఽహం ప్రచోదితః 43
తదేనాం విసృజాఽనార్యాం క్షత్రధర్మాశ్రితాం మతిమ్
ధర్మ మాశ్రయ మా తైక్ష్ణ్యం మద్బుద్ధిరఽనుగమ్యతామ్ 44
త మేవ ముక్త్వా సౌహార్దాత్ భ్రాతరం లక్ష్మణాగ్రజః
ఉవాచ భూయః కౌసల్యాం ప్రాఞ్జలిః శిరసా నతః 45
అనుమన్యస్వ మాం దేవి గమిష్యన్త మితో వనమ్
శాపితాఽసి మమ ప్రాణైః కురు స్వస్త్యయనాని మే 46
తీర్ణ ప్రతిజ్ఞశ్చ వనాత్ పునరేష్యామ్యహం పురీమ్
యయాతి రివ రాజర్షిః పురా హిత్వా పునర్దివం 47
శోకః సంధార్యతాం మాతః హృదయే సాధు మా శుచః
వనవాసా దిహైష్యామి పునః కృత్వా పితుర్వచః 48
త్వయా మయా చ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన సుమిత్రయా
పితుర్నియోగే స్థాతవ్య మేష ధర్మ స్సనాతనః 49
అంబ సంహృత్య సంభారాన్ దుఃఖం హృది నిగృహ్య చ
వనవాస కృతా బుద్ధి ర్మమ ధర్మ్యానువర్తతాం 50

ఏతద్వచ స్తస్య నిశమ్య మాతా
సుధర్మ్య మఽవ్యగ్ర మవిక్లబం చ
మృతేవ సంజ్ఞాం ప్రతిలభ్య దేవీ
సమీక్ష్య రామం పునరిత్యువాచ 51
యదైవ తే పుత్ర పితా తథాఽహమ్
గురుః స్వధర్మేణ సుహృత్తయా చ
న త్వాఽనుజానామి న మాం విహాయ
సుదుఃఖితా మర్హసి గంతు మేవం 52
కిం జీవితే నేహ వినా త్వయా మే
లోకేన వా కిం స్వధయాఽమృతేన
శ్రేయో ముహూర్తం తవ సన్నిధానం
మమేహ కృత్స్నా దపి జీవలోకాత్ 53
నరై రివోల్కాభిరపోహ్యమానో
మహాగజోఽధ్వాన మనుప్రవిష్టః
భూయః ప్రజజ్వాల విలాపమేనం
నిశమ్య రామః కరుణం జనన్యాః 54
స మాతరం చైవ విసంజ్ఞకల్పాం
ఆర్తం చ సౌమిత్రి మభిప్రతప్తం
ధర్మే స్థితో ధర్మ్య మువాచ వాక్యం
యథా స యేవాఽర్హతి తత్ర వక్తుం 55
అహం హి తే లక్ష్మణ నిత్యమేవ
జానామి భక్తిం చ పరాక్రమం చ
మమ త్వభిప్రాయ మసన్నిరీక్ష్య
మాత్రా సహాఽభ్యర్దసి మాం సుదుఃఖం 56
ధర్మార్థ కామాః కిల జీవలోకే
సమీక్షితా ధర్మ ఫలోదయేషు
యే తత్ర సర్వే స్యు రసంశయం మే
భార్యేవ వశ్యాభిమతా సుపుత్రా 57
యస్మింస్తు సర్వే స్యు రసన్నివిష్టా
ధర్మో యత స్స్యాత్ తదుపక్రమేత

ద్వేష్యో భవత్యర్థ పరో హి లోకే
కామాత్మతా ఖల్వపి న ప్రశస్తా 58
గురుశ్చ రాజా చ పితా చ వృద్ధః
క్రోధాత్ ప్రహర్షా ద్యదివాపి కామాత్
యద్వ్యాదిశేత్ కార్య మవేక్ష్య ధర్మం
కష్టం న కుర్యాదనృశంస వృత్తిః 59
స వై న శక్నోమి పితుః ప్రతిజ్ఞాం
ఇమా మకర్తుం సకలాం యథావత్
స హ్యావయో స్తాత గురు ర్నియోగే
దేవ్యాశ్చ భర్తా స గతి స్స ధర్మః 60
తస్మిన్ పునర్జీవతి ధర్మరాజే
విశేషతః స్వే పథి వర్తమానే
దేవీ మయా సార్థ మితోఽపగచ్ఛేత్
కథం స్వి దఽన్యా విధవేవ నారీ 61
సా మాఽనుమన్యస్వ వనం వ్రజంతం
కురుష్వ నః స్వస్త్యయనాని దేవి
యథా సమాప్తే పునరావ్రజేయం
యథా హి సత్యే న పున ర్యయాతిః 62
యశో హ్యహం కేవల రాజ్యకారణాత్
న పృష్ఠతః కర్తుమఽలం మహోదయమ్
అదీర్ఘ కాలే న తు దేవి జీవితే
వృణేఽవరా మద్య మహీ మధర్మతః 63
ప్రసాదయ న్నర వృషభః స మాతరం
పరాక్రమా జ్జిగ మిషురేవ దణ్డకాన్
అథాఽనుజం భృశమనుశాస్య దర్శనం
చకార తాం హృది జననీం ప్రదక్షిణమ్ 64

ద్వావింశ స్సర్గః – దైవప్రాబల్యం

అథ తం వ్యథయా దీనం సవిశేష మమర్షితమ్
శ్వసన్త మివ నాగేన్ద్రం రోష విస్ఫారితేక్షణమ్ 1
ఆసాద్య రామ స్సౌమిత్రిం సుహృదం భ్రాతరం ప్రియమ్

ఉవా చేదం స ధైర్యేణ ధారయన్ సత్త్వ మాత్మవాన్ 2
నిగృహ్య రోషం శోకం చ ధైర్యమాశ్రిత్య కేవలం
అవమానం నిరస్యేమం గృహీత్వా హర్ష ముత్తమం 3
ఉపక్లుప్తం హి యత్ కించిదభిషేకార్థ మద్య మే
సర్వం విసర్జయ క్షిప్రం కురు కార్యం నిరత్యయం 4
సౌమిత్రే యోభిషేకార్థే మమ సంభార సంభ్రమః
అభిషేక నివృత్త్యర్థే సోఽస్తు సంభార సంభ్రమః 5
యస్యా మదభిషేకాఽర్థం మానసం పరితప్యతే
మాతా మే సా యథా న స్యాత్ సవిశంకా తథా కురు 6
తస్యాః శంకా మఽయందుఃఖం ముహూర్తమపి నోత్సహే
మనసి ప్రతిసంజాతం సౌమిత్రేఽహముపేక్షితుమ్ 7
న బుద్ధి పూర్వం నాబుద్ధం స్మర మీహ కదాచన
మాతౄణాం వా పితుర్వాహం కృత మల్పం చ విప్రియమ్ 8
సత్యః సత్యాభిసంధశ్చ నిత్యం సత్యపరాక్రమః
పరలోక భయాద్భీతో నిర్భయోఽస్తు పితా మమ 9
తస్యాపి హి భవే దస్మిన్ కర్మణ్యఽప్రతిసంహృతే
సత్యం నేతి మనస్తాప స్తస్య తాప స్తపే చ్చ మామ్ 10
అభిషేక విధానం తు తస్మాత్ సంహృత్య లక్ష్మణ
అన్వగేవాఽహ మిచ్ఛామి వనం గన్తు మితః పునః 11
మమ ప్రవ్రాజనాదద్య కృతకృత్యా నృపాత్మజా
సుతం భరతమవ్యగ్ర మభిషేచయతాం తతః 12
మయి చీరాఽజిన ధరే జటామణ్డల ధారిణి
గతేఽరణ్యం చ కైకేయ్యా భవిష్యతి మన స్సుఖమ్ 13
బుద్ధిః ప్రణీతా యేనేయం మనశ్చ సుసమాహితమ్
తం తు నాఽర్హామి సంక్లేష్టుం ప్రవ్రజిష్యామి మా చిరమ్ 14
కృతాన్త స్త్వేవ సౌమిత్రే ద్రష్టవ్యో మత్ప్రవాసనే
రాజ్యస్య చ వితీర్ణస్య పునరేవ నివర్తనే 15
కైకేయ్యాః ప్రతిపత్తి ర్హి కథం స్యాన్ మమ పీడనే
యది భావో న దైవోఽయం కృతాన్త విహితో భవేత్ 16
జానాసి హి యథా సౌమ్య న మాతృషు మమాఽన్తరమ్

భూతపూర్వో విశేషో వా తస్యా మయి సుతేపి వా 17
సోభిషేక నివృత్త్యర్థైః ప్రవాసార్థైశ్చ దుర్వచైః
ఉగ్రై ర్వాక్యైరహం తస్యా నాన్యద్దైవాత్ సమర్థయే 18
కథం ప్రకృతి సంపన్నా రాజపుత్రీ తథా గుణా
బ్రూయాత్ సా ప్రాకృతేవ స్త్రీ మత్ పీడాం భర్తృ సన్నిధౌ 19
య దఽచిన్త్యం తు తద్దైవం భూతే ష్వపి న హన్యతే
వ్యక్తం మయి చ తస్యాం చ పతితో హి విపర్యయః 20
కశ్చ దైవేన సౌమిత్రే యోద్ధుముత్సహతే పుమాన్
యస్య న గ్రహణం కించిత్ కర్మణోఽన్య న్న దృశ్యతే 21
సుఖ దుఃఖే భయ క్రోధౌ లాభా లాభౌ భవా భవౌ
యచ్చ కించిత్ తథాభూతం నను దైవస్య కర్మ తత్ 22
ఋషయోఽప్యుగ్ర తపసో దైవేనాభిప్రపీడితాః
ఉత్సృజ్య నియమాం స్తీవ్రాన్ భ్రంశ్యన్తే కామ మన్యుభిః 23
అసంకల్పిత మేవేహ యదఽకస్మాత్ ప్రవర్తతే
నివర్త్యారంభ మారబ్ధం నను దైవస్య కర్మ తత్ 24
ఏతయా తత్త్వయా బుద్ధ్యా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా
వ్యాహతేఽప్యభిషేకే మే పరితాపో న విద్యతే 25
తస్మాదఽపరితాపః సన్ స్త్వమఽప్యనువిధాయ మామ్
ప్రతిసంహారయ క్షిప్రమాభిషేచనికీం క్రియామ్ 26
ఏభిరేవ ఘటై స్సర్వై రభిషేచన సంభృతైః
మమ లక్ష్మణ తాపస్యే వ్రతస్నానం భవిష్యతి 27
అథవా కిం మమైతేన రాజద్రవ్యమయేన తు
ఉద్ధృతం మే స్వయం తోయం వ్రతాదేశం కరిష్యతి 28
మా చ లక్ష్మణ సంతాపం కార్షీ ర్లక్ష్మ్యా విపర్యయే
రాజ్యం వా వనవాసో వా వనవాసో మహోదయః 29
న లక్ష్మణాస్మిన్ ఖలు కర్మవిఘ్నే
మాతా యవీయస్యఽతిశంకనీయా
దైవాభిపన్నాహి వదన్త్యనిష్టం
జానాసి దైవం చ తథా ప్రభావమ్ 30

త్రయోవింశ స్సర్గః – లక్ష్మణ క్రోధః

ఇతి బ్రువతి రామే తు లక్ష్మణోఽధఃశిరా ముహుః
శృత్వా మధ్యం జగా మేవ మనసా దుఃఖ హర్షయోః 1
తదాతు బద్ధ్వా భ్రుకుటీం భ్రువోర్మధ్యే నరర్షభః
నిశశ్వాస మహాసర్పో బిలస్థ ఇవ రోషితః 2
తస్య దుష్ప్రతివీక్షం తద్భ్రుకుటీ సహితం తదా
బభౌ క్రుద్ధస్య సింహస్య ముఖస్య సదృశం ముఖమ్ 3
అగ్రహస్తం విధూన్వంస్తు హస్తి హస్త మివాత్మనః
తిర్యగూర్ధ్వం శరీరే చ పాతయిత్వా శిరో ధరామ్ 4
అగ్రాక్ష్ణా వీక్షమాణస్తు తిర్య గ్భ్రాతర మబ్రవీత్
అస్థానే సంభ్రమో యస్య జాతో వై సుమహానయమ్ 5
ధర్మదోష ప్రసఙ్గేన లోకస్యాఽనతిశఙ్కయా
కథం హ్యేతదసంభ్రాన్త స్త్వద్విధో వక్తుమర్హతి 6
యథా దైవమశౌణ్డీరం శౌణ్డీర క్షత్రియర్షభ
కిం నామ కృపణం దైవమశక్త మభిశంససి 7
పాపయో స్తే కథం నామ తయోః శఙ్కా న విద్యతే
సన్తి ధర్మోపధాః శ్లక్ష్ణా ధర్మాత్మన్ కిం న బుధ్యసే 8
తయోః సుచరితం స్వార్థం శాఠ్యాత్ పరిజిహీర్షతోః
యది నైవం వ్యవసితం స్యాద్ధి ప్రాగేవ రాఘవ 9
తయోః ప్రాగేవ దత్తస్య స్యా ద్వరః ప్రకృతశ్చ సః
లోక విద్విష్ట మారబ్ధం త్వదఽన్యస్యాభిషేచనమ్ 10
నోత్సహే సహితుం వీర తత్ర మే క్షంతు మర్హసి
యే నేయ మాగతా ద్వైధం తవ బుద్ధి ర్మహామతే 11
స హి ధర్మో మమ ద్వేష్యః ప్రసఙ్గా ద్యస్య ముహ్యసి
కథం త్వం కర్మణా శక్తః కైకేయీ వశవర్తినః 12
కరిష్యసి పితుర్వాక్య మఽధర్మిష్ఠం విగర్హితం
యద్యఽయం కిల్బిషా ద్భేదః కృతో ప్యేవం న గృహ్యతే 13
జాయతే తత్ర మే దుఃఖం ధర్మ సంగశ్చ గర్హితః
తవాఽయం ధర్మ సంయోగో లోకస్యాస్య విగర్హితః 14
మనసాపి కథం కామం కుర్యాత్ స్వం కామవృత్తయోః
తయోస్త్వఽహితయో ర్నిత్యం శత్ర్వోః పిత్రభిదానయోః 15

యద్యపి ప్రతిపత్తి స్తే దైవీ చాపి తయోర్మతమ్
తథాప్యుపేక్షణీయం తే న మే తదపి రోచతే 16
విక్లబో వీర్యహీనో యః స దైవమనువర్తతే
వీరాః సంభావితాత్మానో న దైవం పర్యుపాసతే 17
దైవం పురుషకారేణ యః సమర్థః ప్రబాధితుమ్
న దైవేన విపన్నార్థః పురుష స్సోఽవసీదతి 18
ద్రక్ష్యన్తి త్వఽద్య దైవస్య పౌరుషం పురుషస్య చ
దైవ మానుషయోరద్య వ్యక్తా వ్యక్తి ర్భవిష్యతి 19
అద్య మత్పౌరుష హతం దైవం ద్రక్ష్యన్తి వై జనాః
యద్దైవాదాహతం తేఽద్య దృష్టం రాజ్యాభిషేచనమ్ 20
అత్యఙ్కుశ మివోద్దామం గజం మద బలోద్ధతమ్
ప్రధావిత మహం దైవం పౌరుషేణ నివర్తయే 21
లోకపాలా స్సమస్తా స్తేనాఽద్య రామాభిషేచనమ్
న చ కృత్స్నా స్త్రయోలోకా విహన్యుః కిం పునః పితా 22
యై ర్వివాస స్తవాఽరణ్యే మిథో రాజన్ సమర్థితః
అరణ్యే తే వివత్స్యన్తి చతుర్దశ సమా స్తథా 23
అహం తదాశాం ఛేత్స్యామి పితు స్తస్యాశ్చ యా తవ
అభిషేక విఘాతేన పుత్ర రాజ్యాయ వర్తతే 24
మద్బలేన విరుద్ధాయ న స్యా ద్దైవ బలం తథా
ప్రభవిష్యతి దుఃఖాయ యథోగ్రం పౌరుషం మమ 25
ఊర్ధ్వం వర్ష సహస్రాఽన్తే ప్రజా పాల్య మనన్తరమ్
ఆర్య పుత్రాః కరిష్యన్తి వనవాసం గతే త్వయి 26
పూర్వం రాజర్షి వృత్త్యా హి వనవాసో విధీయతే
ప్రజా నిక్షిప్య పుత్రేషు పుత్రవత్ పరిపాలనే 27
స చే ద్రాజన్యనేకాగ్రే రాజ్య విభ్రమ శఙ్కయా
నైవ మిచ్ఛసి ధర్మాత్మన్ రాజ్యం రామ త్వమాత్మని 28
ప్రతిజానే చ తే వీర మా భూవం వీరలోక భాక్
రాజ్యం చ తవ రక్షేయ మహం వేలేవ సాగరమ్ 29
మఙ్గలై రభిషిఞ్చస్వ తత్ర త్వం వ్యాపృతో భవ
అహ మేకో మహీపాలానఽలం వారయితుం బలాత్ 30

న శోభాఽర్థా విమౌ బాహూ న ధను ర్భూషణాయ మే
నాఽసిరాబన్ధనార్థాయ న శరాః స్తమ్భ హేతవః 31
అమిత్ర దమనార్థం మే సర్వమేత చ్చతుష్టయమ్
న చాహం కామయేత్యర్థం యః స్యా చ్ఛత్రుర్మతో మమ 32
అసినా తీక్ష్ణ ధారేణ విద్యుచ్చలిత వర్చసా
ప్రగృహీతేన వై శత్రుం వజ్రిణం వా న కల్పయే 33
ఖడ్గ నిష్పేష నిష్పిష్టై ర్గహనా దుశ్చరా చ మే
హస్త్యఽశ్వ రథ హస్తోరు శిరోభి ర్భవితా మహీ 34
ఖడ్గధారా హతా మేఽద్య దీప్యమానా ఇవాఽద్రయః
పతిష్యన్తి ద్విపో భూమౌ మేఘా ఇవ సవిద్యుతః 35
బద్ధ గోధాంగులి త్రాణే ప్రగృహీత శరాసనే
కథం పురుష మానీ స్యాత్ పురుషాణాం మయి స్థితే 36
బహుభి శ్చైకమత్యస్య న్నేకేన చ బహూన్ జనాన్
వినియోక్ష్యా మ్యఽహం బాణాన్ న్న వాజి గజ మర్మసు 37
అద్య మేఽస్త్ర ప్రభావస్య ప్రభావః ప్రభవిష్యతి
రాజ్ఞశ్చాఽప్రభుతాం కర్తుం ప్రభుత్వం చ తవ ప్రభో 38
అద్య చన్దనసారస్య కేయూరా మోక్షణస్య చ
వసూనాం చ విమోక్షస్య సుహృదాం పాలనస్య చ 39
అనురూపా విమౌబాహూ రామ కర్మ కరిష్యతః
అభిషేచన విఘ్నస్య కర్తౄణాం తే నివారణే 40
బ్రవీహి కోఽద్యైవ మయా వియుజ్యతాం
తవా సుహృత్ ప్రాణ యశ స్సుహృజ్జనైః
యథా తవేయం వసుధా వశే భవేత్
తథైవ మాం శాధి తవాఽస్మి కింకరః 41
విమృజ్య బాష్పం పరిసాన్త్వ్య చాఽసకృత్
స లక్ష్మణం రాఘవ వంశ వర్ధనః
ఉవాచ పిత్రో ర్వచనే వ్యవస్థితం
నిబోధ మామేష హి సౌమ్య సత్పథః 42

చతుర్వింశ స్సర్గః – కౌసల్యార్తి సమాశ్వాసనం

తం సమీక్ష్య త్వవహితం పితుర్నిర్దేశ పాలనే

కౌసల్యా బాష్ప సంరుద్ధా వచో ధర్మిష్ఠ మబ్రవీత్ 1
అదృష్ట దుఃఖో ధర్మాత్మా సర్వభూత ప్రియం వదః
మయి జాతో దశరథాత్ కథ ముంఛేన వర్తయేత్ 2
యస్య భృత్యాశ్చ దాసాశ్చ మృష్టా న్యన్నాని భుంజతే
కథం స భోక్ష్యతే నాథో వనే మూల ఫలాన్యఽయమ్ 3
క ఏత చ్ఛ్రద్దధే చ్ఛృత్వా కస్య వా న భవేత్ భయమ్
గుణవాన్ దయితో రాజ్ఞో రాఘవో యద్వివాస్యతే 4
నూనం తు బలవాన్ లోకే కృతాంత స్సర్వమాదిశేత్
లోకే రామాభిరామ స్త్వం వనం యత్ర గమిష్యసి 5
అయం తు మమాత్మభవః తవాదర్శన మారుతః
విలాప దుఃఖ సమిధోరుదితాఽశ్రు హుతాహుతిః 6
చింతా బాష్ప మహాధూమః తవాగమన చిన్తజః
కర్శయిత్వా భృశం పుత్ర నిశ్వాసాయాస సంభవః 7
త్వయా విహీనామిహ మాం శోకాఽగ్నిరతులో మహాన్
ప్రధక్ష్యతి యథా కక్షం చిత్ర భానుర్హిమాత్యయే 8
కథం హి ధేనుః స్వకం వత్సం గచ్ఛన్తం నాఽనుగచ్ఛతి
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి పుత్ర యత్ర గమిష్యసి 9
తథా నిగదితం మాత్రా తద్వాక్యం పురుషర్షభః
శృత్వా రామోఽబ్రవీ ద్వాక్యం మాతరం భృశ దుఃఖితామ్ 10
కైకేయ్యా వఞ్చితో రాజా మయి చాఽరణ్య మాశ్రితే
భవత్యా చ పరిత్యక్తో న నూనం వర్తయిష్యతి 11
భర్తుః కిల పరిత్యాగో నృశంసః కేవలం స్త్రియాః
స భవత్యా న కర్తవ్యో మనసాపి విగర్హితః 12
యావత్ జీవతి కాకుత్స్థః పితా మే జగతీపతిః
శుశ్రూషా క్రియతాం తావత్ స హి ధర్మ స్సనాతనః 13
ఏవముక్తా తు రామేణ కౌసల్యా శుభ దర్శనా
తథేత్యువాచ సుప్రీతా రామ మక్లిష్టకారిణమ్ 14
ఏవముక్తస్తు వచనం రామో ధర్మభృతాం వరః
భూయ స్తా మబ్రవీ ద్వాక్యం మాతరం భృశ దుఃఖితామ్ 15
మయా చైవ భవత్యా చ కర్తవ్యం వచనం పితుః

రాజా భర్తా గురు శ్శ్రేష్ఠః సర్వేషామీశ్వరః ప్రభుః 16
ఇమాని తు మహారణ్యే విహృత్య నవ పఞ్చ చ
వర్షాణి పరమ ప్రీతః స్థాస్యామి వచనే తవ 17
ఏవముక్తా ప్రియం పుత్రం బాష్పపూర్ణాననా తదా
ఉవాచ పరమార్తా తు కౌసల్యా పుత్ర వత్సలా 18
ఆసాం రామ సపత్నీనాం వస్తుం మధ్యే న మే క్షమమ్
నయ మామపి కాకుత్స్థ వనం వన్యం మృగీం యథా 19
యది తే గమనే బుద్ధిః కృతా పితురపేక్షయా
తాం తథా రుదతీం రామో రుదన్ వచన మబ్రవీత్ 20
జీవన్త్యా హి స్త్రియా భర్తా దైవతం ప్రభురేవ చ
భవత్యా మమచైవాఽద్య రాజా ప్రభవతి ప్రభుః 21
న హ్యనాథా వయం రాజ్ఞా లోకనాథేన ధీమతా
భరతశ్చాపి ధర్మాత్మా సర్వభూత ప్రియం వదః 22
భవతీ మనువర్తేత స హి ధర్మరతః సదా
యథా మయి తు నిష్క్రాన్తే పుత్ర శోకేన పార్థివః 23
శ్రమం నాఽవాప్నుయాత్ కించిదప్రమత్తా తథా కురు
దారుణశ్చాప్యఽయం శోకో యథైనం న వినాశయేత్ 24
రాజ్ఞో వృద్ధస్య సతతం హితం చర సమాహితా
వ్రతోపవాస నిరతా యా నారీ పరమోత్తమా 25
భర్తారం నాఽనువర్తేత సా చ పాపగతిర్భవేత్
భర్తు శుశ్రూషయా నారీ లభతే స్వర్గ ముత్తమం 26
అపి యా నిర్నమస్కారా నివృత్తా దేవపూజనాత్
శుశ్రూషా మేవ కుర్వీత భర్తుః ప్రియహితే రతా 27
ఏష ధర్మః పురా దృష్టో లోకే వేదే శృత స్మృతః
అగ్ని కార్యేషు చ సదా సుమనోభిశ్చ దేవతాః 28
పూజ్యా స్తే మత్కృతే దేవి బ్రాహ్మణాశ్చైవ సువ్రతాః
ఏవం కాలం ప్రతీక్షస్వ మమాగమన కాంక్షిణీ 29
నియతా నియతాహారా భర్తు శుశ్రూషణే రతా
ప్రాప్స్యసే పరమం కామం మయి ప్రత్యాగతే సతి 30
యది ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో ధారయిష్యతి జీవితమ్

ఏవముక్తా తు రామేణ బాష్ప పర్యాకులేక్షణా 31
కౌసల్యా పుత్ర శోకార్తా రామం వచన మబ్రవీత్
గమనే సుకృతాం బుద్ధిం న తే శక్నోమి పుత్రక 32
వినివర్తయితుం వీర నూనం కాలో దురత్యయః
గచ్ఛ పుత్ర త్వమేకాగ్రో భద్రం తేఽస్తు సదా విభో 33
పున స్త్వయి నివృత్తే తు భవిష్యామి గత క్లమా
ప్రత్యాగతే మహాభాగే కృతాఽర్థే చరిత వ్రతే 34
పితురానృణ్యతాం ప్రాప్తే ప్రతిలప్స్యే పరం సుఖం
కృతాన్తస్య గతిః పుత్ర దుర్విభావ్యా సదా భువి 35
య స్త్వాం సంచోదయతి మే వచ ఆచ్ఛిద్య రాఘవ
గచ్ఛేదానీం మహాబాహో క్షేమేణ పునరాగతః 36
నందయిష్యసి మాం పుత్ర సామ్నా వాక్యేన చారుణా
అపీదానీం స కాలః స్యా ద్వనాత్ ప్రత్యాగతం పునః 37
య త్వాం పుత్రక పశ్యేయం జటావల్కల ధారిణం||
తథా హి రామం వనవాస నిశ్చితం
సమీక్ష్య దేవీ పరమేణ చేతసా
ఉవాచ రామం శుభ లక్షణం వచో
బభూవ చ స్వస్త్యయనాభికాంక్షిణీ 38

పంచవింశ స్సర్గః – మాతృ స్వస్త్యయనం

సాఽపనీయ తమాఽఽయాస ముపస్పృశ్య జలం శుచి
చకార మాతా రామస్య మఙ్గళాని మనస్వినీ 1
న శక్యసే వారయితుం గచ్ఛేదానీం రఘూత్తమ
శీఘ్రం మేవ వినివర్తస్వ వర్తస్వ చ సతాం క్రమే 2
యం పాలయసి ధర్మం త్వం ధృత్యా చ నియమేన చ
స వై రాఘవశార్దూల ధర్మ స్త్వాం అభిరక్షతు 3
యేభ్యః ప్రణమసే పుత్ర చైత్యేష్వాయతనేషు చ
తే చ త్వా మభిరక్షంతు వనే సహ మహర్షిభిః 4
యాని దత్తాని తేఽస్త్రాణి విశ్వామిత్రేణ ధీమతా
తాని త్వా మభిరక్షంతు గుణై స్సముదితం సదా 5
పితృ శుశ్రూషయా పుత్ర మాతృ శుశ్రూషయా తథా

సత్యేన చ మహాబాహో చిరంజీవాభిరక్షితః 6
సమిత్కుశ పవిత్రాణి వేద్యశ్చాయతనాని చ
స్థండిలాని విప్రాణాం శైలా వృక్షాః క్షుపా హ్రదాః 7
పతంగాః పన్నగాః సింహా స్త్వాం రక్షతు నరోత్తమ
స్వస్తి సాధ్యాశ్చ విశ్వేచ మరుతశ్చ మహర్షయః 8
స్వస్తి ధాతా విధాతా చ స్వస్తి పూషా భగోఽర్యమా
లోక పాలాశ్చ తే సర్వే వాసవ ప్రముఖా స్తథా 9
ఋతవశ్చైవ పక్షాశ్చ మాసాః సంవత్సరాః క్షపాః
దినాని చ ముహూర్తాశ్చ స్వస్తి కుర్వన్తు తే సదా 10
స్మృతి ర్ధృతిశ్చ ధర్మశ్చ పాన్తు త్వాం పుత్ర సర్వతః
స్కన్దశ్చ భగవాన్ దేవః సోమశ్చ సబృహస్పతిః 11
సప్తర్షయో నారదశ్చ తే త్వాం రక్షన్తు సర్వతః
యే చాపి సర్వత స్సిద్ధా దిశశ్చ సదిగీశ్వరాః 12
స్తుతా మయా వనే తస్మిన్ పాంతు త్వాం పుత్ర నిత్యశః
శైలా స్సర్వే సముద్రాశ్చ రాజా వరుణ ఏవ చ 13
ద్యౌ రంతరిక్షం పృధివీ నద్య స్సర్వా స్తథైవ చ
నక్షత్రాణి చ సర్వాణి గ్రహాశ్చ సహదేవతాః 14
అహో రాత్రే తథా సంధ్యే పాంతు త్వాం వనమాశ్రితం
ఋతవశ్చైవ షట్పుణ్యా మాసాః సంవత్సరా స్తథా 15
కలాశ్చ కాష్ఠాశ్చ తథా తవ శర్మ దిశంతు తే
మహావనే చరతో మునివేషస్య ధీమతః 16
తవాదిత్యాశ్చ దైత్యాశ్చ భవంతు సుఖదా స్సదా
రాక్షసానాం పిశాచానాం రౌద్రాణాం క్రూర కర్మణామ్ 17
క్రవ్యాదానాం చ సర్వేషాం మా భూత్ పుత్రక తే భయం
ప్లవగా వృశ్చికా దంశా మశకాశ్చైవ కాననే 18
సరీసృపాశ్చ కీటాశ్చ మా భూవన్ గహనే తవ
మహాద్విపాశ్చ సింహాశ్చ వ్యాఘ్రా ఋక్షాశ్చ దంష్ట్రిణః 19
మహిషాః శృంగిణో రౌద్రా న తే ద్రుహ్యన్తు పుత్రక
నృమాంస భోజనో రౌద్రా యే చాఽన్యే సత్త్వ జాతయః 20
మా చ త్వాం హింసిషుః పుత్ర మయా సంపూజితా స్త్విహ

ఆగమాస్తే శివాః సన్తు సిధ్యన్తు చ పరాక్రమాః 21
సర్వ సంపత్తయో రామ స్వస్తిమాన్ గచ్ఛ పుత్రక
స్వస్తి తే స్త్వాఽన్తరిక్షేభ్యః పార్థివేభ్యః పునః పునః 22
సర్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో యే చ తే పరిపన్థినః
శుక్రః సోమశ్చ సూర్యశ్చ ధనదోఽథ యమ స్తథా 23
పాంతు త్వా మర్చితా రామ దండకారణ్య వాసినం
అగ్నిర్వాయు స్తథా ధూమో మంత్రాశ్చర్షి ముఖాచ్చ్యుతాః 24
ఉపస్పర్శన కాలే తు పాంతు త్వాం రఘునందన
సర్వలోక ప్రభుర్బ్రహ్మా భూతభర్తా తథర్షయః 25
యే చ శేషాః సురాః రక్షన్తు వన వాసినమ్
ఇతి మాల్యైః సురగణాన్ గన్ధైశ్చాపి యశస్వినీ 26
స్తుతిభి శ్చాఽనురూపాభిరానర్చాఽఽయత లోచనా
జ్వలనం సముపాదాయ బ్రాహ్మణేన మహాత్మనా 27
హావయామాస విధినా రామ మంగళ కారణాత్
ఘృతం శ్వేతాని మాల్యాని సమిధః శ్వేత సర్షపాన్ 28
ఉపసంపాదయామాస కౌసల్యా పరమాంగనా
ఉపాధ్యాయః సవిధినా హుత్వా శాంతిమఽనామయం 29
హుత హవ్యాఽవశేషేణ బాహ్యం బలిమకల్పయత్
మధు దధ్యఽక్షత ఘృతైః స్వస్తి వాచ్య ద్విజాం స్తతః 30
వాచయామాస రామస్య వనే స్వస్త్యయన క్రియాః
తత స్తస్మై ద్విజేంద్రాయ రామమాతా యశస్వినీ 31
దక్షిణాం ప్రదదౌ కామ్యాం రాఘవం చేదమబ్రవీత్
యన్మఙ్గళం సహస్రాక్షే సర్వదేవ నమస్కృతే 32
వృత్ర నాశే సమభవ త్తత్తే భవతు మంగళం
యన్మఙ్గళం సుపర్ణస్య వినతాఽకల్పయత్ పురా 33
అమృతం ప్రార్థయానస్య తత్తే భవతు మఙ్గళమ్
అమృతోత్పాదనే దైత్యాన్ ఘ్నతో వజ్రధరస్య యత్ 34
అదితి ర్మంగళం ప్రాదా త్తత్తే భవతు మంగళం
త్రీన్ విక్రమాన్ ప్రక్రమతో విష్ణోరఽమిత తేజసః 35
యదాసీన్మంగళం రామ త్తత్తే భవతు మంగళం

ఋతవ స్సాగారా ద్వీపా వేదా లోకా దిశశ్చ తే 36
మంగళాని మహాబాహో దిశంతు శుభ మంగళాః
ఇతి పుత్రస్య శేషాంశ్చ కృత్వా శిరసి భామినీ 37
గంధైశ్చాపి సమాలభ్య రామమాఽయత లోచనా
ఓషధీం చాపి సిద్ధార్థాం విశల్య కరణీం శుభామ్ 38
చకార రక్షాం కౌసల్యా మస్త్రైరభిజజాప చ
ఉవాచాఽతి ప్రహృష్టేవ సా దుఃఖ వశవర్తినీ 39
వాఙ్మాత్రేణ న భావేన వాచా సంసజ్జమానయా
ఆనమ్య మూర్ధ్నిచాఘ్రాయ పరిష్వజ్య యశస్వినీ 40
అవదత్ పుత్ర సిద్ధార్థో గచ్ఛ రామ యథాసుఖమ్
అరోగం సర్వసిద్ధార్థ మఽయోధ్యాం పునరాగతమ్ 41
పశ్యామి త్వాం సుఖం వత్స సుస్థితం రాజవర్త్మని
ప్రనష్ట దుఃఖ సంకల్పా హర్షవిద్యోతితాననా 42
ద్రక్ష్యామి త్వాం వనాత్ ప్రాప్తం పూర్ణచంద్ర మివోదితం
భద్రాసనగతం రామ వనవాసాదిహాగతం 43
ద్రక్ష్యామి చ పున స్త్వాం తు తీర్ణవంతం పితుర్వచః
మంగళై రుపసంపన్నో వనవాసాదిహాగతః 44
వధ్వా మమ చ నిత్యం త్వం కామాన్ సంవర్ధయ ప్రభో||
మయాఽర్చితా దేవగణాః శివాదయో
మహర్షయో భూత మహాసురోరగాః
అభిప్రయాతస్య వనం చిరాయ తే
హితాని కాంక్షన్తు దిశశ్చ రాఘవ 45
ఇతీవచాఽశ్ర ప్రతిపూర్ణ లోచనా
సమాప్య చ స్వస్త్యయనం యథావిధి
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
పునః పునశ్చాపి నిపీడ్య సస్వజే 46
తథా తు దేవ్యా స కృత ప్రదక్షిణో
నిపీడ్య మాతుశ్చరణౌ పునః పునః
జగామ సీతా నిలయం మహాయశాః
స రాఘవః ప్రజ్వలితః స్వయా శ్రియా 47

షడ్వింశ స్సర్గః – సీతాప్రత్యవస్థాపనం

అభివాద్య చ కౌసల్యాం రామః సంప్రస్థితో వనమ్
కృత స్వస్త్యయనో మాత్రా ధర్మిష్ఠే వర్త్మని స్థితః 1
విరాజయన్ రాజసుతో రాజమార్గం నరై ర్వృతమ్
హృదయాని మమన్థేవ జనస్య గుణవత్తయా 2
వైదేహీ చాపి తత్ సర్వం న శుశ్రావ తపస్వినీ
తదేవ హృది తస్యాశ్చ యౌవరాజ్యాభిషేచనమ్ 3
దేవకార్యం స్వయం కృత్వా కృతజ్ఞా హృష్ట చేతనా
అభిజ్ఞా రాజ ధర్మాణాం రాజపుత్రం ప్రతీక్షతే 4
ప్రవివేశాఽథ రామస్తు స్వం వేశ్మ సువిభూషితమ్
ప్రహృష్ట జన సంపూర్ణం హ్రియా కించి దవాఙ్ముఖః 5
అథ సీతా సముత్పత్య వేపమానా చ తం పతిమ్
అపశ్యత్ శోక సంతప్తం చిన్తా వ్యాకులి తేంద్రియమ్ 6
తాం దృష్ట్వా స హి ధర్మాత్మా న శశాక మనోగతం
తం శోకం రాఘవః సోఢుం తతో వివృతతాం గతః 7
వివర్ణ వదనం దృష్ట్వా తం ప్రస్విన్న మమర్షణమ్
ఆహ దుఃఖాభి సంతప్తా కిమిదానీ మిదం ప్రభో 8
అద్య బార్హస్పతః శ్రీమానుక్తః పుష్యోను రాఘవ
ప్రోచ్యతే బ్రాహ్మణైః ప్రాజ్ఞైః కేన త్వమఽసి దుర్మనాః 9
న తే శత శలాకేన జల ఫేన నిభేన చ
ఆవృతం వదనం వల్గు ఛత్రేణాభివిరాజతే 10
వ్యజనాభ్యాం చ ముఖ్యాభ్యాం శతపత్ర నిభేక్షణమ్
చన్ద్ర హంస ప్రకాశాభ్యాం వీజ్యతే న తవాననమ్ 11
వాగ్మినో వన్దినశ్చాపి ప్రహృష్టా స్త్వం నరర్షభ
స్తువన్తో నాఽద్య దృశ్యన్తే మఙ్గళైః సూత మాగధాః 12
న తే క్షౌద్రం చ దధి చ బ్రాహ్మణా వేద పారగాః
మూర్ధ్ని మూర్ధాభిషిక్తస్య దధతి స్మ విధానతః 13
న త్వాం ప్రకృతయ స్సర్వాః శ్రేణీ ముఖ్యాశ్చ భూషితాః
అనువ్రజితు మిచ్ఛన్తి పౌర జానపదా స్తథా 14
చతుర్భి ర్వేగ సంపన్నై ర్హయైః కాఞ్చన భూషణైః

ముఖ్యః పుష్య రథో యుక్తః కిం న గచ్ఛతి తేఽగ్రతః 15
న హస్తీ చాఽగ్రతః శ్రీమాం స్తవ లక్షణ పూజితః
ప్రయాణే లక్ష్యతే వీర కృష్ణ మేఘ గిరి ప్రభః 16
న చ కాఞ్చన చిత్రం తే పశ్యామి ప్రియ దర్శన
భద్రాసనం పురస్కృత్య యాన్తం వీరపురస్కృతమ్ 17
అభిషేకో యదా సజ్జః కి మిదానీ మిదం తవ
అపూర్వో ముఖ వర్ణశ్చ న ప్రహర్షశ్చ లక్ష్యతే 18
ఇతీవ విలపన్తీం తాం ప్రోవాచ రఘునన్దనః
సీతే తత్ర భవాం స్తాత ప్రవ్రాజయతి మాం వనమ్ 19
కులే మహతి సంభూతే ధర్మజ్ఞే ధర్మ చారిణి
శృణు జానకి యే నేదం క్రమేణాఽభ్యాగతం మమ 20
రాజ్ఞా సత్య ప్రతిజ్ఞేన పిత్రా దశరథేన చ
కైకేయ్యై మమ మాత్రే తు పురా దత్తౌ మహావరౌ 21
తయాఽద్య మమ సజ్జేఽస్మిన్నభిషేకే నృపోద్యతే
ప్రచోదిత స్స సమయో ధర్మేణ ప్రతినిర్జితః 22
చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యం దణ్డకే మయా
పిత్రా మే భరతశ్చాపి యౌవరాజ్యే నియోజితః 23
సోఽహం త్వా మాగతో ద్రష్టుం ప్రస్థితో విజనం వనమ్
భరతస్య సమీపే తే నాఽహం కథ్యః కదాచన 24
ఋద్ధి యుక్తా హి పురుషా న సహన్తే పర స్తవమ్
తస్మా న్న తే గుణాః కథ్యా భరతస్యాఽగ్రతో మమ 25
నాపి త్వం తేన భర్తవ్యా విశేషేణ కదాచన
అనుకూలతయా శక్యం సమీపే తస్య వర్తితుమ్ 26
తస్మై దత్తం నృపతినా యౌవరాజ్యం సనాతనం
స ప్రసాద్య స్త్వయా సీతే నృపతిశ్చ విశేషతః 27
అహం చాపి ప్రతిజ్ఞాం తాం గురోః సమఽనుపాలయన్
వన మద్యైవ యాస్యామి స్థిరా భవ మనస్వినీ 28
యాతే చ మయి కల్యాణి వనం ముని నిషేవితమ్
వ్రతోపవాస పరయా భవితవ్యం త్వయా నఘే 29
కాల్య ముత్థాయ దేవానాం కృత్వా పూజాం యథావిధి

వన్దితవ్యో దశరథః పితా మమ నరేశ్వరః 30
మాతా చ మమ కౌసల్యా వృద్ధా సంతాప కర్శితా
ధర్మ మేవాఽగ్రతః కృత్వా త్వత్త స్సమ్మాన మర్హతి 31
వన్దితవ్యాశ్చ తే నిత్యం యా శ్శేషా మమ మాతరః
స్నేహ ప్రణయ సంభోగైః సమా హి మమ మాతరః 32
భ్రాతృ పుత్ర సమౌచాపి ద్రష్టవ్యౌ చ విశేషతః
త్వయా భరత శత్రుఘ్నౌ ప్రాణైః ప్రియతరౌ మమ 33
విప్రియం న చ కర్తవ్యం భరతస్య కదాచన
స హి రాజా ప్రభుశ్చైవ దేశస్య చ కులస్య చ 34
ఆరాధితా హి శీలేన ప్రయత్నైశ్చోపసేవితాః
రాజానః సంప్రసీదన్తి ప్రకుప్యన్తి విపర్యయే 35
ఔరసానపి పుత్రాన్ హి త్యజన్త్యఽహిత కారిణః
సమర్థాన్ సంప్రగృహ్ణన్తి పరా నపి నరాధిపాః 36
సా త్వం వసేహ కల్యాణి రాజ్ఞః సముఽనువర్తినీ
భరతస్య రతా ధర్మే సత్యవ్రత పరాయణా 37
అహం గమిష్యామి మహావనం ప్రియే
త్వయా హి వస్తవ్య మిహైవ భామిని
యథా వ్యలీకం కురుషే న కస్యచిత్
తథా త్వయా కార్య మిదం వచో మమ 38

సప్తవింశ స్సర్గః -- పతివ్రతాధ్యవసాయః

ఏవముక్తా తు వైదేహీ ప్రియాఽర్హా ప్రియ వాదినీ
ప్రణయాదేవ సంక్రుద్ధా భర్తార మిద మబ్రవీత్ 1
కి మిదం భాషసే రామ వాక్యం లఘుతయా ధ్రువం
త్వయా యదఽపహాస్యం మే శ్రుత్వా నరవరాత్మజ 2
ఆర్యపుత్ర పితా మాతా భ్రాతా పుత్ర స్తథా స్నుషా
స్వాని పుణ్యాని భుంజానాః స్వం స్వం భాగ్య ముపాసతే 3
భర్తుర్భాగ్యం తు భార్యైకా ప్రాప్నోతి పురుషర్షభ
అతశ్చైవాఽహ మాదిష్టా వనే వస్తవ్య మిత్యపి 4
న పితా నాత్మజో నాత్మా న మాతా న సఖీజనః
ఇహ ప్రేత్య చ నారీణాం పతి రేకో గతిః సదా 5

యది త్వం ప్రస్థితో దుర్గం వన మద్యైవ రాఘువ
అగ్రత స్తే గమిష్యామి మృద్నన్తీ కుశ కణ్టకాన్ 6
ఈర్ష్యా రోషౌ బహిష్కృత్య పీతశేష మివోదకమ్
నయ మాం వీర విస్రబ్ధః పాపం మయి న విద్యతే 7
ప్రాసాదాఽగ్రై ర్విమానై ర్వా వైహాయస గతేన వా
సర్వాఽవస్థా గతా భర్తుః పాదచ్ఛాయా విశిష్యతే 8
అనుశిష్టాఽస్మి మాత్రా చ పిత్రా చ వివిధాశ్రయమ్
నాఽస్మి సంప్రతి వక్తవ్యా వర్తితవ్యం యథా మయా 9
అహం దుర్గం గమిష్యామి వనం పురుష వర్జితం
నానా మృగగణాకీర్ణం శార్దూల వృక సేవితం 10
సుఖం వనే నివత్స్యామి యథైవ భవనే పితుః
అచిన్తయన్తీ త్రీన్ లోకాం శ్చిన్తయన్తీ పతి వ్రతమ్ 11
శుశ్రూషమాణా తే నిత్యం నియతా బ్రహ్మచారిణీ
సహ రంస్యే త్వయా వీర వనేషు మధు గన్ధిషు 12
త్వం హి కర్తుం వనే శక్తో రామ సంపరిపాలనమ్
అన్యస్యాపి జన స్యేహ కిం పున ర్మమ మానద 13
సహ త్వయా గమిష్యామి వన మఽద్య న సంశయః
నాఽహం శక్యా మహాభాగ నివర్తయితు ముద్యమాత్ 14
ఫల మూలాఽశనా నిత్యం భవిష్యామి న సంశయః
న తే దుఃఖం కరిష్యామి నివసన్తీ సహ త్వయా 15
అగ్రత స్తే గమిష్యామి భోక్ష్యే భుక్తవతి త్వయి
ఇచ్ఛామి సరిత శ్శైలాన్ పల్వలాని వనాని చ 16
ద్రష్టుం సర్వత్ర నిర్భీతా త్వయా నాథేన ధీమతా
హంస కారణ్డవాకీర్ణాః పద్మినీః సాధు పుష్పితాః 17
ఇచ్ఛేయం సుఖినీ ద్రష్టుం త్వయా వీరేణ సంగతా
అభిషేకం కరిష్యామి తాసు నిత్యం యత వ్రతా 18
సహ త్వయా విశాలాక్ష రంస్యే పరమనన్దినీ
ఏవం వర్ష సహస్రాణాం శతం వాఽహం త్వయా సహ 19
వ్యతిక్రమం న వేత్స్యామి స్వర్గోపి న హి మే మతః
స్వర్గేపి చ వినా వాసో భవితా యది రాఘువ 20

త్వయా మమ నరవ్యాఘ్ర నాఽహం త మపి రోచయే||
అహం గమిష్యామి వనం సుదుర్గమం
మృగా యుతం వానర వారణై ర్యుతమ్
వనే నివత్స్యామి యథా పితుర్గృహే
తవైవ పాదావుపగృహ్య సంయతా 21
అనన్య భావామనురక్త చేతసం
త్వయా వియుక్తాం మరణాయ నిశ్చితామ్
నయస్వ మాం సాధు కురుష్వ యాచనాం
న తే మయాతో గురుతా భవిష్యతి 22
తథా బ్రువాణామపి ధర్మ వత్సలో
న చ స్మ సీతాం నృవరో నినీషతి
ఉవాచ సీతాం బహు సన్నివర్తనే
వనే నివాసస్య చ దుఃఖితాం ప్రతి 23

అష్టావింశ స్సర్గః – వనదుఃఖప్రతిబోధనం

స ఏవం బ్రువతీం సీతాం ధర్మజ్ఞో ధర్మవత్సలః
న నేతుం కురుతే బుద్ధిం వనే దుఃఖాని చింతయన్ 1
సాంతయిత్వా పున స్తాం తు బాష్పపర్యాకులేక్షణాం
నివర్తనాఽర్థే ధర్మాత్మా వాక్య మేతదువాచ హ 2
సీతే మహాకులీనాఽసి ధర్మే చ నిరతా సదా
ఇహాచరస్వ ధర్మం త్వం యథా మే మనస స్సుఖమ్ 3
సీతే యథా త్వాం వక్ష్యామి తథా కార్యం త్వయాఽబలే
వనే దోషా హి బహవో వదత స్తా న్నిబోధ మే 4
సీతే విముచ్యతా మేషా వనవాస కృతా మతిః
బహుదోషం హి కాన్తారం వన మిత్యభిధీయతే 5
హితబుద్ధ్యా ఖలు వచో మయైతదభిధీయతే
సదా సుఖం న జానామి దుఃఖ మేవ సదా వనమ్ 6
గిరి నిర్ఝర సంభూతా గిరి కన్దర వాసినామ్
సింహానాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనమ్ 7
క్రీడమానాశ్చ విస్రబ్ధా మత్తాః శూన్యే మహామృగాః
దృష్ట్వా సమభివర్తన్తే సీతే దుఃఖమతో వనం 8

స గ్రాహాః సరితశ్చైవ పంకవత్యశ్చ దుస్తరాః
మత్తై రపి గజై ర్నిత్య మతో దుఃఖతరం వనం 9
లతా కంటక సంకీర్ణాః కృకవాకూప నాదితాః
నిరపాశ్చ సుదుర్గాశ్చ మార్గా దుఃఖమతో వనం 10
సుప్యతే పర్ణ శయ్యాసు స్వయం భగ్నాసు భూతలే
రాత్రిషు శ్రమ ఖిన్నేన తస్మా ద్దుఃఖతరం వనమ్ 11
అహోరాత్రం చ సంతోషః కర్తవ్యో నియతాత్మనా
ఫలై వృక్షావపతితైః సీతే దుఃఖమతో వనం 12
ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో యథాప్రాణేన మైథిలి
జటాభారశ్చ కర్తవ్యో వల్కలాఽమ్బర ధారిణా 13
దేవతానాం పితౄణాం చ కర్తవ్యం విధిపూర్వకం
ప్రాప్తానా మతిథీనాం చ నిత్యశః ప్రతిపూజనం 14
కార్య స్త్రిరభిషేకశ్చ కాలే కాలే చ నిత్యశః
చరతా నియమే నైవ తస్మా ద్దుఃఖతరం వనః 15
ఉపహారశ్చ కర్తవ్యః కుసుమై స్స్వయమాహృతైః
ఆర్షేణ విధినా వేద్యాం బాలే దుఃఖమతో వనం 16
యథా లబ్ధేన సంతోషః కర్తవ్య స్తేన మైథిలి
యతాహారై ర్వనచరై ర్నిత్యం దుఃఖమతో వనం 17
అతీవ వాతా స్తిమిరం బుభుక్షా చాఽత్ర నిత్యశః
భయాని చ మహాన్త్యత్ర తతో దుఃఖతరం వనమ్ 18
సరీసృపాశ్చ బహవో బహురూపాశ్చ భామిని
చరన్తి పృథివీం దర్పా త్తతో దుఃఖతరం వనమ్ 19
నదీ నిలయనాః సర్పా నదీ కుటిల గామినః
తిష్ఠన్త్యావృత్య పన్థాన మతో దుఃఖతరం వనమ్ 20
పతంగా వృశ్చికాః కీటా దంశాశ్చ మశకై స్సహ
బాధన్తే నిత్య మబలే తస్మా ద్దుఃఖతరం వనమ్ 21
ద్రుమాః కణ్టకినశ్చైవ కుశ కాశాశ్చ భామిని
వనే వ్యాకుల శాఖాఽగ్రా స్తేన దుఃఖతరం వనమ్ 22
కాయక్లేశాశ్చ బహవో భయాని వివిధాని చ
అరణ్యవాసే వసతో దుఃఖ మేవ తతో వనం 23

క్రోధ లోభౌ విమోక్తవ్యౌ కర్తవ్యా తపసే మతిః
న భేతవ్యం చ భేతవ్యే నిత్యం దుఃఖమతో వనం 24
తదఽలం తే వనం గత్వా క్షమం న హి వనం తవ
విమృశ న్నిహ పశ్యామి బహుదోషకరం వనమ్ 25
వనం తు నేతుం న కృతా మతి స్తదా
బభూవ రామేణ యదా మహాత్మనా
న తస్య సీతా వచనం చకార
త త్తతోఽబ్రవీద్రామ మిదం సుదుఃఖితా 26

ఏకోనత్రింశ స్సర్గః – వనానుగమనయాజ్ఞా నిర్బంధః

ఏత త్తు వచనం శ్రుత్వా సీతా రామస్య దుఃఖితా
ప్రసక్తాఽశ్రు ముఖీ మన్దమిదం వచన మబ్రవీత్ 1
యే త్వయా కీర్తితా దోషా వనే వస్తవ్యతాం ప్రతి
గుణానిత్యేవ తాన్ విద్ధి తవ స్నేహ పురస్కృతాన్ 2
మృగా సింహా గజాశ్చైవ శార్దూలాః శరభ స్తథా
చమరాః సృమరాశ్చైవ యే చాఽన్యే వన చారిణః 3
అదృష్ట పూర్వ రూపత్వాత్ సర్వే తే తవ రాఘవ
రూపం దృష్ట్వాఽపసర్పేయుః భయే సర్వే హి బిభ్యతి 4
త్వయా చ సహ గన్తవ్యం మయా గురుజనాజ్ఞయా
త్వద్వియోగేన మే రామ త్యక్తవ్య మిహ జీవితమ్ 5
న చ మాం త్వ త్సమీపస్థామపి శక్నోతి రాఘవ
సురాణామీశ్వర శ్శక్రః ప్రధర్షయితు మోజసా 6
పతిహీనా తు యా నారీ న సా శక్ష్యతి జీవితుమ్
కామ మేవంవిధం రామ త్వయా మమ విదర్శితమ్ 7
అథ చాపి మహాప్రాజ్ఞ బ్రాహ్మణానాం మయా శ్రుతమ్
పురా పితృ గృహే సత్యం వస్తవ్యం కిల మే వనే 8
లక్షణిభ్యో ద్విజాతిభ్యః శ్రుత్వాఽహం వచనం గృహే
వనవాస కృతోత్సాహా నిత్యమేవ మహాబల 9
ఆదేశో వనవాసస్య ప్రాప్తవ్యః స మయా కిల
సా త్వయా సహ తత్రాహం యాస్యామి ప్రియ నాన్యథా 10
కృతాదేశా భవిష్యామి గమిష్యామి సహ త్వయా

కాలశ్చాఽయం సముత్పన్నః సత్యవాగ్భవతు ద్విజః 11
వనవాసే హి జానామి దుఃఖాని బహుధా కిల
ప్రాప్యన్తే నియతం వీర పురుషై రకృతాత్మభిః 12
కన్యయా చ పితుర్గేహే వనవాసః శృతో మయా
భిక్షిణ్యాః సాధు వృత్తాయా మమ మాతురిహాఽగ్రతః 13
ప్రసాదితశ్చ వై పూర్వం త్వం వై బహువిధం ప్రభో
గమనం వనవాసస్య కాంక్షితం హి సహ త్వయా 14
కృత క్షణాఽహం భద్రం తే గమనం ప్రతి రాఘవ
వనవాసస్య శూరస్య చర్యా హి మమ రోచతే 15
శుద్ధాత్మన్ ప్రేమభావాద్ధి భవిష్యామి వికల్మషా
భర్తార మనుగచ్ఛన్తీ భర్తా హి మమ దైవతమ్ 16
ప్రేత్యభావేపి కల్యాణః సంగమో మే సహ త్వయా
శృతిర్హి శ్రూయతే పుణ్యా బ్రాహ్మణానాం తపస్వినామ్ 17
ఇహ లోకే చ పితృభి ర్యా స్త్రీ యస్య మహామతే
అద్భి ర్దత్తా స్వధర్మేణ ప్రేత్య భావేపి తస్య సా 18
ఏవ మస్మాత్ స్వకాం నారీం సువృత్తాం హి పతివ్రతామ్
నాఽభిరోచయసే నేతుం త్వం మాం కే నేహ హేతునా 19
భక్తాం పతివ్రతాం దీనాం మాం సమాం సుఖ దుఃఖయోః
నేతు మర్హసి కాకుత్స్థ సమాన సుఖ దుఃఖినీమ్ 20
యది మాం దుఃఖితా మేవం వనం నేతుం న చేచ్ఛసి
విష మగ్నిం జలంవాఽహమాస్థాస్యే మృత్యు కారణాత్ 21
ఏవం బహువిధం తం సా యాచతే గమనం ప్రతి
నాఽనుమేనే మహాబాహు స్తాం నేతుం విజనం వనమ్ 22
ఏవముక్తా తు సా చిన్తాం మైథిలీ సముపాగతా
స్నాపయన్తీవ గా ముష్ణై రఽశృభిర్నయన చ్యుతైః 23
చిన్తయన్తీం తథా తాం తు నివర్తయితు మాత్మవాన్
క్రోధావిష్టాం తు వైదేహీం కాకుత్స్థో బహ్వఽసాన్త్వయత్ 24

<u>త్రింశ స్సర్గః – వనగమనాభ్యుపపత్తిః</u>

సాన్త్వ్యమానా తు రామేణ మైథిలీ జనకాత్మజా
వనవాస నిమిత్తాయ భర్తార మిద మబ్రవీత్ 1

సా త ముత్తమ సంవిగ్నా సీతా విపుల వక్షసం
ప్రణయాచ్చాభిమానాచ్చ పరిచిక్షేప రాఘవమ్ 2
కిం త్వా మన్యత వైదేహః పితా మే మిథిలాధిపః
రామ జామాతరం ప్రాప్య స్త్రియం పురుష విగ్రహమ్ 3
అనృతం బత లోకో ఽయమఽజ్ఞానాద్యద్ధి వక్ష్యతి
తేజో నాఽస్తి పరం రామే తపతీవ దివాకరే 4
కిం హి కృత్వా విషణ్ణ స్త్వం కుతో వా భయ మస్తి తే
యత్ పరిత్యక్తు కామ స్త్వం మా మనన్య పరాయణామ్ 5
ద్యుమత్సేన సుతం వీర సత్యవన్త మనువ్రతామ్
సావిత్రీ మివ మాం విద్ధి త్వ మాత్మవశ వర్తినీమ్ 6
న త్వహం మనసాప్యఽన్యం ద్రష్టాఽస్మి త్వదృతేనఘ
త్వయా రాఘవ గచ్ఛేయం యథాఽన్యా కులపాంసనీ 7
స్వయం తు భార్యాం కౌమారీం చిర మధ్యుషితాం సతీమ్
శైలూష ఇవ మాం రామ పరేభ్యో దాతు మిచ్ఛసి 8
యస్య పథ్యం చ రామాత్థ యస్యచార్థేఽవరుధ్యసే
త్వం తస్య భవ వశ్యశ్చ విధేయశ్చ సదాఽనఘ 9
స మా మనాదాయ వనం న త్వం ప్రస్థాతు మర్హసి
తపో వా యది వారణ్యం స్వర్గో వా స్యా త్త్వయా సహ 10
న చ మే భవితా తత్ర కశ్చిత్ పథి పరిశ్రమః
పృష్ఠత స్తవ గచ్ఛన్త్యా విహార శయనే ష్వివ 11
కుశ కాశ శరైషీకా యే చ కణ్టకినో ద్రుమాః
తూలాఽజిన సమస్పర్శా మార్గే మమ సహత్వయా 12
మహావాత సముద్ధూతం య న్మా మపకరిష్యతి
రజో రమణ తన్మన్యే పరార్థ్య మివ చన్దనమ్ 13
శాద్వలేషు యథా శిశ్యే వనాన్తే వనగోచర
కుథాస్తరణ తల్పేషు కిం స్యాత్ సుఖతరం తతః 14
పత్రం మూలం ఫలం యత్త్వమఽల్పం వా యది వా బహు
దాస్యసి స్వయమాహృత్య త న్మేఽమృతరసోపమమ్ 15
న మాతు ర్న పితు స్తత్ర స్మరిష్యామి న వేశ్మనః
ఆర్తవానుపభుఞ్జానా పుష్పాణి చ ఫలాని చ 16

న చ తత్ర గతః కించి ద్ద్రష్టు మర్హసి విప్రియమ్
మత్కృతే న చ తే శోకో న భవిష్యామి దుర్భరా 17
య స్త్వయా సహ స స్వర్గో నిరయో య స్త్వయా వినా
ఇతి జానన్ పరాం ప్రీతిం గచ్ఛ రామ మయా సహ 18
అథ మామేవ మవ్యగ్రాం వనం నైవ నయిష్యసి
విషమద్యైవ పాస్యామి మా విశం ద్విషతాం వశమ్ 19
పశ్చాదపి హి దుఃఖేన మమ నైవాఽస్తి జీవితమ్
ఉజ్ఝితాయా స్త్వయా నాథ తదైవ మరణం వరమ్ 20
ఇమం హి సహితుం శోకం ముహూర్తమపి నోత్సహే
కిం పునర్దశ వర్షాణి త్రీణి చైకం చ దుఃఖితా 21
ఇతి సా శోక సంతప్తా విలప్య కరుణం బహు
చుక్రోశ పతిమాయస్తా భృశమాలిఙ్గ్య సస్వరమ్ 22
సా విద్ధా బహుభి ర్వాక్యై ర్దిగ్ధై రివ గజాఙ్గనా
చిర సన్నియతం బాష్పం ముమోచాగ్ని మివారణిః 23
తస్యాః స్ఫటిక సంకాశం వారి సంతాప సంభవమ్
నేత్రాభ్యాం పరిసుస్రావ పఙ్కజాభ్యా మివోదకమ్ 24
తచ్చైవాఽమల చంద్రాభం ముఖమాయత లోచనం
పర్యశుష్యత బాష్పేణ జలోద్ధృత మివాంబుజం 25
తాం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం విసంజ్ఞా మివ దుఃఖితామ్
ఉవాచ వచనం రామః పరివిశ్వాసయం స్తదా 26
న దేవి తవ దుఃఖేన స్వర్గమప్యభిరోచయే
న హి మేఽస్తి భయం కించిత్ స్వయమ్భోరివ సర్వతః 27
తవ సర్వమభిప్రాయ మవిజ్ఞాయ శుభాననే
వాసం న రోచయేఽరణ్యే శక్తిమానపి రక్షణే 28
యత్ సృష్టాఽసి మయా సార్థం వనవాసాయ మైథిలి
న విహాతుం మయా శక్యా కీర్తిరాత్మవతా యథా 29
ధర్మస్తు గజ నాసోరు సద్భిరాచరితః పురా
తం చాఽహ మనువర్తేఽద్య యథా సూర్యం సువర్చలా 30
న ఖల్వహం న గచ్ఛేయం వనం జనక నందిని
వచనం త న్నయతి మాం పితుః సత్యోప బృంహితం 31

ఏష ధర్మస్తు సుశ్రోణి పితు ర్మాతుశ్చ వశ్యతా
అతశ్చ తం వ్యతిక్రమ్య నాఽహం జీవితు ముత్సహే 32
అస్వాధీనం కథం దైవం ప్రకారైరభిరాధ్యతే
స్వాధీనం సమతిక్రమ్య మాతరం పితరం గురుం 33
యత్త్రయం తత్త్రయోలోకాః పవిత్రం తత్సమం భువి
నాన్యదస్తి శుభాపాంగే తేనేద మభిరాధ్యతే 34
న సత్యం దాన మానౌ వా న యజ్ఞాశ్చాప్తదక్షిణాః
తథా బలకరాః సీతే యథా సేవా పితుర్హితా 35
స్వర్గో ధనం వా ధాన్యం వా విద్యాః పుత్రాః సుఖాని చ
గురు వృత్త్యఽనురోధేన న కించిదపి దుర్లభం 36
దేవ గంధర్వ గో లోకాన్ బ్రహ్మ లోకాం స్తథా నరాః
ప్రాప్నువంతి మహాత్మానో మాతా పితృ పరాయణాః 37
స మాం పితా యథా శాస్తి సత్య ధర్మ పథే స్థితః
తథా వర్తితు మిచ్ఛామి స హి ధర్మ స్సనాతనః 38
మమ సన్నా మతిః సీతే త్వాం నేతుం దండకావనం
వసిష్యామీతి సా త్వం మామఽనుయాతుం సునిశ్చితా 39
సా హి సృష్టాఽనవద్యాంగి వనాయ మదిరేక్షణే
అనుగచ్ఛస్వ మాం భీరు సహధర్మచరీ భవ 40
సర్వదా సదృశం సీతే మమ స్వస్యకులస్య చ
వ్యవసాయమనుక్రాంతా సీతే త్వమఽతిశోభనం 41
ఆరభస్వ గురుశ్రోణి వనవాస క్షమాః క్రియాః
నేదానీం త్వదృతే సీతే స్వర్గోపి మమ రోచతే 42
బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ రత్నాని భిక్షుకేభ్యశ్చ భోజనమ్
దేహి చాశంసమానేభ్యః సంత్వరస్వ చ మాచిరమ్ 43
భూషణాని మహాఽర్హాణి వరవస్త్రాణి యాని చ
రమణీయాశ్చ యే కేచిత్ క్రీడాఽర్థాశ్చా ప్యుపస్కరాః 44
శయనీయాని యానాని మమ చాఽన్యాని యాని చ
దేహి స్వభృత్య వర్గస్య బ్రాహ్మణానా మఽనంతరం 45
అనుకూలం తు సా భర్తుః జ్ఞాత్వా గమన మాత్మనః
క్షిప్రం ప్రముదితా దేవీ దాతుమేవోపచక్రమే 46

తతః ప్రహృష్టా పరిపూర్ణ మానసా
యశస్వినీ భర్తురవేక్ష్య భాషితమ్
ధనాని రత్నాని చ దాతుమఙ్గనా
ప్రచక్రమే ధర్మ భృతాం మనస్వినీ 47

ఏకత్రింశ స్సర్గః – లక్ష్మణ వనానుగమనాభ్యనుజ్ఞా

ఏవం శృత్వా తు సంవాదం లక్ష్మణః పూర్వమాగతః
బాష్ప పర్యాకుల ముఖః శోకం సోఢుమశక్నువన్ 1
స భ్రాతుః చరణౌ గాఢం నిపీడ్య రఘునందనః
సీతా మువాచాతిశయా రాఘవం చ మహావ్రతం 2
యది గంతుం కృతా బుద్ధి ర్వనం మృగ గజా యుతం
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి వనమఽగ్రే ధనుర్ధరః 3
మయా సమేతోఽరణ్యాని బహూని విచరిష్యసి
పక్షిభిః మృగ యూథైశ్చ సంఘుష్టాని సమంతతః 4
న దేవలోకాక్రమణం నాఽమరత్వమఽహం వృణే
ఐశ్వర్యం వాపి లోకానాం కామయే న త్వయా వినా 5
ఏవం బృవాణః సౌమిత్రిః వన వాసాయ నిశ్చితః
రామేణ బహుభిః సాన్త్వై ర్నిషిద్ధః పున రఽబ్రవీత్ 6
అనుజ్ఞాతశ్చ భవతా పూర్వ మేవ యద స్మ్యఽహం
కి మిదానీం పున రిదం క్రియతే మే నివారణం 7
యదఽర్థం ప్రతిషేధో మే క్రియతే గంతు మిచ్ఛతః
ఏత దిచ్ఛామి విజ్ఞాతుం సంశయో హి మమాఽనఘ 8
తతోఽబ్రవీ న్మహాతేజా రామో లక్ష్మణ మఽగ్రతః
స్థితం ప్రాగ్గామినం వీరం యాచమానం కృతాఞ్జలిమ్ 9
స్నిగ్ధో ధర్మరతో వీర స్సతతం సత్పథే స్థితః
ప్రియః ప్రాణసమో వశ్యో భ్రాతా చాఽసి సఖా చ మే 10
మయాఽద్య సహ సౌమిత్రే త్వయి గచ్ఛతి తద్వనమ్
కో భరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం వా యశస్వినీమ్ 11
అభివర్షతి కామై ర్యః పర్జన్యః పృథివీ మివ
స కామ పాశ పర్యస్తో మహాతేజా మహీపతిః 12
సా హి రాజ్య మిదం ప్రాప్య నృపస్యాఽశ్వపతేః సుతా

దుఃఖితానాం సపత్నీనాం న కరిష్యతి శోభనమ్ 13
న స్మరిష్యతి కౌసల్యాం సుమిత్రాం చ సుదుఖితాం
భరతో రాజ్యమాసాద్య కైకేయ్యాం పర్యవస్థితః 14
తామార్యాం స్వయమేవేహ రాజానుగ్రహణేన వా
సౌమిత్రే భర కౌసల్యా ముక్తమర్థ మిమం చర 15
ఏవం మయి చ తే భక్తిః భవిష్యతి సుదర్శితా
ధర్మజ్ఞ గురు పూజాయాం ధర్మశ్చాఽప్యతులో మహాన్ 16
ఏవం కురుష్వ సౌమిత్రే మత్కృతే రఘునందన
అస్మాభి ర్విప్రహీణాయ మాతు ర్నో న భవేత్ సుఖం 17
ఏవ ముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణః శ్లక్ష్ణయా గిరా
ప్రత్యువాచ తదా రామం వాక్యజ్ఞో వాక్య కోవిదమ్ 18
తవై వ తేజసా వీర భరతః పూజయిష్యతి
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ ప్రయతో నాఽత్ర సంశయః 19
యది తుష్టో న రక్షేత భరతో రాజ్య ముత్తమం
ప్రాప్య దుర్మనసా వీరగర్వేణ చ విశేషతః 20
త మఽహం దుర్మతిం క్రూరం వధిష్యామి న సంశయః
తత్పక్షా నపి యాన్ సర్వాన్ త్రైలోక్య మపి కిం ను సా 21
కౌసల్యా బిభృయాదార్యా సహస్ర మపి మద్విధాన్
యస్యాః సహస్రం గ్రామాణాం సంప్రాప్త ముపజీవినామ్ 22
తదాత్మ భరణే చైవ మమ మాతు స్తథైవ చ
పర్యాప్తా మద్విధానాం చ భరణాయ యశస్వినీ 23
కురుష్వ మామఽనుచరం వైధర్మ్యం నేహ విద్యతే
కృతార్థోహం భవిష్యామి తవచార్థః ప్రకల్పతే 24
ధను రాదాయ సశరం ఖనిత్ర పిటకా ధరః
అగ్రత స్తే గమిష్యామి పన్థాన మనుదర్శయన్ 25
ఆహరిష్యామి తే నిత్యం మూలాని చ ఫలాని చ
వన్యాని యాని చాఽన్యాని స్వాహారాణి తపస్వినామ్ 26
భవాన్ తు సహ వైదేహ్యా గిరి సానుషు రంస్యతే
అహం సర్వం కరిష్యామి జాగ్రతః స్వపతశ్చ తే 27
రామ స్త్వనేన వాక్యేన సుప్రీతః ప్రత్యువాచ తమ్

వ్రజ ఆపృచ్ఛస్వ సౌమిత్రే సర్వ మేవ సుహృజ్జనమ్ 28
యే చ రాజ్ఞో దదౌ దివ్యే మహాత్మా వరుణ స్స్వయమ్
జనకస్య మహాయజ్ఞే ధనుషీ రౌద్ర దర్శనే 29
అభేద్య కవచే దివ్యే తూణీ చాఽక్షయ సాయకౌ
ఆదిత్య విమలౌ చోభౌ ఖడ్గౌ హేమ పరిష్కృతౌ 30
సత్కృత్య నిహితం సర్వ మేతదాచార్య సద్మని
సర్వ మాయుధ మాదాయ క్షిప్ర మావ్రజ లక్ష్మణ 31
స సుహృజ్జన మామన్త్ర్య వన వాసాయ నిశ్చితః
ఇక్ష్వాకు గురు మాగమ్య జగ్రాహాయుధ ముత్తమమ్ 32
తద్దివ్యం రఘుశార్దూల స్సత్కృతం మాల్య భూషితమ్
రామాయ దర్శయామాస సౌమిత్రిః సర్వమాయుధమ్ 33
తమువాచాత్మవాన్ రామః ప్రీత్యా లక్ష్మణ మాగతమ్
కాలే త్వ మాగత స్సౌమ్య కాంక్షితే మమ లక్ష్మణ 34
అహం ప్రదాతు మిచ్ఛామి యదిదం మామకం ధనమ్
బ్రాహ్మణేభ్యః తపస్విభ్యః త్వయా సహ పరంతప 35
వస న్తీహ దృఢం భక్త్యా గురుషు ద్విజ సత్తమాః
తేషా మపి చ మే భూయ స్సర్వేషాం చోపజీవినామ్ 36
వసిష్ఠ పుత్రం తు సుయజ్ఞ మార్యం
త్వమానయాశు ప్రవరం ద్విజానామ్
అభిప్రయాస్యామి వనం సమస్తాన్
అభ్యర్చ్య శిష్టా నపరాన్ ద్విజాతీన్ 37

ద్వాత్రింశ స్సర్గః – విత్తవిశ్రాణనం

తతః శాసన మాజ్ఞాయ భ్రాతుః శుభతరం ప్రియమ్
గత్వా స ప్రవివేశాశు సుయజ్ఞస్య నివేశనమ్ 1
తం విప్ర మగ్న్యగార స్థం వన్దిత్వా లక్ష్మణోఽబ్రవీత్
సఖేఽభ్యాగచ్ఛ పశ్య త్వం వేశ్మ దుష్కర కారిణః 2
తత స్సంధ్యా ముపాస్యాశు గత్వా సౌమిత్రిణా సహ
జుష్టం తత్ ప్రావిశ ల్లక్ష్మ్యా రమ్యం రామ నివేశనమ్ 3
త మాగతం వేదవిదం ప్రాఞ్జలి స్సీతయా సహ
సుయజ్ఞమభిచక్రామ రాఘవోఽగ్ని మివాఽర్చితమ్ 4

జాతరూప మయై ర్ముఖ్యై రఙ్గదైః కుణ్డలై శ్శుభైః
సహేమ సూత్రై ర్మణిభిః కేయూరైః వలయై రపి 5
అన్యైశ్చ రత్నై ర్బహుభిః కాకుత్స్థః ప్రత్యపూజయత్
సుయజ్ఞం స తదో వాచ రామ స్సీతా ప్రచోదితః 6
హారం చ హేమ సూత్రం చ భార్యాయై సౌమ్య హారయ
రశనాం చాఽధునా సీతా దాతు మిచ్ఛతి తే సఖే 7
అంగదాని విచిత్రాణి కేయూరాణి శుభాని చ
ప్రయచ్ఛతి సఖే తుభ్యం భార్యాయై గచ్ఛతీ వనం 8
పర్యఙ్క మగ్ర్యాస్తరణం నానారత్న విభూషితమ్
తమపీచ్ఛతి వైదేహీ ప్రతిష్ఠాపయితుం త్వయి 9
నాగః శత్రుంజయో నామ మాతులోయం దదౌ మమ
తం తే నిష్క సహస్రేణ దదామి ద్విజ పుంగవ 10
ఇత్యుక్త స్స హి రామేణ సుయజ్ఞః ప్రతిగృహ్య తత్
రామ లక్ష్మణ సీతానాం ప్రయుయోజాశిషఃశివాః 11
అథ భ్రాతర మవ్యగ్రం ప్రియం రామః ప్రియం వదః
సౌమిత్రిం తమువా చేదం బ్రహ్మేవ త్రిదశేశ్వరమ్ 12
అగస్త్యం కౌశికం చైవ తా వుభౌ బ్రాహ్మణోత్తమౌ
అర్చయాహూయ సౌమిత్రే రత్నైః సస్య మివామ్బుభిః 13
తర్పయస్వ మహాబాహో గో సహస్రైశ్చ మానద
సువర్ణై రజతైశ్చైవ మణిభిశ్చ మహాధనైః 14
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ భక్తః పర్యుపతిష్ఠతి
ఆచార్య స్తైత్తిరీయాణా మభిరూపశ్చ వేదవిత్ 15
తస్య యానం చ దాసీశ్చ సౌమిత్రే సంప్రదాపయ
కౌశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్ తుష్యతి స ద్విజః 16
సూత శ్చిత్రరథ శ్చార్యః సచివ స్సుచిరోషితః
తోషయైనం మహాఽర్హైశ్చ రత్నై ర్వస్త్రై ర్ధనై స్తథా 17
పశుకాభిశ్చ సర్వాభి ర్గవాం దశ శతేన చ
యే చే మే కఠకాలాపా బహవో దండమాణవాః 18
నిత్య స్వాధ్యాయ శీలత్వా న్నాన్య త్కుర్వంతి కించన
అలసా స్వాదు కామాశ్చ మహతాం చాపి సమ్మతాః 19

తేషా మశీతి యానాని రత్న పూర్ణాని దాపయ
శాలివాహ సహస్రం చ ద్వే శతే భద్రకాం స్తథా 20
వ్యంజనాऽర్థం చ సౌమిత్రే గో సహస్ర ముపాకురు
మేఖలీనాం మహాసంఘః కౌసల్యాం సముపస్థితః 21
తేషాం సహస్రం సౌమిత్రే ప్రత్యేకం సంప్రదాపయ
అంబా యథా చ సా నందేత్ కౌసల్యా మమ దక్షిణాం 22
తథా ద్విజాతీం తాన్ సర్వాన్ లక్ష్మణాऽర్చయ సర్వశః
తత స్స పురుషవ్యాఘ్ర స్త ద్ధనం లక్ష్మణ స్స్వయమ్ 23
యథోక్తం బ్రాహ్మణేన్ద్రాణా మాదదా ద్ధనదో యథా
అథాऽబ్రవీత్ బాష్పకలాం స్తిష్ఠత శ్చోపజీవినః 24
సంప్రదాయ బహుద్రవ్య మేకైక స్యోపజీవనం
లక్ష్మణస్య చ యద్వేశ్మ గృహం చ య దిదం మమ 25
అశూన్యం కార్య మేకైకం యావ దాగమనం మమ
ఇత్యుక్త్వా దుఃఖితం సర్వం జనం తముపజీవినమ్ 26
ఉవాచేదం ధనాధ్యక్షం ధనమానీయతా మితి
తతోऽస్య ధన మాజహ్రు స్సర్వ మేవోపజీవినః 27
స రాశిః సుమహాం స్తత్ర దర్శనీయో హ్యదృశ్యత
తత స్స పురుషవ్యాఘ్ర స్త ద్ధనం సహ లక్ష్మణః 28
ద్విజేభ్యో బాల వృద్ధేభ్యః కృపణేభ్యో హ్యదాపయత్
తత్రాసీత్ పిఙ్గళో గార్గ్య స్త్రిజటో నామ వై ద్విజః 29
ఉంఛవృత్తి ర్వనే నిత్యం ఫాల కుద్దాల లాంగలీ
తం వృద్ధం తరుణీ భార్యా బాలానాదాయ దారకాన్ 30
అబ్రవీ ద్బ్రాహ్మణం వాక్యం దారిద్ర్యేణాభిపీడితా
అపాస్య ఫాలం కుద్దాలం కురుష్వ వచనం మమ 31
రామ దర్శయ ధర్మజ్ఞం యది కించిదవాప్స్యసి
భార్యాయా వచనం శృత్వా శాటీ మాచ్ఛాద్య దుశ్ఛదాం 32
స ప్రాతిష్ఠత పంథానం యత్ర రామ నివేశనం
భృగ్వాంగిర స్సమం దీప్త్యా త్రిజటం జన సంసది 33
ఆపఞ్చమాయాః కక్ష్యాయా నైనం కశ్చి దవారయత్
స రాజపుత్ర మాసాద్య త్రిజటో వాక్య మబ్రవీత్ 34

నిర్ధనో బహుపుత్రో౽స్మి రాజపుత్ర మహాయశః
ఉంఛవృత్తి ర్వనే నిత్యం ప్రత్యవేక్షస్వ మామితి 35
త మువాచ తతో రామః పరిహాస సమన్వితమ్
గవాం సహస్ర మప్యేకం న తు విశ్రాణితం మయా 36
పరిక్షిపసి దణ్డేన యావ త్తావ దవాప్స్యసి
స శాటీం త్వరితః కట్యాం సంభ్రాన్తః పరివేష్ట్యతామ్ 37
ఆవిధ్య దణ్డం చిక్షేప సర్వ ప్రాణేన వేగితః
స తీర్త్వా సరయూ పారం దండ స్తస్య కరా చ్యుతః 38
గో వ్రజే బహుసాహస్రే పపాతో క్షణ సన్నిధౌ
తం పరిష్వజ్య ధర్మాత్మా ఆ తస్మాత్ సరయూ తటాత్ 39
ఆనయామాస తా గోపై స్త్రిజటా యాశ్రమం ప్రతి
ఉవాచ చ తతో రామ స్తం గార్గ్యమభిసాన్త్వయన్ 40
మన్యు ర్న ఖలు కర్తవ్యః పరిహాసో హ్యయం మమ||
ఇదం హి తేజ స్తవ యద్దురత్యయం
తదేవ జిజ్ఞాసితు మిచ్చతా మయా
ఇమం భవానర్థమభిప్రచోదితో
వృణీష్వ కిం చే దపరం వ్యవస్యతి 41
బ్రవీమి సత్యేన న తే౽స్తి యంత్రణా
ధనం హి యద్యన్మమ విప్ర కారణాత్
భవత్సు సమ్యక్ప్రతిపాదనేన తత్
మయార్జితం ప్రీత యశస్కరం భవేత్ 42
తతః సభార్య స్త్రిజటో మహామునిః
గవా మనీకం ప్రతిగృహ్యా మోదితః
యశో బల ప్రీతి సుఖోప బృంహిణీ
తదాశిషః ప్రత్యవదన్ మహాత్మనః 43
న చాపి రామః ప్రతిపూర్ణ మానసో
మహద్ధనం ధర్మ బలైరుపార్జితం
నియోజయామాస సుహృజ్జనే చిరాత్
యథా౽ర్హ సమ్మాన వచః ప్రచోదితః 44
ద్విజః సుహృ ద్భృత్యజనో౽థవా తదా

దరిద్ర భిక్షాచరణశ్చ యోఽభవత్
న తత్ర కశ్చి న్న బభూవ తర్పితో
యథాఽర్హ సమ్మానన దాన సంభ్రమైః 45

త్రయస్త్రింశ స్సర్గః – పౌర వాక్యం

దత్వా తు సహ వైదేహ్యా బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం బహు
జగ్మతుః పితరం ద్రష్టుం సీతయా సహ రాఘవౌ 1
తతో గృహీతే దుష్ప్రేక్షే త్వశోభేతాం తదాయుధే
మాలా దామభిరాబద్ధే సీతయా సమలంకృతే 2
తతః ప్రాసాద హర్మ్యాణి విమాన శిఖరాణి చ
అధిరుహ్య జనః శ్రీమానుదాసీనో వ్యలోకయత్ 3
న హి రథ్యాః స్మ శక్యన్తే గన్తుం బహుజనాకులాః
ఆరుహ్య తస్మాత్ ప్రాసాదా ద్దీనాః పశ్యన్తి రాఘవమ్ 4
పదాతిం సానుజం దృష్ట్వా స సీతం చ జనా స్తదా
ఊచు ర్బహువిధా వాచః శోకోపహత చేతసః 5
యం యాన్త మనుయాతి స్మ చతురఙ్గ బలం మహత్
త మేకం సీతయా సార్ధ మనుయాతి స్మ లక్ష్మణః 6
ఐశ్వర్యస్య రసజ్ఞ స్సన్ కామినాం చైవ కామదః
నేచ్ఛత్యేవానృతం కర్తుం పితరం ధర్మ గౌరవాత్ 7
యా న శక్యా పురా ద్రష్టుం భూతై రాకాశగై రపి
తామద్య సీతాం పశ్యన్తి రాజమార్గ గతాం జనాః 8
అఙ్గరాగోచితాం సీతాం రక్త చన్దన సేవినీమ్
వర్ష ముష్ణం చ శీతం చ నేష్యత్యాశు వివర్ణతామ్ 9
అద్య నూనం దశరథ స్సత్త్వమావిశ్య భాషతే
న హి రాజా ప్రియం పుత్రం వివాసయితు మిచ్ఛతి 10
నిర్గుణస్యాపి పుత్రస్య కథం స్యా ద్విప్రవాసనమ్
కిం పునర్యస్య లోకోఽయం జితో వృత్తేన కేవలమ్ 11
ఆనృశంస్యమనుక్రోశః శ్రుతం శీలం దమః శమః
రాఘవం శోభయ న్త్యేతే షడ్గుణాః పురుషర్షభమ్ 12
తస్మాత్ తస్యోపఘాతేన ప్రజాః పరమ పీడితాః
ఔదకానీవ సత్త్వాని గ్రీష్మే సలిల సంక్షయాత్ 13

పీడయా పీడితం సర్వం జగదఽస్య జగత్పతేః
మూలస్యేవోపఘాతేన వృక్షః పుష్ప ఫలోపగః 14
మూలం హ్యేష మనుష్యాణాం ధర్మసారో మహాద్యుతిః
పుష్పం ఫలం చ పత్రం చ శాఖాశ్చా స్యేతరే జనాః 15
తే లక్ష్మణ ఇవ క్షిప్రం సపత్న్య స్సహ బాన్ధవాః
గచ్ఛన్త మనుగచ్ఛామో యేన గచ్ఛతి రాఘవః 16
ఉద్యానాని పరిత్యజ్య క్షేత్రాణి చ గృహాణి చ
ఏక దుఃఖ సుఖా రామ మనుగచ్ఛామ ధార్మికమ్ 17
సముద్ధృత నిధానాని పరిధ్వస్తాఽజిరాణి చ
ఉపాత్త ధనధాన్యాని హృత సారాణి సర్వశః 18
రజసాభ్యవకీర్ణాని పరిత్యక్తాని దైవతైః
మూషకైః పరిధావద్భి రుద్బిలై రావృతాని చ 19
అపేతోదక ధూమాని హీన సమ్మార్జనాని చ
ప్రనష్ట బలికర్మేజ్యా మంత్ర హోమ జపాని చ 20
దుష్కాలే నేవ భగ్నాని భిన్న భాజనవంతి చ
అస్మ త్త్యక్తాని వేశ్మాని కైకేయీ ప్రతిపద్యతామ్ 21
వనం నగర మేవాఽస్తు యేన గచ్ఛతి రాఘవః
అస్మాభిశ్చ పరిత్యక్తం పురం సంపద్యతాం వనమ్ 22
బిలాని దంష్ట్రిణ స్సర్వే సానూని మృగ పక్షిణః
త్యజ న్త్వస్మ ద్భయా ద్భీతా గజాః సింహా వనాన్యపి 23
అస్మ త్త్యక్తం ప్రపద్యన్తాం సేవ్యమానం త్యజన్తు చ
తృణ మాంస ఫలాదానాం దేశం వ్యాల మృగ ద్విజం 24
ప్రపద్యతాం హి కైకేయీ స పుత్రా సహ బాన్ధవైః
రాఘవేణ వనే సర్వే సహ వత్స్యామ నిర్వృతాః 25
ఇత్యేవం వివిధా వాచో నానాజన సమీరితాః
శుశ్రావ రాఘవః శృత్వా న విచక్రేఽస్య మానసం 26
స తు వేశ్మ పితు ర్దూరాత్ కైలాస శిఖర ప్రభం
అభిచక్రామ ధర్మాత్మా మత్త మాతంగ విక్రమః 27
వినీత వీరపురుష స ప్రవిశ్య నృపాలయం

దదర్శావస్థితం దీనం సుమంత్ర మఽవిదూరతః 28
ప్రతీక్షమాణోపి జనం తదార్తమ్
అనార్త రూపః ప్రహసన్నివాఽథ
జగామ రామః పితరం దిదృక్షుః
పితుర్నిదేశం విధివ చ్చికీర్షుః 29
తత్ పూర్వ మైక్ష్వాక సుతో మహాత్మా
రామో గమిష్యన్ నృపమార్తరూపమ్
వ్యతిష్ఠత ప్రేక్ష్య తదా సుమన్త్రం
పితు ర్మహాత్మా ప్రతిహారణార్థమ్ 30
పితు ర్నిదేశేన తు ధర్మ వత్సలో
వన ప్రవేశే కృత బుద్ధి నిశ్చయః
స రాఘవః ప్రేక్ష్య సుమన్త్ర మబ్రవీత్
నివేదయ స్వాగమనం నృపాయ మే 31

చతుస్త్రింశ స్సర్గః – దశరథ సమాశ్వాసనం

తతః కమలపత్రాక్షః శ్యామో నిరుపమో మహాన్
ఉవాచ రామ స్తం సూతం పితురాఖ్యాహి మామితి 1
స రామ ప్రేషితః క్షిప్రం సంతాప కలుషేన్ద్రియః
ప్రవిశ్య నృపతిం సూతో నిశ్వసన్తం దదర్శ హ 2
ఉపరక్త మివాదిత్యం భస్మ చ్ఛన్న మివాఽనలం
తటాక మివ నిస్తోయ మపశ్య జ్జగతీపతిం 3
ఆలోక్య తం మహాప్రాజ్ఞః పరమాఽఽకుల చేతసం
రామమేవాఽనుశోచన్తం సూతః ప్రాఞ్జలిరాసదత్ 4
తం వర్ధయిత్వా రాజానం సూతః పూర్వం జయాశిషా
భయ విక్లబయా వాచా మందయా శ్లక్ష్ణ మబ్రవీత్ 5
అయం స పురుషవ్యాఘ్రో ద్వారి తిష్ఠతి తే సుతః
బ్రాహ్మణేభ్యో ధనం దత్త్వా సర్వం చైవోపజీవినామ్ 6
స త్వా పశ్యతు భద్రం తే రామ స్సత్య పరాక్రమః
సర్వాన్ సుహృద ఆపృచ్ఛ్య త్వా మిదానీం దిదృక్షతే 7
గమిష్యతి మహారణ్యం తం పశ్య జగతీపతే
వృతం రాజగుణైః సర్వైరాదిత్యమివ రశ్మిభిః 8

స సత్యవాదీ ధర్మాత్మా గామ్భీర్యాత్ సాగరోపమః
ఆకాశ ఇవ నిష్పఙ్కో నరేన్ద్రః ప్రత్యువాచ తమ్ 9
సుమన్త్రానయ మే దారాన్ యే కేచి దిహ మామకాః
దారైః పరివృత స్సర్వై ర్ద్రష్టు మిచ్ఛామి ధార్మికం 10
సోన్తఃపుర మఽతీత్యైవ స్త్రియ స్తా వాక్య మబ్రవీత్
ఆర్యాఽఽహ్వాయతి వో రాజా గమ్యతాం తత్ర మా చిరమ్ 11
ఏవ ముక్తాః స్త్రియ స్సర్వాః సుమన్త్రేణ నృపాజ్ఞయా
ప్రచక్రము స్తద్భవనం భర్తురాజ్ఞాయ శాసనమ్ 12
అర్ధ సప్త శతా స్తాస్తు ప్రమదా స్తామ్ర లోచనాః
కౌసల్యాం పరివార్యాఽథ శనై ర్జగ్ము ర్ధృతవ్రతాః 13
ఆగతేషు చ దారేషు సమవేక్ష్య మహీపతిః
ఉవాచ రాజా తం సూతం సుమన్త్రానయ మే సుతమ్ 14
స సూతో రామ మాదాయ లక్ష్మణం మైథిలీం తదా
జగామాభిముఖ స్తూర్ణం సకాశం జగతీపతేః 15
స రాజా పుత్రమాయాన్తం దృష్ట్వా దూరాత్ కృతాఞ్జలిమ్
ఉత్పపాతాసనా త్తూర్ణ మార్తః స్త్రీజన సంవృతః 16
సోభిదుద్రావ వేగేన రామం దృష్ట్వా విశాం పతిః
తమఽసంప్రాప్య దుఃఖార్తః పపాత భువి మూర్ఛితః 17
తం రామోఽభ్యపతత్ క్షిప్రం లక్ష్మణశ్చ మహారథః
విసంజ్ఞ మివ దుఃఖేన సశోకం నృపతిం తదా 18
స్త్రీ సహస్ర నినాదశ్చ సంజజ్ఞే రాజ వేశ్మని
హా హా రామేతి సహసా భూషణ ధ్వని మూర్ఛితః 19
తం పరిష్వజ్య బాహుభ్యాం తావుభౌ రామ లక్ష్మణౌ
పర్యఙ్కే సీతయా సార్ధం రుదన్తః సమవేశయన్ 20
అథ రామో ముహూర్తేన లబ్ధ సంజ్ఞం మహీపతిమ్
ఉవాచ ప్రాఞ్జలి ర్భూత్వా శోకార్ణవ పరిప్లుతమ్ 21
ఆపృచ్ఛే త్వాం మహారాజ సర్వేషా మీశ్వరోఽసి నః
ప్రస్థితం దణ్డకారణ్యం పశ్య త్వం కుశలేన మామ్ 22
లక్ష్మణం చాఽనుజానీహి సీతా చాఽన్వేతి మాం వనమ్
కారణై ర్బహుభి స్తథ్యై ర్వార్యమాణౌ నచేచ్ఛతః 23

అనుజానీహి సర్వాన్నః శోకముత్సృజ్య మానద
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ప్రజాపతి రివాత్మజాన్ 24
ప్రతీక్షమాణ మవ్యగ్ర మనుజ్ఞాం జగతీపతిః
ఉవాచ రాజా సంప్రేక్ష్య వనవాసాయ రాఘవమ్ 25
అహం రాఘువ కైకేయ్యా వరదానేన మోహితః
అయోధ్యాయా స్త్వమేవాద్య భవ రాజా నిగృహ్య మామ్ 26
ఏవముక్తో నృపతినా రామో ధర్మభృతాం వరః
ప్రత్యువాచాఽఞ్జలిం కృత్వా పితరం వాక్య కోవిదః 27
భవాన్ వర్ష సహస్రాయ పృథివ్యా నృపతే పతిః
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి న మే కార్యం త్వయాఽనృతమ్ 28
నవ పంచ చ వర్షాణి వనవాసే విహృత్య తే
పునః పాదౌ గ్రహీష్యామి ప్రతిజ్ఞాఽన్తే నరాధిప 29
రుదన్నార్తః ప్రియం పుత్రం సత్య పాశేన సంయతః
కైకేయ్యా చోద్యమానస్తు మిథో రాజా తమబ్రవీత్ 30
శ్రేయసే వృద్ధయే తాత పునరాగమనాయ చ
గచ్ఛస్వాఽరిష్ట మవ్యగ్రః పన్థాన మకుతోభయమ్ 31
న హి సత్యాత్మన స్తాత ధర్మాభిమనస స్తవ
వినివర్తయితుం బుద్ధిః శక్యతే రఘునందన 32
అద్య త్విదానీం రజనీం పుత్ర మా గచ్ఛ సర్వథా
ఏకాఽహం దర్శనేనాపి సాధు తావచ్చరామ్యఽహం 33
మాతరం మాం చ సంపశ్యన్ వసేమామద్య శర్వరీమ్
తర్పితః సర్వకామై స్త్వం శ్వః కాల్యే సాధయిష్యసి 34
దుష్కరం క్రియతే పుత్ర సర్వథా రాఘువ త్వయా
మత్ప్రియాఽర్థం ప్రియాం స్త్యక్త్వా య ద్యాసి విజనం వనం 35
న చైత న్మే ప్రియం పుత్ర శపే సత్యేన రాఘువ
ఛన్నయా చలిత స్త్వస్మి స్త్రియా ఛన్నాఽగ్ని కల్పయా 36
వంచనా యా తు లబ్ధా మే తాం త్వం నిస్తర్తు మిచ్ఛసి
అనయా వృత్త సాదిన్యా కైకేయ్యాభిప్రచోదితః 37
న చైత దాశ్చర్యతమం య స్త్వం జ్యేష్ఠః సుతో మమ
అపాఽనృత కథం పుత్ర పితరం కర్తు మిచ్ఛసి 38

అథ రామ స్తథా శృత్వా పితురార్తస్య భాషితమ్
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా దీనో వచన మబ్రవీత్ 39
ప్రాప్స్యామి యానద్య గుణాన్ కో మే శ్వస్తాన్ ప్రదాస్యతి
అపక్రమణ మేవాఽతః సర్వకామైరహం వృణే 40
ఇయం సరాష్ట్రా సజనా ధనధాన్య సమాకులా
మయా విసృష్టా వసుధా భరతాయ ప్రదీయతామ్ 41
వనవాస కృతా బుద్ధి ర్నచ మేఽద్య చలిష్యతి
యస్తుష్టేన వరో దత్తః కైకేయ్యై వరద త్వయా 42
దీయతాం నిఖిలే నైవ సత్య స్త్వం భవ పార్థివ
అహం నిదేశం భవతో యథోక్త మఽనుపాలయన్ 43
చతుర్దశ సమా వత్స్యే వనే వనచరై స్సహ
మా విమర్శో వసుమతీ భరతాయ ప్రదీయతాం 44
న హి మే కాంక్షితం రాజ్యం సుఖ మాత్మని వా ప్రియం
యథా నిదేశం కర్తుం వై తవైవ రఘునందన 45
అపగచ్ఛతు తే దుఃఖం మా భూ ర్బాష్ప పరిప్లుతః
న హి క్షుభ్యతి దుర్ధర్షః సముద్ర స్సరితాం పతిః 46
నైవాహం రాజ్య మిచ్ఛామి న సుఖం న చ మైథిలీమ్
నైవ సర్వా నిమాన్ కామాన్ న స్వర్గం నైవ జీవితం 47
త్వామహం సత్య మిచ్ఛామి నాఽనృతం పురుషర్షభ
ప్రత్యక్షం తవ సత్యేన సుకృతేన చ తే శపే 48
న చ శక్యం మయా తాత స్థాతుం క్షణమపి ప్రభో
న శోకం ధారయ స్వైనం న హి మేఽస్తి విపర్యయః 49
అర్థితోహ్యస్మి కైకేయ్యా వనం గచ్ఛేతి రాఘవ
మయాచోక్తం వ్రజా మీతి తత్ సత్యమఽనుపాలయే 50
మా చోత్కంఠాం కృథా దేవ వనే రంస్యామహే వయం
ప్రశాంత హరిణాకీర్ణే నానా శకున నాదితే 51
పితా హి దైవతం తాత దేవతానామపి స్మృతం
తస్మాత్ దైవత మిత్యేవ కరిష్యామి పితు ర్వచః 52
చతుర్దశసు వర్షేషు గతేషు నర సత్తమ
పున ర్ద్రక్ష్యసి మాం ప్రాప్తం సన్తాపోఽయమ్ విముచ్యతాం 53

యేన సంస్తంభనీయోఽయం సర్వో బాష్పగలో జనః
స త్వం పురుషశార్దూల కిమర్థం విక్రియాం గతః 54
పురం చ రాష్ట్రం చ మహీ చ కేవలా
మయా నిసృష్టా భరతాయ దీయతామ్
అహం నిదేశం భవతోఽను పాలయన్
వనం గమిష్యామి చిరాయ సేవితుమ్ 55
మయా నిసృష్టాం భరతో మహీ మిమాం
స శైల షణ్డాం స పురాం స కాననామ్
శివాం సుసీమా మనుశాస్తు కేవలం
త్వయా యదుక్తం నృపతే తథాఽస్తు తత్ 56
న మే తథా పార్థివ ధీయతే మనో
మహత్సు కామేషు న చాత్మనః ప్రియే
యథా నిదేశే తవ శిష్ట సమ్మతే
వ్యపైతు దుఃఖం తవ మత్కృతేఽనఘ 57
తదద్య నైవానఘ రాజ్యమవ్యయం
న సర్వకామాన్ న సుఖం న మైథిలీమ్
న జీవితం త్వామఽనృతేన యోజయన్
వృణీయ సత్యం వ్రత మస్తు తే తథా 58
ఫలాని మూలాని చ భక్షయన్ వనే
గిరీంశ్చ పశ్యన్ సరితః సరాంసి చ
వనం ప్రవిశ్యైవ విచిత్ర పాదపం
సుఖీ భవిష్యామి తవాఽస్తు నిర్వృతిః 59
ఏవం స రాజా వ్యసనాభిపన్నః
శోకేన దుఃఖేన చ తామ్యమానః
ఆలింగ్య పుత్రం సువినష్ట సంజ్ఞో
మోహం గతో నైవ చిచేష్ట కించిత్ 60
దేవ్య స్తతః సంరురుదుః సమేతాః
తాం వర్జయిత్వా నరదేవ పత్నీం
రుదన్ సుమంత్రోపి జగామ మూర్చాం
హా హా కృతం తత్ర బభూవ సర్వం 61

పంచత్రింశ స్సర్గః – సుమంత్రగర్హణం

తతో నిర్ధూయ సహసా శిరో నిశ్వస్య చాఽసకృత్
పాణిం పాణౌ వినిష్పిష్య దంతాన్ కటకటాస్య చ 1
లోచనే కోప సంరక్తే వర్ణం పూర్వోచితం జహత్
కోపాభిభూతః సహసా సంతాప మఽశుభం గతః 2
మనః సమీక్షమాణస్య సూతో దశరథస్య సః
కంపయ న్నివ కైకేయ్యా హృదయం వాక్శరై శ్శితైః 3
వాక్య వజ్రై రనుపమై ర్నిర్భిన్దన్నివ చాశుగైః
కైకేయ్యా స్సర్వ మర్మాణి సుమంత్రః ప్రత్యభాషత 4
యస్యా స్తవ పతి స్త్యక్తో రాజా దశరథ స్స్వయం
భర్తా సర్వస్య జగత స్థావరస్య చరస్య చ 5
న హ్యకార్యతమం కించి త్తవ దేవీహ విద్యతే
పతిఘ్నీం త్వామహం మన్యే కులఘ్నీ మపి చాఽన్తతః 6
యన్మహేంద్ర మివాఽజయ్యమ్ దుష్ప్రకంప్య మివాఽచలం
మహోదధి మివాఽక్షోభ్యం సంతాపయసి కర్మభిః 7
మాఽవమంస్థా దశరథం భర్తారం వరదం ప్రతి
భర్తురిచ్ఛా హి నారీణాం పుత్ర కోట్యా విశిష్యతే 8
యథా వయో హి రాజ్యాని ప్రాప్నువంతి నృప క్షయే
ఇక్ష్వాకు కులనాథేఽస్మిం స్తల్లోపయతు మిచ్ఛసి 9
రాజా భవతు తే పుత్రో భరతః శాస్తు మేదినీం
వయం తత్ర గమిష్యామో యత్ర రామో గమిష్యతి 10
న హి తే విషయే కశ్చి ద్బ్రాహ్మణో వస్తు మర్హతి
తాదృశం త్వ మమర్యాద మద్య కర్మ చికీర్షసి 11
ఆశ్చర్య మివ పశ్యామి యస్యా స్తే వృత్త మీదృశం
ఆచరంత్యా న వివృతా సద్యో భవతి మేదినీ 12
మహాబ్రహ్మర్షి సృష్టా హి జ్వలంతో భీమ దర్శనాః
ధిగ్ వాగ్దండా న హింసంతి రామ ప్రవ్రాజనే స్థితాం 13
ఆమ్రం ఛిత్వా కుఠారేణ నింబం పరిచరేత్తు యః
యశ్చైనం పయసా సించే న్నైవాఽస్య మధురో భవేత్ 14
అభిజాతం హి తే మన్యే యథా మాతు స్తథైవ చ

నహి నిమ్బాత్ స్రవేత్ క్షౌద్రం లోకే నిగదితం వచః 15
తవ మాతురసద్గ్రాహం విద్మః పూర్వం యథా శృతం
పితు స్తే వరదః కశ్చి ద్దదౌ వరమఽనుత్తమం 16
సర్వభూత రుతం తస్మాత్ సంజజ్ఞే వసుధాఽధిపః
తేన తిర్యగ్గతానాం చ భూతానాం విదితం వచః 17
తతో జృంభస్య శయనే విరుతాత్ భూరి వర్చసః
పితు స్తే విదితో భావః స తత్ర బహుధాఽహసత్ 18
తత్ర తే జననీ కృద్ధా మృత్యు పాశ మభీప్సతీ
హాసం తే నృపతే సౌమ్య జిజ్ఞాసా మీతి చాఽబ్రవీత్ 19
నృప శ్చోవాచ తాం దేవీం దేవి శంశామి తే యది
తతో మే మరణం సద్యో భవిష్యతి న సంశయః 20
మాతా తే పితరం దేవీ తతః కైకయ మబ్రవీత్
శంస మే జీవ వా మా వా న మామఽపహసిష్యసి 21
ప్రియయా చ తథోక్త స్సన్ కేకయః పృథివీ పతిః
తస్మై తం వరదాయార్థమ్ కథయామాస తత్త్వతః 22
తతః స వరదః సాధూ రాజానం ప్రత్యభాషత
యది త్వం శంససే రాజన్ మరణం తే భవే ద్ధ్రువం 23
మ్రియతాం ధ్వంసతాం వేయం మా కృథా స్త్వం మహీపతే
స తచ్ఛృత్వా వచ స్తస్య ప్రసన్న మనసో నృపః 24
మాతరం తే నిరస్యాశు విజహార కుబేరవత్
తథా త్వమపి రాజానం దుర్జనా చరితే పథి 25
అసద్గ్రాహ మిమం మోహాత్ కురుషే పాపదర్శిని
సత్యశ్చాద్య ప్రవాదోఽయం లౌకికః ప్రతిభాతి మా 26
పిత్యాన్ సమనుజాయన్తే నరా మాతర మంగనాః
నైవం భవ గృహాణేదం యదాహ వసుధాధిపః 27
భర్తురిచ్చా ముపాస్వేహ జనస్యాఽస్య గతిర్భవ
మా త్వం ప్రోత్సాహితా పాపై ర్దేవరాజ సమ ప్రభం 28
భర్తారం లోక భర్తార మసద్ధర్మ ముపాదధాః
న హి మిథ్యా ప్రతిజ్ఞాతం కరిష్యతి తవాఽనఘః 29
శ్రీమాన్ దశరథో రాజా దేవి రాజీవలోచనః

జ్యేష్టో వదాన్యః కర్మణ్యః స్వధర్మస్యాభిరక్షితా 30
రక్షితా జీవలోకస్య బ్రూహి రామోభిషిచ్యతాం
పరివాదో హి తే దేవి మహాన్ లోకే చరిష్యతి 31
యది రామో వనం యాతి విహాయ పితరం నృపం
స రాజ్యం రాఘవః పాతు భవ త్వం విగత జ్వరా 32
న హి తే రాఘువాదన్యః క్షమః పురవరే వసేత్
రామే హి యౌవరాజ్యస్థే రాజా దశరథో వనం 33
ప్రవేక్ష్యతి మహేష్వాసః పూర్వ వృత్తమనుస్మరన్
ఇతి సాన్త్వైశ్చ తీక్ష్ణైశ్చ కైకేయీం రాజ సంసది 34
సుమంత్రః క్షోభయామాస భూయ యేవ కృతాంజలిః
నైవ సా క్షుభ్యతే దేవీ న చ స్మ పరిదూయతే 35
న చాస్యా ముఖ వర్ణస్య లక్ష్యతే విక్రియా తదా||

<u>షట్త్రింశ స్సర్గః – సిద్ధార్థ ప్రతిబోధనం</u>

తతః సుమన్త్ర మైక్ష్వాకః పీడితోత్ర ప్రతిజ్ఞయా
సబాష్పమఽతినిశ్వస్య జగాదేదం పునః పునః 1
సూత రత్న సుసంపూర్ణా చతుర్విధబలా చమూః
రాఘవస్యానుయాత్రార్థం క్షిప్రం ప్రతివిధీయతామ్ 2
రూపాజీవాశ్చ వాదిన్యో వణిజశ్చ మహాధనాః
శోభయన్తు కుమారస్య వాహినీం సుప్రసారితాః 3
యే చైనముపజీవన్తి రమతే యైశ్చ వీర్యతః
తేషాం బహువిధం దత్త్వా తానఽప్యత్ర నియోజయ 4
ఆయుధాని చ ముఖ్యాని నాగరాః శకటాని చ
అనుగచ్ఛన్తు కాకుస్థం వ్యాధాశ్చారణ్య గోచరాః 5
నిఘ్నన్ మృగాన్ కుంజరాంశ్చ పిబం శ్చారణ్యకం మధు
నదీశ్చ వివిధాః పశ్యన్ న రాజ్యస్య స్మరిష్యతి 6
ధాన్య కోశశ్చ యః కశ్చి ద్ధనకోశశ్చ మామకః
తౌ రామమనుగచ్ఛేతాం వసన్తం నిర్జనే వనే 7
యజన్ పుణ్యేషు దేశేషు విసృజం శ్చాప్తదక్షిణాః
ఋషిభిశ్చ సమాగమ్య ప్రవత్స్యతి సుఖం వనే 8
భరతశ్చ మహాబాహురయోధ్యాం పాలయిష్యతి

సర్వకామైః సహ శ్రీమాన్ రామః సంసాధ్యతా మితి 9
ఏవం బ్రువతి కాకుస్థే కైకేయ్యా భయమాగతమ్
ముఖం చాఽప్యగమ చ్ఛోషం స్వరశ్చాపి న్యరుధ్యత 10
సా విషణ్ణా చ సంత్రస్తా ముఖేన పరిశుష్యతా
రాజాన మేవాఽభిముఖీ కైకేయీ వాక్య మబ్రవీత్ 11
రాజ్యం గతజనం సాధో పీతమణ్డాం సురామివ
నిరాస్వాద్యతమం శూన్యం భరతో నాభిపత్స్యతే 12
కైకేయ్యాం ముక్త లజ్జాయాం వదన్త్యామఽతిదారుణమ్
రాజా దశరథో వాక్య మువాచాయత లోచనామ్ 13
వహన్తం కిం తుదసి మాం నియుజ్య ధురి మాహితే
అనార్యే కృత్య మారబ్ధం కి న్న పూర్వముపారుధః 14
తస్యై తత్ క్రోధ సంయుక్త ముక్తం శృత్వా వరాంగనా
కైకేయీ ద్విగుణం క్రుద్ధా రాజాన మిద మబ్రవీత్ 15
తవైవ వంశే సగరో జ్యేష్ఠం పుత్ర ముపారుధత్
అసమఞ్జ ఇతి ఖ్యాతం తథాఽయం గన్తుమర్హతి 16
ఏవముక్తో ధిగిత్యేవ రాజా దశరథోఽబ్రవీత్
వ్రీడితశ్చ జనః సర్వః సా చ త న్నాఽవబుధ్యత 17
తత్ర వృద్ధో మహామాత్రః సిద్ధార్థో నామ నామతః
శుచిర్బహుమతో రాజ్ఞః కైకేయీ మిద మబ్రవీత్ 18
అసమంజో గృహీత్వా తు క్రీడితః పథి దారకాన్
సరయ్వాః ప్రక్షిపన్నప్సు రమతే తేన దుర్మతిః 19
తం దృష్ట్వా నాగరాః సర్వే క్రుద్ధా రాజాన మబ్రువన్
అసమంజం వృణీష్వైక మఽస్మాన్ వా రాష్ట్రవర్ధన 20
తానువాచ తతో రాజా కిం నిమిత్త మిదం భయమ్
తాశ్చాపి రాజ్ఞా సంపృష్టా వాక్యం ప్రకృతయోఽబ్రువన్ 21
క్రీడిత స్త్వేవ నః పుత్రాన్ బాలానుద్భ్రాన్త చేతనః
సరయ్వాం ప్రక్షిపన్ మౌర్ఖ్యాదతులాం ప్రీతిమశ్నుతే 22
స తాసాం వచనం శృత్వా ప్రకృతీనాం నరాధిపః
తం తత్యాజాఽహితం పుత్రం తాసాం ప్రియచికీర్షయా 23
తం యానం శీఘ్రమారోప్య సభార్యం సపరిచ్ఛదం

యావజ్జీవం వివాస్యోఽయ మితి స్వా నన్వశాత్ పితా 24
స ఫాల పిటకం గృహ్య గిరిదుర్గాణ్యఽలోకయత్
దిశః సర్వా స్త్వనుచరన్ స యథా పాపకర్మ కృత్ 25
ఇత్యేవమఽత్యజద్రాజా సగరో వై సుధార్మికః
రామః కిమఽకరోత్ పాపం యేనైవ ముపరుధ్యతే 26
న హి కంచన పశ్యామో రాఘవస్యాఽగుణం వయం
దుర్లభో హ్యస్య నిరయః శశాంక స్యేవ కల్మషం 27
అథ వా దేవి దోషం త్వం కంచి త్పశ్యతి రాఘవే
తమఽద్య బ్రూహి తత్వేన తతో రామో వివాస్యతే 28
అదుష్టస్య హి సంత్యాగః సత్పథే నిరతస్య చ
నిర్దహేదపి శక్రస్య ద్యుతిం ధర్మ నిరోధనాత్ 29
తదఽలం దేవి రామస్య శ్రియా విహతయా త్వయా
లోకతోపి హి తే రక్ష్యః పరివాదః శుభాననే 30
శృత్వా తు సిద్ధార్థ వచో రాజా శ్రాన్తతర స్వనః
శోకోపహతయా వాచా కైకేయీ మిద మబ్రవీత్ 31
ఏతద్వచో నేచ్ఛసి పాప వృత్తే
హితం న జానాసి మమాత్మనో వా
ఆస్థాయ మార్గం కృపణం కుచేష్టా
చేష్టా హి తే సాధు పథాదపేతా 32
అనువ్రజిష్యా మ్యహమద్య రామం
రాజ్యం పరిత్యజ్య సుఖం ధనం చ
సహైవ రాజ్ఞా భరతేన చ త్వం
యథా సుఖం భుంక్ష్వ చిరాయ రాజ్యమ్ 33

సప్తత్రింశ స్సర్గః – చీర పరిగ్రహ నిమిత్త వసిష్ఠ క్రోధః

మహామాత్ర వచః శృత్వా రామో దశరథం తదా
అభ్యభాషత వాక్యం తు వినయజ్ఞో వినీతవత్ 1
త్యక్త భోగస్య మే రాజన్ వనే వన్యేన జీవతః
కిం కార్యమనుయాత్రేణ త్యక్త సఙ్గస్య సర్వతః 2
యో హి దత్త్వా గజశ్రేష్ఠం కక్ష్యాయాం కురుతే మనః
రజ్జు స్నేహేన కిం తస్య త్యజతః కుంజరోత్తమమ్ 3

తథా మమ సతాం శ్రేష్ఠ కిం ధ్వజిన్యా జగత్పతే
సర్వాణ్యేవానుజానామి చీరాణ్యేవానయన్తు మే 4
ఖనిత్ర పిటకేచోభే సమానయత గచ్ఛత
చతుర్దశ వనేవాసం వర్షాణి వసతో మమ 5
అథ చీరాణి కైకేయీ స్వయ మాహృత్య రాఘవమ్
ఉవాచ పరిధత్స్వేతి జనౌఘే నిరపత్రపా 6
స చీరే పురుషవ్యాఘ్రః కైకేయ్యాః ప్రతిగృహ్య తే
సూక్ష్మ వస్త్ర మవక్షిప్య ముని వస్త్రాణ్యవస్త హ 7
లక్ష్మణశ్చాపి తత్రైవ విహాయ వసనే శుభే
తాపసాచ్ఛాదనే చైవ జగ్రాహ పితురగ్రతః 8
అథాత్మపరిధానార్థం సీతా కౌశేయవాసినీ
సంప్రేక్ష్య చీరం సంత్రస్తా పృషతీ వాగురా మివ 9
సా వ్యపత్రపమాణేవ ప్రగృహ్య చ సుదుర్మనాః
కైకేయీ కుశచీరే తే జానకీ శుభలక్షణా 10
అశ్రు సంపూర్ణ నేత్రా చ ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ
గన్ధర్వరాజ ప్రతిమం భర్తార మిద మబ్రవీత్ 11
కథం ను చీరం బధ్నన్తి మునయో వనవాసినః
ఇతి హ్యకుశలా సీతా సా ముమోహ ముహుర్ముహుః 12
కృత్వా కణ్ఠే చ సా చీర మేకమాదాయ పాణినా
తస్థౌ హ్యకుశలా తత్ర వ్రీళితా జనకాత్మజా 13
తస్యా స్తత్ క్షిప్రమాగమ్య రామో ధర్మభృతాం వరః
చీరం బబన్ధ సీతాయాః కౌశేయస్యోపరి స్వయమ్ 14
రామం ప్రేక్ష్య తు సీతాయా బధ్నంతం చీర ముత్తమం
అంతః పురగతా నార్యో ముముచుః వారి నేత్రజం 15
ఊచుశ్చ పరమాయస్తా రామం జ్వలిత తేజసం
వత్స నైవం నియుక్తేయం వనవాసే మనస్వినీ 16
పితుర్వాక్యానురోధేన గతస్య విజనం వనం
తావ ద్దర్శన మస్యాం నః సఫలం భవతు ప్రభో 17
లక్ష్మణేన సహాయేన వనం గచ్ఛస్వ పుత్రక
నేయ మర్హతి కల్యాణీ వస్తుం తాపసవ ద్వనే 18

కురు నో యాచనాం పుత్ర సీతా తిష్ఠతు భామినీ
ధర్మనిత్యః స్వయం స్థాతుం న హీదానీం త్వమిచ్ఛసి 19
తాసా మేవం విధా వాచః శృణ్వన్ దశరథాత్మజః
బబంధైవ తదా చీరం సీతయా తుల్య శీలయా 20
చీరే గృహీతే తు తయా సమీక్ష్య నృపతే ర్గురుః
నివార్య సీతాం కైకేయీం వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్ 21
అతి ప్రవృత్తే దుర్మేధే కైకేయి కులపాంసని
వంచయిత్వా చ రాజానం న ప్రమాణేఽవతిష్ఠసే 22
న గంతవ్యం వనం దేవ్యా సీతయా శీలవర్జితే
అనుష్ఠాస్యతి రామస్య సీతా ప్రకృతమాసనం 23
ఆత్మా హి దారా సర్వేషాం దార సంగ్రహ వర్తినాం
ఆత్మీయమితి రామస్య పాలయిష్యతి మేదినీం 24
అథ యాస్యతి వైదేహీ వనం రామేణ సంగతా
వయమప్యనుయాస్యామః పురం చేదం గమిష్యతి 25
అంతపాలాశ్చ యాస్యంతి సదారో యత్ర రాఘవః
సహోపజీవ్యం రాష్ట్రం చ పురం చ సపరిచ్ఛదం 26
భరతశ్చ సశత్రుఘ్న శ్చీరవాసా వనేచరః
వనే వసంతం కాకుత్స్థమనువత్స్యతి పూర్వజం 27
తతః శూన్యాం గతజనాం వసుధాం పాదపైః సహ
త్వ మేకా శాధి దుర్వృత్తా ప్రజానామఽహితే రతా 28
న హి తత్ భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో న భూపతిః
తద్వనం భవితా రాష్ట్రం యత్ర రామో నివత్స్యతి 29
న హ్యదత్తాం మహీం పిత్రా భరతః శాస్తు మర్హతి
త్వయి వా పుత్రవత్ వస్తుం యది జాతో మహీపతేః 30
యద్యపి త్వం క్షితి తలాత్ గగనం చోత్పతిష్యసి
పితుర్వంశ చరిత్రజ్ఞః సోన్యథా న కరిష్యతి 31
తత్ త్వయా పుత్ర గర్ధిన్యా పుత్రస్య కృత మఽప్రియం
లోకే హి న స విద్యేత యో న రామమనువ్రతః 32
ద్రక్ష్యస్యఽద్యైవ కైకేయి పశు వ్యాల మృగ ద్విజాన్
గచ్ఛతః సహ రామేణ పాదపాంశ్చ తదున్ముఖాన్ 33

అథోత్తమానాభరణాని దేవి
దేహి స్నుషాయై వ్యపనీయ చీరం
న చీరమస్యాః ప్రవిదీయతేతి
న్యవారయ త్త ద్వసనం వసిష్ఠః 34
ఏకస్య రామస్య వనే నివాసః
త్వయా వృతః కేకయ రాజపుత్రి
విభూషి తేయం ప్రతి కర్మ నిత్యా
వసత్వరణ్యే సహ రాఘవేణ 35
యానైశ్చ ముఖ్యైః పరిచారకైశ్చ
సుసంవృతా గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
వస్త్రైశ్చ సర్వైః సహితా విధానైః
నేయం వృతా తే వర సంప్రదానే 36
తస్మిం స్తథా జల్పతి విప్రముఖ్యే
గురౌ నృపస్యాఽప్రతిమ ప్రభావే
నైవ స్మ సీతా వివృత్త భావా
ప్రియస్య భర్తుః ప్రతికార కామా 37

అష్టాత్రింశ స్సర్గః – జనాక్రోశః

తస్యాం చీరం వసానాయాం నాథవత్యామఽనాథవత్
ప్రచుక్రోశ జనః సర్వో ధిక్ త్వాం దశరథం త్వితి 1
తేన తత్ర ప్రణాదేన దుఃఖితః స మహీపతిః
చిచ్ఛేద జీవితే శ్రద్ధాం ధర్మే యశసి చాత్మనః 2
స నిశ్శ్వస్యోష్ణ మైక్ష్వాక స్తాం భార్యా మిద మబ్రవీత్
కైకేయి కుశచీరేణ న సీతాగన్తు మర్హతి 3
సుకుమారీ చ బాలా చ సతతం చ సుఖోచితా
నేయం వనస్య యోగ్యేతి సత్య మాహ గురుర్మమ 4
ఇయం హి కస్యాఽపకరోతి కించిత్
తపస్వినీ రాజవరస్య కన్యా
యా చీరమాసాద్య జనస్య మధ్యే
స్థితా విసంజ్ఞా శ్రమణీవ కాచిత్ 5
చీరాణ్యఽపాస్యాజ్జనకస్య కన్యా

నేయం ప్రతిజ్ఞా మమ దత్త పూర్వా
యథా సుఖం గచ్ఛతు రాజపుత్రీ
వనం సమగ్రా సహ సర్వరత్నైః 6
అజీవనాఽర్హేణ మయా నృశంసా
కృతా ప్రతిజ్ఞా నియమేన తావత్
త్వయా హి బాల్యాత్ ప్రతిపన్న మేతత్
తన్మాం దహేద్వేణు రివాత్మపుష్పం 7
రామేణ యది తే పాపే కించిత్ కృత మశోభనం
అపకారః క ఇహ తే వైదేహ్యా దర్శితోఽథ మే 8
మృగీవోత్ఫుల్ల నాయనా మృదుశీలా తపస్వినీ
అపకారం క మిహ తే కరోతి జనకాత్మజా 9
నను పర్యాప్త మేత త్తే పాపే రామ వివాసనమ్
కి మేభిః కృపణై ర్భూయః పాతకైరపి తే కృతైః 10
ప్రతిజ్ఞాతం మయా తావత్ త్వయోక్తం దేవి శృణ్వత
రామం యదభిషేకాయ త్వమిహాగత మబ్రవీః 11
త త్వేతత్ సమతిక్రమ్య నిరయం గంతు మిచ్ఛసి
మైథిలీమపి యాహి త్వ మీక్షసే చీరవాసినీం 12
ఇతీవ రాజా విలపన్ మహాత్మా
శోకస్య నాంతం స దదర్శ కించిత్
భృశాతురత్వా చ్చ పపాత భూమౌ
తేనైవ పుత్ర వ్యసనే నిమగ్నః 13
ఏవం బ్రువన్తం పితరం రామః సంప్రస్థితో వనమ్
అవాక్ శిరస మాసీన మిదం వచన మబ్రవీత్ 14
ఇయం ధార్మిక కౌసల్యా మమ మాతా యశస్వినీ
వృద్ధా చాఽక్షుద్ర శీలా చ న చ త్వాం దేవ గర్హతే 15
మయా విహీనాం వరద ప్రపన్నాం శోకసాగరమ్
అదృష్ట పూర్వ వ్యసనాం భూయః సమ్మన్తు మర్హసి 16
పుత్ర శోకం యథా న చ్ఛే త్త్వయా పూజ్యేన పూజితా
మాం హి సంచిన్తయ న్తీయం త్వయి జీవేత్ తపస్వినీ 17
ఇమాం మహేన్ద్రోపమజాత గర్ధినీం

తథా విధాతుం జననీం మమాఽర్హసి
యథా వనస్థే మయి శోక కర్శితా
న జీవితం న్యస్య యమక్షయం వ్రజేత్ 18

ఏకోనచత్వారింశ స్సర్గః – వనగమనాపృచ్ఛా

రామస్య తు వచః శృత్వా మునివేష ధరం చ తమ్
సమీక్ష్య సహ భార్యాభీ రాజా విగత చేతనః 1
నైనం దుఃఖేన సంతప్తః ప్రత్యవైక్షత రాఘవమ్
న చైవ మభిసంప్రేక్ష్య ప్రత్యభాషత దుర్మనాః 2
స ముహూర్త మివాఽసంజ్ఞో దుఃఖితశ్చ మహీపతిః
విలలాప మహాబాహూ రామమేవానుచిన్తయన్ 3
మన్యే ఖలు మయా పూర్వం వివత్సా బహవః కృతాః
ప్రాణినో హింసితా వాపి తస్మాదిద ముపస్థితమ్ 4
న త్వేవానాగతే కాలే దేహాచ్చ్యవతి జీవితమ్
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానస్య మృత్యు ర్మమ న విద్యతే 5
యోఽహం పావక సంకాశం పశ్యామి పురతః స్థితమ్
విహాయ వసనే సూక్ష్మే తాపసాచ్ఛాద మాత్మజమ్ 6
ఏకస్యాః ఖలు కైకేయ్యాః కృతేఽయం క్లిశ్యతే జనః
స్వార్థే ప్రయతమానాయాః సంశ్రిత్య నికృతింత్విమామ్ 7
ఏవముక్త్వా తు వచనం బాష్పేణ పిహితేంద్రియః
రామేతి సకృదేవోక్త్వా వ్యాహర్తుం న శశాక హ 8
సంజ్ఞాం తు ప్రతిలభ్యైవ ముహూర్తాత్ స మహీపతిః
నేత్రాభ్యా మఽశృపూర్ణాభ్యాం సుమన్త్ర మిద మబ్రవీత్ 9
ఔపవాహ్యం రథం యుక్త్వా త్వమాయాహి హయోత్తమైః
ప్రాపయైనం మహాభాగ మితో జనపదాత్ పరమ్ 10
ఏవం మన్యే గుణవతాం గుణానాం ఫల ముచ్యతే
పిత్రా మాత్రా చ యత్సాధుః వీరో నిర్వాస్యతే వనమ్ 11
రాజ్ఞో వచన మాజ్ఞాయ సుమన్త్రః శీఘ్రవిక్రమః
యోజయిత్వా యయౌ తత్ర రథమఽశ్వైరలంకృతమ్ 12
తం రథం రాజపుత్రాయ సూతః కనక భూషితమ్
ఆచచక్షేఽఞ్జలిం కృత్వా యుక్తం పరమ వాజిభిః 13

రాజా సత్వర మాహూయ వ్యాపృతం విత్త సంచయే
ఉవాచ దేశ కాలజ్ఞం నిశ్చితం సర్వతః శుచిః 14
వాసాంసి చ మహార్హాణి భూషణాని వరాణి చ
వర్షాణ్యేతాని సంఖ్యాయ వైదేహ్యాః క్షిప్రమానయ 15
నరేన్ద్రేణైవ ముక్తస్తు గత్వా కోశగృహం తతః
ప్రాయచ్ఛత్ సర్వమాహృత్య సీతాయై క్షిప్రమేవ తత్ 14
సా సుజాతా సుజాతాని వైదేహీ ప్రస్థితా వనమ్
భూషయామాస గాత్రాణి తై ర్విచిత్రై ర్విభూషణైః 17
వ్యరాజయత వైదేహీ వేశ్మ తత్ సువిభూషితా
ఉద్యతోంశుమతః కాలే ఖం ప్రభేవ వివస్వతః 18
తత్ర సీతా మహాభాగా వవందే శ్వశ్వ పాదయోః
తాం భుజాభ్యాం పరిష్వజ్య శ్వశ్రూ ర్వచన మబ్రవీత్ 19
అనాచరన్తీం కృపణం మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ మైథిలీమ్
అసత్యః సర్వలోకేఽస్మిన్ సతతం సత్కృతాః ప్రియైః 20
భర్తారం నాఽనుమన్యన్తే వినిపాత గతం స్త్రియః
ఏష స్వభావో నారీణా మనుభూయ పురా సుఖం 21
అల్పా మప్యాపదం ప్రాప్య దుష్యతి ప్రజహత్యపి
అసత్య శీలా వికృతా దుర్గ్రాహ్యా హృదయాః సదా 22
యువత్యః పాప సంకల్పాః క్షణమాత్రా ద్విరాగిణః
న కులం న కృతం విద్యా న దత్తం నాపి సంగ్రహః 23
స్త్రీణాం గృహ్ణాతి హృదయ మఽనిత్యహృదయా హితాః
సాధ్వీనాం హి స్థితానాం తు శీలే సత్యే శృతే స్థితే 24
స్త్రీణాం పవిత్రం పరమం పతిరేకో విశిష్యతే
స త్వయా నావమన్తవ్యః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనం 25
తవ దేవ సమ స్త్వేష నిర్ధనః సధనోపి వా
విజ్ఞాయ వచనం సీతా తస్యా ధర్మార్థ సంహితమ్ 26
కృతాఽఞ్జలిరువాచేదం శ్వశ్రూమభిముఖే స్థితాం
కరిష్యే సర్వమేవాఽహమార్యా య దనుశాస్తి మామ్ 27
అభిజ్ఞాఽస్మి యథా భర్తు ర్వర్తితవ్యం శృతం చ మే
న మా మఽసజ్జనేనార్యా సంమానయితుమర్హతి 28

ధర్మాద్విచలితుం నాఽహా మలం చన్ద్రాదివ ప్రభా
నాఽతన్త్రీ వాద్యతే వీణా నాఽచక్రో వర్తతే రథః 29
నాఽపతిః సుఖమేధేత యా స్యా దపి శతాత్మజా
మితం దదాతి హి పితా మితం మాతా మితం సుతః 30
అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్
సాఽహమేవం గతా శ్రేష్ఠా శృత ధర్మ పరావరా 31
ఆర్యే కి మవమన్యేహం స్త్రీణాం భర్తా హి దైవతమ్
సీతాయా వచనం శృత్వా కౌసల్యా హృదయంగమమ్ 32
శుద్ధసత్త్వా ముమోచాశ్రు సహసా దుఃఖ హర్షజమ్
తాం ప్రాఞ్జలి రభిక్రమ్య మాతృ మధ్యేఽతిసత్కృతామ్ 33
రామః పరమ ధర్మాత్మా మాతరం వాక్య మబ్రవీత్
అమ్బ మా దుఃఖితా భూ స్త్వం పశ్యే త్వం పితరం మమ 34
క్షయో హి వనవాసస్య క్షిప్ర మేవ భవిష్యతి
సుప్తాయా స్తే గమిష్యన్తి నవ వర్షాణి పఞ్చ చ 35
సా సమగ్ర మిహ ప్రాప్తం మాం ద్రక్ష్యసి సుహృద్వృతమ్
ఏతావదభినీతార్థ ముక్త్వా స జననీం వచః 36
త్రయః శత శతాఽర్ధాశ్చ దదర్శాఽవేక్ష్య మాతరః
తాశ్చాపి స తథైవార్తా మాతౄ ర్దశరథాత్మజః 37
ధర్మయుక్త మిదం వాక్యం నిజగాద కృతాఽఞ్జలిః
సంవాసాత్ పరుషం కించి దజ్ఞానాదపి యత్కృతమ్ 38
త న్మే సమనుజానీత సర్వాశ్చామన్త్రయామి వః
వచనం రాఘవ స్యైత ద్ధర్మయుక్తం సమాహితం 39
శుశృవు స్తాః స్త్రియః సర్వాః శోకోపహత చేతసః
జజ్ఞేఽథ తాసాం సన్నాదః క్రౌఞ్చీనా మివ నిస్వనః 40
మానవేన్ద్రస్య భార్యాణా మేవం వదతి రాఘవే||
మురజ పణవ మేఘ ఘోషవత్
దశరథ వేశ్మ బభూవ యత్ పురా
విలపిత పరిదేవనాకులం
వ్యసనగతం తదభూత్ సుదుఃఖితమ్ 41

చత్వారింశ స్సర్గః – పౌరాద్యనువ్రజ్యా

అథ రామశ్చ సీతా చ లక్ష్మణశ్చ కృతాఽఞ్జలిః
ఉపసంగృహ్య రాజానం చక్రు ర్దీనాః ప్రదక్షిణమ్ 1
తం చాపి సమఽనుజ్ఞాప్య ధర్మజ్ఞః సీతయా సహ
రాఘవః శోక సమ్మూఢో జననీ మభ్యవాదయత్ 2
అన్వక్షం లక్ష్మణో భ్రాతుః కౌసల్యా మభ్యవాదయత్
అథ మాతుః సుమిత్రాయా జగ్రాహ చరణౌ పునః 3
తం వన్దమానం రుదతీ మాతా సౌమిత్రి మబ్రవీత్
హితకామా మహాబాహుం మూర్ధ్న్యుపాఘ్రాయ లక్ష్మణమ్ 4
సృష్ట స్త్వం వనవాసాయ స్వనురక్తః సుహృజ్జనే
రామే ప్రమాదం మా కార్షీః పుత్ర భ్రాతరి గచ్ఛతి 5
వ్యసనీ వా సమృద్ధో వా గతిరేష తవాఽనఘ
ఏష లోకే సతాం ధర్మో య జ్జ్యేష్ఠ వశగో భవేత్ 6
ఇదం హి వృత్త ముచితం కులస్యాస్య సనాతనమ్
దానం దీక్షా చ యజ్ఞేషు తనుత్యాగో మృధేషు చ 7
లక్ష్మణం త్వేవముక్త్వా సా సంసిద్ధం ప్రియరాఘవం
సుమిత్రా గచ్ఛ గచ్ఛేతి పునః పునరువాచ తమ్ 8
రామం దశరథం విద్ధి మాం విద్ధి జనకాత్మజామ్
అయోధ్యా మఽటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాత యథాసుఖమ్ 9
తతః సుమన్త్రః కాకుత్స్థం ప్రాఞ్జలి ర్వాక్య మబ్రవీత్
వినీతో వినయజ్ఞశ్చ మాతలి ర్వాసవం యథా 10
రథ మారోహ భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః
క్షిప్రం త్వాం ప్రాపయిష్యామి యత్ర మాం రామ వక్ష్యసి 11
చతుర్దశ హి వర్షాణి వస్తవ్యాని వనే త్వయా
తా న్యుపక్రమితవ్యాని యాని దేవ్యాఽసి చోదితః 12
తం రథం సూర్య సంకాశం సీతా హృష్టేన చేతసా
ఆరురోహ వరారోహా కృత్వాఽలంకార మాత్మనః 13
వనవాసం హి సంఖ్యాయ వాసాం స్యాభరణాయ చ
భర్తారమనుగచ్ఛంత్యై సీతాయై శ్వశురో దదౌ 14
తథైవాయుధ జాతాని భ్రాతృభ్యాం కవచాని చ
రథోపస్థే ప్రతిన్యస్య సచర్మ కఠినం చ తత్ 15

అథో జ్వలన సంకాశం చామీకర విభూషితం
తమారురుహతు స్తూర్ణం భ్రాతరౌ రామ లక్ష్మణౌ 16
సీతా తృతీయా నారూఢాన్ దృష్ట్వా ధృష్ట మచోదయత్
సుమన్త్రః సమ్మతానశ్వాన్ వాయువేగ సమాన్ జవే 17
ప్రయాతే మహారణ్యం చిర రాత్రాయ రాఘవే
బభూవ నగరే మూర్చా బలమూర్చా జనస్య చ 18
తత్ సమాకుల సంభ్రాన్తం మత్త సంకుపిత ద్విపమ్
హయ శింజిత నిర్ఘోషం పురమాసీన్ మహాస్వనమ్ 19
తతః సబాల వృద్ధా సా పురీ పరమ పీడితా
రామమేవాభిదుద్రావ ఘర్మార్తా సలిలం యథా 20
పార్శ్వతః పృష్ఠతశ్చాపి లమ్బమానా స్తదున్ముఖాః
బాష్పపూర్ణ ముఖాః సర్వే తమూచు ర్భృశ నిస్స్వనాః 21
సమ్యచ్ఛ వాజినాం రశ్మీన్ సూత యాహి శనై శ్శనైః
ముఖం ద్రక్ష్యామ రామస్య దుర్దర్శం నో భవిష్యతి 22
ఆయసం హృదయం నూనం రామమాతు రసంశయమ్
య ద్దేవగర్భ ప్రతిమే వనం యాతి న భిద్యతే 23
కృతకృత్యా హి వైదేహీ ఛాయే వాఽనుగతా పతిమ్
న జహాతి రతా ధర్మే మేరు మఽర్కప్రభా యథా 24
అహో లక్ష్మణ సిద్ధార్థః సతతాం ప్రియ వాదినమ్
భ్రాతరం దేవ సంకాశం యస్త్వం పరిచరిష్యసి 25
మహత్యేషా హి తే సిద్ధిరేష చాభ్యుదయో మహాన్
ఏష స్వర్గస్య మార్గశ్చ య దేనమనుగచ్ఛసి 26
ఏవం వదన్త స్తే సోఢుం న శేకు ర్బాష్పమాగతమ్
నరా స్త మనుగచ్ఛన్తః ప్రియ మిక్ష్వాకునందనం 27
అథ రాజా వృతః స్త్రీభి ర్దీనాభి ర్దీన చేతనః
నిర్జగామ ప్రియం పుత్రం ద్రక్ష్యామీతి బ్రువన్ గృహాత్ 28
శుశ్రువే చాఽగ్రతః స్త్రీణాం రుదన్తీనాం మహాస్వనః
యథా నాదః కరేణూనాం బద్ధే మహతి కుంజరే 29
పితా హి రాజా కాకుత్స్థః శ్రీమాన్ సన్న స్తదాఽభవత్
పరిపూర్ణః శశీ కాలే గ్రహేణోపప్లుతో యథా 30

స చ శ్రీమానచింత్యాత్మా రామో దశరథాత్మజః
సూతం సంచోదయామాస త్వరితం వాహ్యతా మితి 31
రామో యాహీతి సూతం తం తిష్ఠేతి స జన స్తదా
ఉభయం నాఽశకత్ సూతః కర్తుమఽధ్వని చోదితః 32
నిర్గచ్ఛతి మహాబాహౌ రామే పౌరజనాఽశృభిః
పతితైరభ్యఽవహితం ప్రశశామ మహీ రజః 33
రుదితాఽశ్రు పరిద్యూనం హాహాకృత మఽచేతనం
ప్రయాణే రాఘవ స్యాసీత్ పురం పరమ పీడితం 34
సుస్రావ నయనైః స్త్రీణామఽస్ర మాయాస సంభవం
మీన సంక్షోభ చలితైః సలిలం పంకజై రివ 35
దృష్ట్వా తు నృపతిః శ్రీమానేకచిత్త గతం పురం
నిపపాతైవ దుఃఖేన హతమూల ఇవ ద్రుమః 36
తతో హలహలా శబ్దో జజ్ఞే రామస్య పృష్ఠతః
నరాణాం ప్రేక్ష్య రాజానం సీదన్తం భృశ దుఃఖితమ్ 37
హా రామేతి జనాః కేచి ద్రామమాతేతి చాఽపరే
అన్తఃపురం సమృద్ధం చ క్రోశన్తః పర్యదేవయన్ 38
అన్వీక్షమాణో రామస్తు విషణ్ణం భ్రాన్త చేతనం
రాజానం మాతరం చైవ దదర్శాఽనుగతౌ పథి 39
స బద్ధ ఇవ పాశేన కిశోరో మాతరం యథా
ధర్మ పాశేన సంక్షిప్తః ప్రకాశం నాఽభ్యుదైక్షత 40
పదాతినౌ చ యానాఽర్హావదుఃఖార్హౌ సుఖోచితౌ
దృష్ట్వా సంచోదయామాస శీఘ్రం యాహీతి సారథిమ్ 41
న హి తత్ పురుషవ్యాఘ్రో దుఃఖదం దర్శనం పితుః
మాతుశ్చ సహితుం శక్త స్తోత్రార్దిత ఇవ ద్విపః 42
ప్రత్యగార మివా యాన్తీ వత్సలా వత్స కారణాత్
బద్ధ వత్సా యథా ధేనూ రామమాతాఽభ్య ధావత 43
తథా రుదన్తీం కౌసల్యాం రథం త మనుధావతీమ్
క్రోశన్తీం రామ రామేతి హా సీతే లక్ష్మణే తి చ 44
రామ లక్ష్మణ సీతార్థం స్రవంతీం వారి నేత్రజం
అసకృత్ ప్రైక్షత స తాం నృత్యన్తీ మివ మాతరమ్ 43

తిష్ఠేతి రాజా చుక్రోశ యాహి యాహీతి రాఘవః
సుమన్త్రస్య బభూవాత్మా చక్రయో రివ చాఽన్తరా 46
నాశ్రౌష మితి రాజాన ముపాలబ్ధోపి వక్ష్యసి
చిరం దుఃఖస్య పాపిష్ఠ మితి రామ స్తమబ్రవీత్ 47
రామస్య స వచః కుర్వ న్ననుజ్ఞాప్య చ తం జనమ్
వ్రజతోపి హయాన్ శీఘ్రం చోదయామాస సారథిః 48
న్యవర్తత జనో రాజ్ఞో రామం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్
మనసాప్యఽశ్రు వేగైశ్చ న న్యవర్తత మానుషమ్ 49
యమిచ్ఛేత్ పునరాయాన్తం నైనం దూరమనువ్రజేత్
ఇత్యఽమాత్యా మహారాజ మూచు ర్దశరథం వచః 50
తేషాం వచః సర్వగుణోపపన్నం
ప్రస్విన్న గాత్రః ప్రవిషణ్ణ రూపః
నిశమ్య రాజా కృపణః స భార్యో
వ్యవస్థిత స్తం సుత మీక్షమాణః 51

ఏకచత్వారింశ స్సర్గః – నగర సంక్షోభః

తస్మింస్తు పురుషవ్యాఘ్రే వినిర్యాతే కృతాంజలౌ
ఆర్తశబ్దోఽథ సంజజ్ఞే స్త్రీణామన్తఃపురే మహాన్ 1
అనాథస్య జనస్యాస్య దుర్బలస్య తపస్వినః
యో గతిం శరణం చాసీత్ స నాథః క్వ ను గచ్ఛతి 2

న కృధ్యత్యభిశప్తోపి క్రోధనీయాని వర్జయన్
క్రుద్ధాన్ ప్రసాదయన్ సర్వాన్ సమదుఃఖః క్వచిత్ గతః 3
కౌసల్యాయాం మహాతేజా యథా మాతరి వర్తతే
తథా యో వర్తతేఽస్మాసు మహాత్మా క్వ ను గచ్ఛతి 4
కైకేయ్యా క్లిశ్యమానేన రాజ్ఞా సంచోదితో వనమ్
పరిత్రాతా జనస్యాఽస్య జగతః క్వ ను గచ్ఛతి 5
అహో నిశ్చేతనో రాజా జీవలోకస్య సంప్రియమ్
ధర్మ్యం సత్య వ్రతం రామం వనవాసో ప్రవత్స్యతి 6

ఇతి సర్వా మహిష్య స్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః
రురుదుశ్చైవ దుఃఖార్తాః సస్వరం చ విచుక్రుశుః 7
స తమన్తఃపురే ఘోర మార్తశబ్దం మహీపతిః
పుత్ర శోకాభి సంతప్తః శృత్వా చాసీత్ సుదుఃఖితః 8
నాఽగ్ని హోత్రాణ్యహూయన్త నాపచన్ గృహమేధినః
అకుర్వన్న ప్రజాః కార్యం సూర్యశ్చాన్తర ధీయత 9
వ్యసృజన్ కబళాన్ నాగా గావో వత్సాన్ న పాయయన్
పుత్రం ప్రధమజం లబ్ధ్వా జననీ నాభ్యనందత 10
త్రిశఙ్కు ర్లోహితాఙ్గశ్చ బృహస్పతి బుధావపి
దారుణాః సోమ మభ్యేత్య గ్రహాః సర్వే వ్యవస్థితాః 11
నక్షత్రాణి గతార్చీంషి గ్రహాశ్చ గత తేజసః
విశాఖాస్తు సధూమాశ్చ నభసి ప్రచకాశిరే 12
కాళికానిల వేగేన మహోదధి రివోత్థితః
రామే వనం ప్రవ్రజితే నగరం ప్రచచాల తత్ 13
దిశః పర్యాకులాః సర్వా స్తిమిరేణేవ సంవృతాః
న గ్రహో నాపి నక్షత్రం ప్రచకాశే న కించన 14
అకస్మా న్నాగరః సర్వో జనో దైన్య ముపాగమత్
ఆహారే వా విహారే వా న కశ్చిదకరోన్ మనః 15
శోక పర్యాయ సంతప్తః సతతం దీర్ఘ ముచ్ఛ్వసన్
అయోధ్యాయాం జనః సర్వ శ్చుక్రోశ జగతీపతిం 16
బాష్పపర్యాకుల ముఖో రాజమార్గ గతో జనః
న హృష్టో లక్ష్యతే కశ్చిత్ సర్వః శోకపరాయణః 17
న వాతి పవనః శీతో న శశీ సౌమ్య దర్శనః
న సూర్య స్తపతే లోకం సర్వం పర్యాకులం జగత్ 18
అనర్థినః సుతాః స్త్రీణాం భర్తారో భ్రాతర స్తథా
సర్వే సర్వం పరిత్యజ్య రామ మేవాఽన్వచిన్తయన్ 19
యే తు రామస్య సుహృదః సర్వే తే మూఢ చేతసః
శోక భారేణ చాక్రాన్తాః శయనం నైవ భేజిరే 20
తత స్త్వయోధ్యా రహితా మహాత్మనా
పురందరేణేవ మహీ సపర్వతా

చచాల ఘోరం భయ శోక పీడితా
సనాగ యోధాఽశ్వగణా ననాద చ 21

ద్విచత్వారింశ స్సర్గః – దశరథాక్రన్దః

యావత్తు నిర్యత స్తస్య రజోరూప మదృశ్యత
నైవేక్ష్వాకువర స్తావత్ సంజహారాత్మ చక్షుషీ 1
యావ ద్రాజా ప్రియం పుత్రం పశ్యన్త్యత్యన్త ధార్మికమ్
తావ ద్వ్యవర్ధతేవాఽస్య ధరణ్యాం పుత్ర దర్శనే 2
న పశ్యతి రజోఽప్యస్య యదా రామస్య భూమిపః
తదార్తశ్చ విషణ్ణశ్చ పపాత ధరణీతలే 3
తస్య దక్షిణమన్వగాత్ కౌసల్యా బాహుమఙ్గనా
వామం చాస్యాన్వగా ద్బాహుం కైకేయీ భరతప్రియా 4
తాం నయేన చ సంపన్నో ధర్మేణ వినయేన చ
ఉవాచ రాజా కైకేయీం సమీక్ష్య వ్యథితేన్ద్రియః 5
కైకేయి మా మమాఽఙ్గాని స్ప్రాక్షీ స్త్వం దుష్టచారిణీ
న హి త్వాం ద్రష్టు మిచ్ఛామి న భార్యా న చ బాన్ధవీ 6
యే చ త్వా మనుజీవన్తి నాఽహం తేషాం న తే మమ
కేవలాఽర్థపరాం హి త్వాం త్యక్త ధర్మాం త్యజామ్యహమ్ 7
అగృహ్ణాం య చ్చ తే పాణిమగ్నిం పర్యణయం చ యత్
అనుజానామి తత్సర్వమస్మిన్లోకే పరత్ర చ 8
భరత శ్చేత్ ప్రతీతః స్యా ద్రాజ్యం ప్రాప్యేద మవ్యయమ్
య న్మే స దద్యాత్ పిత్రర్థం మాం మా తద్దత్త మాగమత్ 9
అథ రేణు సముధ్వస్తం తముత్థాప్య నరాధిపమ్
న్యవర్తత తదా దేవీ కౌసల్యా శోక కర్శితా 10
హత్వేవ బ్రాహ్మణం కామాత్ స్పృష్ట్వాగ్నిమివ పాణినా
అన్వతప్యత ధర్మాత్మా పుత్రం సంచిన్త్య తాపసం 11
నివృత్త్యైవ నివృత్త్యైవ సీదతో రథవర్త్మసు
రాజ్ఞో నాఽతిబభౌ రూపం గ్రస్త స్యాంశుమతో యథా 12
విలలాప చ దుఃఖార్తః ప్రియం పుత్రమనుస్మరన్
నగరాఽన్తమనుప్రాప్తం బుద్ధ్వా పుత్ర మథాఽబ్రవీత్ 13
వాహనానాం చ ముఖ్యానాం వహతాం తం మమాత్మజమ్

పదాని పథి దృశ్యన్తే స మహాత్మా న దృశ్యతే 14
యః సుఖేషూపధానేషు శేతే చందన రూషితః
వీజ్యమానో మహార్హాభిః స్త్రీభి ర్మమ సుతోత్తమః 15
స నూనం క్వచిదేవాఽద్య వృక్షమూల ముపాశ్రితః
కాష్ఠం వా యది వాఽశ్మాన ముపధాయ శయిష్యతే 16
ఉత్థాస్యతి చ మేదిన్యాః కృపణః పాంసు కుంఠితః
వినిశ్వసన్ ప్రస్రవణాత్ కరేణూనా మివర్షభః 17
ద్రక్ష్యన్తి నూనం పురుషాః దీర్ఘబాహుం వనేచరాః
రామముత్థాయ గచ్ఛన్తం లోకనాథ మనాథవత్ 18
సా నూనం జనకస్యేష్టా సుతా సుఖ సదోచితా
కంటకాక్రమణ క్లాంతా వన మద్య గమిష్యతి 19
అనభిజ్ఞా వనానాం సా నూనం భయముపైష్యతి
శ్వాపదా నర్దితం శృత్వా గంభీరం రోమహర్షణం 20
సకామా భవ కైకేయి విధవా రాజ్యమావస
న హి తం పురుషవ్యాఘ్రం వినా జీవితుముత్సహే 21
ఇత్యేవం విలపన్ రాజా జనౌఘేనాభిసంవృతః
అపస్నాత ఇవాఽరిష్టం ప్రవివేశ పురోత్తమమ్ 22
శూన్య చత్వర వేశ్మాన్తాం సంవృతాపణ దేవతామ్
క్లాన్త దుర్బల దుఃఖార్తాం నాత్యాకీర్ణ మహాపథామ్ 23
తామవేక్ష్య పురీం సర్వా రామమేవాఽనుచిన్తయన్
విలపన్ ప్రావిశ ద్రాజా గృహం సూర్య ఇవామ్బుదమ్ 24
మహాహ్రద మివాఽక్షోభ్యం సుపర్ణేన హృతోరగమ్
రామేణ రహితం వేశ్మ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ 25
అథ గద్గద శబ్దస్తు విలపన్ మనుజాధిపః
ఉవాచ మృదు మందార్థం వచనం దీనమఽస్వరం 26
కౌసల్యాయా గృహం శీఘ్రం రామ మాతుర్నయన్తు మామ్
న హ్యన్యత్ర మమాశ్వాసో హృదయస్య భవిష్యతి 27
ఇతి బృవన్తం రాజాన మనయన్ ద్వారదర్శినః
కౌసల్యాయా గృహం తత్ర న్యవేశ్యత వినీతవత్ 28
తత స్తత్ర ప్రవిష్టస్య కౌసల్యాయా నివేశనమ్

అధిరుహ్యాపి శయనం బభూవ లుళితం మనః 29
పుత్ర ద్వయ విహీనం చ స్నుషయాపి వివర్జితం
అపశ్య ద్భవనం రాజా నష్ట చంద్ర మివాఽమ్బరం 30
త చ్చ దృష్ట్వా మహారాజో భుజ ముద్యమ్య వీర్యవాన్
ఉచ్చైః స్వరేణ చుక్రోశ హా రాఘవ జహాసి మామ్ 31
సుఖితా బత తం కాలం జీవిష్యన్తి నరోత్తమాః
పరిష్వజన్తో యే రామం ద్రక్ష్యన్తి పునరాగతమ్ 32
అథ రాత్ర్యాం ప్రపన్నాయాం కాళరాత్ర్యా మివాత్మనః
అర్ధరాత్రే దశరథః కౌసల్యా మిదమబ్రవీత్ 33
రామం మేఽనుగతా దృష్టిరద్యాపి న నివర్తతే
న త్వాం పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మాం పాణినా స్పృశ 34
తం రామ మేవాఽను విచిన్తయన్తం
సమీక్ష్య దేవీ శయనే నరేన్ద్రమ్
ఉపోపవిశ్యాఽధిక మార్తరూపా
వినిశ్వసన్తీ విలలాప కృచ్ఛ్రం 35

<u>త్రిచత్వారింశ స్సర్గః – కౌసల్యా పరిదేవితం</u>

తతః సమీక్ష్య శయనే సన్నం శోకేన పార్థివమ్
కౌసల్యా పుత్ర శోకార్తా తమువాచ మహీపతిమ్ 1
రాఘవే నరశార్దూలే విషమ్ ముక్త్వా ద్విజిహ్వవత్
విచరిష్యతి కైకేయీ నిర్ముక్తేవ హి పన్నగీ 2
వివాస్య రామం సుభగా లబ్ధకామా సమాహితా
త్రాసయిష్యతి మాం భూయో దుష్టాఽహిరివ వేశ్మని 3
అథ స్మ నగరే రామ శ్చరన్ భైక్షం గృహే వసేత్
కామకారో వరం దాతుమపి దాసం మమాత్మజమ్ 4
పాతయిత్వా తు కైకేయ్యా రామం స్థానాద్యథేష్టతః
ప్రవిద్ధో రక్షసాం భాగః పర్వణీవాహితాగ్నినా 5
గజరాజ గతిర్వీరో మహాబాహుర్ధనుర్ధరః
వనమావిశతే నూనం సభార్యః సహ లక్ష్మణః 6
వనేత్వఽదృష్ట దుఃఖానాం కైకేయ్యాఽనుమతే త్వయా
త్యక్తానాం వనవాసాయ కా న్వఽవస్థా భవిష్యతి 7

తే రత్నహీనా స్తరుణాః ఫలకాలే వివాసితాః
కథం వత్స్యన్తి కృపణాః ఫల మూలైః కృతాऽశనాః 8
అపీదానీం స కాలః స్యాన్ మమ శోకక్షయః శివః
సభార్యం యత్సహ భ్రాత్రా పశ్యేయమిహ రాఘవమ్ 9
సుప్త్వైవోపస్థితౌ వీరౌ కదాऽయోధ్యాం గమిష్యతః
యశస్వినీ హృష్ట జనా సూచ్ఛ్రిత ధ్వజ మాలినీ 10
కదా ప్రేక్ష్య నరవ్యాఘ్రావరణ్యాత్ పునరాగతౌ
నన్దిష్యతి పురీ హృష్టా సముద్ర ఇవ పర్వణి 11
కదాऽయోధ్యాం మహాబాహుః పురీం వీరః ప్రవేక్ష్యతి
పురస్కృత్య రథే సీతాం వృషభో గో వధూ మివ 12
కదా ప్రాణి సహస్రాణి రాజమార్గే మమాత్మజౌ
లాజైరఽవకిరిష్యన్తి ప్రవిశన్తావఽరిందమౌ 13
ప్రవిశంతౌ కదాऽయోధ్యాం ద్రక్ష్యామి శుభ కుండలౌ
ఉదగ్రాయుధ నిస్త్రింశౌ సశృంగా వివ పర్వతౌ 14
కదా సుమనసః కన్యా ద్విజాతీనాం ఫలాని చ
ప్రదిశన్త్యః పురీం హృష్టాః కరిష్యన్తి ప్రదక్షిణమ్ 15
కదా పరిణతో బుద్ధ్యా వయసా చాऽమరప్రభః
అభ్యుపైష్యతి ధర్మజ్ఞ స్త్రివర్ష ఇవ లాలయన్ 16
నిస్సంశయం మయా మన్యే పురా వీర కదర్యయా
పాతు కామేషు వత్సేషు మాతౄణాం శాతితాః స్తనాః 17
సాऽహం గౌ రివ సింహేన వివత్సా వత్సలా కృతా
కైకేయ్యా పురుషవ్యాఘ్ర బాలవత్సేవ గౌర్బలాత్ 18
న హి తావ ద్గుణై ర్జుష్టం సర్వశాస్త్ర విశారదమ్
ఏక పుత్రా వినా పుత్ర మహం జీవితు ముత్సహే 19
న హి మే జీవితే కించిత్ సామర్థ్య మిహ కల్ప్యతే
అపశ్యన్త్యాః ప్రియం పుత్రం మహాబాహుం మహాబలమ్ 20
అయం హి మాం దీపయతే సముత్థితః
తనూజ శోక ప్రభవో హుతాశనః
మహీ మిమాం రశ్మిభిరుద్ధత ప్రభో
యథా నిదాఘే భగవాన్ దివాకరః 21

చతుశ్చత్వారింశ స్సర్గః -- సుమిత్రాశ్వాసనం

విలపన్తీం తథా తాం తు కౌసల్యాం ప్రమదోత్తమామ్
ఇదం ధర్మే స్థితా ధర్మ్యం సుమిత్రా వాక్య మబ్రవీత్ 1
తవార్యే సద్గుణైర్యుక్తః పుత్రః స పురుషోత్తమః
కిం తే విలపితే నైవం కృపణం రుదితేన వా 2
య స్తవార్యే గతః పుత్ర స్త్యక్త్వా రాజ్యం మహాబలః
సాధు కుర్వన్ మహాత్మానం పితరం సత్య వాదినమ్ 3
శిష్టైరాచరితే సమ్యక్ శశ్వత్ ప్రేత్య ఫలోదయే
రామో ధర్మే స్థితః శ్రేష్ఠో న స శోచ్యః కదాచన 4
వర్తతే చోత్తమాం వృత్తిం లక్ష్మణోఽస్మిన్ సదాఽనఘః
దయావాన్ సర్వ భూతేషు లాభ స్తస్య మహాత్మనః 5
అరణ్య వాసే యద్దుఃఖం జానతీ వై సుఖోచితా
అనుగచ్ఛతి వైదేహీ ధర్మాత్మానం తవాత్మజమ్ 6
కీర్తిభూతాం పతాకాం యో లోకే భ్రమయతి ప్రభుః
దమ సత్యవ్రత ధనః కిం న ప్రాప్త స్తవాత్మజః 7
వ్యక్తం రామస్య విజ్ఞాయ శౌచం మాహాత్మ్య ముత్తమమ్
న గాత్ర మంశుభిః సూర్యః సంతాపయితుమర్హతి 8
శివః సర్వేషు కాలేషు కాననేభ్యో వినిస్సృతః
రాఘవం యుక్త శీతోష్ణః సేవిష్యతి సుఖోఽనిలః 9
శయానమఽనఘం రాత్రౌ పితేవాభిపరిష్వజన్
రశ్మిభిః సంస్పృశన్ శీతై శ్చన్ద్రమా హ్లాదయిష్యతి 10
దదౌ చాఽస్త్రాణి దివ్యాని యస్మై బ్రహ్మా మహౌజసే
దానవేన్ద్రం హతం దృష్ట్వా తిమిధ్వజ సుతం రణే 11
స శూరః పురుషవ్యాఘ్రః స్వబాహు బలమాశ్రితః
అసంత్రస్తోఽప్యరణ్యస్థో వేశ్మనీవ నివత్స్యతి 12
యస్యేషు పథ మాసాద్య వినాశం యాంతి శత్రవః
కథం న పృధివీ తస్య శాసనే స్థాతు మర్హతి 13
యా శ్రీ శౌర్యం చ రామస్య యా చ కళ్యాణ సత్త్వతా
నివృత్తాఽరణ్య వాసః స క్షిప్రం రాజ్యమఽవాప్స్యతి 14
సూర్యస్యాపి భవే త్సూర్యోహ్యగ్నే రగ్నిః ప్రభోః ప్రభుః

శ్రియః శ్రీశ్చ భవేదగ్ర్యా కీర్తిః కీర్త్యాః క్షమాక్షమా 15
దైవతం దైవతానాం చ భూతానాం భూత సత్తమః
తస్య కే హ్యగుణా దేవి వనే వాప్యఽథవా పురే 16
పృథివ్యా సహ వైదేహ్యా శ్రియా చ పురుషర్షభః
క్షిప్రం తిసృభిరేతాభిః సహ రామోభిషేక్ష్యతి 17
దుఃఖజం విసృజన్త్యాఽస్రం నిష్క్రామన్త ముదీక్ష్యయమ్
అయోధ్యాయాం జనా స్సర్వే శోక వేగ సమాహతాః 18
కుశ చీర ధరం వీరం గచ్ఛన్త మపరాజితం
సీతేవాఽనుగతా లక్ష్మీ స్తస్య కిం నామ దుర్లభం 19
ధనుర్గ్రహవరో యస్య బాణ ఖడ్గాఽస్త్ర భృత్స్వయం
లక్ష్మణో వ్రజతి హ్యాఽగ్రే తస్య కిం నామ దుర్లభం 20
నివృత్త వనవాసం తం ద్రష్టాఽసి పునరాగతం
జహి శోకం చ మోహం చ దేవి సత్యం బ్రవీమి తే 21
శిరసా చరణావేతౌ వందమాన మఽనిన్దితే
పునర్ద్రక్ష్యసి కల్యాణి పుత్రం చంద్ర మివోదితం 22
పునః ప్రవిష్టం దృష్ట్వా తఽమభిషిక్తం మహాశ్రియం
సముత్స్రక్ష్యసి నేత్రాభ్యాం క్షిప్ర మానన్దజం పయః 23
మా శోకో దేవి దుఖం వా న రామే దృశ్యతేఽశివం
క్షిప్రం ద్రక్ష్యసి పుత్రం త్వం ససీతం సహ లక్ష్మణం 24
త్వయాశేషో జనశ్చాయం సమాశ్వాస్యో యదాఽనఘే
కిమిదానీ మిదం దేవి కరోషి హృది విక్లబం 25
నాఽర్హా త్వం శోచితుం దేవి యస్యా స్తే రాఘవః సుతః
న హి రామాత్ పరో లోకే విద్యతే సత్పథే స్థితః 26
అభివాదయమానం తం దృష్ట్వా ససుహృదం సుతమ్
ముదాఽశ్రు మోక్ష్యసే క్షిప్రం మేఘ లేఖేవ వార్షికీ 27
పుత్ర స్తే వరదః క్షిప్ర మయోధ్యాం పునరాగతః
పాణిభ్యాం మృదు పీనాభ్యాం చరణౌ పీడయిష్యతి 28
అభివాద్య నమస్యంతం శూరం స సుహృదం సుతం
ముదాఽస్రైః ప్రోక్ష్యసి పున ర్మేఘరాజి రివాఽచలం 29
ఆశ్వాసయంతీ వివిధైశ్చ వాక్యైః

వాక్యోపచారే కుశలాఽనవద్యా
రామస్య తాం మాతర మేవ ముక్త్వా
దేవీ సుమిత్రా విరరామ రామా 30
నిశమ్య తల్లక్ష్మణ మాతృ వాక్యం
రామస్య మాతుర్నరదేవ పత్న్యాః
సద్యః శరీరే విననాశ శోకః
శరద్గతో మేఘ ఇవాఽల్పతోయః 31

పంచచత్వారింశ స్సర్గః – పౌరయాచనం

అనురక్తా మహాత్మానం రామం సత్య పరాక్రమమ్
అనుజగ్ముః ప్రయాన్తం తం వనవాసాయ మానవాః 1
నివర్తితేపి చ బలాత్ సుహృద్ధర్మేణ చ రాజని
నైవ తే సన్న్యవర్తన్త రామస్యాఽనుగతా రథమ్ 2
అయోధ్యా నిలయానాం హి పురుషాణాం మహాయశాః
బభూవ గుణ సంపన్నః పూర్ణచన్ద్ర ఇవ ప్రియః 3
స యాచ్యమానః కాకుత్స్థః స్వాభిః ప్రకృతిభి స్తదా
కుర్వాణః పితరం సత్యం వన మేవాఽన్వపద్యత 4
అవేక్షమాణః సస్నేహం చక్షుషా ప్రపిబన్నివ
ఉవాచ రామః స్నేహేన తాః ప్రజాః స్వాః ప్రజా ఇవ 5
యా ప్రీతి ర్బహుమానశ్చ మయ్యఽయోధ్యా నివాసినామ్
మత్ప్రియార్థం విశేషేణ భరతే సా విధీయతామ్ 6
స హి కల్యాణ చారిత్రః కైకేయ్యానన్ద వర్ధనః
కరిష్యతి యథావద్వః ప్రియాణి చ హితాని చ 7
జ్ఞాన వృద్ధో వయో బాలో మృదు ర్వీర్య గుణాన్వితః
అనురూపః స వో భర్తా భవిష్యతి భయాపహః 8
స హి రాజ గుణైర్యుక్తో యువరాజః సమీక్షితః
అపి చాపి మయా శిష్టైః కార్యం వో భర్తృ శాసనమ్ 9
న సంతప్యే ద్యథా చాఽసౌ వనవాసం గతే మయి
మహారాజ స్తథా కార్యో మమ ప్రియ చికీర్షయా 10
యథా యథా దాశరథి ర్ధర్మ మేవా స్థితోఽభవత్
తథా తథా ప్రకృతయో రామం పతిమఽకామయన్ 11

బాష్పేణ పిహితం దీనం రామః సౌమిత్రిణా సహ
చకర్షేవ గుణై ర్బద్ధ్వా జనం పురవాసినమ్ 12
తే ద్విజా స్త్రివిధం వృద్ధా జ్ఞానేన వయసౌజసా
వయః ప్రకమ్ప శిరసో దూరాదూచు రిదం వచః 13
వహన్తో జవనా రామం భో భో జాత్యా స్తురంగమాః
నివర్తధ్వం న గన్తవ్యం హితా భవత భర్తరి 14
కర్ణవంతి హి భూతాని విశేషేణ తురంగమాః
యూయం తస్మా న్నివర్తధ్వం యాచనాం ప్రతివేదితాః 15
ధర్మతః స విశుద్ధాత్మా వీరః శుభ దృఢవ్రతః
ఉపవాహ్యస్తు వో భర్తా నాఽపవాహ్యః పురా ద్వనమ్ 16
ఏవమార్త ప్రలాపాం స్తాన్ వృద్ధాన్ ప్రలపతో ద్విజాన్
అవేక్ష్య సహసా రామో రథాదఽవతతార హ 17
పద్భ్యామేవ జగామాఽథ ససీతః సహలక్ష్మణః
సన్నికృష్ట పద న్యాసో రామో వన పరాయణః 18
ద్విజాతీంస్తు పదాతీం స్తాన్ రామశ్చారిత్ర వత్సలః
న శశాక ఘృణా చక్షుః పరిమోక్తుం రథేన సః 19
గచ్ఛన్త మేవ తం దృష్ట్వా రామం సంభ్రాన్త చేతసః
ఊచుః పరమ సంతప్తా రామం వాక్య మిదం ద్విజాః 20
బ్రాహ్మణ్యం కృత్స్న మేత త్త్వాం బ్రహ్మణ్య మనుగచ్ఛతి
ద్విజ స్కన్ధాఽధిరూఢా స్త్వా మఽగ్న యోప్యనుయా న్త్యమీ 21
వాజపేయ సముత్థాని ఛత్రాణ్యేతాని పశ్య నః
పృష్ఠతోఽనుప్రయాతాని మేఘానివ జలాత్యయే 22
అనవాప్తాతపత్రస్య రశ్మి సంతాపితస్య తే
ఏభిశ్ఛాయాం కరిష్యామః స్వైశ్ఛత్రై ర్వాజపేయికైః 23
కా హి నః సతతం బుద్ధి ర్వేద మన్త్రాఽనుసారిణీ
త్వత్కృతే సా కృతా వత్స వనవాసాఽనుసారిణీ 24
హృదయే ష్వేవ తిష్ఠన్తి వేదా యే నః పరం ధనమ్
వత్స్యంతపి గృహే ష్వేవ దారా శ్చారిత్ర రక్షితాః 25
న పునర్నిశ్చయః కార్య స్త్వ ద్గతౌ సుకృతా మతిః
త్వయి ధర్మ వ్యపేక్షే తు కిం స్యా ద్ధర్మ మపేక్షితుమ్ 26

యాచితో నో నివర్తస్వ హంస శుక్ల శిరోరుహైః
శిరోభి ర్నిభృతాచార మహీ పతన పాంసులైః 27
బహూనాం వితతా యజ్ఞా ద్విజానాం య ఇహాగతాః
తేషాం సమాప్తి రాయత్తా తవ వత్స నివర్తనే 28
భక్తిమన్తి హి భూతాని జంగమా జంగమాని చ
యాచమానేషు రామ త్వం భక్తిం భక్తేషు దర్శయ 29
అనుగంతు మఽశక్తా స్త్వాం మూలై రుద్ధత వేగినః
ఉన్నతా వాయు వేగేన విక్రోశన్తీవ పాదపాః 30
నిశ్చేష్టాహార సంచారా వృక్షైక స్థాన విష్ఠితాః
పక్షిణోపి ప్రయాచన్తే సర్వ భూతాఽనుకమ్పినమ్ 31
ఏవం విక్రోశతాం తేషాం ద్విజాతీనాం నివర్తనే
దదృశే తమసా తత్ర వారయన్తీవ రాఘవమ్ 32
తతః సుమంత్రోపి రథా ద్విముచ్య
శ్రాన్తాన్ హయాన్ సంపరివర్త్య శీఘ్రం
పీతోదకాం స్తోయ పరిప్లుతాంగాన్
అచారయద్వై తమసా విదూరే 33

షట్చత్వారింశ స్సర్గః -- పౌరమోహనం

తతస్తు తమసా తీరం రమ్య మాశ్రిత్య రాఘవః
సీతా ముద్వీక్ష్య సౌమిత్రి మిదం వచన మబ్రవీత్ 1
ఇయ మఽద్య నిశా పూర్వా సౌమిత్రే ప్రస్థితా వనమ్
వనవాసస్య భద్రం తే స నోత్కణ్ఠితు మర్హసి 2
పశ్య శూన్యాఽన్యరణ్యాని రుదంతీవ సమన్తతః
యథా నిలయ మాయద్భిర్నిలీనాని మృగ ద్విజైః 3
అద్యాఽయోధ్యా తు నగరీ రాజధానీ పితుర్మమ
స స్త్రీ పుంసా గతా నస్మాన్ శోచిష్యతి న సంశయః 4
అనురక్తా హి మనుజా రాజానం బహుభిర్గుణైః
త్వాం చ మాం చ నరవ్యాఘ్ర శత్రుఘ్న భరతౌ తథా 5
పితరం చాఽనుశోచామి మాతరం చ యశస్వినీం
అపివాఽంధౌ భవేతాం తు రుదంతౌ తావఽభీక్ష్ణశః 6
భరతః ఖలు ధర్మాత్మా పితరం మాతరం చ మే

ధర్మార్థ కామ సహితై ర్వాక్యై రాశ్వాసయిష్యతి 7
భరతస్యాఽనృశంసత్వం విచిన్త్యాఽహం పునః పునః
నాఽనుశోచామి పితరం మాతరం చాపి లక్ష్మణ 8
త్వయా కార్యం నరవ్యాఘ్ర మామఽనువ్రజతా కృతమ్
అన్వేష్టవ్యా హి వైదేహ్యా రక్షణాఽర్థే సహాయతా 9
అద్భిరేవ తు సౌమిత్రే వత్స్యా మ్యఽద్య నిశామిమామ్
ఏతద్ధి రోచతే మహ్యం వన్యేపి వివిధే సతి 10
ఏవముక్త్వా తు సౌమిత్రిం సుమన్త్రమపి రాఘవః
అప్రమత్త స్త్వమఽశ్వేషు భవ సౌమ్యేత్యువాచ హ 11
సోఽశ్వాన్ సుమన్త్రః సంయమ్య సూర్యేఽస్తం సముపాగతే
ప్రభూత యవసాన్ కృత్వా బభూవ ప్రత్యఽనన్తరః 12
ఉపాస్యతు శివాం సన్ధ్యాం దృష్ట్వా రాత్రి ముపస్థితామ్
రామస్య శయనం చక్రే సూతః సౌమిత్రిణా సహ 13
తాం శయ్యాం తమసా తీరే వీక్ష్య వృక్షదళైః కృతామ్
రామః సౌమిత్రిణా సార్ధం సభార్యః సంవివేశ హ 14
సభార్యం సంప్రసుప్తం తం భ్రాతరం వీక్ష్య లక్ష్మణః
కథయామాస సూతాయ రామస్య వివిధాన్ గుణాన్ 15
జాగ్రతో హ్యేవ తాం రాత్రిం సౌమిత్రేరుదితో రవిః
సూతస్య తమసా తీరే రామస్య బ్రువతో గుణాన్ 16
గోకులాకుల తీరాయా స్తమసాయాఽవిదూరతః
అవసత్ తత్ర తాం రాత్రిం రామః ప్రకృతిభిః సహ 17
ఉత్థాయ తు మహాతేజాః ప్రకృతీ స్తా నిశామ్య చ
అబ్రవీ ద్భ్రాతరం రామో లక్ష్మణం పుణ్యలక్షణమ్ 18
అస్మద్వ్యపేక్షాన్ సౌమిత్రే నిరపేక్షాన్ గృహేష్వపి
వృక్షమూలేషు సంసుప్తాన్ పశ్య లక్ష్మణ సామ్ప్రతమ్ 19
యథైతే నియమం పౌరాః కుర్వన్త్యఽస్మ న్నివర్తనే
అపి ప్రాణా నసిష్యన్తి న తు త్యక్ష్యన్తి నిశ్చయమ్ 20
యావదేవ తు సంసుప్తా స్తావదేవ వయం లఘు
రథ మారుహ్య గచ్ఛామః పన్థాన మఽకుతోభయమ్ 21
అతో భూయోపి నేదానీ మిక్ష్వాకు పురవాసినః

స్వపేయురనురక్తా మాం వృక్షమూలాని సంశ్రితాః 22
పౌరా హ్యాత్మకృతా ద్దుఃఖా ద్విప్రమోక్ష్యా నృపాత్మజైః
న తే ఖల్వాత్మనా యోజ్యా దుఃఖేన పురవాసినః 23
అబ్రవీల్లక్ష్మణో రామం సాక్షా ద్ధర్మమివ స్థితమ్
రోచతే మే మహాప్రాజ్ఞ క్షిప్రమారుహ్యతా మితి 24
అథ రామోఽబ్రవీత్ శ్రీమాన్ సుమంత్రం యుజ్యతాం రథః
గమిష్యామి తతోఽరణ్యం గచ్ఛ శీఘ్రమితః ప్రభో 25
సూత స్తతః సంత్వరితః స్యన్దనం తై ర్హయోత్తమైః
యోజయిత్వాఽథ రామాయ ప్రాఞ్జలిః ప్రత్యవేదయత్ 26
అయం యుక్తో మహాబాహో రథ స్తే రథినాం వర
త్వరయారోహ భద్రం తే స సీతః సహలక్ష్మణః 27
తం స్యందన మఽధిష్ఠాయ రాఘవః సపరిచ్ఛదః
శీఘ్రగా మాకులావర్తాం తమసా మఽతరన్నదీం 28
స సంతీర్య మహాబాహుః శ్రీమాన్ శివ మఽకంటకం
ప్రాపద్యత మహామార్గ మఽభయం భయ దర్శినాం 29
మోహనాఽర్థం తు పౌరాణాం సూతం రామోఽబ్రవీ ద్వచః
ఉదఙ్ముఖః ప్రయాహి త్వం రథ మాస్థాయ సారథే 30
ముహూర్తం త్వరితం గత్వా నిర్గతయ రథం పునః
యథా న విద్యుః పౌరా మాం తథా కురు సమాహితః 31
రామస్య వచనం శృత్వా తథా చక్రే స సారథిః
ప్రత్యాగమ్య చ రామస్య స్యన్దనం ప్రత్యవేదయత్ 32
తౌ సంప్రయుక్తం తు రథం సమాస్థితౌ
తథా ససీతౌ రఘువంశ వర్ధనౌ
ప్రచోదయామాస తత స్తురంగమాన్
స సారథి ర్యేన పథా తపో వనం 33
తతః సమాస్థాయ రథం మహారథః
స సారథి ర్దాశరథి ర్వనం యయౌ
ఉదఙ్ముఖం తం తు రథం చకార
ప్రయాణ మాంగల్య నిమిత్త దర్శనాత్ 34

సప్త చత్వారింశ స్సర్గః – పౌరనివృత్తిః

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పౌరా స్తే రాఘవో వినా
శోకోపహత నిశ్చేష్టా బభూవు ర్హత చేతసః 1
శోకజాఽశ్రు పరిద్యూనా వీక్షమాణా స్తత స్తతః
ఆలోక మపి రామస్య న పశ్యన్తి స్మ దుఃఖితాః 2
తే విషాదార్త వదనా రహితాస్తేన ధీమతా
కృపణాః కరుణా వాచో వదంతి స్మ మనస్వినః 3
ధిగఽస్తు ఖలు నిద్రాం తాం యయాఽపహృత చేతసః
నాఽద్య పశ్యామహే రామం పృథూరస్కం మహాభుజం 4
కథం నామ మహాబాహుః స తథాఽవితథ క్రియః
భక్తం జనం పరిత్యజ్య ప్రవాసం రాఘవో గతః 5
యో నః సదా పాలయతి పితా పుత్రానివౌరసాన్
కథం రఘూణాం స శ్రేష్ఠ స్త్యక్త్వా నో విపినం గతః 6
ఇహైవ నిధనం యామో మహాప్రస్థాన మేవ వా
రామేణ రహితానాం హి కిమఽర్థం జీవితం హితం 7
సంతి శుష్కాణి కాష్ఠాని ప్రభూతాని మహాంతి చ
తైః ప్రజ్వాల్య చితాం సర్వే ప్రవిశామోఽథ పావకం 8
కిం వక్ష్యామో మహాబాహురనసూయః ప్రియం వదః
నీతః స రాఘవోఽస్మాభిరితి వక్తుం కథం క్షమం 9
సా నూనం నగరీ దీనా దృష్ట్వాఽస్మాన్ రాఘవం వినా
భవిష్యంతి నిరానందా స స్త్రీ బాల వయోధికా 10
నిర్యాతా స్తేన వీరేణ సహ నిత్యం జితాత్మనా
విహీనా స్తేన చ పునః కథం పశ్యామ తాం పురీం 11
ఇతీవ బహుధా వాచో బాహు ముద్యమ్య తే జనాః
విలపంత స్మ దుఖార్తా వివత్సా ఇవ ధేనవః 12
తతో మార్గాఽనుసారేణ గత్వా కించిత్ క్షణం పునః
మార్గ నాశా ద్విషాదేన మహతా సమభిప్లుతాః 13
రథస్య మార్గ నాశేన న్యవర్తన్త మనస్వినః
కి మిదం కిం కరిష్యామో దైవేనోపహతా ఇతి 14
తతో యథా గతే నైవ మార్గేణ క్లాన్త చేతసః
అయోధ్యామగమన్ సర్వే పురీం వ్యథిత సజ్జనామ్ 15

ఆలోక్య నగరీ తాం చ క్షయ వ్యాకుల మానసాః
ఆవర్తయంత తేఽశ్రూణి నయనైః శోక పీడితైః 16
ఏషా రామేణ నగరీ రహితా నాఽతి శోభతే
ఆపగా గరుడే నేవ హ్రదాదుద్ధృత పన్నగా 17
చంద్రహీన మివాకాశం తోయహీన మివార్ణవం
అపశ్య న్నిహతానందం నగరం తే విచేతసః 18
తే తాని వేశ్మాని మహాధనాని
దుఃఖేన దుఃఖోపహతా విశన్తః
నైవ ప్రజజ్ఞుః స్వజనం పరం వా
నిరీక్షమాణాః ప్రవినష్ట హర్షాః 19

అష్టచత్వారింశ స్సర్గః – పౌరాంగనా విలాపః

తేషా మేవం విషణ్ణానాం పీడితానామఽతీవ చ
బాష్ప విప్లుత నేత్రాణాం సశోకానాం ముమూర్షయా 1
అనుగమ్య నివృత్తానాం రామం నగర వాసినామ్
ఉద్గతానీవ సత్త్వాని బభూవురఽమనస్వినామ్ 2
స్వం స్వం నిలయమాగమ్య పుత్ర దారైః సమావృతాః
అశ్రూణి ముముచుః సర్వే బాష్పేణ పిహితాననాః 3
నచాఽహృష్య న్నచామోదన్ వణిజో న ప్రసారయన్
న చాశోభన్త పణ్యాని నా పచన్ గృహమేధినః 4
నష్టం దృష్ట్వా నాఽభ్యనన్దన్ విపులం వా ధనాగమమ్
పుత్రం ప్రథమజం లబ్ధ్వా జననీ నాఽభ్యనన్దత 5
గృహే గృహే రుదన్త్యశ్చ భర్తారం గృహ మాగతమ్
వ్యగర్హయన్త దుఃఖార్తా వాగ్భిస్తోత్త్రై రివ ద్విపాన్ 6
కిం ను తేషాం గృహైః కార్యం కిం దారైః కిం ధనేన వా
పుత్రై ర్వా కిం సుఖైర్వాపి యే న పశ్యన్తి రాఘవమ్ 7
ఏకః సత్పురుషో లోకే లక్ష్మణః సహ సీతయా
యోఽనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం రామం పరిచరన్ వనే 8
ఆపగాః కృత పుణ్యా స్తాః పద్మిన్యశ్చ సరాంసి చ
యేషు స్నాస్యతి కాకుత్స్థో విగాహ్య సలిలం శుచి 9
శోభయిష్యన్తి కాకుత్స్థమఽటవ్యో రమ్య కాననాః

ఆపగాశ్చ మహానూపాః సానుమన్తశ్చ పర్వతాః 10
కాననం వాపి శైలం వా యం రామోభిగమిష్యతి
ప్రియాఽతిథి మివ ప్రాప్తం నైనం శక్ష్యన్త్యఽనర్చితుమ్ 11
విచిత్ర కుసుమాపీడా బహుమఞ్జరి ధారిణః
రాఘవం దర్శయిష్యంతి నగా భ్రమర శాలినః 12
అకాలే చాపి ముఖ్యాని పుష్పాణి చ ఫలాని చ
దర్శయిష్యన్త్యఽనుక్రోశాత్ గిరయో రామమాగతమ్ 13
ప్రస్రవిష్యంతి తోయాని విమలాని మహీధరాః
విదర్శయన్తో వివిధాన్ భూయ శ్చిత్రాంశ్చ నిర్ఝరాన్ 14
పాదపాః పర్వతాఽగ్రేషు రమయిష్యన్తి రాఘవమ్
యత్ర రామో భయం నాఽత్ర నాస్తి తత్ర పరాభవః 15
స హి శూరో మహాబాహుః పుత్రో దశరథస్య చ
పురా భవతి నో దూరాదఽనుగచ్ఛామ రాఘవమ్ 16
పాద చ్ఛాయా సుఖా భర్తు స్తాదృశస్య మహాత్మనః
స హి నాథో జనస్యాస్య స గతిః స పరాయణమ్ 17
వయం పరిచరిష్యామః సీతాం యూయం తు రాఘవమ్
ఇతి పౌర స్త్రియో భర్తౄన్ దుఃఖార్తా స్త త్తదఽబ్రువన్ 18
యుష్మాకం రాఘవోఽరణ్యే యోగక్షేమం విధాస్యతి
సీతా నారీజనస్యాఽస్య యోగక్షేమం కరిష్యతి 19
కోన్వఽసే నాఽప్రతీతేన సోత్కణ్ఠిత జనేన చ
సంప్రీయేతాఽమనోజ్ఞేన వాసేన హృతచేతసా 20
కైకేయ్యా యది చే ద్రాజ్యం స్యా దఽధర్మ్యమనాథవత్
న హి నో జీవితేనార్థః కుతః పుత్రైః కుతో ధనైః 21
యయా పుత్రశ్చ భర్తా చ త్యక్తావైశ్వర్య కారణాత్
కథం సా పరిహరేదఽన్యం కైకేయీ కులపాంసనీ 22
కైకేయ్యా న వయం రాజ్యే భృతకా నివసేమహి
జీవన్త్యా జాతు జీవన్త్యః పుత్రై రపి శపామహే 23
యా పుత్రం పార్థివేన్ద్రస్య ప్రవాసయతి నిర్ఘృణా
క స్తాం ప్రాప్య సుఖంజీవేదఽధర్మ్యాం దుష్టచారిణీమ్ 24
ఉపద్రుత మిదం సర్వమఽనాలంబమఽనాయకం

క్రైకేయ్యా హి కృతే సర్వం వినాశ ముపయాస్యతి 25
న హి ప్రవ్రజితే రామే జీవిష్యతి మహీపతిః
మృతే దశరథే వ్యక్తం విలాప స్తదఽనన్తరమ్ 26
తే విషం పిబతాలోఽద్య క్షీణ పుణ్యాః సుదుర్గతాః
రాఘవం వాఽనుగచ్ఛధ్వ మఽశ్రుతింవాపి గచ్ఛత 27
మిథ్యా ప్రవ్రాజితో రామః ససీతః సహ లక్ష్మణః
భరతే సన్నిసృష్టాః స్మః సౌనికే పశవో యథా 28
పూర్ణ చంద్రాననః శ్యామో గూఢజత్రు రరిందమః
ఆజాను బాహుః పద్మాఽక్షో రామో లక్ష్మణ పూర్వజః 29
పూర్వాభిభాషీ మధురః సత్యవాదీ మహాబలః
సౌమ్యశ్చ సర్వలోకస్య చంద్రవ త్ప్రియదర్శనః 30
నూనం పురుషశార్దూలో మత్త మాతంగ విక్రమః
శోభయిష్యత్యఽరణ్యాని విచరన్ స మహారథః 31
తా స్తథా విలపన్త్యస్తు నగరే నాగర స్త్రియః
చుక్రుశు ర్దుఃఖసంతప్తా మృత్యో రివ భయాగమే 32
ఇత్యేవం విలపంతీనాం స్త్రీణాం వేశ్మసు రాఘవం
జగామాఽస్తం దినకరో రజనీ చాభ్యవర్తత 33
నష్ట జ్వలన సంతాపా ప్రశాంతాధ్యాయ సత్కథా
తిమిరేణాభిలిప్తేన తదా సా నగరీ బభౌ 34
ఉపశాంత వణిక్పణ్యా నష్టహర్షా నిరాశ్రయా
అయోధ్యా నగరీ చాసీ న్నష్ట తార మివాఽమ్బరం 35
తథా స్త్రియో రామ నిమిత్త మాతురా
యథా సుతే భ్రాతరి వా వివాసితే
విలప్య దీనా రురుదు ర్విచేతసః
సుతైర్హి తాసా మఽధికో హి సోఽభవత్ 36
ప్రశాంత గీతోత్సవ నృత్త వాదనా
వ్యపాస్త హర్షా పిహితాపణోదయా
తదా హ్యయోధ్యా నగరీ బభూవ
సా మహార్ణవః సంక్షుభితోదకో యథా 37

ఏకోనపంచాశ స్సర్గః – జానపదాక్రోశః

రామోపి రాత్రి శేషేణ తేనైవ మహదఽన్తరమ్
జగామ పురుషవ్యాఘ్రః పితురాజ్ఞా మఽనుస్మరన్ 1
తథైవ గచ్ఛత స్తస్య వ్యపాయా ద్రజనీ శివా
ఉపాస్య స శివాం సంధ్యాం విషయాన్తం వ్యగాహత 2
గ్రామాన్ వికృష్ట సీమాన్తాన్ పుష్పితాని వనాని చ
పశ్య న్నతియయౌ శీఘ్రం శరై రివ హయోత్తమైః 3
శృణ్వన్ వాచో మనుష్యాణాం గ్రామ సంవాస వాసినామ్
రాజానం ధిగ్దశరథం కామస్య వశ మాగతమ్ 4
హా నృశంసాఽద్య కైకేయీ పాపా పాపానుబన్ధినీ
తీక్ష్ణా సంభిన్న మర్యాదా తీక్ష్ణ కర్మణి వర్తతే 5
యా పుత్ర మీదృశం రాజ్ఞః ప్రవాసయతి ధార్మికమ్
వనవాసే మహాప్రాజ్ఞం సాఽనుక్రోశమ్ జితేంద్రియం 6
కథం నామ మహాభాగా సీతా జనక నందినీ
సదా సుఖేష్వభిరతా దుఃఖాన్యనుభవిష్యతి 7
అహో దశరథో రాజా నిస్స్నేహః స్వసుతం ప్రియం
ప్రజానామనఘం రామం పరిత్యక్తు మిహేచ్ఛతి 8
ఏతా వాచో మనుష్యాణాం గ్రామ సంవాస వాసినామ్
శృణ్వన్నతి యయౌ వీరః కోసలాన్ కోసలేశ్వరః 9
తతో వేదశ్రుతిం నామ శివవారివహాం నదీమ్
ఉత్తీర్యాభిముఖః ప్రాయా దగస్త్యాధ్యుషితాం దిశమ్ 10
గత్వా తు సుచిరం కాలం తతః శీతవహాం నదీమ్
గోమతీం గో యుతా నూపా మఽతరత్ సాగరం గమామ్ 11
గోమతీం చాప్యఽతిక్రమ్య రాఘవః శీఘ్రగై ర్హయైః
మయూర హంసాభిరుతాం తతార స్యన్దికాం నదీమ్ 12
స మహీం మనునా రాజ్ఞా దత్తా మిక్ష్వాకవే పురా
స్ఫీతాం రాష్ట్రావృతాం రామో వైదేహీమన్వదర్శయత్ 13
సూత ఇత్యేవ చాభాష్య సారథిం తమభీక్ష్ణశః
మత్త హంస స్వరః శ్రీమానువాచ పురుషర్షభః 14
కదాఽహం పునరాగమ్య సరయ్వాః పుష్పితే వనే
మృగయాం పర్యటిష్యామి మాత్రా పిత్రా చ సంగతః 15

నాఽత్యర్థ మభికాంక్షామి మృగయాం సరయూ వనే
రతి ర్హ్యేషాఽతులా లోకే రాజర్షిగణ సమ్మతా 16
రాజర్షీణాం హి లోకేఽస్మిన్ రత్యర్థం మృగయా వనే
కాలే వృతాం తాం మనుజై ర్ధన్వినా మభికాంక్షితాం 17
స త మధ్వాన మైక్ష్వాకః సూతం మధురయా గిరా
తం త మర్థ మభిప్రేత్య యయౌ వాక్య ముదీరయన్ 18

పంచాశ స్సర్గః – గుహ సంగతం

విశాలాన్ కోసలాన్ రమ్యాన్ యాత్వా లక్ష్మణ పూర్వజః
అయోధ్యాభి ముఖో ధీమాన్ ప్రాంజలి ర్వాక్య మబ్రవీత్ 1
ఆపృచ్ఛే త్వాం పురి శ్రేష్ఠే కాకుస్థ పరిపాలితే
దైవతాని చ యాని త్వాం పాలయంత్యా వసంతి చ 2
నివృత్త వనవాస స్త్వా మనృణో జగతీపతేః
పునర్ద్రక్ష్యామి మాత్రా చ పిత్రా చ సహ సంగతః 3
తతో రుచిర తామ్రాక్షో భుజ ముద్యమ్య దక్షిణం
అశ్రుపూర్ణ ముఖో దీనోఽబ్రవీ జ్జానపదమ్ జనం 4
అనుక్రోశో దయా చైవ యథార్హం మయి వః కృతః
చిరం దుఃఖస్య పాపీయో గమ్యతా మర్థసిద్ధయే 5
తేభివాద్య మహాత్మానం కృత్వాచాపి ప్రదక్షిణం
విలపంతో నరా ఘోరం వ్యతిష్ఠంత క్వచిత్క్వచిత్ 6
తథా విలపతాం తేషా మఽతృప్తానాం చ రాఘవః
ఆచక్షు ర్విషయం ప్రాయా ద్యథార్కః క్షణదాముఖే 7
తతో ధాన్య ధనో పేతాన్ దాన శీల జనాన్ శుభాన్
అకుతశ్చిద్భయాన్రమ్యాం శ్చైత్యయూప సమావృతాన్ 8
ఉద్యానామ్రవణో పేతాన్ సంపన్న సలిలాశయాన్
తుష్ట పుష్ట జనా కీర్ణాన్ గోకులాకుల సేవితాన్ 9
రక్షణీయా న్నరేన్ద్రాణాం బ్రహ్మఘోషాభి నాదితాన్
రథేన పురుషవ్యాఘ్రః కోసలానత్యవర్తత 10
మధ్యేన ముదితం స్ఫీతం రమ్యోద్యాన సమాకులం
రాజ్యం భోగ్యం నరేన్ద్రాణాం యయౌ ధృతిమతాం వరః 11
తత్ర త్రిపథగాం దివ్యాం శివ తోయామఽశైవలాం

దదర్శ రాఘవో గంగాం పుణ్యామ్ ఋషి నిషేవితాం 12
ఆశ్రమైరఽవిదూరస్థైః శ్రీమద్భిః సమలంకృతాం
కాలేఽప్సరోభి ర్హృష్టాభిః సేవితాంభోహ్రదాం శివాం 13
దేవ దానవ గంధర్వైః కిన్నరై రుపశోభితాం
నానాగంధర్వ పత్నీభిః సేవితాం సతతం శివాం 14
దేవక్రీడ శతాకీర్ణాం దేవోద్యాన శతాయుతాం
దేవాఽర్థ మాకాశగమాం విఖ్యాతాం దేవపద్మినీం 15
జలాఘాతాఽట్టహాసోగ్రాం ఫేన నిర్మల హాసినీం
క్వచిద్వేణీ కృత జలాం క్వచి దావర్త శోభితాం 16
క్వచిత్ స్తిమిత గంభీరాం క్వచిత్ వేగ జలాకులాం
క్వచి ద్గంభీర నిర్ఘోషాం క్వచి ద్భైరవ నిస్వనాం 17
దేవ సంఘాప్లుత జలాం నిర్మలోత్పల శోభితాం
క్వచిదాభోగపులినాం క్వచి న్నిర్మల వాలుకాం 18
హంస సారస సంఘుష్టాం చక్రవాకోప కూజితాం
సదా మత్తైశ్చ విహగైరభిసన్నాదితాన్తరాం 19
క్వచి త్తీర రుహై ర్వృక్షై ర్మాలాభిరివ శోభితాం
క్వచిత్ ఫుల్లోత్పల చ్ఛన్నాం క్వచిత్ పద్మవనాకులాం 20
క్వచిత్ కుముద షండైశ్చ కుట్మలై రుపశోభితాం
నానాపుష్ప రజో ధ్వస్తాం సమదామివ చ క్వచిత్ 21
వ్యపేత మల సంఘాతాం మణి నిర్మల దర్శనాం
దిశాగజై ర్వనగజై ర్మత్తైశ్చ వరవారణైః 22
దేవరాజోపవాహ్యైశ్చ సన్నాదిత వనాఽన్తరాం
ప్రమదామివ యత్నేన భూషితాం భూషణోత్తమైః 23
ఫలైః పుష్పైః కిసలయై ర్వృతాం గుల్మై ర్ద్విజై స్తథా
శింశుమారైశ్చ నక్రైశ్చ భుజంగైశ్చ నిషేవితాం 24
విష్ణుపాద చ్యుతాం దివ్యామఽపాపాం పాప నాశనీం
తాం శంకర జటాజూటా ద్భ్రష్టాం సాగర తేజసా 25
సముద్ర మహిషీం గంగాం సారస క్రౌంచ నాదితాం
ఆససాద మహాబాహుః శృఙ్గిబేరపురం ప్రతి 26
తామూర్మి కలిలావర్తా మఽన్వవేక్ష్య మహారథః

సుమన్త్ర మబ్రవీత్ సూత మిహేవాఽద్య వసామహే 27
అవిదూరా దఽయం నద్యా బహుపుష్ప ప్రవాళవాన్
సుమహా నిఙ్గదీవృక్షో వసామోఽత్రైవ సారథే 28
ద్రక్ష్యామః సరితాం శ్రేష్ఠాం సమ్మాన్య సలిలాం శివాం
దేవ దానవ గంధర్వ మృగ పన్నగ పక్షిణాం 29
లక్ష్మణశ్చ సుమన్త్రశ్చ బాఢమిత్యేవ రాఘవమ్
ఉక్త్వా తమిఙ్గదీ వృక్షం తదోపయయతు ర్హయైః 30
రామోఽభియాయ తం రమ్యం వృక్ష మిక్ష్వాకునన్దనః
రథాదవాతర త్తస్మాత్ సభార్యః సహ లక్ష్మణః 31
సుమన్త్రోఽప్యవతీర్యాస్మాన్ మోచయిత్వా హయోత్తమాన్
వృక్షమూల గతం రామ ముపతస్థే కృతాఽఞ్జలిః 32
తత్ర రాజా గుహో నామ రామస్యాత్మ సమః సఖా
నిషాద జాత్యో బలవాన్ స్థపతి శ్చేతి విశ్రుతః 33
స శ్రుత్వా పురుషవ్యాఘ్రం రామం విషయ మాగతమ్
వృద్ధైః పరివృతోఽమాత్యైః జ్ఞాతిభిశ్చాప్యుపాగతః 34
తతో నిషాదాధిపతిం దృష్ట్వా దూరాదుపస్థితమ్
సహ సౌమిత్రిణా రామః సమాగచ్ఛ ద్గుహేన సః 35
తమార్తః సంపరిష్వజ్య గుహో రాఘవ మబ్రవీత్
యథాఽయోధ్యా తథేదం తే రామ కిం కరవాణి తే 36
ఈదృశం హి మహాబాహో కః ప్రాప్స్య త్యతిథిం ప్రియం
తతో గుణవ దన్నాద్య ముపాదాయ పృథ గ్విధమ్ 37
అర్ఘ్యం చోపానయత్ క్షిప్రం వాక్యం చేద మువాచ హ
స్వాగతం తే మహాబాహో తవేయమఖిలా మహీ 38
వయం ప్రేష్యా భవాన్ భర్తా సాధు రాజ్యం ప్రశాధి నః
భక్ష్యం భోజ్యం చ పేయం చ లేహ్యం చేద ముపస్థితమ్ 39
శయనాని చ ముఖ్యాని వాజినాం ఖాదనం చ తే
గుహ మేవం బ్రువాణం తం రాఘవః ప్రత్యభాషత 40
అర్చితాశ్చైవ హృష్టాశ్చ భవతా సర్వథా వయమ్
పద్భ్యామభిగమా చ్చైవ స్నేహ సందర్శనేన చ 41
భుజాభ్యాం సాధు వృత్తాభ్యాం పీడయన్ వాక్య మబ్రవీత్

దిష్ట్యా త్వాం గుహ పశ్యామి ర్న్యరోగం సహ బాన్ధవైః 42
అపి తే కుశలం రాష్ట్రే మిత్రేషు చ ధనేషు చ
యదేత ద్భవతా కించిత్ ప్రీత్యా సముప కల్పితమ్ 43
సర్వం త దనుజానామి న హి వర్తే ప్రతిగ్రహే
కుశ చీరాఽజిన ధరం ఫల మూలాశినం చ మామ్ 44
విద్ధి ప్రణిహితం ధర్మే తాపసం వన గోచరమ్
అశ్వానాం ఖాదనేనాఽహమర్థీ నాన్యేన కేనచిత్ 45
ఏతావతాఽత్ర భవతా భవిష్యామి సుపూజితః
ఏతే హి దయితా రాజ్ఞః పితు ర్దశరథస్య మే 46
ఏతైః సు విహితై రశ్వై ర్భవిష్యా మ్యహమర్చితః
అశ్వానాం ప్రతిపానం చ ఖాదనం చైవ సోఽన్వశాత్ 47
గుహ స్తత్రైవ పురుషాం స్త్వరితం దీయతా మితి
తత శ్చీరోత్తరా సఙ్గః సంధ్యా మన్వాస్య పశ్చిమామ్ 48
జలమేవాదదే భోజ్యం లక్ష్మణే నాహృతం స్వయమ్
తస్య భూమౌ శయానస్య పాదౌ ప్రక్షాళ్య లక్ష్మణః 49
సభార్యస్య తతోఽభ్యేత్య తస్థౌ వృక్షముపాశ్రితః
గుహోపి సహ సూతేన సౌమిత్రి మనుభాషయన్ 50
అన్వజాగ్ర త్తతో రామ మప్రమత్తో ధనుర్ధరః||
తథా శయానస్య తతోఽస్య ధీమతో
యశస్వినో దాశరథే ర్మహాత్మనః
అదృష్ట దుఃఖస్య సుఖోచితస్య సా
తదా వ్యతీయాయ చిరేణ శర్వరీ 51

ఏకపంచాశ స్సర్గః – గుహ లక్ష్మణ జాగరణం

తం జాగ్రతమఽదమ్భేన భ్రాతురర్థాయ లక్ష్మణమ్
గుహః సంతాప సంతప్తో రాఘవం వాక్య మబ్రవీత్ 1
ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థ ముపకల్పితా
ప్రత్యాశ్వసిహి సాధ్వఽస్యాం రాజపుత్ర యథాసుఖమ్ 2
ఉచితోఽయం జనః సర్వః క్లేశానాం త్వం సుఖోచితః
గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామః కాకుత్స్థస్య వయం నిశామ్ 3
న హి రామాత్ ప్రియతరో మమాఽస్తి భువి కశ్చన

బ్రవీమ్యేతదఽహం సత్యం సత్యేనైవ చ తే శపే 4
అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః
ధర్మావాప్తి చ విపులా మర్థకామౌ చ పుష్కలౌ 5
సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహ సీతయా
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వతో జ్ఞాతిభిః సహ 6
న హి మేఽవిదితం కించి ద్వనేఽస్మిన్ శ్చరతః సదా
చతురఙ్గం హ్యపి బలం సుమహత్ ప్రసహేమహి 7
లక్ష్మణ స్తం తదోవాచ రక్ష్యమాణా స్త్వయాఽనఘ
నాఽత్ర భీతా వయం సర్వే ధర్మమేవానుపశ్యతా 8
కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహ సీతయా
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా 9
యో న దేవాఽసురైః సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి
తం పశ్య సుఖసంవిష్టం తృణేషు సహ సీతయా 10
యో మన్త్ర తపసా లబ్ధో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః
ఏకో దశరథస్యేష్టః పుత్రః సదృశ లక్షణః 11
అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి 12
వినద్య సుమహా నాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః
నిర్ఘోషోపరతం తాత మన్యే రాజ నివేశనమ్ 13
కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ
నాఽఽశంసే యది జీవన్తి సర్వే తే శర్వరీ మిమామ్ 14
జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాఽన్వవేక్షయా
త ద్దుఃఖం యది కౌసల్యా వీరసూ ర్వినశిష్యతి 15
అనురక్త జనాకీర్ణా సుఖా లోకప్రియావహా
రాజ వ్యసన సంతప్తా సాపురీ వినశిష్యతి 16
కథం పుత్రం మహాత్మానం జ్యేష్ఠం ప్రియ మఽపశ్యతః
శరీరం ధారయిష్యంతి ప్రాణా రాజ్ఞో మహాత్మనః 17
వినష్టే నృపతౌ పశ్చాత్ కౌసల్యా వినశిష్యతి
అనంతరం చ మాతాపి మమ నాశ ముపైష్యతి 18
అతిక్రాన్త మతిక్రాన్త మఽనవాప్య మనోరథమ్

రామే రాజ్యమఽనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి 19
సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలేప్యుపస్థితే
ప్రేత కార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యన్తి భూమిపమ్ 20
రమ్య చత్వర సంస్థానాం సువిభక్త మహాపథామ్
హర్మ్య ప్రాసాద సంపన్నాం గణికావర శోభితామ్ 21
రథాఽశ్వగజ సంబాధాం తూర్య నాద వినాదితామ్
సర్వకల్యాణ సంపూర్ణాం హృష్ట పుష్ట జనాకులామ్ 22
ఆరామోద్యాన సంపన్నాం సమాజోత్సవ శాలినీమ్
సుఖితా విచరిష్యన్తి రాజధానీ పితుర్మమ 23
అపి జీవే ద్దశరథో వనవాసాత్ పునర్వయం
ప్రత్యాగమ్య మహాభాగ మపి పశ్యేమ సువ్రతం 24
అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్ధం కుశలినా వయమ్
నివృత్తే వనవాసేఽస్మి న్నయోధ్యాం ప్రవిశేమహి 25
పరిదేవయమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీ సాఽత్యవర్తత 26
తథా హి సత్యం బ్రువతి ప్రజాహితే
నరేన్ద్ర పుత్రే గురుసౌహృదా ద్గుహః
ముమోచ బాష్పం వ్యసనాభిపీడితో
జ్వరాతురో నాగ ఇవ వ్యథాతురః 27

ద్విపంచాశ స్సర్గః – గంగావతరణం

ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం పృథువక్షా మహాయశాః
ఉవాచ రామః సౌమిత్రిం లక్ష్మణం శుభలక్షణమ్ 1
భాస్కరోదయ కాలోఽసౌ గతా భగవతీ నిశా
అసౌ సుకృష్ణో విహగః కోకిల స్తాత కూజతి 2
బర్హిణానాం చ నిర్ఘోషః శ్రూయతే నదతాం వనే
తరామ జాహ్నవీం సౌమ్య శీఘ్రగాం సాగరం గమామ్ 3

విజ్ఞాయ రామస్య వచః సౌమిత్రి ర్మిత్రనన్దనః
గుహ మామన్త్ర్య సూతం చ సోఽతిష్ఠ ద్భ్రాతురఽగ్రతః 4
స తు రామస్య వచనం నిశమ్య ప్రతిగృహ్య చ
స్థపతి స్తూర్ణ మాహూయ సచివా నిదమబ్రవీత్ 5
అస్య వాహన సంయుక్తాం కర్ణగ్రాహవతీం శుభాం
సుప్రతారాం దృఢాం తీర్థే శీఘ్రం నావ ముపాహర 6
తం నిశమ్య గుహాఽఽదేశం గుహాఽమాత్యగణో మహాన్
ఉపోహ్య రుచిరాం నావం గుహాయ ప్రత్యవేదయత్ 7
తతః స ప్రాంజలిర్భూత్వా గుహో రాఘవమబ్రవీత్
ఉపస్థితేఽయం నౌ ర్దేవ భూయః కిం కరవాణి తే 8
తవాఽమరసుత ప్రఖ్య తర్తుం సాగరగాం నదీం
నౌ రియం పురుషవ్యాఘ్ర తాం త్వ మారోహ సువ్రత 9
అథోవాచ మహాతేజా రామో గుహ మిదం వచః
కృతకామోఽస్మి భవతా శీఘ్రమారోప్యతా మితి 10
తతః కలాపాన్ సన్నహ్య ఖడ్గౌ బద్ధ్వా చ ధన్వినౌ
జగ్మతుర్యేన తౌ గఙ్గాం సీతయా సహ రాఘవౌ 11
రామ మేవం తు ధర్మజ్ఞ ముపగమ్య వినీతవత్
కిమహం కరవాణీతి సూతః ప్రాఞ్జలిరబ్రవీత్ 12
తతోఽబ్రవీద్దాశరథిః సుమంత్రం
స్పృశన్ కరే ణోత్తమ దక్షిణేన
సుమంత్ర శీఘ్రం పునరేవ యాహి
రాజ్ఞః సకాశే భవ చాఽప్రమత్తః 13
నివర్తస్వేత్యువాచైన మేతావద్ధి కృతం మమ
రథం విహాయ పద్భ్యాం తు గమిష్యామో మహావనమ్ 14
ఆత్మానం త్వఽభ్యనుజ్ఞాత మఽవేక్ష్యార్తః స సారథిః
సుమన్త్రః పురుషవ్యాఘ్ర మైక్ష్వాక మిద మబ్రవీత్ 15
నాఽతిక్రాన్త మిదం లోకే పురుషేణేహ కేనచిత్
తవ సభ్రాతృ భార్యస్య వాసః ప్రాకృతవ ద్వనే 16
న మన్యే బ్రహ్మచర్యేఽస్తి స్వధీతే వా ఫలోదయః
మార్ద వార్జవయోర్వాపి త్వాం చే ద్వ్యసన మాగతమ్ 17

సహ రాఘవ వైదేహ్యా భ్రాత్రా చైవ వనే వసన్
త్వం గతిం ప్రాప్స్యసే వీర త్రీన్లోకాంస్తు జయన్నివ 18
వయం ఖలు హతా నామ య త్త్వయాప్యుప వంచితాః
కైకేయ్యా వశమేష్యామః పాపాయా దుఃఖభాగినః 19
ఇతి బ్రువన్నాత్మ సమం సుమన్త్రః సారధి స్తదా
దృష్ట్వా దూరగతం రామం దుఃఖార్తో రురుదే చిరమ్ 20
తతస్తు విగతే బాష్పే సూతం స్పృష్టోదకం శుచిమ్
రామస్తు మధురం వాక్యం పునః పునరువాచ తమ్ 21
ఇక్ష్వాకూణాం త్వయా తుల్యం సుహృదం నోపలక్షయే
యథా దశరథో రాజా మాం న శోచేత్ తథా కురు 22
శోకోపహత చేతాశ్చ వృద్ధశ్చ జగతీపతిః
కామభారాఽవసన్నశ్చ తస్మా దేత ద్బ్రవీమి తే 23
యద్యదాజ్ఞాపయేత్ కించిత్ స మహాత్మా మహీపతిః
కైకేయ్యాః ప్రియ కామార్థం కార్యం తదఽవికాంక్షయా 24
ఏతదర్థం హి రాజ్యాని ప్రశాసతి నరాధిపాః
యదేషాం సర్వకృత్యేషు మనో న ప్రతిహన్యతే 25
యద్యథా స మహారాజో నాలీక మధిగచ్ఛతి
న చ తామ్యతి దుఃఖేన సుమన్త్ర కురు తత్తథా 26
అదృష్ట దుఃఖం రాజానం వృద్ధమార్యం జితేన్ద్రియమ్
బ్రూయా స్త్వమభివాద్యైవ మమ హేతోరిదం వచః 27
నైవాఽహమనుశోచామి లక్ష్మణో న చ మైథిలీ
అయోధ్యాయాశ్చ్యుతా శ్చేతి వనే వత్స్యామహేతి చ 28
చతుర్దశసు వర్షేషు నివృత్తేషు పునః పునః
లక్ష్మణం మాం చ సీతాం చ ద్రక్ష్యసి క్షిప్రమాగతాన్ 29
ఏవముక్త్వా తు రాజానం మాతరం చ సుమన్త్ర మే
అన్యాశ్చ దేవీః సహితాః కైకేయీ చ పునః పునః 30
ఆరోగ్యం బ్రూహి కౌసల్యామఽథ పాదాభివన్దనమ్
సీతాయా మమ చార్యస్య వచనాల్లక్ష్మణస్య చ 31
బ్రూయాశ్చ హి మహారాజం భరతం క్షిప్రమానయ
ఆగతశ్చాపి భరతః స్థాప్యో నృపమతే పదే 32

భరతం చ పరిష్వజ్య యౌవరాజ్యేభిషిచ్య చ
అస్మత్ సంతాపజం దుఃఖం న త్వామభిభవిష్యతి 33
భరతశ్చాపి వక్తవ్యో యథా రాజని వర్తసే
తథా మాతృషు వర్తేథాః సర్వాస్వేవాఽవిశేషతః 34
యథా చ తవ కైకేయీ సుమిత్రా చ విశేషతః
తథైవ దేవీ కౌసల్యా మమ మాతా విశేషతః 35
తాతస్య ప్రియ కామేన యౌవరాజ్య మవేక్షతా
లోకయోరుభయోః శక్యం నిత్యదా సుఖమేధితుం 36
నివర్త్యమానో రామేణ సుమన్త్రః శోక కర్శితః
తత్ సర్వం వచనం శృత్వా స్నేహాత్ కాకుత్స్థ మబ్రవీత్ 37
యదఽహం నోపచారేణ బ్రూయాం స్నేహాదవిక్లబం
భక్తిమానితి తత్తావద్వాక్యం త్వం క్షన్తుమర్హఽసి 38
కథం హి త్వద్విహీనోఽహం ప్రతియాస్యామి తాం పురీమ్
తవ తావద్వియోగేన పుత్ర శోకాకులా మివ 39
సరామ మపి తావన్ మే రథం దృష్ట్వా తదా జనః
వినా రామం రథం దృష్ట్వా విదీర్యేతాపి సా పురీ 40
దైన్యం హి నగరీ గచ్ఛే ద్దృష్ట్వా శూన్య మిమం రథమ్
సూతాఽవశేషం స్వం సైన్యం హతవీర మివాహవే 41
దూరేపి నివసన్తం త్వాం మానసే నాఽగ్రతః స్థితమ్
చిన్తయన్త్యోఽద్య నూనం త్వాం నిరాహారాః కృతాః ప్రజాః 42
దృష్టం తద్ధి త్వయా రామ యాదృశం త్వత్ప్రవాసనే
ప్రజానాం సంకులం వృత్తం త్వచ్ఛోక క్లాంత చేతసాం 43
ఆర్తనాదో హి యః పౌరైర్ముక్త స్త్వద్విప్రవాసనే
సరథమ్ మాం నిశామ్యైవ కుర్యుః శతగుణం తతః 44
అహం కిం చాపి వక్ష్యామి దేవీం తవ సుతో మయా
నీతోఽసౌ మాతులకులం సంతాపం మా కృథా ఇతి 45
అసత్యమపి నైవాఽహం బ్రూయాం వచన మీదృశమ్
కథమఽప్రియ మేవాహం బ్రూయాం సత్య మిదం వచః 46
మమ తావ న్నియోగస్థా స్త్వ ద్బన్ధు జన వాహినః
కథం రథం త్వయా హీనం ప్రవక్ష్యన్తి హయోత్తమాః 47

తన్న శక్ష్యామ్యహం గంతు మయోధ్యాం త్వదృతేఽనఘ
వనవాసానుయానాయ మామనుజ్ఞాతు మర్హసి 48
యది మే యాచమానస్య త్యాగ మేవ కరిష్యసి
సరథోఽగ్నిం ప్రవేక్ష్యామి త్యక్తమాత్ర ఇహ త్వయా 49
భవిష్యన్తి వనే యాని తపో విఘ్నకరాణి తే
రథేన ప్రతిబాధిష్యే తాని సత్త్వాని రాఘవ 50
త్వత్ కృతేన మయాఽవాప్తం రథచర్యా కృతం సుఖమ్
ఆశంసే త్వత్కృతేనాఽహం వనవాస కృతం సుఖమ్ 51
ప్రసీదేచ్ఛామి తేఽరణ్యే భవితుం ప్రత్యనన్తరః
ప్రీత్యాభిహిత మిచ్ఛామి భవ మే ప్రత్యనన్తరః 52
ఇమే చాపి హయా వీర యది తే వన వాసినః
పరిచార్యాం కరిష్యంతి ప్రాప్స్యంతి పరమాంగతిం 53
తవ శుశ్రూషణం మూర్ధ్నా కరిష్యామి వనే వసన్
అయోధ్యాం దేవలోకం వా సర్వథా ప్రజహామ్యఽహమ్ 54
న హి శక్యా ప్రవేష్టుం సా మయా యోధ్యా త్వయా వినా
రాజధానీ మహేన్ద్రస్య యథా దుష్కృత కర్మణా 55
వనవాసే క్షయం ప్రాప్తే మమైష హి మనోరథః
యదఽనేన రథై నైవ త్వాం వహేయం పురీ పునః 56
చతుర్దశ హి వర్షాణి సహితస్య త్వయా వనే
క్షణభూతాని యాస్యన్తి శతసంఖ్యాన్యతోఽన్యథా 57
భృత్య వత్సల తిష్ఠన్తం భర్తృ పుత్ర గతే పథి
భక్తం భృత్యం స్థితం స్థిత్యాం త్వం న మాం హాతుమర్హసి 58
ఏవం బహువిధం దీనం యాచమానం పునః పునః
రామో భృత్యాఽనుకమ్పీతు సుమన్త్ర మిద మబ్రవీత్ 59
జానామి పరమాం భక్తిం మయి తే భర్తృ వత్సల
శృణు చాపి యదర్థం త్వాం ప్రేషయామి పురీ మితః 60
నగరీం త్వాం గతం దృష్ట్వా జననీ మే యవీయసీ
కైకేయీ ప్రత్యయం గచ్ఛే దితి రామో వనంగతః 61
పరితుష్టా హి సా దేవి వనవాసం గతే మయి
రాజానం నాఽతిశఙ్కేత మిథ్యావాదీతి ధార్మికమ్ 62

ఏష మే ప్రథమః కల్పో యదఽమ్బా మే యవీయసీ
భరతా రక్షితం స్ఫీతం పుత్ర రాజ్యమవాప్నుయాత్ 63
మమ ప్రియార్థం రాజ్ఞశ్చ సరథ స్త్వం పురీం వ్రజ
సందిష్ట శ్చాఽసి యా నర్థాం స్తాం స్తాన్ బ్రూయా స్తథా తథా 64
ఇత్యుక్త్వా వచనం సూతం సాన్త్వయిత్వా పునః పునః
గుహం వచన మఽక్లీబో రామో హేతుమదబ్రవీత్ 65
నేదానీం గుహ యోగ్యోఽయం వాసో మే సజనే వనే
అవశ్యం హ్యాశ్రమే వాసః కర్తవ్య స్తద్గతో విధిః 66
సోఽహమ్ గృహీత్వా నియమం తపస్విజన భూషణం
హిత కామః పితుర్భూయః సీతాయా లక్ష్మణస్య చ 67
జటాః కృత్వా గమిష్యామి న్యగ్రోధ క్షీర మానయ
తత్ క్షీరం రాజపుత్రాయ గుహః క్షిప్ర ముపాహరత్ 68
లక్ష్మణ స్యాత్మన శ్చైవ రామ స్తేనాఽకరో జ్జటాః
దీర్ఘబాహు ర్నరవ్యాఘ్రో జటిలత్వ మధారయత్ 69
తౌ తదా చీరవసనౌ జటామణ్డల ధారిణౌ
అశోభేతామ్ ఋషి సమౌ భ్రాతరౌ రామ లక్ష్మణౌ 70
తతో వైఖానసం మార్గ మాస్థితః సహ లక్ష్మణః
వ్రత మాదిష్టవాన్ రామః సహాయం గుహ మబ్రవీత్ 71
అప్రమత్తో బలే కోశే దుర్గే జనపదే తథా
భవేథా గుహ రాజ్యం హి దురా రక్షతమం మతమ్ 72
తత స్తం సమఽనుజ్ఞాయ గుహ మిక్ష్వాకునన్దనః
జగామ తూర్ణ మవ్యగ్రః సభార్యః సహలక్ష్మణః 73
స తు దృష్ట్వా నదీ తీరే నావ మిక్ష్వాకునన్దనః
తితీర్షుః శీఘ్రగాం గఙ్గా మిదం లక్ష్మణ మబ్రవీత్ 74
ఆరోహ త్వం నరవ్యాఘ్ర స్థితాం నావ మిమాం శనైః
సీతాం చారోపయాఽన్వక్షం పరిగృహ్య మనస్వినీమ్ 75
స భ్రాతుః శాసనం శృత్వా సర్వమప్రతికూలయన్
ఆరోప్య మైథిలీం పూర్వ మారురోహాత్మవాం స్తతః 76
అథారురోహ తేజస్వీ స్వయం లక్ష్మణ పూర్వజః
తతో నిషాదాధిపతి ర్గుహో జ్ఞాతీనఽచోదయత్ 77

రాఘవోపి మహాతేజా నావ మారుహ్యా తాం తతః
బ్రహ్మవత్ క్షత్రవ చ్చైవ జాజాప హితమాత్మనః 78
ఆచమ్య చ యథా శాస్త్రం నదీం తాం సహ సీతయా
ప్రాణమత్ ప్రీతి సంప్హ్రష్టో లక్ష్మణశ్చాఽమిత ప్రభః 79
అనుజ్ఞాయ సుమన్త్రం చ సబలం చైవ తం గుహమ్
ఆస్థాయ నావం రామస్తు చోదయామాస నావికాన్ 80
తత స్తై శ్చోదితా సా నౌః కర్ణధార సమాహితా
శివ స్ఫ్వ వేగాభిహతా గంగా సలిల మత్యగాత్ 81
మధ్యంతు సమనుప్రాప్య భాగీరథ్యా స్త్వనిన్దితా
వైదేహీ ప్రాఞ్జలిర్భూత్వా తాం నదీ మిదమబ్రవీత్ 82
పుత్రో దశరథస్యాఽయం మహారాజస్య ధీమతః
నిదేశం పారయిత్వేనం గఙ్గే త్వదభిరక్షితః 83
చతుర్దశ హి వర్షాణి సమగ్రాణ్యుష్య కాననే
భ్రాత్రా సహ మయా చైవ పునః ప్రత్యాగమిష్యతి 84
తత స్త్వాం దేవి సుభగే క్షేమేణ పునరాగతా
యక్ష్యే ప్రముదితా గఙ్గే సర్వకామ సమృద్ధినీ 85
త్వం హి త్రిపథగా దేవి బ్రహ్మలోకం సమీక్షసే
భార్యా చోదధిరాజస్య లోకేఽస్మిన్ సంప్రదృశ్యసే 86
సా త్వాం దేవి నమస్యామి ప్రశంసామి చ శోభనే
ప్రాప్త రాజ్యే నరవ్యాఘ్రే శివేన పునరాగతే 87
గవాం శతసహస్రాణి వస్త్రాణ్యఽన్నం చ పేశలమ్
బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదాస్యామి తవ ప్రియ చికీర్షయా 88
సురా ఘట సహస్రేణ మాంసభూతౌదనేన చ
యక్ష్యే త్వాం ప్రయతా దేవి పురీం పునరుపాగతా 89
యాని త్వత్తీర వాసిని దైవతాని వసంతి చ
తాని సర్వాణి యక్ష్యామి తీర్థాన్యాయతనాని చ 90
పునరేవ మహాబాహుర్మయా భ్రాత్రా చ సంగతః
అయోధ్యాం వనవాసా త్తు ప్రవిశత్వనఘోఽనఘే 91
తథా సంభాషమాణా సా సీతా గఙ్గామఽనిన్దితా
దక్షిణా దక్షిణం తీరం క్షిప్రమేవాఽభ్యుపాగమత్ 92

తీరం తు సమనుప్రాప్య నావం హిత్వా నరర్షభః
ప్రాతిష్ఠత సహ భ్రాత్రా వైదేహ్యా చ పరంతపః 93
అథాఽబ్రవీన్ మహాబాహుః సుమిత్రానన్దవర్ధనమ్
భవ సంరక్షణార్థాయ సజనే విజనేపివా 94
అవశ్యం రక్షణం కార్య మదృష్టే విజనే వనే
అగ్రతో గచ్ఛ సౌమిత్రే సీతా త్వామనుగచ్ఛతు 95
పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి త్వాం చ సీతాం చ పాలయన్
అన్యోన్యస్యేహ నో రక్షా కర్తవ్యా పురుషర్షభ 96
న హి తావదఽతిక్రాంతా సుకరా కాచన క్రియా
అద్య దుఃఖం తు వైదేహీ వనవాసస్య వేత్స్యతి 97
ప్రనష్ట జనసంబాధం క్షేత్రాఽఽరామ వివర్జితం
విషమం చ ప్రపాతం చ వనం హ్యాద్య ప్రవేక్ష్యతి 98
శృత్వా రామస్య వచనం ప్రతస్థే లక్ష్మణోఽగ్రతః
అనంతరం చ సీతాయా రాఘవో రఘునందనః 99
గతం తు గఙ్గా పర పార మాశు
రామం సుమన్త్రః ప్రతతం నిరీక్ష్య
అధ్వప్రకర్షా ద్వినివృత్త దృష్టిః
ముమోచ బాష్పం వ్యథిత స్తపస్వీ 100
స లోకపాల ప్రతిమ ప్రభావః
తీర్త్వా మహాత్మా వరదో మహా నదీం
తతః సమృద్ధాన్ శుభ సస్య మాలినః
క్రమేణ వత్సాన్ ముదితానుపాగమత్ 101
తౌ తత్ర హత్వా చతురో మహా మృగాన్
వరాహ మృశ్యం పృషతం మహారురుమ్
ఆదాయ మేధ్యం త్వరితం బుభుక్షితౌ
వాసాయ కల్యే యయతు ర్వనస్పతిమ్ 102

త్రిపంచాశ స్సర్గః – రామ సంక్షోభః

స తం వృక్షం సమాసాద్య సంధ్యా మన్వాస్య పశ్చిమామ్
రామో రమయతాం శ్రేష్ఠ ఇతి హోవాచ లక్ష్మణమ్ 1
అద్యేయం ప్రథమా రాత్రిర్యాతా జనపదాద్బహిః

యా సుమన్త్రేణ రహితా తాం నోత్కణ్ఠితు మర్హసి 2
జాగర్తవ్య మతన్ద్రిభ్యామఽద్య ప్రభృతి రాత్రిషు
యోగ క్షేమౌ హి సీతాయా వర్తతే లక్ష్మణావయోః 3
రాత్రిం కథంచిదేవేమాం సౌమిత్రే వర్తయామహే
ఉపావర్తామహే భూమావాస్తీర్య స్వయమఽర్జితైః 4
స తు సంవిశ్య మేదిన్యాం మహాఽర్హ శయనోచితః
ఇమాః సౌమిత్రయే రామో వ్యాజహార కథాః శుభాః 5
ధ్రువమఽద్య మహారాజో దుఃఖం స్వపితి లక్ష్మణ
కృత కామాతు కైకేయీ తుష్టా భవితు మర్హతి 6
సా హి దేవీ మహారాజం కైకేయీ రాజ్య కారణాత్
అపి న చ్యావయేత్ ప్రాణాన్ దృష్ట్వా భరత మాగతమ్ 7
అనాథశ్చ హి వృద్ధశ్చ మయా చైవ వినా కృతః
కిం కరిష్యతి కామాత్మా కైకేయ్యా వశమాగతః 8
ఇదం వ్యసన మాలోక్య రాజ్ఞశ్చ మతి విభ్రమమ్
కామ ఏవాఽర్థ ధర్మాభ్యాం గరీయా నితి మే మతిః 9
కో హ్యఽవిద్వానపి పుమాన్ ప్రమదాయాః కృతే త్యజేత్
ఛన్దాఽనువర్తినం పుత్రం తాతో మామివ లక్ష్మణ 10
సుఖీ బత సభార్యశ్చ భరతః కేకయీ సుతః
ముదితాన్ కోసలానేకో యో భోక్ష్యత్యధిరాజవత్ 11
స హి సర్వస్య రాజ్యస్య సుఖమేకం భవిష్యతి
తాతే చ వయసాఽతీతే మయి చారణ్య మాశ్రితే 12
అర్థ ధర్మౌ పరిత్యజ్య యః కామమనువర్తతే
ఏవ మాపద్యతే క్షిప్రం రాజా దశరథో యథా 13
మన్యే దశరథాఽన్తాయ మమ ప్రవ్రాజనాయ చ
కైకేయీ సౌమ్య సంప్రాప్తా రాజ్యాయ భరతస్య చ 14
అపీదానీం న కైకేయీ సౌభాగ్య మద మోహితా
కౌసల్యాం చ సుమిత్రాం చ సంప్రబాధేత మత్కృతే 15
మా స్మ మత్కారణా ద్దేవీ సుమిత్రా దుఃఖ మావసేత్
అయోధ్యా మిత ఏవ త్వం కాల్యే ప్రవిశ లక్ష్మణ 16
అహ మేకో గమిష్యామి సీతయా సహ దణ్డకాన్

అనాథాయా హి నాథ స్త్వం కౌసల్యాయా భవిష్యసి 17
క్షుద్ర కర్మా హి కైకేయీ ద్వేషాదఽన్యాయ్య మాచరేత్
పరిదద్యా హి ధర్మజ్ఞే భరతే మమ మాతరమ్ 18
నూనం జాత్యన్తరే కస్మిన్ స్త్రియః పుత్రై ర్వియోజితాః
జనన్యా మమ సౌమిత్రే తస్మాదేతదుపస్థితమ్ 19
మయా హి చిరపుష్టేన దుఃఖ సంవర్ధితేన చ
విప్రాయుజ్యేత కౌసల్యా ఫల కాలే ధిగస్తు మామ్ 20
మా స్మ సీమన్తినీ కాచి జ్జనయేత్ పుత్ర మీదృశమ్
సౌమిత్రే యోఽహ మమ్బాయా దద్మి శోక మనన్తకమ్ 21
మన్యే ప్రీతి విశిష్టా సా మత్తో లక్ష్మణ సారికా
యస్యా స్త చ్ఛ్రూయతే వాక్యం శుక పాదమఽరేర్దశ 22
శోచన్త్యా అల్పభాగ్యాయాః న కించిదుపకుర్వతా
పుత్రేణ కిమఽపుత్రాయా మయా కార్య మరిందమ 23
అల్పభాగ్యా హి మే మాతా కౌసల్యా రహితా మయా
శేతే పరమ దుఃఖార్తా పతితా శోక సాగరే 24
ఏకో హ్యఽహమయోధ్యాం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ
తరేయ మిషుభిః క్రుద్ధో నను వీర్యమకారణమ్ 25
అధర్మ భయ భీతశ్చ పరలోకస్య చాఽనఘ
తేన లక్ష్మణ నాఽద్యాహమాత్మాన మభిషేచయే 26
ఏతదన్యచ్చ కరుణం విలప్య విజనే వనే
అశ్రుపూర్ణ ముఖో రామో నిశి తూష్ణీ ముపావిశత్ 27
విలప్యోపరతం రామం గతాఽర్చిష మివానలమ్
సముద్ర మివ నిర్వేగ మాశ్వాసయత లక్ష్మణః 28
ధ్రువ మఽద్య పురీ రాజన్న యోధ్యా యుధినాం వర
నిష్ప్రభా త్వయి నిష్క్రాన్తే గత చన్ద్రేవ శర్వరీ 29
నైత దౌపయికం హ్యాఽఽర్య యదిదం పరితప్యసే
విషాదయసి సీతాం చ మాం చైవ పురుషర్షభ 30
న చ సీతా త్వయా హీనా న చాఽహ మపి రాఘవ
ముహూర్తమపి జీవావో జలాన్ మత్స్యావివోద్ధృతౌ 31
న హి తాతం న శత్రుఘ్నం న సుమిత్రాం పరంతప

ద్రష్టుమిచ్ఛేయమద్యాఽహం స్వర్గం వాపి త్వయా వినా 32
తత స్తత్ర సుఖాసీనౌ నాఽతిదూరే నిరీక్ష్యతాం
న్యగ్రోధే సుకృతాం శయ్యాం భేజా తే ధర్మవత్సలౌ 33
స లక్ష్మణ స్యోత్తమ పుష్కలం వచో
నిశమ్య చైవం వనవాస మాదరాత్
సమాః సమస్తా విదధే పరంతపః
ప్రపద్య ధర్మం సుచిరాయ రాఘవః 34
తతస్తు తస్మిన్ విజనే వనే తదా
మహాబలౌ రాఘవవంశ వర్ధనౌ
న తౌ భయం సంభ్రమమభ్యుపేయతుః
యథైవ సింహౌ గిరిసాను గోచరౌ 35

చతుఃపంచాశ స్సర్గః – భారద్వాజాశ్రమాభిగమనం

తే తు తస్మిన్ మహావృక్షే ఉషిత్వా రజనీం శివామ్
విమలేఽభ్యుదితే సూర్యే తస్మాద్దేశాత్ ప్రతస్థిరే 1
యత్ర భాగీరథీ గఙ్గాం యమునాఽభివర్తతే
జగ్ము స్తం దేశ ముద్దిశ్య విగాహ్య సుమహద్వనమ్ 2
తే భూమి భాగాన్ వివిధాన్ దేశాంశ్చాపి మనో రమాన్
అదృష్ట పూర్వాన్ పశ్యన్త స్తత్ర తత్ర యశస్వినః 3
యథా క్షేమేణ సంపశ్యంన్ పుష్పితాన్ వివిధాన్ ద్రుమాన్
నివృత్త మాత్రే దివసే రామః సౌమిత్రి మబ్రవీత్ 4
ప్రయాగ మభితః పశ్య సౌమిత్రే ధూమ మున్నతమ్
అగ్నే ర్భగవతః కేతుం మన్యే సన్నిహితో మునిః 5
నూనం ప్రాప్తాః స్మ సంగేదం గఙ్గా యమునయోర్వయమ్
తథా హి శ్రూయతే శబ్దో వారిణో వారి ఘర్షజః 6
దారూణి పరిభిన్నాని వనజైరుపజీవిభిః
భరద్వాజాశ్రమేచైతే దృశ్యన్తే వివిధా ద్రుమాః 7
ధన్వినౌ తౌ సుఖం గత్వా లమ్బమానే దివాకరే
గఙ్గా యమునయోః సంధౌ ప్రాపతుర్నిలయం మునేః 8
రామస్త్వాశ్రమ మాసాద్య త్రాసయన్ మృగ పక్షిణః
గత్వా ముహూర్త మధ్వానం భరద్వాజ ముపాగమత్ 9

తతస్త్వాశ్రమ మాసాద్య మునేర్దర్శన కాంక్షిణౌ
సీతయాఽనుగతౌ వీరౌ దూరాదేవాఽవతస్థతుః 10
స ప్రవిశ్య మహాత్మానమ్ ఋషిం శిష్యగణై ర్వృతం
సంశ్రిత వ్రత మేకాఽగ్రం తపసా లబ్ధ చక్షుషం 11
హుతాఽగ్నిహోత్రం దృష్ట్వైవ మహాభాగం కృతాఞ్జలిః
రామః సౌమిత్రిణా సార్ధం సీతయా చాఽభ్యవాదయత్ 12
న్యవేదయత చాత్మానం తస్మై లక్ష్మణ పూర్వజః
పుత్రౌ దశరథ స్యావాం భగవన్ రామ లక్ష్మణౌ 13
భార్యా మమేయం వైదేహీ కల్యాణీ జనకాత్మజా
మాం చాఽనుయాతా విజనం తపోవనమఽనిన్దితా 14
పిత్రా ప్రవ్రాజ్యమానం మాం సౌమిత్రిరఽనుజః ప్రియః
అయమఽన్వగమ ద్భ్రాతా వనమేవ దృఢవ్రతః 15
పిత్రా నియుక్తా భగవన్ ప్రవేక్ష్యామ స్తపోవనమ్
ధర్మ మేవ చరిష్యామః పత్ర మూల ఫలాఽశనాః 16
తస్య తద్వచనం శృత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః
ఉపానయత ధర్మాత్మా గా మఽర్ఘ్య ముదకం తతః 17
నానావిధానఽన్న రసాన్ వన్య మూల ఫలాశ్రయాన్
తేభ్యో దదౌ తప్త తపా వాసం చైవాఽన్వకల్పయత్ 18
మృగ పక్షిభిరాసీనో మునిభిశ్చ సమంతతః
రామమాగత మభ్యర్చ్య స్వాగతేనాహ తం మునిః 19
ప్రతిగృహ్య చ తామఽర్చా ముపవిష్టం స రాఘవమ్
భరద్వాజోఽబ్రవీ ద్వాక్యం ధర్మ యుక్త మిదం తదా 20
చిరస్య ఖలు కాకుత్స్థ పశ్యామి త్వా మిహాగతమ్
శృతం తవ మయా చేదం వివాసనమఽకారణమ్ 21
అవకాశో వివిక్తోఽయం మహా నద్యోః సమాగమే
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ వసత్విహ భవాన్ సుఖమ్ 22
ఏవముక్తః స వచనం భరద్వాజేన రాఘవః
ప్రత్యువాచ శుభం వాక్యం రామః సర్వ హితే రతః 23
భగవన్నిత ఆసన్నః పౌర జానపదో జనః
సుదర్శ మిహ మాం ప్రేక్ష్య మన్యేఽహ మిమమాశ్రమం 24

ఆగమిష్యతి వైదేహీం మాం చాపి ప్రేక్షకో జనః
అనేన కారణేనాఽహ మిహ వాసం న రోచయే 25
ఏకాన్తే పశ్య భగవన్నాశ్రమ స్థాన ముత్తమమ్
రమతే యత్ర వైదేహీ సుఖార్హా జనకాత్మజా 26
ఏతచ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరద్వాజో మహాముని:
రాఘవస్య తతో వాక్య మర్థ గ్రాహక మబ్రవీత్ 27
దశ క్రోశ ఇత స్తాత గిరిర్యఽస్మి న్నివత్స్యసి
మహర్షి సేవితః పుణ్యః సర్వతః శుభ దర్శనః 28
గోలాఙ్గూలానుచరితో వానరర్ష నిషేవితః
చిత్రకూట ఇతి ఖ్యాతో గన్ధమాదన సన్నిభః 29
యావతా చిత్రకూటస్య నరః శృంగాణ్యఽవేక్షతే
కల్యాణాని సమాధత్తే న పాపే కురుతే మనః 30
ఋషయ స్తత్ర బహవో విహృత్య శరదాం శతమ్
తపసా దివ మారూఢాః కపాల శిరసా సహ 31
ప్రవివిక్తమహం మన్యే తం వాసం భవతః సుఖమ్
ఇహ వా వనవాసాయ వస రామ మయా సహ 32
స రామం సర్వకామై స్తం భరద్వాజః ప్రియాఽతిథిమ్
సభార్యం సహ చ భ్రాత్రా ప్రతిజగ్రాహ ధర్మవిత్ 33
తస్య ప్రయాగే రామస్య తం మహర్షి ముపేయుషః
ప్రపన్నా రజనీ పుణ్యా చిత్రాః కథయతః కథాః 34
సీతా తృతీయః కాకుస్థః పరిశ్రాంతః సుఖోచితః
భారద్వాజాశ్రమే రమ్యే తాం రాత్రిమవసత్ సుఖం 35
ప్రభాతాయాం తు శర్వర్యాం భరద్వాజ ముపాగమత్
ఉవాచ నరశార్దూలో మునిం జ్వలిత తేజసం 36
శర్వరీం భగవన్న ఽద్య సత్యశీల తవాశ్రమే
ఉషితాః స్మ సుఖం గంతుమఽనుజానాతు నో భవాన్ 37
రాత్ర్యాం తు తస్యాం వ్యుష్టాయాం భరద్వాజోఽబ్రవీదిదమ్

మధు మూల ఫలోపేతం చిత్రకూటం వ్రజేతి హ 38
వాస మౌపయికం మన్యే తవ రామ మహాబల
నానా నగగణో పేతః కిన్నరోరగ సేవితః 39
మయూర నాదాభిరుతో గజరాజ నిషేవితః
గమ్యతాం భవతా శైలశ్చిత్రకూటః స విశ్రుతః 40
పుణ్యశ్చ రమణీయశ్చ బహుమూల ఫలాయుతః
తత్ర కుఞ్జర యూథాని మృగ యూథానిచాభితః 41
విచరన్తి వనాన్తేఽస్మిన్ తాని ద్రక్ష్యసి రాఘవ
సరిత్ ప్రస్రవణ ప్రస్థాన్ దరీ కందర నిర్ఝరాన్ 42
చరతః సీతయా సార్ధం నందిష్యతి మన స్తవ||
ప్రహృష్ట కోయష్టిక కోకిల స్వనైః
వినాదితం తం వసుధాధరం శివమ్
మృగైశ్చ మత్తై ర్బహుభిశ్చ కుఞ్జరైః
సురమ్య మాసాద్య సమావసాశ్రమం 43

పంచపంచాశ స్సర్గః – యమునా తరణం

ఉషిత్వా రజనీ తత్ర రాజపుత్రావరిందమౌ
మహర్షి మభివాద్యాఽథ జగ్మతు స్తం గిరిం ప్రతి 1
తేషాం స్వస్త్యయనం చైవ మహర్షిః స చకార హ
ప్రస్థితాంశ్చైవ తాన్ ప్రేక్ష్య పితా పుత్రానివాఽన్వగాత్ 2
తతః ప్రచక్రమే వక్తుం వచనం స మహామునిః
భరద్వాజో మహాతేజా రామం సత్యపరాక్రమం 3
గంగా యమునయోః సంధి మాసాద్య మనుజర్షభౌ
కాళిందీ మనుగచ్ఛేతాం నదీ పశ్చాన్ ముఖాశ్రితాం 4
అథాఽసాద్య తు కాళిందీ శీఘ్ర స్రోతస మాపగామ్
తస్యా స్తీర్థం ప్రచరితం పురాణం ప్రేక్ష్య రాఘవౌ 5
తత్ర యూయం ప్లవం కృత్వా తరతాఽంశుమతీ నదీమ్
తతో న్యగ్రోధ మాసాద్య మహాన్తం హరిత చ్ఛదమ్ 6
పరీతం బహుభి ర్వృక్షైః శ్యామం సిద్ధోపసేవితమ్
తస్మై సీతాఽంజలిం కృత్వా ప్రయుంజీతాశిషః శివాః 7
సమాసాద్య తు తం వృక్షం వసేద్వాఽతిక్రమేత వా

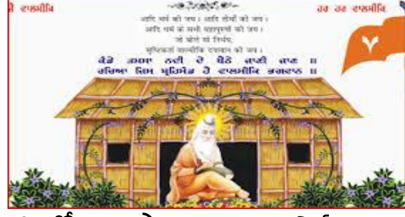
క్రోశ మాత్రం తతో గత్వా నీలం ద్రక్ష్యథ కాననమ్ 8
సల్లకీ బదరీ మిశ్రం రామ వంశైశ్చ యామునైః
స పన్థా శ్చిత్రకూటస్య గతః సుబహుశో మయా 9
రమ్యో మార్దవ యుక్తశ్చ దావైశ్చైవ వివర్జితః
ఇతి పన్థాన మాదిశ్య మహర్షిః సంన్యవర్తత 10
అభివాద్య తథే త్యుక్త్వా రామేణ వినివర్తితః
ఉపావృత్తే మునౌ తస్మిన్ రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్ 11
కృత పుణ్యాః స్మ సౌమిత్రే ముని ర్య న్నో ఽనుకమ్పతే
ఇతి తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ మన్త్రయిత్వా మనస్వినౌ 12
సీతా మేవాఽగ్రతః కృత్వా కాళిందీం జగ్మతుర్నదీమ్
అథాసాద్యాయ తు కాళిందీం శీఘ్ర స్రోతో వహాం నదీం 13
చిన్తా మాపేదిరే సద్యో నదీ జల తితీర్షవః
తౌ కాష్ఠ సంఘాట మతో చక్రతుస్తు మహాప్లవమ్ 14
శుష్కై ర్వంశైః సమాస్తీర్ణ ముశీరైశ్చ సమావృతం
తతో వేతస శాఖాశ్చ జంబూ శాఖాశ్చ వీర్యవాన్ 15
చకార లక్ష్మణః ఛిత్త్వా సీతాయాః సుఖమానసం
తత్ర శ్రియ మివాఽచిన్త్యాం రామో దాశరథిః ప్రియామ్ 16
ఈషత్ సంలజ్జమానాం తామఽధ్యారోపయత ప్లవమ్
పార్శ్వే తత్ర చ వైదేహ్యా వసనే భూషణాని చ 17
ప్లవే కఠినకాజం చ రామశ్చక్రే సహాయుధైః
ఆరోప్య ప్రథమం సీతాం సంఘాటం పరిగృహ్య చ 18
తతః ప్రతేరతు ర్యుక్తౌ ప్రీతౌ దశరథాత్మజౌ
కాళిందీ మధ్య మాయాతా సీతా త్వేనా మఽవందత 19
స్వస్తి దేవి తరామి త్వా పారయే న్మే పతి ర్వ్రతం
యక్ష్యే త్వాం గో సహస్రేణ సురా ఘట శతేన చ 20
స్వస్తి ప్రత్యాగతే రామే పురీ మిక్ష్వాకు పాలితాం
కాళిందీమఽథ సీతా తు యాచమానా కృతాంజలిః 21
తీర మేవాభిసంప్రాప్తా దక్షిణం వరవర్ణినీ
తతః ప్లవేనాంశుమతీం శీఘ్రగా మూర్మిమాలినీమ్ 22
తీరజై ర్బహుభి ర్వృక్షైః సంతేరు ర్యమునాం నదీమ్

తే తీర్ణాః ప్లవ ముత్సృజ్య ప్రస్థాయ యమునా వనాత్ 23
శ్యామం న్యగ్రోధ మాసేదుః శీతలం హరిత చ్ఛదమ్
న్యగ్రోధం తముపాగమ్య వైదేహీ వాక్య మబ్రవీత్ 24
నమస్తేస్తు మహావృక్ష పారయే న్మే పతి ర్వ్రతం
కౌసల్యాం చైవ పశ్యేయం సుమిత్రాం చ యశస్వినీమ్ 25
ఇతి సీతాఽంజలిం కృత్వా పర్యగచ్ఛద్వనస్పతిమ్
అవలోక్య తతః సీతామాయాచంతీ మనిందితాం 26
దయితాం చ విధేయాం చ రామో లక్ష్మణ మబ్రవీత్
సీతా మాదాయ గచ్ఛత్వ మగ్రతో భరతానుజ 27
పృష్ఠతోఽహం గమిష్యామి సాయుధో ద్విపదాం వర
య ద్యత్ ఫలం ప్రార్థయతే పుష్పం వా జనకాత్మజా 28
త త్తత్ ప్రదద్యా వైదేహ్యా యత్రాఽస్యా రమతే మనః
గచ్ఛతోస్తు తయో ర్మధ్యే బభూవ జనకాత్మజా 29
మతంగయోర్మధ్య గతా శుభా నాగ వధూరివ
ఏకైకం పాదపం గుల్మం లతాం వా పుష్పశాలినీం 30
అదృష్ట పూర్వా పశ్యన్తీ రామం పప్రచ్ఛ సాఽబలా
రమణీయాన్ బహువిధాన్ పాదపాన్ కుసుమోత్కరాన్ 31
సీతా వచన సంరబ్ధ ఆనయామాస లక్ష్మణః
విచిత్ర వాలుక నీలాం హంస సారస నాదితాం 32
రమే జనకరాజస్య సుతా ప్రేక్ష్య తదా నదీం
క్రోశమాత్రం తతో గత్వా భ్రాతరౌ రామ లక్ష్మణౌ 33
బహూన్ మేధ్యాన్ మృగాన్ హత్వా చేరతుర్యమునా వనే||
విహృత్య తే బర్హిణ పూగ నాదితే
శుభే వనే వానర వారణా యుతే
సమం నదీవప్ర ముపేత్య సమ్మతం
నివాస మాజగ్మురదీన దర్శనాః 34

<u>షట్పంచాశ స్సర్గః – చిత్రకూట నివాసః</u>

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామవసుప్త మనన్తరమ్
ప్రబోధయామాస శనై ర్లక్ష్మణం రఘునన్దనః 1
సౌమిత్రే శృణు వన్యానాం వల్గు వ్యాహరతాం స్వనమ్

సంప్రతిష్ఠామహే కాలః ప్రస్థానస్య పరంతప 2
స సుప్తః సమయే భ్రాత్రా లక్ష్మణః ప్రతిబోధితః
జహౌ నిద్రాం చ తన్ద్రీం చ ప్రసక్తం చ పథి శ్రమమ్ 3
తత ఉత్థాయ తే సర్వే స్పృష్ట్వా నద్యాః శివం జలమ్
పన్థానమ్ ఋషిణోద్దిష్టం చిత్రకూటస్య తం యయుః 4
తతః సంప్రస్థితః కాలే రామః సౌమిత్రిణా సహ
సీతాం కమలపత్రాక్షీ మిదం వచన మబ్రవీత్ 5
ఆదీప్తానివ వైదేహి సర్వతః పుష్పితాన్ నగాన్
స్వైః పుష్పైః కింశుకాన్ పశ్య మాలినః శిశిరాత్యయే 6
పశ్య భల్లాతకాన్ బిల్వాన్ వానరై రుపసేవితాన్
ఫల పుష్పై రవనతాన్ నూనం శక్ష్యామ జీవితుమ్ 7
పశ్య ద్రోణ ప్రమాణాని లమ్బమానాని లక్ష్మణ
మధూని మధుకారీభిః సంభృతాని నగే నగే 8
ఏష క్రోశతి నత్యూహ స్తం శిఖీ ప్రతికూజతి
రమణీయే వనోద్దేశే పుష్ప సంస్తర సంకటే 9
మాతంగ యూథాఽనుసృతం పక్షి సంఘాఽనునాదితమ్
చిత్రకూట మిమం పశ్య ప్రవృద్ధ శిఖరం గిరిమ్ 10
సమ భూమితలే రమ్యే ద్రుమై ర్బహుభి రావృతే
పుణ్యే రంస్యామహే తాత చిత్రకూటస్య కాననే 11
తత స్తౌ పాద చారేణ గచ్ఛన్తౌ సహ సీతయా
రమ్య మాసేదతుః శైలం చిత్రకూటం మనోరమమ్ 12
తం తు పర్వత మాసాద్య నానాపక్షిగణా యుతమ్
బహు మూల ఫలం రమ్యం సంపన్నం సరసోదకం 13
మనోజ్ఞోఽయం గిరిః సౌమ్య నానాద్రుమ లతా యుతః
బహు మూల ఫలో రమ్యః స్వాజీవః ప్రతిభాతి మే 14
మునయశ్చ మహాత్మానో వసంత్యస్మిన్ శిలోచ్చయే
అయం వాసో భవేత్ తావదత్ర సౌమ్య రమేమహి 15
ఇతి సీతా చ రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ కృతాంజలిః
అభిగమ్యాశ్రమం సర్వే వాల్మీకి మభివాదయన్ 16
తాన్ మహర్షిః ప్రముదితః పూజయామాస ధర్మవిత్

ఆస్యతా మితి చోవాచ స్వాగతం తు నివేద్య చ 17
తతోஉబ్రవీన్ మహాబాహు ర్లక్ష్మణం లక్ష్మణాగ్రజః
సంనివేద్య యథాన్యాయ మాత్మానం ఋషయే ప్రభుః 18
లక్ష్మణానయ దారూణి దృఢాని చ వరాణి చ
కురుష్వావసథం సౌమ్య వాసే మేஉభిరతం మనః 19
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా సౌమిత్రి ర్వివిధాన్ ద్రుమాన్
ఆజహార తత శ్చక్రే పర్ణశాలా మరిందమః 20
తాం నిష్ఠితాం బద్ధకటాం దృష్ట్వా రామః సుదర్శనాం
శుశ్రూషమాణ మేకాஉగ్ర మిదం వచన మబ్రవీత్ 21
ఐణేయం మాంస మాహృత్య శాలాం యక్ష్యామహే వయమ్
కర్తవ్యం వాస్తు శమనం సౌమిత్రే చిరజీవిభిః 22
మృగం హత్వానయ క్షిప్రం లక్ష్మణేహ శుభేక్షణ
కర్తవ్యః శాస్త్ర దృష్టో హి విధి ధర్మమஉనుస్మర 23
భ్రాతుర్వచన మాజ్ఞాయ లక్ష్మణః పరవీర హా
చకార స యథోక్తం చ తం రామః పున రబ్రవీత్ 24
ఐణేయం శ్రపయస్వైత చ్ఛాలాం యక్ష్యామహే వయం
త్వర సౌమ్య ముహూర్తోஉయం ధ్రువశ్చ దివసోஉప్యయం 25
స లక్ష్మణః కృష్ణమృగం హత్వా మేధ్యం ప్రతాపవాన్
అథ చిక్షేప సౌమిత్రిః సమిద్ధే జాతవేదసి 26
తం తు పక్వం సమాజ్ఞాయ నిష్టప్తం ఛిన్న శోణితమ్
లక్ష్మణః పురుషవ్యాఘ్ర మஉథ రాఘవ మబ్రవీత్ 27
అయం కృష్ణః సమస్తాంగః శృతః కృష్ణమృగో యథా
దేవతాం దేవసంకాశ యజస్వ కుశలో హ్యసి 28
రామః స్నాత్వా తు నియతో గుణవాన్ జప్యకోవిదః
సంగ్రహేణాకరోత్ సర్వాన్ మంత్రాన్ సత్రావసానికాన్ 29
ఇష్ట్వా దేవగణాన్ సర్వాన్ వివేశ సదనమ్ శుచిః

బభూవ చ మనోహ్లాదో రామస్యామిత తేజసః 30
వైశ్యదేవబలిం కృత్వా రౌద్రం వైష్ణవ మేవ చ
వాస్తు సంశమనీయాని మంగళాని ప్రవర్తయన్ 31
జపం చ న్యాయతః కృత్వా స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి
పాప సంశమనం రామ శ్చకార బలిముత్తమమ్ 32
వేదిస్థల విధానాని చైత్యాన్యాయతనాని చ
ఆశ్రమస్యానురూపాణి స్థాపయామాస రాఘవః 33
వన్యైర్మాల్యైః ఫలై ర్మూలైః పక్వై ర్మాంసై ర్యథావిధి
అద్భి ర్జపైశ్చ వేదోక్తై ర్దర్భైశ్చ సమిత్ కుశైః 34
తౌ తర్పయిత్వా భూతాని రాఘవౌ సహ సీతయా
తదా వివిశతుః శాలాం సుశుభాం శుభలక్షణౌ 35
తాం వృక్షపర్ణా చ్ఛదనాం మనోజ్ఞాం
యథా ప్రదేశం సుకృతాం వివాతామ్
వాసాయ సర్వే వివిశుః సమేతాః
సభాం యథా దేవగణాః సుధర్మామ్ 36
అనేక నానామృగ పక్షి సంకులే
విచిత్ర పత్ర స్తబకై ర్ద్రుమై ర్యుతే
వనోత్తమే వ్యాల మృగానునాదితే
తదా విజహ్రుః సుసుఖం జితేన్ద్రియాః 37
సు రమ్య మాసాద్య తు చిత్రకూటం
నదీం చ తాం మాల్యవతీం సుతీర్థామ్
ననన్ద రామో మృగ పక్షి జుష్టాం
జహౌ చ దుఃఖం పుర విప్రవాసాత్ 38

సప్తపంచాశ స్సర్గః – సుమంత్రోపావర్తనం

కథయిత్వా సుదుఃఖార్తః సుమన్త్రేణ చిరం సహ
రామే దక్షిణ కూలస్థే జగామ స్వగృహం గుహః 1
భరద్వాజాభి గమనం ప్రయాగే చ సభాజనం
ఆగిరే ర్గమనం తేషాం తత్ర స్థైరభిలక్షితం 2
అనుజ్ఞాతః సుమన్త్రోఽథ యోజయిత్వా హయోత్తమాన్
అయోధ్యా మేవ నగరీం ప్రయయౌ గాఢ దుర్మనాః 3

స వనాని సుగన్ధీని సరితశ్చ సరాంసి చ
పశ్యన్న ఽతి యయౌ శీఘ్రం గ్రామాణి నగరాణి చ 4
తతః సాయాఽహ్న సమయే తృతీయేఽహని సారథిః
అయోధ్యాం సమనుప్రాప్య నిరానన్దాం దదర్శ హ 5
స శూన్యా మివ నిశ్శబ్దాం దృష్ట్వా పరమ దుర్మనాః
సుమన్త్రః చిన్తయామాస శోకవేగ సమాహతః 6
కచ్చిన్న సగజా సాఽశ్వా సజనా సజనాఽధిపా
రామ సంతాప దుఃఖేన దగ్ధా శోకాఽగ్నినా పురీ 7
ఇతి చిన్తాపరః సూతో వాజిభిః శీఘ్ర పాతిభిః
నగర ద్వార మాసాద్య త్వరితః ప్రవివేశ హ 8
సుమన్త్రమభియాన్తం తం శతశోఽథ సహస్రశః
క్వ రామ ఇతి పృచ్ఛన్తః సూతమభ్యద్రవన్ నరాః 9
తేషాం శశంస గఙ్గాయామఽహమాపృచ్ఛ్య రాఘవమ్
అనుజ్ఞాతో నివృత్తోఽస్మి ధార్మికేణ మహాత్మనా 10
తే తీర్ణా ఇతి విజ్ఞాయ బాష్పపూర్ణ ముఖా జనాః
అహో ధిగితి నిశ్శ్వస్య హా రామేతి చ చుక్రుశుః 11
శుశ్రావ చ వచ స్తేషాం బృందం బృందం చ తిష్ఠతామ్
హతాః స్మ ఖలు యే నేహ పశ్యామ ఇతి రాఘవమ్ 12
దాన యజ్ఞ వివాహేషు సమాజేషు మహత్సు చ
న ద్రక్ష్యామః పునర్జాతు ధార్మికం రామమన్తరా 13
కిం సమర్థం జనస్యాఽస్య కిం ప్రియం కిం సుఖావహమ్
ఇతి రామేణ నగరం పితృవత్ పరిపాలితమ్ 14
వాతాయన గతానాం చ స్త్రీణామన్వన్తరాపణమ్
రామ శోకాభి తప్తానాం శుశ్రావ పరిదేవనమ్ 15
స రాజమార్గ మధ్యేన సుమన్త్రః పిహితాననః
యత్ర రాజా దశరథ స్తదే వోపయయౌ గృహమ్ 16
సోఽవతీర్య రథాచ్ఛీఘ్రం రాజవేశ్మ ప్రవిశ్య చ
కక్ష్యాః సప్తాభిచక్రామ మహాజన సమాకులాః 17
హర్మ్యైర్విమానైః ప్రాసాదైరఽవేక్ష్యాథ సమాగతం
హాహాకార కృతా నార్యో రామాఽదర్శన కర్శితాః 18

ఆయతై ర్విమలై ర్నేత్రై రఽశృవేగ పరిప్లుతైః
అన్యోన్య మభివీక్షంతోఽవ్యక్తమార్తతరా స్త్రియః 19
తతో దశరథ స్త్రీణాం ప్రాసాదేభ్య స్తత స్తతః
రామ శోకాభి తప్తానాం మన్దం శుశ్రావ జల్పితమ్ 20
సహ రామేణ నిర్యాతో వినా రామ మిహాగతః
సూతః కిం నామ కౌసల్యాం శోచన్తీం ప్రతివక్ష్యతి 21
యథా చ మన్యే దుర్జీవ మేవం న సుకరం ధ్రువమ్
ఆచ్ఛిద్య పుత్రే నిర్యాతే కౌసల్యా యత్ర జీవతి 22
సత్యరూపం తు తద్వాక్యం రాజ్ఞః స్త్రీణాం నిశామయన్
ప్రదీప్త మివ శోకేన వివేశ సహసా గృహమ్ 23
స ప్రవిశ్యాఽష్టమీం కక్ష్యాం రాజానం దీన మాతురమ్
పుత్ర శోక పరిద్యూన మపశ్యత్ పాణ్డరే గృహే 24
అభిగమ్య త మాసీనం నరేన్ద్ర మభివాద్య చ
సుమన్త్రో రామ వచనం యథోక్తం ప్రత్యవేదయత్ 25
స తూష్ణీ మేవ తచ్ఛ్రుత్వా రాజా విభ్రాన్త చేతనః
మూర్ఛితో న్యపతత్ భూమౌ రామ శోకాభిపీడితః 26
తతోఽన్తఃపుర మావిద్ధం మూర్ఛితే పృథివీపతౌ
ఉచ్ఛ్రిత్య బాహూ చుక్రోశ నృపతౌ పతితే క్షితౌ 27
సుమిత్రయా తు సహితా కౌసల్యా పతితం పతిమ్
ఉత్థాపయామాస తదా వచనం చేద మబ్రవీత్ 28
ఇమం తస్య మహాభాగ దూతం దుష్కర కారిణః
వనవాసాదనుప్రాప్తం కస్మా న్న ప్రతిభాషసే 29
అద్యేమమనయం కృత్వా వ్యపత్రపసి రాఘవ
ఉత్తిష్ఠ సుకృతం తేఽస్తు శోకే న స్యాత్ సహాయతా 30
దేవ యస్యా భయా ద్రామం నాఽనుపృచ్ఛసి సారథిమ్
నేహ తిష్ఠతి కైకేయీ విస్రబ్ధం ప్రతిభాష్యతామ్ 31
సా తథోక్త్వా మహారాజం కౌసల్యా శోకలాలసా
ధరణ్యాం నిపపాతాశు బాష్ప విప్లుత భాషిణీ 32
విలపతీం తదా దృష్ట్వా కౌసల్యాం పతితాం భువి
పతిం చాఽవేక్ష్య తాః సర్వాః సమంతాద్రురుదుః స్త్రియః 33

తత స్త మన్తఃపుర నాదముత్థితం
సమీక్ష్య వృద్ధా స్తరుణాశ్చ మానవాః
స్త్రియశ్చ సర్వా రురుదుః సమన్తతః
పురం తదాసీత్ పునరేవ సంకులమ్ 34

అష్టపంచాశ స్సర్గః – రామసందేశాఖ్యానం

ప్రత్యాశ్వస్తో యదా రాజా మోహాత్ ప్రత్యాగత స్మృతిః
అథాజుహావ తం సూతం రామ వృత్తాన్త కారణాత్ 1
అథ సూతో మహారాజం కృతాంజలిరుపస్థితః
రామ మేవాఽనుశోచంతం దుఃఖ శోక సమన్వితం 2
వృద్ధం పరమ సంతప్తం నవ గ్రహమివ ద్విపమ్
వినిశ్శ్వసన్తం ధ్యాయన్త మఽస్వస్థ మివ కుఞ్జరమ్ 3
రాజా తు రజసా సూతం ధ్వస్తాఽఙ్గం సముపస్థితమ్
అశ్రుపూర్ణ ముఖం దీన మువాచ పరమార్తవత్ 4
క్వను వత్స్యతి ధర్మాత్మా వృక్షమూల ముపాశ్రితః
సోఽత్యన్త సుఖితః సూత కిమఽశిష్యతి రాఘవః 5
దుఃఖస్యాఽనుచితో దుఃఖం సుమంత్ర శయనోచితః
భూమిపాలాత్మజో భూమౌ శేతే కథ మనాథవత్ 6
యం యాన్త మఽనుయాన్తి స్మ పదాతి రథ కుంజరాః
స వత్స్యతి కథం రామో విజనం వనమాశ్రితః 7
వ్యాలై ర్మృగై రాచరితం కృష్ణసర్ప నిషేవితమ్
కథం కుమారౌ వైదేహ్యా సార్ధం వన ముపస్థితౌ 8
సుకుమార్యా తపస్విన్యా సుమన్త్ర సహ సీతయా
రాజపుత్రౌ కథం పాదైరఽవరుహ్య రథాత్ గతౌ 9
సిద్ధార్థః ఖలు సూత త్వం యేన దృష్టౌ మమాత్మజౌ
వనాఽన్తం ప్రవిశన్తౌ తావశ్వినావివ మన్దరమ్ 10
కి మువాచ వచో రామః కి మువాచ చ లక్ష్మణః
సుమన్త్ర వన మాసాద్య కి మువాచ చ మైథిలీ 11
ఆసితం శయితం భుక్తం సూత రామస్య కీర్తయ
జీవిష్యా మ్యహ మేతేన యయాతి రివ సాధుషు 12
ఇతి సూతో నరేన్ద్రేణ చోదితః సజ్జమానయా

ఉవాచ వాచా రాజానం సబాష్ప పరిరబ్ధయా 13
అబ్రవీన్ మాం మహారాజ ధర్మమేవానుపాలయన్
అఞ్జలి రాఘవః కృత్వా శిరసాభిప్రణమ్య చ 14
సూత మద్వచనా త్తస్య తాతస్య విదితాత్మనః
శిరసా వన్దనీయస్య వన్ద్యౌ పాదౌ పునః పునః 15
సర్వమన్తఃపురం వాచ్యం సూత మద్వచనాత్త్వయా
ఆరోగ్య మవిశేషేణ యథార్హ మభివాదనమ్ 16
మాతా చ మమ కౌసల్యా కుశలం చాభివాదనమ్
అప్రమాదం చ వక్తవ్యా బ్రూయాశ్చైనా మిదంవచః 17
ధర్మ నిత్యా యథాకాల మగ్న్యగారపరా భవ
దేవి దేవస్య పాదౌ చ దేవవత్ పరిపాలయ 18
అభిమానం చ మానం చ త్యక్త్వా వర్తస్వ మాతృషు
అనురాజానమార్యా చ కైకేయీ మంబ కారయ 19
కుమారే భరతే వృత్తిర్వర్తితవ్యా చ రాజవత్
అర్థ జ్యేష్ఠా హి రాజానో రాజధర్మ మనుస్మర 20
భరతః కుశలం వాచ్యో వాచ్యో మద్వచనేన చ
సర్వా స్వేవ యథా న్యాయం వృత్తి వర్తస్వ మాతృషు 21
వక్తవ్యశ్చ మహాబాహు రిక్ష్వాకు కులనన్దనః
పితరం యౌవరాజ్యస్థో రాజ్యస్థమనుపాలయ 22
అతిక్రాన్త వయా రాజా మా స్మైనం వ్యపరోరుధః
కుమార రాజ్యే జీవ త్వం తస్యైవాజ్ఞా ప్రవర్తనాత్ 23
అబ్రవీ చ్చాపి మాం భూయో భృశ మశ్రూణి వర్తయన్
మాతేవ మమ మాతా తే ద్రష్టవ్యా పుత్రగర్ధినీ 24
ఇత్యే వం మాం మహారాజ బ్రువ న్నేవ మహాయశాః
రామో రాజీవ తామ్రాక్షో భృశ మశ్రూణ్యవర్తయత్ 25
లక్ష్మణస్తు సుసంక్రుద్ధో నిశ్వసన్ వాక్య మబ్రవీత్
కేనాఽయ మపరాధేన రాజపుత్రో వివాసితః 26
రాజ్ఞా తు ఖలు కైకేయ్యా లఘుత్వాశ్రిత్య శాసనం
కృతం కార్యమఽకార్యం వా వయం యేనాభిపీడితాః 27
యది ప్రవ్రాజితో రామో లోభ కారణ కారితమ్

వరదాన నిమిత్తం వా సర్వథా దుష్కృతం కృతమ్ 28
ఇదం తావ ద్యథాకామ మీశ్వరస్య కృతే కృతం
రామస్య తు పరిత్యాగే న హేతు ముపలక్షయే 29
అసమీక్ష్య సమారబ్ధం విరుద్ధం బుద్ధి లాఘవాత్
జనయిష్యతి సంక్రోశం రాఘవస్య వివాసనమ్ 30
అహం తావన్ మహారాజే పితృత్వం నోపలక్షయే
భ్రాతా భర్తా చ బన్ధుశ్చ పితా చ మమ రాఘవః 31
సర్వలోక ప్రియం త్యక్త్వా సర్వలోక హితే రతమ్
సర్వలోకోఽనురజ్యేత కథంచానేన కర్మణా 32
సర్వప్రజాభిరామం హి రామం ప్రవ్రాజ్య ధార్మికం
సర్వలోకం విరుధ్యేమం కథం రాజా భవిష్యసి 33
జానకీ తు మహారాజ నిశ్వసన్తీ తపస్వినీ
భూతోపహత చిత్తేవ విష్ఠితా విస్మితా స్థితా 34
అదృష్ట పూర్వ వ్యసనా రాజపుత్రీ యశస్వినీ
తేన దుఃఖేన రుదతీ నైవ మాం కించి దబ్రవీత్ 35
ఉద్వీక్షమాణా భర్తారం ముఖేన పరిశుష్యతా
ముమోచ సహసా బాష్పం మాం ప్రయాన్త ముదీక్ష్య సా 36
తథైవ రామోఽశ్రుముఖః కృతాఞ్జలిః
స్థితోఽభవ ల్లక్ష్మణ బాహుపాలితః
తథైవ సీతా రుదతీ తపస్వినీ
నిరీక్షతే రాజరథం తథైవ మామ్ 37

ఏకోనషష్టితమ స్సర్గః – దశరథ విలాపః

ఇతి బ్రువంతం తం సూతం సుమంత్రం మంత్రి సత్తమం
బ్రూహి శేషం పునరితి రాజా వచన మబ్రవీత్ 1
తస్య తద్వచనం శృత్వా సుమంత్రో బాష్ప విక్లబః
కథయామాస భూయోపి రామ సందేశ విస్తరం 2
జటాః కృత్వా మహారాజ చీరవల్కల ధారిణౌ
గంగాముత్తీర్య తౌ వీరౌ ప్రయాగాభిముఖౌ గతౌ 3
అగ్రతో లక్ష్మణో యాతి పాలయన్ రఘునందనం
అనంతరం చ సీతాఽథ రాఘవో రఘునందనః 4

తాం స్తథా గచ్ఛతో దృష్ట్వా నివృత్తోఽస్మ్యవశ స్తదా
మమత్వఽశ్వా నివృత్తస్య న ప్రావర్తన్త వర్త్మని 5
ఉష్ణమఽశ్ర ప్రముంచంతో రామే సంప్రస్థితే వనమ్
ఉభాభ్యాం రాజపుత్రాభ్యామథ కృత్వాఽహమఞ్జలిమ్ 6
ప్రస్థితో రథమాస్థాయ తద్దుఃఖమపి ధారయన్
గుహేన సార్ధం తత్రైవ స్థితోఽస్మి దివసాన్ బహూన్ 7
ఆశయా యది మాం రామః పునః శబ్దాపయేదితి
విషయే తే మహారాజ రామ వ్యసన కర్శితాః 8
అపి వృక్షాః పరిమ్లానాః స పుష్పాఙ్కుర కోరకాః
ఉపతప్తోదకా నద్యః పల్వలాని సరాంసి చ 9
పరిశుష్క పలాశాని వనాన్యుప వనాని చ
న చ సర్పన్తి సత్త్వాని వ్యాలా న ప్రసరన్తి చ 10
రామ శోకాభిభూతం తన్నిష్కూజమభవ ద్వనమ్
లీన పుష్కర పత్రాశ్చ నద్యశ్చ కలుషోదకాః 11
సంతప్త పద్మాః పద్మిన్యో లీన మీన విహంగమాః
జలజాని చ పుష్పాణి మాల్యాని స్థలజాని చ 12
నాఽద్యభాన్త్యల్ప గన్ధీని ఫలాని చ యథా పురమ్
అత్రోద్యానాని శూన్యాని ప్రలీన విహగాని చ 13
నచాఽభిరామా నాఽఽరామాన్ పశ్యామి మనుజర్షభ
ప్రవిశన్తమయోధ్యాం మాం న కశ్చి దభినన్దతి 14
నరా రామ మఽపశ్యన్తో నిశ్వసన్తి ముహుర్ముహుః
దేవ రాజరథం దృష్ట్వా వినా రామమిహాగతం 15
దుఃఖాదఽశ్రుముఖః సర్వో రాజమార్గ గతో జనః
హర్మ్యై ర్విమానైః ప్రాసాదై రవేక్ష్య రథమాగతమ్ 16
హాహాకార కృతా నార్యో రామాఽదర్శన కర్శితాః
ఆయతై ర్విమలై ర్నేత్రై రఽశ్రువేగ పరిప్లుతైః 17
అన్యోన్య మభివీక్షన్తేఽవ్యక్త మార్తతరాః స్త్రియః
నామిత్రాణాం న మిత్రాణా ముదాసీన జనస్య చ 18
అహమార్తతయా కించి ద్విశేష ముపలక్షయే
అప్రహృష్ట మనుష్యా చ దీన నాగ తురంగమా 19

ఆర్త స్వర పరిమ్లానా వినిశ్శ్వసిత నిస్స్వనా
నిరానన్దా మహారాజ రామ ప్రవ్రాజనాతురా 20
కౌసల్యా పుత్ర హీనేవ అయోధ్యా ప్రతిభాతి మా
సూతస్య వచనం శృత్వా వాచా పరమ దీనయా 21
బాష్పోపహతయా వాచా తం సూత మిద మబ్రవీత్
కైకేయ్యా హి నియుక్తేన పాపాభిజన భావయా 22
న మయా మన్త్ర కుశలై ర్వృద్ధైః సహ సమర్థితమ్
న సుహృద్భి ర్న చామాత్యైః మన్త్రయిత్వా న నైగమైః 23
మయాఽయమర్థః సంమోహాత్ స్త్రీ హేతోః సహసా కృతః
భవిత వ్యతయా నూన మిదం వా వ్యసనం మహత్ 24
కులస్యాఽస్య వినాశాయ ప్రాప్తం సూత యదృచ్ఛయా
సూత యద్యఽస్తి తే కించిన్మయా తు సుకృతం కృతమ్ 25
త్వం ప్రాపయాశు మాం రామం ప్రాణాః సంత్వరయన్తి మాం
యద్యద్యాపి మమైవాజ్ఞా నివర్తయతు రాఘవమ్ 26
న శక్ష్యామి వినా రామం ముహూర్త మపి జీవితుమ్
అథవాపి మహాబాహు ర్గతో దూరం భవిష్యతి 27
మా మేవ రథ మారోప్య శీఘ్రం రామాయ దర్శయ
వృత్త దంష్ట్రో మహేష్వాసః క్వాఽసౌ లక్ష్మణపూర్వజః 28
యది జీవామి సాధ్వేనం పశ్యేయం సీతయా సహ
లోహితాఽక్షం మహాబాహుమాముక్త మణి కుణ్డలమ్ 29
రామం యది న పశ్యేయం గమిష్యామి యమక్షయమ్
అతో ను కిం దుఃఖతరం యోఽహమిక్ష్వాకు నన్దనమ్ 30
ఇమామవస్థా మాపన్నో నేహ పశ్యామి రాఘవమ్
హా రామ రామానుజ హా హా వైదేహి తపస్విని 31
న మాం జానీత దుఃఖేన మ్రియమాణ మనాథవత్
స తేన రాజా దుఃఖేన భృశ మర్పిత చేతనః 32
అవగాఢః సుదుష్పారం శోక సాగర మబ్రవీత్
రామ శోక మహావేగః సీతా విరహ పారగః 33
శ్వసితోర్మి మహావర్తో బాష్ప ఫేన జలావిలః
బాహు విక్షేప మీనౌఘో విక్రందిత మహాస్వనః 34

ప్రకీర్ణ కేశ శైవాలః కైకేయీ బడబాముఖః
మమాఽశ్రువేగ ప్రభవః కుబ్జా వాక్య మహాగ్రహః 35
వరవేలో నృశంసాయా రామ ప్రవ్రాజనా యతః
యస్మిన్ బత నిమగ్నోఽహం కౌసల్యే రాఘవం వినా 36
దుస్తరో జీవతా దేవి మయాఽయం శోకసాగరః||
అశోభనం యోఽహ మిహాద్య రాఘవం
దిదృక్షమాణో న లభే సలక్ష్మణమ్
ఇతీవ రాజా విలపన్ మహాయశాః
పపాత తూర్ణం శయనే స మూర్ఛితః 37
ఇతి విలపతి పార్థివే ప్రణష్టే
కరుణతరం ద్విగుణం చ రామ హేతోః
వచనమనునిశమ్య తస్య దేవీ
భయ మగమత్ పునరేవ రామ మాతా 38

షష్టితమ స్సర్గః – కౌసల్యా సమాశ్వాసనం

తతో భూతోపసృష్టేవ వేపమానా పునః పునః
ధరణ్యాం గత సత్త్వేవ కౌసల్యా సూత మబ్రవీత్ 1
నయ మాం యత్ర కాకుత్స్థః సీతా యత్ర చ లక్ష్మణః
తాన్ వినా క్షణమప్యత్ర జీవితుం నోత్సహే హ్యహమ్ 2
నివర్తయ రథం శీఘ్రం దణ్డకాన్ నయ మామపి
అథ తాన్నాఽనుగచ్ఛామి గమిష్యామి యమక్షయమ్ 3
బాష్ప వేగోపహతయా స వాచా సజ్జమానయా
ఇద మాశ్వాసయన్ దేవీం సూతః ప్రాఞ్జలి రబ్రవీత్ 4
త్యజ శోకం చ మోహం చ సంభ్రమం దుఃఖజం తథా
వ్యవధూయ చ సంతాపం వనే వత్స్యతి రాఘవః 5
లక్ష్మణశ్చాపి రామస్య పాదౌ పరిచరన్ వనే
ఆరాధయతి ధర్మజ్ఞః పరలోకం జితేన్ద్రియః 6
విజనేపి వనే సీతా వాసం ప్రాప్య గృహే ష్వివ
విస్రమ్భం లభతేఽభీతా రామే సన్న్యస్త మానసా 7
నాఽస్యా దైన్యం కృతం కించిత్ సుసూక్ష్మమపి లక్ష్యతే
ఉచితేవ ప్రవాసానాం వైదేహీ ప్రతిభాతి మే 8

నగరోపవనం గత్వా యథా స్మ రమతే పురా
తథైవ రమతే సీతా నిర్జనేషు వనేష్వపి 9
బాలేవ రమతే సీతా బాలచన్ద్ర నిభాననా
రామా రామేహ్యధీనాత్మా విజనేపి వనే సతీ 10
తద్గతం హృదయం హ్యస్యా స్తదధీనం చ జీవితమ్
అయోధ్యాపి భవేత్ తస్యా రామ హీనా తథా వనమ్ 11
పథి పృచ్ఛతి వైదేహీ గ్రామాంశ్చ నగరాణి చ
గతిం దృష్ట్వా నదీనాం చ పాదపాన్ వివిధానపి 12
రామం వా లక్ష్మణం వాపి పృష్ట్వా జానాతి జానకీ
అయోధ్యా క్రోశ మాత్రే తు విహార మివ సంశ్రితా 13
ఇద మేవ స్మరామ్యఽస్యాః సహసై వోపజల్పితం
కైకేయీ సంశ్రితం వాక్యం నేదానీం ప్రతిభాతి మామ్ 14
ధ్వంసయిత్వా తు తద్వాక్యం ప్రమాదా త్పర్యుపస్థితం
హ్లాదనం వచనం సూతో మధుర మబ్రవీత్ 15
అధ్వనా వాత వేగేన సంభ్రమేణాతపేన చ
న విగచ్ఛతి వైదేహ్యా శ్చన్ద్రాంశు సదృశీ ప్రభా 16
సదృశం శతపత్రస్య పూర్ణచన్ద్రోపమ ప్రభమ్
వదనం త ద్వదాన్యాయా వైదేహ్యా న వికమ్పతే 17
అలక్త రస రక్తాభావఽలక్త రస వర్జితౌ
అద్యాపి చరణౌ తస్యాః పద్మకోశ సమప్రభౌ 18
నూపురోద్ఘుష్ట హేలేవ ఖేలం గచ్ఛతి భామినీ
ఇదానీ మపి వైదేహీ తద్రాగా న్న్యస్త భూషణా 19
గజం వా వీక్ష్య సింహం వా వ్యాఘ్రం వా వనమాశ్రితా
నాహారయతి సంత్రాసం బాహూ రామస్య సంశ్రితా 20
న శోచ్యా స్తేన చాత్మానః శోచ్యో నాపి జనాధిపః
ఇదం హి చరితం లోకే ప్రతిష్ఠాస్యతి శాశ్వతమ్ 21
విధూయ శోకం పరిహృష్ట మానసా
మహర్షి యాతే పథి సువ్యవస్థితాః
వనే రతా వన్య ఫలాఽశనాః పితుః
శుభాం ప్రతిజ్ఞాం పరిపాలయన్తి తే 22

తథాపి సూతేన సుయుక్త వాదినా
నివార్యమాణా సుత శోక కర్శితా
న చైవ దేవీ విరరామ కూజితాత్
ప్రియేతి పుత్రేతి చ రాఘవేతి చ 23

ఏకషష్టితమ స్సర్గః -- కౌసల్యోపాలంభః

వనం గతే ధర్మరతే రామే రమయతాం వరే
కౌసల్యా రుదతీ స్వాఽర్తా భర్తార మిద మబ్రవీత్ 1
యద్యపి త్రిషు లోకేషు ప్రథితం తే మహద్యశః
సానుక్రోశో వదాన్యశ్చ ప్రియ వాదీ చ రాఘవః 2
కథం నరవర శ్రేష్ఠ పుత్రౌ తౌ సహ సీతయా
దుఃఖితౌ సుఖ సంవృద్ధౌ వనే దుఃఖం సహిష్యతః 3
సా నూనం తరుణీ శ్యామా సుకుమారీ సుఖోచితా
కథ ముష్ణం చ శీతం చ మైథిలీ ప్రసహిష్యతే 4
భుక్త్వాఽశనం విశాలాక్షీ సూప దంశాన్వితం శుభమ్
వన్యం నైవారమాహారం కథం సీతోపభోక్ష్యతే 5
గీత వాదిత్ర నిర్ఘోషం శ్రుత్వా శుభమనిన్దితా
కథం క్రవ్యాద సింహానాం శబ్దం శ్రోష్యత్యశోభనమ్ 6
మహేన్ద్ర ధ్వజ సంకాశః క్వ ను శేతే మహాభుజః
భుజం పరిఘ సంకాశ ముపధాయ మహాబలః 7
పద్మవర్ణం సుకేశాన్తం పద్మనిశ్వాస ముత్తమమ్
కదా ద్రక్ష్యామి రామస్య వదనం పుష్కరేక్షణమ్ 8
వజ్రసార మయం నూనం హృదయం మే న సంశయః
అపశ్యన్త్యా న తం య ద్వై ఫలతీదం సహస్రధా 9
యత్త్వయా కరుణం కర్మ వ్యపోహ్య మమ బాంధవాః
నిరస్తాః పరిధావంతి సుఖాఽర్హాః కృపణా వనే 10
యది పఞ్చ దశే వర్షే రాఘవః పునరేష్యతి
జహ్యా ద్రాజ్యం చ కోశం చ భరతే నోపలక్ష్యతే 11
భోజయంతి కిల శ్రాద్ధే కేచిత్ స్వానేవ బాన్ధవాన్
తతః పశ్చాత్ సమీక్షన్తే కృత కార్యా ద్విజర్షభాన్ 12
తత్ర యే గుణవంతశ్చ విద్వాంసశ్చ ద్విజాతయః

న పశ్చా త్తేఽనుమన్యన్తే సుధామపి సురోపమాః 13
బ్రాహ్మణే ష్వపి తృప్తేషు భుక్తశేషం ద్విజర్షభాః
నాఽభ్యుపైతు మఽలం ప్రాజ్ఞాః శృంగచ్ఛేద మివర్షభాః 14
ఏవం కనీయసా భ్రాత్రా భుక్తం రాజ్యం విశాంపతే
భ్రాతా జ్యేష్ఠా వరిష్ఠాశ్చ కిమర్థం నాఽవమంస్యతే 15
నాఽపరేణాహృతం భక్ష్యం వ్యాఘ్రః ఖాదితు మిచ్ఛతి
ఏవ మేవ నరవ్యాఘ్రః పరలీఢం న మంస్యతే 16
హవిరాఽఽజ్యం పురోడాశః కుశా యూపాశ్చ ఖాదిరాః
నైతాని యాతయామాని కుర్వన్తి పునరఽధ్వరే 17
తథా హ్యత్త మిదం రాజ్యం హృతసారాం సురామివ
నాఽభిమన్తు మఽలం రామో నష్టసోమ మివాధ్వరమ్ 18
నైవంవిధ మఽసత్కారం రాఘవో మర్షయిష్యతి
బలవానివ శార్దూలో వాలధేరభిమర్శనమ్ 19
నైతస్య సహితా లోకా భయం కుర్యు ర్మహామృధే
అధర్మం త్విహ ధర్మాత్మా లోకం ధర్మేణ యోజయేత్ 20
నన్వసౌ కాంచనై ర్బాణై ర్మహావీర్యో మహాభుజః
యుగాంత ఇవ భూతాని సాగరానపి నిర్దహేత్ 21
స తాదృశః సింహబలో వృషభాక్షో నరర్షభః
స్వయమేవ హతః పిత్రా జలజేనాత్మజో యథా 22
ద్విజాతి చరితో ధర్మః శాస్త్రదృష్టః సనాతనః
యది తే ధర్మ నిరతే త్వయా పుత్రే వివాసితే 23
గతిరేకా పతి ర్నార్యా ద్వితీయా గతిరాత్మజః
తృతీయా జ్ఞాతయో రాజం శ్చతుర్థీ నేహ విద్యతే 24
తత్ర త్వం చైవ మే నాస్తి రామశ్చ వనమాశ్రితః
న వనం గన్తు మిచ్ఛామి సర్వథా నిహతా త్వయా 25
హతం త్వయా రాజ్య మిదం స రాష్ట్రం
హత స్తథాఽత్మా సహ మన్త్రిభిశ్చ
హతా సపుత్రాఽస్మి హతాశ్చ పౌరాః
సుతశ్చ భార్యా చ తవ ప్రహృష్టౌ 26
ఇమాం గిరం దారుణ శబ్ద సంశ్రితాం

నిశమ్య రాజా విముమోహ దుఃఖితః
తతః సశోకం ప్రవివేశ పార్థివః
స్వదుష్కృతం చాపి పునస్తదా స్మరన్ 27

ద్విషష్టితమ స్సర్గః -- కౌసల్యాప్రసాదనం

ఏవం తు కృద్ధయా రాజా రామ మాత్రా సశోకయా
శ్రావితః పరుషం వాక్యం చిన్తయామాస దుఃఖితః 1
చింతయిత్వా స చ నృపో ముమోహ వ్యాకులేంద్రియః
అథ దీర్ఘేణ కాలేన సంజ్ఞామాప పరంతపః 2
స సంజ్ఞా ముపలభ్యైవ దీర్ఘ ముష్ణం చ నిశ్వసన్
కౌసల్యాం పార్శ్వతో దృష్ట్వా పునశ్చింతా ముపాగమత్ 3
తస్య చిన్తయమానస్య ప్రత్యభాత్ కర్మ దుష్కృతమ్
యదఽనేన కృతం పూర్వమఽజ్ఞానా చ్ఛబ్దవేధినా 4
విమనా స్తేన శోకేన రామ శోకేన చ ప్రభుః
ద్వాభ్యా మపి మహారాజః శోకాభ్యామఽన్వతప్యత 5
దహ్యమానః స శోకాభ్యాం కౌసల్యామాహ భూపతిః
వేపమానోంజలిం కృత్వా ప్రసాదార్థమఽవాఙ్ముఖః 6
ప్రసాదయే త్వాం కౌసల్యే రచితోఽయం మయాంజలిః
వత్సలా చాఽనృశంసా చ త్వం హి నిత్యం పరేష్వపి 7
భర్తా తు ఖలు నారీణాం గుణవాన్ నిర్గుణోపి వా
ధర్మం విమృశమానానాం ప్రత్యక్షం దేవి దైవతమ్ 8
సా త్వం ధర్మపరా నిత్యం దృష్ట లోక పరావర
నాఽర్హసే విప్రియం వక్తుం దుఃఖితాపి సుదుఃఖితమ్ 9
తద్వాక్యం కరుణం రాజ్ఞః శృత్వా దీనస్య భాషితమ్
కౌసల్యా వ్యసృజ ద్బాష్పం ప్రణాలీవ నవోదకమ్ 10
సా మూర్ధ్ని బద్ధ్వా రుదతీ రాజ్ఞః పద్మ మివాంఽజలిమ్
సంభ్రమాదబ్రవీత్ త్రస్తా త్వరమాణాక్షరం వచః 11
ప్రసీద శిరసా యాచే భూమౌ నిపతితాఽస్మి తే
యాచితాఽస్మి హతా దేవ హన్తవ్యాఽహం న హి త్వయా 12
నైషా హి సా స్త్రీ భవతి శ్లాఘనీయేన ధీమతా
ఉభయో ర్లోకయో ర్వీర పత్యా యా సంప్రసాద్యతే 13

జానామి ధర్మం ధర్మజ్ఞ త్వాం జానే సత్యవాదినమ్
పుత్ర శోకార్తయా తత్తు మయా కిమపి భాషితమ్ 14
శోకో నాశయతే ధైర్యం శోకో నాశయతే శృతమ్
శోకో నాశయతే సర్వం నాస్తి శోక సమో రిపుః 15
శక్యమాపతితః సోఢుం ప్రహారో రిపు హస్తతః
సోఢు మాఽఽపతితః శోకః సుసూక్ష్మోపి న శక్యతే 16
వనవాసాయ రామస్య పఞ్చ రాత్రోఽద్య గణ్యతే
యః శోకహత హర్షాయాః పఞ్చవర్షోపమో మమ 17
తం హి చిన్తయమానాయాః శోకోఽయం హృది వర్ధతే
నదీనా మివ వేగేన సముద్ర సలిలం మహత్ 18
ఏవం హి కథయన్త్యాఽస్తు కౌసల్యాయాః శుభం వచః
మన్దరశ్మిరభూత్ సూర్యో రజనీ చాఽభ్యవర్తత 19
అథ ప్రసాదితో వాక్యై ర్దేవ్యా కౌసల్యయా నృపః
శోకేన చ సమాక్రాన్తో నిద్రాయా వశ మేయివాన్ 20

త్రిషష్టితమ స్సర్గః – ఋషికుమార వధాఖ్యానం

ప్రతిబుద్ధో ముహూర్తేన శోకోపహత చేతనః
అథ రాజా దశరథ శ్చిన్తామఽభ్యపద్యత 1
రామ లక్ష్మణయోశ్చైవ వివాసాద్వాసవోపమమ్
ఆవివేశోపసర్గస్తం తమః సూర్య మివాఽసురమ్ 2
సభార్యే నిర్గతే రామే కౌసల్యాం కోసలేశ్వరః
వివక్షురసితాపాంగీ స్మృత్వా దుష్కృత మాత్మనః 3
స రాజా రజనీం షష్ఠీం రామే ప్రవ్రాజితే వనమ్
అర్ధరాత్రే దశరథః సంస్మరన్ దుష్కృతం కృతమ్ 4
స రాజా పుత్ర శోకార్తః స్మృత్వా దుష్కృత మాత్మనః
కౌసల్యాం పుత్ర శోకాఽర్తా మిదం వచన మబ్రవీత్ 5
య దాచరతి కల్యాణి శుభం వా యదివాఽశుభమ్
తదేవ లభతే భద్రే కర్తా కర్మజ మాత్మనః 6
గురు లాఘవమఽర్థానామారమ్భే కర్మణాం ఫలమ్
దోషం వా యో న జానాతి స బాల ఇతి హోచ్యతే 7
కశ్చిదామ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ నిషించతి

పుష్పం దృష్ట్వా ఫలే గృధ్నుః స శోచతి ఫలాగమే 8
అవిజ్ఞాయ ఫలం యో హి కర్మ త్వేవాఽనుధావతి
స శోచేత్ ఫల వేళాయాం యథా కింశుక సేచకః 9
సోఽహమాఽఽమ్రవణం ఛిత్త్వా పలాశాంశ్చ న్యషేచయమ్
రామం ఫలాగమే త్యక్త్వా పశ్చాచ్ఛోచామి దుర్మతిః 10
లబ్ధ శబ్దేన కౌసల్యే కుమారేణ ధనుష్మతా
కుమారః శబ్దవేధీతి మయా పాప మిదం కృతమ్ 11
తదిదం మేఽనుసంప్రాప్తం దేవి దుఃఖం స్వయం కృతమ్
సమ్మోహా దివ బాలేన యథా స్యా ద్భక్షితం విషమ్ 12
యథాఽన్యః పురుషః కశ్చిత్ పలాశై ర్మోహితో భవేత్
ఏవం మయాఽప్యవిజ్ఞాతం శబ్దవేధ్యమఽయం ఫలమ్ 13
దేవ్యఽనూఢా త్వమభవో యువరాజో భవామ్యహమ్
తతః ప్రావృడఽనుప్రాప్తా మద కామ వివర్ధినీ 14
ఉపాస్య హి రసాన్ భౌమాం స్తప్త్వా చ జగదంశుభిః
పరేతాచరితాం భీమాం రవిరావిశతే దిశమ్ 15
ఉష్ణ మన్తర్దధే సద్యః స్నిగ్ధా దదృశిరే ఘనాః
తతో జహృషిరే సర్వే భేక సారఙ్గ బర్హిణః 16
క్లిన్న పక్షోత్తరాః స్నాతాః కృచ్ఛ్రాదివ పతత్రిణః
వృష్టి వాతావ ధూతాగ్రాన్ పాదపానభిపేదిరే 17
పతితేనాఽమ్భసా ఛన్నః పతమానేన చాఽసకృత్
ఆబభౌ మత్త సారఙ్గ స్తోయరాశిరివాఽచలః 18
పాండరాఽరుణ వర్ణాని స్రోతాంసి విమలాన్యపి
సుస్రువుర్గిరి ధాతుభ్యః సభస్మాని భుజంగవత్ 19
తస్మిన్నతిసుఖే కాలే ధనుష్మానిషుమాన్ రథీ
వ్యాయామ కృత సంకల్పః సరయూమఽన్వగాం నదీమ్ 20
నిపానే మహిషం రాత్రౌ గజం వాఽభ్యాగతం నదీమ్
వన్యం వా శ్వాపదం కంచి జ్జిఘాంసు రజితేన్ద్రియః 21
అథాఽన్ధకారే త్వశ్రౌషం జలే కుమ్భస్య పూర్యతః
అచక్షు ర్విషయే ఘోషం వారణ స్యేవ నర్దతః 22
తతోఽహం శర ముద్ధృత్య దీప్త మాశీవిషోపమమ్

శబ్దం ప్రతి గజ ప్రేప్సురభిలక్ష్య త్వఽపాతయం 23
అముంచం నిశితం బాణ మఽహ మాశీవిషోపమమ్
తత్ర వాగుషసి వ్యక్తా ప్రాదురాసీద్వనౌకసః 24
హా హేతి పతత స్తోయే బాణాభిహత మర్మణః
తస్మి న్నిపతితే బాణే వాగఽభూ త్తత్ర మానుషీ 25
కథ మస్మద్విధే శస్త్రం నిపతే త్తు తపస్విని
ప్రవివిక్తాం నదీం రాత్రావుదాహారోఽహమాగతః 26
ఇషుణాభిహతః కేన కస్య వా కిం కృతం మయా
ఋషేర్హి న్యస్త దణ్డస్య వనే వన్యేన జీవతః 27
కథం ను శస్త్రేణ వధో మద్విధస్య విధీయతే
జటాభార ధర స్యైవ వల్కలాఽజిన వాససః 28
కో వధేన మమార్థీ స్యాత్ కిం వాఽస్యాపకృతం మయా
ఏవం నిష్ఫల మారబ్ధం కేవలాఽనర్థ సంహితమ్ 29
న కశ్చిత్ సాధు మన్యేత యథైవ గురు తల్పగః
నాఽహం తథానుశోచామి జీవితక్షయ మాత్మనః 30
మాతరం పితరం చోభావనుశోచామి మద్వధే
తదేతన్ మిథునం వృద్ధం చిరకాల భృతం మయా 31
మయి పఞ్చత్వ మాపన్నే కాం వృత్తిం వర్తయిష్యతి
వృద్ధౌ చ మాతా పితరావఽహం చైకేషుణా హతః 32
కేన స్మ నిహతాః సర్వే సుబాలేనాఽకృతాత్మనా
తాం గిరం కరుణాం శృత్వా మమ ధర్మాఽనుకాంక్షిణః 33
కరాభ్యాం సశరం చాపం వ్యథితస్యాఽపతద్భువి
తస్యాఽహం కరుణం శృత్వా నిశి లాలపతో బహు 34
సంభ్రాంతః శోకవేగేన భృశమాసం విచేతనః
తం దేశ మహ మాగమ్య దీన సత్త్వః సుదుర్మనాః 35
అపశ్య మిషుణా తీరే సరయ్వా స్తాపసం హతమ్
అవకీర్ణ జటాభారం ప్రవిద్ధ కలశోదకం 36
పాంసు శోణిత దిగ్ధాంగం శయానం శర పీడితం
స మాముద్వీక్ష్య నేత్రాభ్యాం త్రస్త మస్వస్థ చేతసం 37
ఇత్యువాచ వచః క్రూరం దిధక్ష న్నివ తేజసా

కిం తవాఽపకృతం రాజన్ వనే నివసతా మయా 38
జిహీర్షురమ్భో గుర్వఽర్థం యదహం తాడిత స్త్వయా
ఏకేన ఖలు బాణేన మర్మణ్యభిహతే మయి 39
ద్వావఽన్ధౌ నిహతౌ వృద్ధౌ మాతా జనయితా చ మే
తౌ కథం దుర్బలావఽన్ధౌ మత్ప్రతీక్షౌ పిపాసితౌ 40
చిర మాశాకృతాం తృష్ణాం కష్టాం సంధారయిష్యతః
న నూనం తపసోవాఽస్తి ఫలయోగః శృతస్య వా 41
పితా యన్మాం న జానాతి శయానం పతితం భువి
జానన్నపి చ కిం కుర్యాదఽశక్తి రపరిక్రమః 42
భిద్యమాన మివాఽశక్త స్త్రాతు మఽన్యో నగో నగమ్
పితు స్త్వమేవ మే గత్వా శీఘ్రమాచక్ష్వ రాఘవ 43
న త్వా మఽనుదహేత్ క్రుద్ధో వనం వహ్ని రివైధితః
ఇయ మేకపదీ రాజన్ యతో మే పితురాశ్రమః 44
తం ప్రసాదయ గత్వా త్వం న త్వాం స కుపితః శపేత్
విశల్యం కురు మాం రాజన్ మర్మ మే నిశితః శరః 45
రుణద్ధి మృదు సోత్సేధం తీరమఽమ్బు రయో యథా
సశల్యః క్లిశ్యతే ప్రాణై ర్విశల్యో వినశిష్యతి 46
ఇతి మామఽవిశ చ్చింతా తస్య శల్యాఽపకర్షణే
దుఃఖితస్య చ దీనస్య మమ శోకాతురస్య చ 47
లక్షయామాస హృదయే చింతాం మునిసుత స్తదా
తామ్యమానం స మాం కృచ్ఛ్రాదువాచ పరమార్తవత్ 48
సీదమానో వివృత్తాఙ్గో వేష్టమానో గతః క్షయం
సంస్తభ్య శోకం ధైర్యేణ స్థిరచిత్తో భవామ్యహం 49
బ్రహ్మహత్యా కృతం పాపం హృదయాదపనీయతాం
న ద్విజాతిరఽహం రాజన్ మాభూ త్తే మనసో వ్యథా 50
శూద్రాయా మఽస్మి వైశ్యేన జాతో జనపదాధిప
ఇత్యేవం వదతః కృచ్ఛ్రా ద్బాణాభిహత మర్మణః 51
విఘూర్ణతో విచేష్టస్య వేపమానస్య భూతలే
తస్య త్వాతామ్యమానస్య తం బాణ మఽహముద్ధరం 52
స మాముద్వీక్ష్య సంత్రస్తో జహౌ ప్రాణాం స్తపోధనః||

జలార్ద్ర గాత్రం తు విలప్య కృచ్ఛ్రాన్
మర్మ వ్రణం సంతత ముచ్ఛ్వసన్తమ్
తతః సరయ్వాం తమఽహం శయానం
సమీక్ష్య భద్రేఽస్మి భృశం విషణ్ణః 53

చతుష్షష్టితమ స్సర్గః – దశరథదిష్టాన్తః

వధ మఽప్రతిరూపం తు మహర్షే స్తస్య రాఘవః
విలపన్నేవ ధర్మాత్మా కౌసల్యాం పునరబ్రవీత్ 1
తదఽజ్ఞానాన్ మహత్ పాపం కృత్వా సంకులితేన్ద్రియః
ఏక స్త్వచిన్తయం బుద్ధ్యా కథం ను సుకృతం భవేత్ 2
తత స్తం ఘట మాదాయ పూర్ణం పరమ వారిణా
ఆశ్రమం తమఽహం ప్రాప్య యథాఖ్యాత పథం గతః 3
తత్రాఽహం దుర్బలావన్ధౌ వృద్ధావఽపరిణాయకౌ
అపశ్యం తస్య పితరౌ లూనపక్షా వివ ద్విజౌ 4
త న్నిమిత్తాభిరాసీనౌ కథాభిరపరిక్రమౌ
తా మాశాం మత్కృతే హీనావుదాసీనా వనాథవత్ 5
శోకోపహత చిత్తశ్చ భయ సంత్రస్త చేతనః
తచ్చాశ్రమపదం గత్వా భూయః శోకమహం గతః 6
పదశబ్దం తు మే శ్రుత్వా ముని ర్వాక్య మభాషత
కిం చిరాయసి మే పుత్ర పానీయం క్షిప్ర మానయ 7
యన్నిమిత్త మిదం తాత సలిలే క్రీడితం త్వయా
ఉత్కంఠితా తే మాతేఽయం ప్రవిశ క్షిప్ర మాశ్రమమ్ 8
యద్వ్యలీకం కృతం పుత్ర మాత్రా తే యది వా మయా
న తన్ మనసి కర్తవ్యం త్వయా తాత తపస్వినా 9
గతి స్త్వమఽగతీనాం చ చక్షు స్త్వం హీన చక్షుషామ్
సమాసక్తా స్త్వయి ప్రాణాః కిం త్వం నో నాభిభాషసే 10
ముని మఽవ్యక్తయా వాచా త మాహం సజ్జమానయా
హీన వ్యంజనయా ప్రేక్ష్య భీతభీత ఇవా బ్రవమ్ 11
మనసః కర్మ చేష్టాభి రభిసంస్తభ్య వాగ్బలమ్
ఆచచక్షే త్వహం తస్మై పుత్ర వ్యసనజం భయమ్ 12
క్షత్రియోహం దశరథో నాఽహం పుత్రో మహాత్మనః

సజ్జనాऽవమతం దుఃఖ మిదం ప్రాప్తం స్వకర్మజమ్ 13
భగవం శ్చాపహస్తోऽహం సరయూ తీర మాగతః
జిఘాంసుః శ్వాపదం కంచి న్నిపానే చాగతం గజమ్ 14
తత్ర శృతో మయా శబ్దో జలే కుమ్భస్య పూర్యతః
ద్విపోయ మితి మత్వాయం బాణేనాభిహతో మయా 15
గత్వా నద్యా స్తత స్తీర మऽపశ్య మిషుణా హృది
వినిర్భిన్నం గతప్రాణం శయానం భువి తాపసం 16
తత స్తస్యైవ వచనాదుపేత్య పరితప్యతః
స మయా సహసా బాణ ఉధృతో మర్మణ స్తదా 17
స చోద్ధృతేన బాణేన సహసా స్వర్గ మాస్థితః
భవన్తౌ పితరౌ శోచ న్నऽంధావితి విలప్య చ 18
అజ్ఞానా ద్భవతః పుత్త్రః సహసాభిహతో మయా
శేష మేవం గతే యత్ స్యాత్ తత్ ప్రసీదతు మే మునిః 19
స తచ్ఛ్రుత్వా వచః క్రూరం మయోక్తమऽఘ శంసినా
నాऽశక తీవ్ర మాయాస మకర్తుం భగవాన్ మునిః 20
స బాష్ప పూర్ణ నయనో నిశ్వసన్ శోక కర్శితః
మా మువాచ మహాతేజాః కృతాంజలి ముపస్థితమ్ 21
యద్యేత దऽశుభం కర్మ న త్వం మే కథయేః స్వయమ్
ఫలే న్మూర్ధా స్మ తే రాజన్ సద్యః శత సహస్రధా 22
క్షత్రియేణ వధో రాజన్ వానప్రస్థే విశేషతః
జ్ఞాన పూర్వం కృతః స్థా నాచ్చ్యావయేదపి వజ్రిణమ్ 23
సప్తధా తు ఫలే న్మూర్ధా మునౌ తపసి తిష్ఠతి
జ్ఞానా ద్విసృజతః శస్త్రం తాదృశే బ్రహ్మవాదిని 24
అజ్ఞానాద్ధి కృతం యస్మా దిదం తేనైవ జీవసి
అపి హ్యద్య కులం న స్యా దిక్ష్వాకూణాం కుతో భవాన్ 25
నయ నౌ నృప తం దేశ మితి మాం చాऽభ్యభాషత
అద్య తం ద్రష్టు మిచ్ఛావః పుత్త్రం పశ్చిమ దర్శనమ్ 26
రుధిరేణానులిప్తాఙ్గం ప్రకీర్ణాऽజిన వాససం
శయానం భువి నిస్సంజ్ఞం ధర్మరాజ వశం గతమ్ 27
అథాऽహమేక స్తం దేశం నీత్వా తౌ భృశ దుఃఖితౌ

అస్పర్శయ మహం పుత్రం తం మునిం సహ భార్యయా 28
తౌ పుత్ర మాత్మనః స్పృష్ట్వా త మాసాద్య తపస్వినౌ
నిపేతతుః శరీరేఽస్య పితా చాఽస్యేద మబ్రవీత్ 29
నాభివాదయసే మాఽద్య న చ మామభిభాషసే
కిం ను శేషేఽద్య భూమౌ త్వం వత్స కిం కుపితో హ్యసి 30
న త్వహం తేఽప్రియః పుత్ర మాతరం పశ్య ధార్మిక
కిం ను నాలింగసే పుత్ర సుకుమారం వచో వద 31
కస్య వాఽపర రాత్రేఽహం శ్రోష్యామి హృదయంగమమ్
అధీయానస్య మధురం శాస్త్రం వాఽన్యద్విశేషతః 32
కో మాం సంధ్యా ముపాస్యైవ స్నాత్వా హుత హుతాశనః
శ్లాఘయిష్య త్యుపాసీనః పుత్ర శోక భయార్దితమ్ 33
కన్ద మూల ఫలం హృత్వా కో మాం ప్రియ మివాతిథిమ్
భోజయిష్య త్యకర్మణ్య మఽప్రగ్రహ మఽనాయకమ్ 34
ఇమామఽన్ధాం చ వృద్ధాం చ మాతరం తే తపస్వినీమ్
కథం వత్స భరిష్యామి కృపణాం పుత్ర గర్ధినీమ్ 35
తిష్ఠ మాం మా గమః పుత్ర యమస్య సదనం ప్రతి
శ్వో మయా సహ గన్తాఽసి జనన్యా చ సమేధితః 36
ఉభావపి చ శోకార్తావనాథౌ కృపణౌ వనే
క్షిప్ర మేవ గమిష్యావ స్త్వయా సహ యమక్షయమ్ 37
తతో వైవస్వతం దృష్ట్వా తం ప్రవక్ష్యామి భారతీమ్
క్షమతాం ధర్మరాజో మే బిభృయాత్ పితరా వయమ్ 38
దాతుమఽర్హసి ధర్మాత్మా లోకపాలో మహాయశాః
ఈదృశస్య మమాఽక్షయ్యా మేకామఽభయదక్షిణాం 39
అపాపోఽసి యథా పుత్ర నిహతః పాప కర్మణా
తేన సత్యేన గచ్ఛాశు యే లోకాః శస్త్ర యోధినామ్ 40
యాం హి శూరా గతిం యాన్తి సంగ్రామేష్వఽనివర్తినః
హతా స్త్వభిముఖాః పుత్ర గతిం తాం పరమాం వ్రజ 41
యాం గతిం సగరః శైబ్యో దిలీపో జనమేజయః
నహుషో ధున్ధుమారశ్చ ప్రాప్తా స్తాం గచ్ఛ పుత్రక 42
యా గతిః సర్వసాధూనాం స్వాధ్యాయా త్తపసశ్చ యా

యా భూమిదస్యాऽऽహితాగ్నే రేకపత్నీవ్రతస్య చ 43
గో సహస్ర ప్రదాత్యాణాం గురుసేవా భృతా మపి
దేహ న్యాస కృతాం యా చ తాం గతిం గచ్ఛ పుత్రక 44
న హి త్వస్మత్ కులే జాతో గచ్ఛత్యऽకుశలాం గతిమ్
స తు యాస్యతి యేన త్వం నిహతో మమ బాంధవః 45
ఏవం స కృపణం తత్ర పర్యదేవయతాऽసకృత్
తతోऽస్మై కర్తు ముదకం ప్రవృత్తః సహభార్యయా 46
స తు దివ్యేన రూపేణ మునిపుత్రః స్వకర్మభిః
స్వర్గ మऽధ్యారుహత్ క్షిప్రం శక్రేణ సహ ధర్మవిత్ 47
ఆబభాషే చ తౌ వృద్ధౌ సహ శక్రేణ తాపసః
ఆశ్వాస్య చ ముహూర్తం తు పితరౌ వాక్య మబ్రవీత్ 48
స్థాన మऽస్మి మహత్ ప్రాప్తో భవతోః పరిచారణాత్
భవన్తావపి చ క్షిప్రం మమ మూల ముపైష్యథః 49
ఏవముక్త్వా తు దివ్యేన విమానేన వపుష్మతా
ఆరురోహ దివం క్షిప్రం మునిపుత్రో జితేన్ద్రియః 50
స కృత్వాతూదకం తూర్ణం తాపసః సహభార్యయా
మా మువాచ మహాతేజాః కృతాంజలి ముపస్థితమ్ 51
అద్యైవ జహి మాం రాజన్ మరణే నాऽస్తి మే వ్యథా
యచ్చరే ణైకపుత్రం మాం త్వ మకార్షీరऽపుత్రకమ్ 52
త్వయా తు యదవిజ్ఞానా న్నిహతో మే సుతః శుచిః
తేన త్వా మభిశప్స్యామి సుదుఃఖ మऽతిదారుణమ్ 53
పుత్ర వ్యసనజం దుఃఖం యదేతన్ మమ సామ్ప్రతమ్
ఏవం త్వం పుత్ర శోకేన రాజన్ కాలం గమిష్యసి 54
అజ్ఞానా త్తు హతో యస్మాత్ క్షత్రియేణ త్వయా మునిః
తస్మాత్ త్వాం నాऽऽవిశ త్యాశు బ్రహ్మహత్యా నరాధిప 55
త్వా మప్యేతాదృశో భావః క్షిప్ర మేవ గమిష్యతి
జీవితాంత కరో ఘోరో దాతార మివ దక్షిణా 56
ఏవం శాపం మయి న్యస్య విలప్య కరుణం బహు
చితా మారోప్య దేహం తన్మిథునం స్వర్గ మభ్యయాత్ 57
తదేత చ్చింతయానేన స్మృతం పాపం మయా స్వయం

తదా బాల్యాత్ కృతం దేవి శబ్దవేద్యఽనుకర్షిణా 58
తస్యాఽయం కర్మణో దేవి విపాకః సముపస్థితః
అపథ్యైః సహ సంభుక్తో వ్యాధిరఽన్నరసో యథా 59
తస్మాన్ మా మాగతం భద్రే తస్యోదారస్య తద్వచః
యదఽహం పుత్ర శోకేన సంత్యక్ష్యా మ్యఽద్య జీవితమ్ 60
చక్షుర్భ్యాం త్వాం న పశ్యామి కౌసల్యే సాధు మాం స్పృశ
ఇత్యుక్త్వా స రుదం స్త్రస్తో భార్యా మాహ చ భూమిపః 61
యమక్షయమనుప్రాప్తా ద్రక్ష్యంతి నహి మానవాః
యది మాం సంస్పృశే ద్రామః సకృ దఽద్య లభేత వా 62
ధనం వా యౌవరాజ్యం వా జీవేయమితి మే మతిః
ఏత న్మే సదృశం దేవి యన్మయా రాఘవే కృతం 63
సదృశం తత్తు తస్యైవ యదఽనేన కృతం మయి
దుర్వృత్త మపి కః పుత్రం త్యజే ద్భువి విచక్షణః 64
కశ్చ ప్రవ్రాజ్యమానో వా నాఽసూయే త్పితరం సుతః
చక్షుషా త్వాం న పశ్యామి స్మృతి ర్మమ విలుప్యతే 65
దూతా వైవస్వత స్యైతే కౌసల్యే త్వరయన్తి మామ్
అతస్తు కిం దుఃఖతరం యదహం జీవిత క్షయే 66
న హి పశ్యామి ధర్మజ్ఞం రామం సత్యపరాక్రమమ్
తస్యాఽదర్శనజః శోకః సుతస్యాఽప్రతికర్మణః 67
ఉచ్ఛోషయతి మే ప్రాణాన్ వారి స్తోక మివాతపః
న తే మనుష్యా దేవా స్తే యే చారు శుభ కుణ్డలమ్ 68
ముఖం ద్రక్ష్యన్తి రామస్య వర్షే పఞ్చ దశే పునః
పద్మ పత్రేక్షణం సుభ్రు సుదంష్ట్రం చారు నాసికమ్ 69
ధన్యా ద్రక్ష్యన్తి రామస్య తారాఽధిప నిభం ముఖమ్
సదృశం శారద స్యేన్దోః ఫుల్లస్య కమలస్య చ 70
సుగన్ధి మమ రామస్య ధన్యా ద్రక్ష్యన్తి తన్ముఖమ్
నివృత్త వనవాసం తమఽయోధ్యాం పునరాగతమ్ 71
ద్రక్ష్యన్తి సుఖినో రామం శుక్రం మార్గగతం యథా
కౌసల్యే చిత్త మోహేన హృదయం సీదతీవ మే 72
వేదయే న చ సంయుక్తాన్ శబ్ద స్పర్శ రసానఽహం

చిత్త నాశాద్విపద్యంతే సర్వాణ్యేవేంద్రియాణి మే 73
క్షీణ స్నేహస్య దీనస్య సంసక్తా రశ్మయో యథా
అయ మాత్మభవః శోకో మా మఽనాథ మఽచేతసమ్ 74
సంసాదయతి వేగేన యథా కూలం నదీ రయః
హా రాఘవ మహాబాహో హా మ మాయాస నాశన 75
హా పితృ ప్రియ మే నాథ హాఽద్య క్వాఽసి గతః సుత
హా కౌసల్యే వినశిష్యామి హా సుమిత్రే తపస్విని 76
హా నృశంసే మమాఽమిత్రే కైకేయి కులపాంసని
ఇతి రామశ్చ మాతుశ్చ సుమిత్రాయాశ్చ సన్నిధౌ 77
రాజా దశరథః శోచన్ జీవితాఽన్త ముపాగమత్||
తథా తు దీనం కథయ న్నరాధిపః
ప్రియస్య పుత్రస్య వివాసనాతురః
గతేఽర్ధరాత్రే భృశ దుఃఖ పీడితః
తదా జహౌ ప్రాణ ముదార దర్శనః 78

పంచషష్టితమ స్సర్గః – అంతఃపురాక్రందః

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయాం ప్రాతరేవాపరేఽహని
వన్దినః పర్యుపాతిష్ఠం స్తత్ పార్థివ నివేశనమ్ 1
సూతాః పరమ సంస్కారా మాగధా శ్చోత్తమ శృతాః
గాయనాః స్తుతి శీలాశ్చ నిగదంతః పృథక్ పృథక్ 2
రాజానం స్తువతాం తేషా ముదాత్తాఽభిహితాశిషాం
ప్రాసాదాభోగ విస్తీర్ణః స్తుతి శబ్దో విజృంభత 3
తతస్తు స్తువతాం తేషాం సూతానాం పాణివాదకాః
అపదానా న్యుదాహృత్య పాణివాదా నవాదయన్ 4
తేన శబ్దేన విహగాః ప్రతిబుద్ధా విసస్వనుః
శాఖాస్థాః పంజరస్థాశ్చ యే రాజకుల గోచరాః 5
వ్యాహృతాః పుణ్య శబ్దాశ్చ వీణానాం చాపి నిస్స్వనాః
ఆశీర్గేయం చ గాథానాం పూరయామాస వేశ్మ తత్ 6
తతః శుచి సమాచారాః పర్యుపస్థాన కోవిదాః
స్త్రీవర్ష వర భూయిష్ఠా ఉపతస్థు ర్యథా పురమ్ 7
హరి చన్దన సంపృక్త ముదకం కాంచనై ర్ఘటైః

ఆనిన్యుః స్నాన శిక్షాజ్ఞా యథాకాలం యథావిధి 8
మఙ్గళాలమ్భనీయాని ప్రాశనీయా న్యుపస్కరాన్
ఉపనిన్యు స్తథాప్యన్యాః కుమారీ బహుళాః స్త్రియః 9
సర్వ లక్షణ సంపన్నం సర్వ విధివదర్చితం
సర్వం సుగుణ లక్ష్మీవ త్త ద్బభూవాభిహారికం 10
తత్తు సూర్యోదయం యావత్ సర్వం పరిసముత్సుకం
తస్థావనుప సంప్రాప్తం కిం స్విదిత్యుపశంకితం 11
అథ యాః కోసలేన్ద్రస్య శయనం ప్రత్యఽనన్తరాః
తాః స్త్రియస్తు సమాగమ్య భర్తారం ప్రత్యబోధయన్ 12
తథాఽప్యుచిత వృత్తా స్తా వినయేన నయేన చ
న హ్యస్య శయనం స్పృష్ట్వా కించిదఽప్యుపలేభిరే 13
తాః స్త్రియః స్వప్న శీలజ్ఞా శ్చేష్టా సంచలనాదిషు
తా వేపథు పరీతాశ్చ రాజ్ఞః ప్రాణేషు శఙ్కితాః 14
ప్రతిస్రోత స్తృణాఽగ్రాణాం సదృశం సంచకమ్పిరే
అథ సందేహమానానాం స్త్రీణాం దృష్ట్వా చ పార్థివమ్ 15
యత్త దాశఙ్కితం పాపం తస్య జజ్ఞే వినిశ్చయః
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్ర శోక పరాజితే 16
ప్రసుప్తే న ప్రభుద్యేతే యథాకాల సమన్వితే
నిష్ప్రభా చ వివర్ణా చ సన్నా శోకేన సన్నతా 17
న వ్యరాజత కౌసల్యా తారేవ తిమిరావృతా
కౌసల్యానంతరం రాజ్ఞః సుమిత్రా తదనంతరం 18
న స్మ విభ్రాజతే దేవీ శోకాఽశ్ర లుళితాననా
తే చ దృష్ట్వా తథా సుప్తే ఉభే దేవ్యౌ చ తం నృపం 19
సుప్తమేవోద్గత ప్రాణ మంతఃపుర మదృశ్యత
తతః ప్రచుక్రుశు ర్దీనాః సస్వరం తావరాఙ్గనాః 20
కరేణవ ఇవారణ్యే స్థాన ప్రచ్యుత యూథపాః
తాసామాక్రన్ద శబ్దేన సహసోద్గత చేతనే 21
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ త్యక్త నిద్రే బభూవతుః
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా చ పార్థివమ్ 22
హా నాథేతి పరిక్రుశ్య పేతతు ర్ధరణీ తలే

సా కోసలేన్ద్ర దుహితా వేష్టమానా మహీతలే 23
న బభ్రాజ రజో ధ్వస్తా తారేవ గగన చ్యుతా
నృపే శాంతగుణే జాతే కౌసల్యాం పతితాం భువి 24
అపశ్యం స్తాః స్త్రియః సర్వా హతాం నాగ వధూమివ
తతః సర్వా నరేన్ద్రస్య కైకేయీ ప్రముఖాః స్త్రియః 25
రుదంత్యః శోక సంతప్తా నిపేతుర్గత చేతనాః
తాభిః స బలవాన్నాదః క్రోశంతీభిరనుద్రుతః 26
యేన స్థిరీకృతం భూయ స్తద్గృహం సమనాదయత్
తత్పరిత్రస్త సంభ్రాన్తం పర్యుత్సుక జనాకులమ్ 27
సర్వత స్తుములాక్రన్దం పరితాపార్త బాన్ధవమ్
సద్యో నిపతితానన్దం దీన విక్లబ దర్శనమ్ 28
బభూవ నరదేవస్య సద్మ దిష్టాన్త మీయుషః||
అతీత మాజ్ఞాయ తు పార్థివర్షభం
యశస్వినం సంపరివార్య పత్నయః
భృశం రుదన్త్యః కరుణం సుదుఃఖితాః
ప్రగృహ్య బాహూ వ్యలప న్ననాథవత్ 29

షట్షష్టితమ స్సర్గః – తైలద్రోణ్యధిశయనం

తమగ్నిమివ సంశాన్త మఽమ్బుహీన మివార్ణవమ్
హత ప్రభ మివాదిత్యం స్వర్గస్థం ప్రేక్ష్య పార్థివమ్ 1
కౌసల్యా బాష్పపూర్ణాక్షీ వివిధం శోక కర్శితా
ఉపగృహ్య శిరో రాజ్ఞః కైకేయీం ప్రత్యఽభాషత 2
సకామా భవ కైకేయి భుంక్ష్వ రాజ్యమఽకణ్టకమ్
త్యక్త్వా రాజాన మేకాఽగ్రా నృశంసే దుష్టచారిణి 3
విహాయ మాం గతో రామో భర్తా చ స్వర్గతో మమ
విపథే సార్థ హీనేవ నాఽహం జీవితు ముత్సహే 4
భర్తారం తం పరిత్యజ్య కా స్త్రీ దైవత మాత్మనః
ఇచ్ఛే జ్జీవితు మన్యత్ర కైకేయ్యా స్త్యక్త ధర్మణః 5
న లుబ్ధో బుధ్యతే దోషాన్ కింపాక మివ భక్షయన్
కుబ్జా నిమిత్తం కైకేయ్యా రాఘువాణాం కులం హతమ్ 6

అనియోగే నియుక్తేన రాజ్ఞా రామం వివాసితమ్
సభార్యం జనకః శ్రుత్వా పతితప్స్యత్యఽహం యథా 7
స మామఽనాథాం విధవాం నాఽద్య జానాతి ధార్మికః
రామః కమలపత్రాక్షో జీవనాశ మితో గతః 8
విదేహ రాజస్య సుతా తథా సీతా తపస్వినీ
దుఃఖస్యాఽనుచితా దుఃఖం వనే పర్యుద్విజిష్యతే 9
నదతాం భీమ ఘోషాణాం నిశాసు మృగ పక్షిణామ్
నిశమ్య నూనం సంత్రస్తా రాఘవం సంశ్రయిష్యతి 10
వృద్ధశ్చైవాఽల్ప పుత్రశ్చ వైదేహీమనుచిన్తయన్
సోపి శోక సమావిష్టో నను త్యక్ష్యతి జీవితమ్ 11
సాఽహ మఽద్యైవ దిష్టాంతం గమిష్యామి పతివ్రతా
ఇదం శరీర మాలింగ్య ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనం 12
తాం తతః సంపరిష్వజ్య విలపన్తీం తపస్వినీమ్
వ్యపనిన్యుః సుదుఃఖార్తాం కౌసల్యాం వ్యావహారికాః 13
తైలద్రోణ్యా మఽథామాత్యాః సంవేశ్య జగతీపతిమ్
రాజ్ఞః సర్వాణ్యథాదిష్టా శ్చక్రుః కర్మాణ్యనన్తరమ్ 14
న తు సంకాలనం రాజ్ఞో వినా పుత్రేణ మన్త్రిణః
సర్వజ్ఞాః కర్తుమీషు స్తే తతో రక్షన్తి భూమిపమ్ 15
తైలద్రోణ్యాం తు సచివైః శాయితం తం నరాధిపమ్
హా మృతోఽయమితి జ్ఞాత్వా స్త్రియ స్తాః పర్యవారయన్ 16
బాహూ నుద్యమ్య కృపణా నేత్ర ప్రస్రవణై ర్ముఖైః
రుదన్త్యః శోక సంతప్తాః కృపణం పర్యదేవయన్ 17
హా మహారాజ రామేణ సతతం ప్రియ వాదినా
విహీనాః సత్యసంధేన కిమర్థం విజహాసి నః 18
కైకేయ్యా దుష్ట భావాయాః రాఘవేణ వియోజితాః
కథం పతిఘ్న్యా వత్స్యామః సమీపే విధవా వయం 19
స హి నాథః సదాఽస్మాకమ్ తవ చ ప్రభురాత్మవాన్
వనం రామో గతః శ్రీమాన్ విహాయ నృపతి శ్రియం 20
త్వయా తేన చ వీరేణ వినా వ్యసన మోహితాః
కథం వయం నివత్స్యామః కైకేయ్యా చ విదూషితాః 21

యయా తు రాజా రామశ్చ లక్ష్మణశ్చ మహాబలః
సీతయా సహ సంత్యక్తాః సా క మఽన్యం న హాస్యతి 22
తా బాష్పేణ చ సంవీతాః శోకేన విపులేన చ
వ్యపేష్టంత నిరానందా రాఘవస్య వరస్త్రియః 23
నిశా చంద్ర విహీనేవ స్త్రీవ భర్తృ వివర్జితా
పురీ నాఽరాజతాయోధ్యా హీనా రాజ్ఞా మహాత్మనా 24
బాష్ప పర్యాకుల జనా హాహాభూత కులాఽఙ్గనా
శూన్య చత్వర వేశ్మాన్తా న బభ్రాజ యథా పురమ్ 25
గతే తు శోకాత్ త్రిదివం నరాధిపే
మహీతలస్థాసు నృపాంగనాసు చ
నివృత్త చారః సహసా గతో రవిః
ప్రవృత్త చారా రజనీ హ్యుపస్థితా 26
ఋతే తు పుత్రా ద్దహనం మహీపతేః
న రోచయన్తే సుహృదః సమాగతాః
ఇతీవ తస్మిన్ శయనే న్యవేశయన్
విచిన్త్య రాజానమచింత్య దర్శనం 27
గత ప్రభా ద్యౌరివ భాస్కరం వినా
వ్యపేత నక్షత్ర గణేవ శర్వరీ
పురీ బభాసే రహితా మహాత్మనా
న చాఽస్ర కణ్ఠాకుల మార్గ చత్వరా 28
నరాశ్చ నార్యశ్చ సమేత్య సంఘశో
విగర్హమాణా భరతస్య మాతరమ్
తదా నగర్యాం నరదేవ సంక్షయే
బభూవురార్తా న చ శర్మ లేభిరే 29

సప్తషష్టితమ స్సర్గః – అరాజక దురవస్థా వర్ణనం

ఆక్రన్దిత నిరానందా సాఽస్రకంఠ జనాకులా
అయోధ్యాయా మవతతా సా వ్యతీతాయాయ శర్వరీ 1
వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యామాదిత్య స్యోదయే తతః
సమేత్య రాజ కర్తారః సభా మీయు ర్ద్విజాతయః 2
మార్కణ్డేయోఽథ మౌద్గల్యో వామదేవశ్చ కాశ్యపః

కాత్యాయనో గౌతమశ్చ జాబాలిశ్చ మహాయశాః 3
ఏతే ద్విజాః సహాఽమాత్యైః పృథగ్వాచముదైరయన్
వసిష్ఠ మేవాభిముఖాః శ్రేష్ఠం రాజ పురోహితమ్ 4
అతీతా శర్వరీ దుఃఖాద్యా నో వర్ష శతోపమా
అస్మిన్ పఞ్చత్వ మాపన్నే పుత్ర శోకేన పార్థివే 5
స్వర్గతశ్చ మహారాజో రామశ్చాఽరణ్య మాశ్రితః
లక్ష్మణశ్చాపి తేజస్వీ రామేణైవ గతః సహ 6
ఉభౌ భరత శత్రుఘ్నౌ కేకయేషు పరంతపౌ
పురే రాజగృహే రమ్యే మాతామహ నివేశనే 7
ఇక్ష్వాకూణా మిహాఽద్యైవ రాజా కశ్చిద్విధీయతామ్
అరాజకం హి నో రాష్ట్రం న వినాశం సమవాప్నుయాత్ 8
నారాజకే జనపదే విద్యున్మాలీ మహాస్వనః
అభివర్షతి పర్జన్యో మహీం దివ్యేన వారిణా 9
నారాజకే జనపదే బీజ ముష్టిః ప్రకీర్యతే
నారాజకే పితుః పుత్రో భార్యా వా వర్తతే వశే 10
అరాజకే ధనం నాస్తి నాస్తి భార్యాఽప్యరాజకే
ఇద మత్యాహితం చాఽన్యత్ కుతః సత్య మరాజకే 11
నారాజకే జనపదే ప్రవిశన్తి సభాం నరాః
ఉద్యానాని చ రమ్యాణి హృష్టాః పుణ్యగృహాణి చ 12
నారాజకే జనపదే యజ్ఞశీలా ద్విజాతయః
సత్రాణ్యఽన్వాసతే దాన్తా బ్రాహ్మణాః సంశ్రిత వ్రతాః 13
నాఽరాజకే జనపదే మహాయజ్ఞేషు యజ్వనః
బ్రాహ్మణా వసుసంపన్నా విసృజంత్యాఽప్త దక్షిణాః 14
నారాజకే జనపదే ప్రహృష్ట నట నర్తకాః
ఉత్సవాశ్చ సమాజాశ్చ వర్ధన్తే రాష్ట్రవర్ధనాః 15
నారాజకే జనపదే సిద్ధార్థా వ్యవహారిణః
కథాభి రనురజ్యన్తే కథాశీలాః కథాప్రియైః 16
నారాజకే జనపదే ఉద్యానాని సమాగతాః
సాయాహ్నే క్రీడితుం యాంతి కుమార్యో హేమభూషితాః 17
నారాజకే జనపదే వాహనైః శీఘ్ర గామిభిః

నరా నిర్యాన్త్యరణ్యాని నారీభిః సహకామినః 18
నారాజకే జనపదే ధనవన్తః సురక్షితాః
శేరతే వివృత ద్వారాః కృషి గో రక్ష జీవినః 19
నారాజకే జనపదే బద్ధ ఘంటా విషాణినః
అటన్తి రాజమార్గేషు కుంజరాః షష్టిహాయనాః 20
నారాజకే జనపదే శరాన్ సంతత మస్యతాం
శ్రూయతే తలనిర్ఘోష ఇష్వఽస్త్రాణా ముపాసనే 21
నారాజకే జనపదే వణిజో దూర గామినః
గచ్ఛన్తి క్షేమ మధ్వానం బహుపణ్య సమాచితాః 22
నారాజకే జనపదే చర త్యేకచరో వశీ
భావయన్నాత్మ నాత్మానం యత్ర సాయంగృహో మునిః 23
నారాజకే జనపదే యోగక్షేమః ప్రవర్తతే
న చాప్యరాజకే సేనా శత్రూన్ విషహతే యుధి 24
నారాజకే జనపదే హృష్టైః పరమవాజిభిః
నరాః సంయాంతి సహసా రథైశ్చ పరిమండితాః 25
నారాజకే జనపదే నరాః శాస్త్ర విశారదాః
సంవదంతోఽవతిష్ఠంతే వనేషూపనేషు చ 26
నారాజకే జనపదే మాల్య మోదక దక్షిణాః
దేవతాఽభ్యర్చనార్థాయ కల్ప్యంతే నియతై ర్జనైః 27
నారాజకే జనపదే చందనాగరు రూషితాః
రాజపుత్రా విరాజంతే వసంత ఇవ శాఖినః 28
యథా హ్యనుదకా నద్యో యథావాఽప్యతృణం వనమ్
అగోపాలా యథా గావ స్తథా రాష్ట్ర మరాజకమ్ 29
ధ్వజో రథస్య ప్రజ్ఞానం ధూమో జ్ఞానం విభావసోః
తేషాం యో నో ధ్వజో రాజా స దేవత్వ మితో గతః 30
నారాజకే జనపదే స్వకం భవతి కస్యచిత్
మత్స్యా ఇవ నరా నిత్యం భక్షయన్తి పరస్పరమ్ 31
యే హి సంభిన్న మర్యాదా నాస్తికా శ్ఛిన్న సంశయాః
తేపి భోగాయ కల్పన్తే రాజదణ్డ నిపీడితాః 32
యథా దృష్టిః శరీరస్య నిత్య మేవ ప్రవర్తతే

తథా నరేంద్రో రాష్ట్రస్య ప్రభవః సత్య ధర్మయోః 33
రాజా సత్యం చ ధర్మశ్చ రాజా కులవతాం కులం
రాజా మాతా పితా చైవ రాజా హిత కరో నృణాం 34
యమో వైశ్రవణః శక్రో వరుణశ్చ మహాబలః
విశేష్యంతే నరేన్ద్రేణ వృత్తేన మహతా తతః 35
అహో తమ ఇవేదం స్యా న్న ప్రజ్ఞాయేత కించన
రాజా చే న్న భవే ల్లోకే విభజన్ సాధ్వ సాధునీ 36
జీవత్యపి మహారాజే తవైవ వచనం వయమ్
నాఽతిక్రమామహే సర్వే వేలాం ప్రాప్యేవ సాగరః 37
స నః సమీక్ష్య ద్విజవర్య వృత్తం
నృపం వినా రాజ్యమఽరణ్యభూతమ్
కుమార మిక్ష్వాకు సుతం వదాన్యం
త్వ మేవ రాజాన మిహాభిషిఞ్చ 38

అష్టషష్టితమ స్సర్గః – దూత ప్రేషణం

తేషాం తద్వచనం శృత్వా వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ
మిత్రాఽమాత్యగణాన్ సర్వాన్ బ్రాహ్మణాం స్తా నిదం వచః 1
యదఽసౌ మాతుల కులే దత్తరాజ్యః పురం సుఖీ
భరతో వసతి భ్రాత్రా శత్రుఘ్నేన సమన్వితః 2
త చ్ఛీఘ్రం జవనా దూతా గచ్ఛన్తు త్వరితై ర్హయైః
ఆనేతుం భ్రాతరౌ వీరౌ కిం సమీక్షామహే వయమ్ 3
గచ్ఛన్త్వితి తతః సర్వే వసిష్ఠం వాక్య మబ్రువన్
తేషాం తు వచనం శృత్వా వసిష్ఠో వాక్య మబ్రవీత్ 4
ఏహి సిద్ధార్థ విజయ జయన్తాఽశోక నన్దన
శ్రూయతా మితి కర్తవ్యం సర్వానేవ బ్రవీమి వః 5
పురం రాజగృహం గత్వా శీఘ్రం శీఘ్ర జవై ర్హయైః
త్యక్త శోకై రిదం వాచ్యః శాసనా ద్భరతో మమ 6
పురోహిత స్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మన్త్రిణః
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్య మాత్యయికం త్వయా 7
మా చాస్మై ప్రోషితం రామం మా చాస్మై పితరం మృతమ్
భవన్తః శంసిపుర్గత్వా రాఘవాణా మిమం క్షయమ్ 8

కౌశేయాని చ వస్త్రాణి భూషణాని వరాణి చ
క్షిప్ర మాదాయ రాజ్ఞశ్చ భరతస్య చ గచ్ఛత 9
దత్త పథ్యఽశనా దూతా జగ్ముః స్వం స్వం నివేశనం
కేకయాం స్తే గమిష్యంతో హయా నారుహ్య సమ్మతాన్ 10
తతః ప్రాస్థానికం కృత్వా కార్యశేష మనంతరం
వసిష్ఠేనాభ్యనుజ్ఞాతా దూతాః సంత్వరితా యయుః 11
న్యంతేనాఽపరతాలస్య ప్రలంబ స్యోత్తరం ప్రతి
నిషేవమాణా స్తే జగ్ము ర్నదీం మధ్యేన మాలినీం 12
తే హస్తిన పురే గఙ్గాం తీర్త్వా ప్రత్యఙ్ముఖా యయుః
పాఞ్చాల దేశా నాసాద్య మధ్యేన కురుజాఙ్గలమ్ 13
సరాంసి చ సుపూర్ణాని నదీశ్చ విమలోదకాః
నిరీక్షమాణా స్తే జగ్ము ర్దూతాః కార్యవశా ద్ద్రుతం 14
తే ప్రసన్నోదకాం దివ్యాం నానావిహగ సేవితామ్
అతీత్య జగ్ము ర్వేగేన శరదణ్డాం జనాకులామ్ 15
నికూలవృక్ష మాసాద్య దివ్యం సత్యోపయాచనమ్
అభిగమ్యాభివాద్యం తం కులిఙ్గాం ప్రావిశన్ పురీమ్ 16
అభికాలం తతః ప్రాప్య తేజోభి భవనాచ్చ్యుతాః
పిత్ృ పైతామహీం పుణ్యాం తేరు రిక్షుమతీం నదీం 17
అవేక్ష్యాంజలి పానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్
యయు ర్మధ్యేన బాహ్లీకాన్ సుదామానం చ పర్వతమ్ 18
విష్ణోః పదం ప్రేక్షమాణా విపాశాం చాపి శాల్మలీమ్
నదీర్వాపీ స్తటాకాని పల్వలాని సరాంసి చ 19
పశ్యంతో వివిధాంశ్చాపి సింహ వ్యాఘ్ర మృగ ద్విపాన్
యయుః పథాఽతిమహతా శాసనం భర్తురీప్సవః 20
తే శ్రాన్త వాహనా దూతా వికృష్టేన పథా తతః
గిరివ్రజం పురవరం శీఘ్ర మాసేదురంజసా 21
భర్తుః ప్రియార్థం కుల రక్షణార్థం
భర్తుశ్చ వంశస్య పరిగ్రహార్థమ్
అహేడమానా స్త్వరయా స్మ దూతా
రాత్ర్యాం తు తే తత్ పుర మేవ యాతాః 22

ఏకోనసప్తతితమ స్సర్గః – భరత దుఃస్వప్నః

యామేవ రాత్రిం తే దూతాః ప్రవిశన్తి స్మ తాం పురీమ్
భరతేనాపి తాం రాత్రిం స్వప్నో దృష్టోఽయమప్రియః 1
వ్యుష్టామేవ తు తాం రాత్రిం దృష్ట్వా తం స్వప్నమప్రియమ్
పుత్రో రాజాధిరాజస్య సుభృశం పర్యతప్యత 2
తప్యమానం సమాజ్ఞాయ వయస్యాః ప్రియ వాదినః
ఆయాసం హి వినేష్యన్తః సభాయాం చక్రిరే కథాః 3
వాదయన్తి తథా శాన్తిం లాసయన్త్యపి చాఽపరే
నాటకాన్యఽపరే ప్రాహు ర్హాస్యాని వివిధాని చ 4
స తై ర్మహాత్మా భరతః సఖిభిః ప్రియ వాదిభిః
గోష్ఠీ హాస్యాని కుర్వద్భి ర్న ప్రాహృష్యత రాఘవః 5
తమబ్రవీత్ ప్రియ సఖో భరతం సఖిభిర్వృతమ్
సుహృద్భిః పర్యుపాసీనః కిం సఖే నాఽనుమోదసే 6
ఏవం బ్రువాణం సుహృదం భరతః ప్రత్యువాచ తం
శృణు త్వం యన్నిమిత్తం మే దైన్య మేత దుపాగతమ్ 7
స్వప్నే పితరమఽద్రాక్షం మలినం ముక్త మూర్ధజమ్
పతన్తమఽద్రి శిఖరాత్ కలుషే గోమయ హ్రదే 8
ప్లవమానశ్చ మే దృష్టః స తస్మిన్ గోమయ హ్రదే
పిబ న్నంజలినా తైలం హసన్నివ ముహుర్ముహుః 9
తత స్తిలౌదనం భుక్త్వా పునః పునరఽధః శిరాః
తైలేనాఽభ్యక్త సర్వాంగ స్తైల మేవాన్వవగాహత 10
స్వప్నేపి సాగరం శుష్కం చన్ద్రం చ పతితం భువి
ఉపరుద్ధాం చ జగతీం తమసేవ సమావృతాం 11
ఔపవాహ్యస్య నాగస్య విషాణం శకలీ కృతం
సహసా చాపి సంశాన్తం జ్వలితం జాతవేదసం 12
అవతీర్ణాం చ పృథివీం శుష్కాంశ్చ వివిధాన్ ద్రుమాన్
అహం పశ్యామి విధ్వస్తాన్ సధూమాం శ్చాపి పర్వతాన్ 13
పీఠే కార్ష్ణాయసే చైనం నిషణ్ణం కృష్ణవాససం
ప్రహసన్తి స్మ రాజానం ప్రమదాః కృష్ణపిఙ్గళాః 14
త్వరమాణశ్చ ధర్మాత్మా రక్తమాల్యాఽనులేపనః

రథేన ఖరయుక్తేన ప్రయాతో దక్షిణాముఖః 15
ప్రహసంతీవ రాజానం ప్రమదా రక్త వాసినీ
ప్రకర్షన్తీ మయా దృష్టా రాక్షసీ వికృతాననా 16
ఏవ మేత న్మయా దృష్ట మిమాం రాత్రిం భయావహం
అహం రామోఽథవా రాజా లక్ష్మణో వా మరిష్యతి 17
నరో యానేన యః స్వప్నే ఖరయుక్తేన యాతి హి
అచిరాత్ తస్య ధూమాఽగ్రం చితాయాం సంప్రదృశ్యతే 18
ఏత న్నిమిత్తం దీనోఽహం త న్న వః ప్రతిపూజయే
శుష్యతీవ చ మే కణ్ఠో న స్వస్థ మివ మే మనః 19
న పశ్యామి భయస్థానం భయం చై వోపధారయే
భ్రష్టశ్చ స్వరయోగో మే ఛాయా చోపహతా మమ 20
జుగుప్స న్నివ చాత్మానం న చ పశ్యామి కారణమ్||
ఇమాం హి దుఃస్వప్నగతిం నిశమ్య
తామనేక రూపామఽవితర్కితాం పురా
భయం మహత్తద్ధృదయా న్న యాతి మే
విచిన్త్య రాజాన మచిన్త్య దర్శనమ్ 21

సప్తతితమ స్సర్గః – భరత ప్రస్థానం

భరతే బ్రువతి స్వప్నం దూతా స్తే క్లాన్త వాహనాః
ప్రవిశ్యాఽసహ్యపరిఖం రమ్యం రాజగృహం పురమ్ 1
సమాగమ్య చ రాజ్ఞా చ రాజ పుత్రేణ చాఽర్చితాః
రాజ్ఞః పాదౌ గృహీత్వా తు త మూచు ర్భరతం వచః 2
పురోహిత స్త్వాం కుశలం ప్రాహ సర్వే చ మన్త్రిణః
త్వరమాణశ్చ నిర్యాహి కృత్య మాత్యయికం త్వయా 3
ఇమాని చ మహాఽర్హాణి వస్త్రాణ్యాభరణాని చ
ప్రతిగృహ్య విశాలాక్ష మాతులస్య చ దాపయ 4
అత్ర వింశతి కోట్యస్తు నృపతే ర్మాతులస్య తే
దశ కోట్యస్తు సంపూర్ణా స్తథైవ చ నృపాత్మజ 5
ప్రతిగృహ్య తు తత్ సర్వం స్వఽనురక్తః సుహృజ్జనే
దూతానువాచ భరతః కామైః సంప్రతిపూజ్య తాన్ 6
కచ్చిత్ స కుశలీ రాజా పితా దశరథో మమ

కచ్చిచ్చాఽరోగతా రామే లక్ష్మణే వా మహాత్మని 7
ఆర్యా చ ధర్మ నిరతా ధర్మజ్ఞా ధర్మదర్శినీ
అరోగా చాపి కౌసల్యా మాతా రామస్య ధీమతః 8
కచ్చిత్ సుమిత్రా ధర్మజ్ఞా జననీ లక్ష్మణస్య యా
శత్రుఘ్నస్య చ వీరస్య సాఽరోగా చాపి మధ్యమా 9
ఆత్మకామా సదా చణ్డీ క్రోధనా ప్రాజ్ఞ మానినీ
అరోగా చాపి మే మాతా కైకేయీ కిమువాచ హ 10
ఏవముక్తాస్తు తే దూతా భరతేన మహాత్మనా
ఊచుః సప్రశ్రయం వాక్య మిదం తం భరతం తదా 11
కుశలా స్తే నరవ్యాఘ్ర యేషాం కుశల మిచ్ఛసి
శ్రీశ్చ త్వాం వృణుతే పద్మా యుజ్యతాం చాపి తే రథః 12
భరతశ్చాపి తాన్ దూతా నేవముక్తోఽభ్యభాషత
ఆపృచ్ఛేఽహం మహారాజం దూతాః సంత్వరయన్తి మామ్ 13
ఏవముక్త్వా తు తాన్ దూతాన్ భరతః పార్థివాత్మజః
దూతైః సంచోదితో వాక్యం మాతామహ మువాచ హ 14
రాజన్ పితుర్ గమిష్యామి సకాశం దూత చోదితః
పునరఽప్యహ మేష్యామి యదా మే త్వం స్మరిష్యసి 15
భరతేనైవ ముక్తస్తు నృపో మాతామహ స్తదా
తమువాచ శుభం వాక్యం శిరస్యాఘ్రాయ రాఘవమ్ 16
గచ్ఛ తాతాఽనుజానే త్వాం కైకేయీ సుప్రజా స్త్వయా
మాతరం కుశలం బ్రూయాః పితరం చ పరంతప 17
పురోహితం చ కుశలం యేచాఽన్యే ద్విజ సత్తమాః
తౌ చ తాత మహేష్వాసౌ భ్రాతరౌ రామ లక్ష్మణౌ 18
తస్మైహ స్త్యుత్తమాం శ్చిత్రాన్ కమ్బళా నజినాని చ
అభిసత్కృత్య కైకేయో భరతాయ ధనం దదౌ 19
రుక్మ నిష్క సహస్రే ద్వే షోడశాఽశ్వ శతాని చ
సత్కృత్య కైకయీ పుత్రం కేకయో ధన మాదిశత్ 20
తథాఽమాత్యానభిప్రేతాన్ విశ్వాస్యాంశ్చ గుణాన్వితాన్
దదావశ్వపతిః క్షిప్రం భరతాయాఽనుయాయినః 21
ఐరావతానైన్ద్ర శిరాన్ నాగాంశ్చ ప్రియ దర్శనాన్

ఖరాన్ శీఘ్రాన్ సుసంయుక్తాన్ మాతులోస్మై ధనం దదౌ 22
అన్తఃపురేఽతిసంవృద్ధాన్ వ్యాఘ్ర వీర్య బలాన్వితాన్
దంష్ట్రాయుధాన్ మహాకాయాన్ శునశ్చోపాయనం దదౌ 23
స దత్తం కేకయేంద్రేణ ధనం తన్నాఽభ్యనందత
భరతః కేకయీ పుత్రో గమన త్వరయా తదా 24
బభూవ హ్యస్య హృదయే చింతా సుమహతీ తదా
త్వరయా చాపి దూతానాం స్వప్నస్యాపి చ దర్శనాత్ 25
స స్వవేశ్మ వ్యతిక్రమ్య నర నాగాఽశ్వ సంవృతం
ప్రపేదే సుమహ చ్ఛ్రీమాన్ రాజమార్గ మఽనుత్తమం 26
అభ్యతీత్య తతోఽపశ్య దంతఃపురమనుత్తమం
తత స్త ద్భరతః శ్రీమా నావివేశాఽనివారితః 27
స మాతామహ మాపృచ్ఛ్య మాతులం చ యుధాజితమ్
రథ మారుహ్య భరతః శత్రుఘ్న సహితో యయౌ 28
రథాన్ మణ్డల చక్రాంశ్చ యోజయిత్వా పరశ్శతమ్
ఉష్ట్ర గోఽశ్వ ఖరై ర్భృత్యా భరతం యాన్త మన్వయుః 29
బలేన గుప్తో భరతో మహాత్మా
సహార్యక స్యాత్మ సమైరఽమాత్యైః
ఆదాయ శత్రుఘ్నమఽపేత శత్రుః
గృహా ద్యయౌ సిద్ధ ఇవేన్ద్రలోకాత్ 30

ఏకసప్తతితమ స్సర్గః – అయోధ్యా గమనం

స ప్రాఙ్ముఖో రాజగృహాదభినిర్యాయ రాఘవః
తతః సుదామాం ద్యుతిమాన్ సంతీర్యాఽవేక్ష్య తాం నదీం 1
హ్లాదినీం దురాపారాం చ ప్రత్యక్ స్రోత స్తరఙ్గిణీమ్
శతద్రు మఽతర చ్ఛ్రీమా న్నదీ మిక్ష్వాకు నన్దనః 2
ఏలాధానే నదీం తీర్త్వా ప్రాప్య చాఽపరపర్వటాన్
శిలామాకుర్వతీం తీర్త్వా హ్యాగ్నేయం శల్యకర్తనమ్ 3
సత్యసంధః శుచిః శ్రీమాన్ ప్రేక్షమాణః శిలావహామ్
అత్యయాత్ స మహాశైలాన్ వనం చైత్రరథం ప్రతి 4
సరస్వతీం చ గంగాం చ యుగ్మేన ప్రత్యపద్యత
ఉత్తరాన్ వీర మత్స్యానాం భారుండం ప్రావిశ ద్వనం 5

వేగినీం చ కులింగాఖ్యాం హ్లాదినీం పర్వతావృతామ్
యమునాం ప్రాప్య సంతీర్ణో బల మాశ్వాసయ త్తదా 6
శీతీకృత్య తు గాత్రాణి క్లాన్తా నాశ్వాస్య వాజినః
తత్ర స్నాత్వా చ పీత్వా చ ప్రాయాదాదాయ చోదకమ్ 7
రాజపుత్రో మహారణ్య మఽనభీక్ష్ణోప సేవితమ్
భద్రో భద్రేణ యానేన మారుతః ఖమివాఽత్యయాత్ 8
భాగీరథం దుష్ప్రతరా మంశుధానే మహానదీం
ఉపాయా ద్రాఘవ స్తూర్ణం ప్రాగ్వటే విశ్రుతే పురే 9
స గంగాం ప్రాగ్వటే తీర్త్వా సమాయాత్ కుటికోష్ఠికాం
సబల స్తాం స తీర్త్వాఽథ సమాయాత్ ధర్మవర్ధనం 10
తోరణం దక్షిణార్ధేన జమ్బూప్రస్థ ముపాగమత్
వరూథం చ యయౌ రమ్యం గ్రామం దశరథాత్మజః 11
తత్ర రమ్యే వనే వాసం కృత్వాఽసౌ ప్రాఙ్ముఖో యయౌ
ఉద్యాన ముజ్జిహానాయాః ప్రియకా యత్ర పాదపాః 12
సాలాంస్తు ప్రియకాన్ ప్రాప్య శీఘ్రానాస్థాయ వాజినః
అనుజ్ఞాప్యాఽథ భరతో వాహినీం త్వరితో యయౌ 13
వాసం కృత్వా సర్వతీర్థే తీర్త్వా చోత్తానికాం నదీమ్
అన్యా నదీశ్చ వివిధాః పార్వతీయై స్తురంగమైః 14
హస్తిపృష్ఠక మాసాద్య కుటికామఽత్యవర్తత
తతార చ నరవ్యాఘ్రో లౌహిత్యే సికతావతీమ్ 15
ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీమ్
కళింగ నగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా 16
భరతః క్షిప్ర మాగచ్ఛత్ సుపరిశ్రాన్త వాహనః
వనం చ సమతీ త్యాశు శర్వర్యామఽరుణోదయే 17
అయోధ్యాం మనునా రాజ్ఞా నిర్మితాం సందదర్శ హ
తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రః సప్తరాత్రోషితః పథి 18
అయోధ్యా మగ్రతో దృష్ట్వా సారథిం వాక్య మబ్రవీత్
ఏషా నాఽతిప్రతీతా మే పుణ్యోద్యానా యశస్వినీ 19
అయోధ్యా దృశ్యతే దూరాత్ సారథే పాణ్డుమృత్తికా
యజ్వభి ర్గుణసంపన్నై ర్బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః 20

భూయిష్ఠమ్ ఋద్ధిరాకీర్ణా రాజర్షి పరిపాలితా
అయోధ్యాయాం పురా శబ్దః శ్రూయతే తుములో మహాన్ 21
సమన్తా న్నర నారీణాం తమఽద్య న శృణోమ్యహమ్
ఉద్యానాని హి సాయాహ్నే క్రీడిత్వోపరతై ర్నరైః 22
సమన్తాద్విప్రధావద్భిః ప్రకాశన్తే మమాఽన్యథా
తాన్యఽద్యానురుదన్తీవ పరిత్యక్తాని కామిభిః 23
అరణ్యభూతేవ పురీ సారథే ప్రతిభాతి మే
న హ్యత్ర యానై ర్దృశ్యన్తే న గజై ర్న చ వాజిభిః 24
నిర్యాన్తో వాభియాన్తో వా నరముఖ్యా యథాపురమ్
ఉద్యానాని పురా భాంతి మత్త ప్రముదితాని చ 25
జనానాం రతి సంయోగే ష్వఽత్యంత గుణవంతి చ
తా న్యేతాన్యద్య పశ్యామి నిరానందాని సర్వశః 26
స్రస్త పర్ణైరఽనుపథం విక్రోశద్భిరివ ద్రుమైః
నాఽద్యాపి శ్రూయతే శబ్దో మత్తానాం మృగ పక్షిణాం 27
సంరక్తాం మధురాం వాణీం కలం వ్యాహరతాం బహు
చందనాఽగరు సంపృక్తో ధూప సంమూర్ఛితోఽతులః 28
ప్రవాతి పవనః శ్రీమాన్ కిం ను నాఽద్య యథాపురం
భేరీ మృదంగ వీణానాం కోణసంఘట్టితః పునః 29
కిమఽద్య శబ్దో విరతః సదా దీనగతిః పురా
అనిష్టాని చ పాపాని పశ్యామి వివిధాని చ 30
నిమిత్తా న్యఽమనోజ్ఞాని తేన సీదతి మే మనః
సర్వథా కుశలం సూత దుర్లభం మమ బంధుషు 31
తథా హ్యసతి సమ్మోహే హృదయం సీదతీవ మే
విషణ్ణః శ్రాంత హృదయ స్త్రస్తః సంలులితేన్ద్రియః 32
భరతః ప్రవివేశాశు పురీ మిక్ష్వాకు పాలితాం
ద్వారేణ వైజయన్తేన ప్రావిశ చ్ఛ్రాన్త వాహనః 33
ద్వార్స్థై రుత్థాయ విజయం పృష్ట స్తైః సహితో యయౌ
స త్వనేకాగ్ర హృదయో ద్వార్స్థం ప్రత్యర్చ్య తం జనమ్ 34
సూత మశ్వపతేః క్లాన్త మబ్రవీత్ తత్ర రాఘవః
కి మహం త్వరయా నీతః కారణేన వినాఽనఘ 35

అశుభా శంకి హృదయం శీలం చ పతతీవ మే
శృతా నో యాదృశః పూర్వం నృపతీనాం వినాశనే 36
ఆకారాం స్తా నఽహం సర్వా నిహ పశ్యామి సారథే
సంమ్మార్జన విహీనాని పరుషా ణ్యుపలక్షయే 37
అసంయతం కవాటాని శ్రీ విహీనాని సర్వశః
బలికర్మ విహీనాని ధూప సంమోదనేన చ 38
అనాశిత కుటుంబాని ప్రభాహీన జనాని చ
అలక్ష్మీకాని పశ్యామి కుటుంబి భవనాన్యఽహం 39
అపేత మాల్య శోభాన్యప్యఽసంమృష్టాజిరాణి చ
దేవాగారాణి శూన్యాని న చా భాంతి యథాపురం 40
దేవతాఽర్చాః ప్రవిద్ధాశ్చ యజ్ఞగోష్ఠ్య స్తథా విధాః
మాల్యాపణేషు రాజన్తే నాఽద్య పణ్యాని వై తథా 41
దృశ్యంతే వణిజోప్యఽద్య న యథాపూర్వ మత్ర వై
ధ్యాన సంవిగ్న హృదయా నష్ట వ్యాపార యంత్రితాః 42
దేవాయతన చైత్యేషు దీనాః పక్షిగణా స్తథా
మలినం చాఽశ్రుపూర్ణాక్షం దీనం ధ్యానపరం కృశమ్ 43
స స్త్రీ పుంసం చ పశ్యామి జన ముత్కంఠితం పురే
ఇత్యేవముక్త్వా భరతః సూతం తం దీన మానసః 44
తా న్యరిష్టా న్యయోధ్యాయాం ప్రేక్ష్య రాజగృహం యయౌ||
తాం శూన్య శృఙ్గాటక వేశ్మ రథ్యాం
రజోఽరుణ ద్వార కపాట యన్త్రామ్
దృష్ట్వా పురీ మిన్ద్రపుర ప్రకాశాం
దుఃఖేన సంపూర్ణతరో బభూవ 45
బహూని పశ్యన్ మనసోఽప్రియాణి
యాన్యన్యదా నాఽత్ర పురే బభూవుః
అవాక్శిరా దీనమనా న హృష్టః
పితుర్మహాత్మా ప్రవివేశ వేశ్మ 46

ద్విసప్తతితమ స్సర్గః – భరత సంతాపః

అపశ్యంస్తు తత స్తత్ర పితరం పితురాలయే
జగామ భరతో ద్రష్టుం మాతరం మాతురాలయే 1

అనుప్రాప్తం తు తం దృష్ట్వా కైకేయీ ప్రోషితం సుతమ్
ఉత్పపాత తదా హృష్టా త్యక్త్వా సౌవర్ణ మాసనం 2
స ప్రవిశ్యైవ ధర్మాత్మా స్వగృహం శ్రీవివర్జితమ్
భరతః ప్రతిజగ్రాహ జనన్యా శ్చచరణౌ శుభౌ 3
సా తం మూర్ధన్యుపాఘ్రాయ పరిష్వజ్య యశస్వినమ్
అఙ్కే భరత మారోప్య ప్రష్టుం సముపచక్రమే 4
అద్య తే కతిచిత్ రాత్ర్యః చ్యుత స్యార్యక వేశ్మనః
అపి నాఽధ్వశ్రమః శీఘ్రం రథేనాపతత స్తవ 5
ఆర్యక స్తే సుకుశలీ యుధాజిన్ మాతుల స్తవ
ప్రవాసా చ్చ సుఖం పుత్ర సర్వం మే వక్తు మర్హసి 6
ఏవం పృష్ఠస్తు కైకేయ్యా ప్రియం పార్థివ నన్దనః
ఆచష్ట భరతః సర్వం మాత్రే రాజీవ లోచనః 7
అద్య మే సప్తమీ రాత్రి శ్చ్యుత స్యార్యక వేశ్మనః
అమ్బాయాః కుశలీ తాతో యుధాజిన్ మాతులశ్చ మే 8
యన్ మే ధనం చ రత్నం చ దదౌ రాజా పరంతపః
పరిశ్రాన్తం పథ్యఽభవ త్తతోఽహం పూర్వమాగతః 9
రాజవాక్య హరై ర్దూతో స్త్వర్యమాణోఽహ మాగతః
యదఽహం ప్రష్టు మిచ్ఛామి తదఽమ్బా వక్తు మర్హతి 10
శూన్యోఽయం శయనీయ స్తే పర్యఙ్కో హేమ భూషితః
న చాఽయ మిక్ష్వాకుజనః ప్రహృష్టః ప్రతిభాతి మే 11
రాజా భవతి భూయిష్ఠ మిహామ్బాయా నివేశనే
త మహం నాఽద్య పశ్యామి ద్రష్టు మిచ్ఛన్నిహాగతః 12
పితు ర్గ్రహీష్యే చరణౌ తం మమాఖ్యాహి పృచ్ఛతః
ఆహోస్విదఽమ్బ జ్యేష్ఠాయాః కౌసల్యాయా నివేశనే 13
తం ప్రత్యువాచ కైకేయీ ప్రియవద్ఘోర మఽప్రియమ్
అజానన్తం ప్రజానన్తీ రాజ్య లోభేన మోహితా 14
యాగతిః సర్వభూతానాం తాం గతిం తే పితా గతః
రాజా మహాత్మా తేజస్వీ యాయజూకః సతాం గతిః 15
త చ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం ధర్మాభిజనవాన్ శుచిః
పపాత సహసా భూమౌ పితృ శోక బలార్దితః 16

హా హతోఽస్మీతి కృపణాం దీనాం వాచ ముదీరయన్
నిపపాత మహాబాహు ర్బాహూ విక్షిప్య వీర్యవాన్ 17
తతః శోకేన సంవిగ్నః పితుర్మరణ దుఃఖితః
విలలాప మహాతేజా భ్రాన్తాకులిత చేతనః 18
ఏతత్ సురుచిరం భాతి పితు ర్మే శయనం పురా
శశినేవాఽమలం రాత్రౌ గగనం తోయదాత్యయే 19
త దిదం న విభాత్యఽద్య విహీనం తేన ధీమతా
వ్యోమేవ శశినా హీనం విశుష్క ఇవ సాగరః 20
బాష్ప ముత్సృజ్య కంఠేన స్వార్తః పరమ పీడితః
ప్రచ్ఛాద్య వదనం శ్రీమద్వస్త్రేణ జయతాం వరః 21
తమార్తం దేవ సంకాశం సమీక్ష్య పతితం భువి
నికృత్త మివ సాలస్య స్కంధం పరశునా వనే 22
మాతా మాతంగ సంకాశం చంద్రాఽర్క సదృశం భువః
ఉత్థాపయిత్వా శోకార్తం వచనం చేద మబ్రవీత్ 23
ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ కిం శేషే రాజపుత్ర మహాయశః
త్వద్విధా న హి శోచన్తి సన్తః సదసి సంమతాః 24
దాన యజ్ఞాఽధికారా హి శీల శృతి వచోఽనుగా
బుద్ధి స్తే బుద్ధి సంపన్న ప్రభేవాఽర్కస్య మందిరే 25
స రుదిత్వా చిరం కాలం భూమౌ విపరివృత్య చ
జననీం ప్రత్యువా చేదం శోకై ర్బహుభిరావృతః 26
అభిషేక్ష్యతి రామం ను రాజా యజ్ఞం ను యక్ష్యతే
ఇత్యహం కృత సంకల్పో హృష్టో యాత్రా మయా సిషమ్ 27
తదిదం హ్యన్యథాభూతం వ్యవదీర్ణం మనో మమ
పితరం యో న పశ్యామి నిత్యం ప్రియహితే రతమ్ 28
అమ్బ కేనాఽత్యగాద్రాజా వ్యాధినా మయ్యఽనాగతే
ధన్యా రామాదయః సర్వే యైః పితా సంస్కృతః స్వయమ్ 29
న నూనం మాం మహారాజః ప్రాప్తం జానాతి కీర్తిమాన్
ఉపజిఘ్రేద్ధి మాం మూర్ధ్ని తాతః సన్నమ్య సత్వరమ్ 30
క్వ స పాణిః సుఖస్పర్శ స్తాతస్యాఽక్లిష్ట కర్మణః
యేన మాం రజసా ధ్వస్తమఽభీక్ష్ణం పరిమార్జతి 31

యో మే భ్రాతా పితా బన్ధుర్యస్య దాసోఽస్మి ధీమతః
తస్య మాం శీఘ్ర మాఖ్యాహి రామస్యాఽక్లిష్ట కర్మణః 32
పితా హి భవతి జ్యేష్ఠో ధర్మమార్యస్య జానతః
తస్య పాదౌ గ్రహీష్యామి స హీదానీం గతిర్మమ 33
ధర్మవి ద్ధర్మ నిత్యశ్చ సత్యసంధో దృఢవ్రతః
ఆర్యః కిమబ్రవీ ద్రాజా పితా మే సత్యవిక్రమః 34
పశ్చిమం సాధు సందేశ మిచ్ఛామి శ్రోతు మాత్మనః
ఇతి పృష్టా యథా తత్త్వం కైకేయీ వాక్య మబ్రవీత్ 35
రామేతి రాజా విలపన్ హా సీతే లక్ష్మణేతి చ
స మహాత్మా పరంలోకం గతో గతిమతాం వరః 36
ఇమాం తు పశ్చిమాం వాచం వ్యాజహార పితా తవ
కాలధర్మ పరిక్షిప్తః పాశై రివ మహాగజః 37
సిద్ధాఽర్థా స్తే నరా రామమాగతం సీతయా సహ
లక్ష్మణం చ మహాబాహుం ద్రక్ష్యన్తి పునరాగతమ్ 38
తచ్ఛ్రుత్వా విషసాదైవ ద్వితీయాఽప్రియ శంసనాత్
విషణ్ణ వదనో భూత్వా భూయః పప్రచ్ఛ మాతరమ్ 39
క్వ చేదానీం స ధర్మాత్మా కౌసల్యానన్దవర్ధనః
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా సీతయా చ సమం గతః 40
తథా పృష్టా యథా తత్త్వ మాఖ్యాతు ముపచక్రమే
మాతాఽస్య యుగపద్వాక్యం విప్రియం ప్రియ శంకయా 41
స హి రాజసుతః పుత్ర చీరవాసా మహావనమ్
దణ్డకాన్ సహ వైదేహ్యా లక్ష్మణాఽనుచరో గతః 42
తచ్ఛ్రుత్వా భరత స్త్రస్తో భ్రాతుశ్చారిత్ర శఙ్కయా
స్వస్య వంశస్య మాహాత్మ్యాత్ ప్రష్టుం సముపచక్రమే 43
కచ్చి న్న బ్రాహ్మణ ధనం హృతం రామేణ కస్యచిత్
కచ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాఽపాపో విహింసితః 44
కచ్చి న్న పరదారాన్ వా రాజపుత్రోభిమన్యతే
కస్మాత్ స దణ్డకారణ్యే భ్రూణహేవ వివాసితః 45
అథాఽస్య చపలా మాతా తత్ స్వకర్మ యథా తథమ్
తేనైవ స్త్రీ స్వభావేన వ్యాహర్తు ముపచక్రమే 46

ఏవ ముక్త్వాతు కైకేయీ భరతేన మహాత్మనా
ఉవాచ వచనం హృష్టా మూఢా పండిత మానినీ 47
న బ్రాహ్మణ ధనం కించిద్ధృతం రామేణ ధీమతా
కశ్చిన్నాఢ్యో దరిద్రో వా తేనాఽపాపో విహింసితః 48
న రామః పరదారాంశ్చ చక్షుర్భ్యా మపి పశ్యతి
మయా తు పుత్ర శ్రుత్వైవం రామస్యైవాభిషేచనమ్ 49
యాచిత స్తే పితా రాజ్యం రామస్య చ వివాసనమ్
స స్వవృత్తిం సమాస్థాయ పితా తే తత్తథాఽకరోత్ 50
రామశ్చ సహ సౌమిత్రిః ప్రేషితః సహ సీతయా
తమపశ్యన్ ప్రియం పుత్రం మహీపాలో మహాయశాః 51
పుత్ర శోక పరిద్యూనః పఞ్చత్వ ముపపేదివాన్
త్వయా త్విదానీం ధర్మజ్ఞ రాజత్వ మవలమ్బ్యతామ్ 52
త్వత్కృతే హి మయా సర్వమిద మేవం విధం కృతమ్
మా శోకం మా చ సంతాపం ధైర్యమాశ్రయ పుత్రక 53
త్వదధీనా హి నగరీ రాజ్యం చైత దనాయకం||
తత్ పుత్ర శీఘ్రం విధినా విధిజ్ఞైః
వసిష్ఠ ముఖ్యైః సహితో ద్విజేన్ద్రైః
సంకాల్య రాజానమదీన సత్త్వమ్
ఆత్మాన ముర్వ్యామభిషేచయస్వ 54

త్రిసప్తతితమ స్సర్గః – కైకేయీ విగర్హణం

శ్రుత్వా తు పితరం వృత్తం భ్రాతరౌ చ వివాసితౌ
భరతో దుఃఖ సంతప్త ఇదం వచన మబ్రవీత్ 1
కిం ను కార్యం హత స్యేవ మమ రాజ్యేన శోచతః
విహీనస్యాఽథ పిత్రా చ భ్రాత్రా పితృ సమేన చ 2
దుఃఖే మే దుఃఖమఽకరో ర్వ్రణే క్షార మివాదధాః
రాజానం ప్రేత భావస్థం కృత్వా రామం చ తాపసం 3
కులస్య త్వ మభావాయ కాలరాత్రి రివాగతా
అఙ్గార ముపగూహ్య త్వాం పితా మే నాఽవబుద్ధవాన్ 4
మృత్యుమాపాదితో రాజా త్వయా మే పాప దర్శిని
సుఖం పరిహృతం మోహా త్కులేస్మిన్ కులపాంసని 5

త్వాం ప్రాప్య హి పితా మేఽద్య సత్య సంధో మహాయశాః
తీవ్ర దుఃఖాభి సంతప్తో వృత్తో దశరథో నృపః 6
వినాశితో మహారాజః పితా మే ధర్మవత్సలః
కస్మాత్ ప్రవ్రాజితో రామః కస్మా దేవ వనం గతః 7
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ పుత్ర శోకాభి పీడితే
దుష్కరం యది జీవేతాం ప్రాప్య త్వాం జననీం మమ 8
నను త్వార్యోపి ధర్మాత్మా త్వయి వృత్తి మనుత్తమామ్
వర్తతే గురు వృత్తిజ్ఞో యథా మాతరి వర్తతే 9
తథా జ్యేష్ఠా హి మే మాతా కౌసల్యా దీర్ఘ దర్శినీ
త్వయి ధర్మం సమాస్థాయ భగిన్యా మివ వర్తతే 10
తస్యాః పుత్రం కృతాత్మానం చీరవల్కల వాససం
ప్రస్థాప్య వనవాసాయ కథం పాపే న శోచసి 11
అపాప దర్శినం శూరం కృతాత్మానం యశస్వినమ్
ప్రవ్రాజ్య చీరవసనం కిం ను పశ్యసి కారణమ్ 12
లుబ్ధాయా విదితో మన్యే న తేఽహం రాఘవం ప్రతి
తథా హ్యనర్థో రాజ్యార్థం త్వయా నీతో మహానఽయమ్ 13
అహం హి పురుషవ్యాఘ్రావఽపశ్యన్ రామ లక్ష్మణౌ
కేన శక్తి ప్రభావేన రాజ్యం రక్షితు ముత్సహే 14
తం హి నిత్యం మహారాజో బలవన్తం మహాబలః
అపాశ్రితోభూ ద్ధర్మాత్మా మేరు ర్మేరువనం యథా 15
సోఽహం కథమిమం భారం మహాధుర్య సముద్ధృతమ్
దమ్యో ధుర మివాసాద్య వహేయం కేన చౌజసా 16
అథ వా మే భవే చ్ఛక్తి ర్యోగై ర్బుద్ధి బలేన వా
సకామాం న కరిష్యామి త్వా మహం పుత్ర గర్ధినీమ్ 17
న మే వికాంక్షా జాయేత త్యక్తుం త్వాం పాప నిశ్చయాం
యది రామస్య నాఽపేక్షా త్వయి స్యా న్మాతృవ త్సదా 18
ఉత్పన్నాతు కథం బుద్ధి స్తవేయం పాప దర్శిని
సాధు చారిత్ర విభ్రష్టే పూర్వేషాం నో విగర్హితా 19
అస్మిన్ కులే హి పూర్వేషాం జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే
అపరే భ్రాతర స్తస్మిన్ ప్రవర్తంతే సమాహితాః 20

న హి మన్యే నృసంశే త్వం రాజధర్మ మవేక్ష్యసే
గతిం వా న విజానాసి రాజ వృత్తస్య శాశ్వతీం 21
సతతం రాజ వృత్తే హి జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే
రాజ్ఞామేతత్ సమం తత్ స్యా దిక్ష్వాకూణాం విశేషతః 22
తేషాం ధర్మైక రక్షాణాం కుల చారిత్ర శోభినాం
అత్ర చారిత్ర శౌండీర్యం త్వాం ప్రాప్య వినివర్తితం 23
తవాపి సుమహాభాగా జనేన్ద్రాః కుల పూర్వగాః
బుద్ధేర్మోహః కథమఽయం సంభూత స్త్వయి గర్హితః 24
న తు కామం కరిష్యామి తవాఽహమ్ పాప నిశ్చయే
త్వయా వ్యసన మారబ్ధం జీవితాంతకరం మమ 25
ఏష త్విదానీ మేవాఽహమప్రియార్థం తవానఘం
నివర్తయిష్యామి వనా ద్భ్రాతరం స్వజన ప్రియమ్ 26
నివర్తయిత్వా రామం చ తస్యాఽహం దీప్త తేజసః
దాసభూతో భవిష్యామి సుస్థితే నాంతరాత్మనా 27
ఇత్యేవ ముక్త్వా భరతో మహాత్మా
ప్రియేతరై ర్వాక్యగణై స్తుదం స్తామ్
శోకాతురశ్చాపి ననాద భూయః
సింహో యథా మందర కందర స్థః 28

చతుస్సప్తతితమ స్సర్గః -- కైకేయ్యాక్రోశః

తాం తథా గర్హయిత్వా తు మాతరం భరత స్తదా
రోషేణ మహతావిష్టః పున రేవాఽబ్రవీ ద్వచః 1
రాజ్యా ద్భ్రంశస్వ కైకేయి నృశంసే దుష్ట చారిణి
పరిత్యక్తా చ ధర్మేణ మా మృతం రుదతీ భవ 2
కిం ను తేఽదూషయ ద్రాజా రామో వా భృశ ధార్మికః
యయో ర్మృత్యు ర్వివాసశ్చ త్వత్కృతే తుల్యమాగతౌ 3
భ్రూణ హత్యామసి ప్రాప్తా కులస్యాఽస్య వినాశనాత్
కైకేయి నరకం గచ్ఛ మా చ భర్తుః సలోకతామ్ 4
య త్త్వయా హీదృశం పాపం కృతం ఘోరేణ కర్మణా
సర్వలోక ప్రియం హిత్వా మమాప్యాపాదితం భయమ్ 5
త్వత్కృతే మే పితా వృత్తో రామశ్చారణ్యమాశ్రితః

అయశో జీవ లోకే చ త్వయాహం ప్రతిపాదితః 6
మాతృరూపే మమాఽమిత్రే నృశంసే రాజ్య కాముకే
న తేఽహమభిభాష్యోస్మి దుర్వృత్తే పతి ఘాతిని 7
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా మమ మాతరః
దుఃఖేన మహతావిష్టా స్త్వాం ప్రాప్య కుల దూషిణీమ్ 8
న త్వ మఽశ్వపతేః కన్యా ధర్మరాజస్య ధీమతః
రాక్షసీ తత్ర జాతాసి కుల ప్రధ్వంసినీ పితుః 9
య త్త్వయా ధార్మికో రామో నిత్యం సత్య పరాయణః
వనం ప్రస్థాపితో దుఃఖాత్ పితా చ త్రిదివం గతః 10
య త్ప్రధానాఽసి తత్ పాపం మయి పిత్రా వినా కృతే
భ్రాతృభ్యాం చ పరిత్యక్తే సర్వలోకస్య చాఽప్రియే 11
కౌసల్యాం ధర్మ సంయుక్తాం వియుక్తాం పాప నిశ్చయే
కృత్వా కం ప్రాప్స్యసేత్వఽద్య లోకం నిరయ గామినీ 12
కిం నాఽవబుధ్యసే క్రూరే నియతం బన్ధు సంశ్రయా
జ్యేష్ఠం పితృసమం రామం కౌసల్యాయా తను సంభవమ్ 13
అఙ్గ ప్రత్యఙ్గజః పుత్రో హృదయా చ్చాపి జాయతే
తస్మాత్ ప్రియతమో మాతుః ప్రియా ఏవ తు బాన్ధవాః 14
అన్యదా కిల ధర్మజ్ఞా సురభిః సుర సంమతా
వహమానౌ దదర్శోర్వ్యాం పుత్రౌ విగత చేతసౌ 15
తావఽర్ధదివసే శ్రాన్తౌ దృష్ట్వా పుత్రౌ మహీతలే
రురోద పుత్ర శోకేన బాష్ప పర్యాకులేక్షణా 16
అధస్తా ద్వ్రజత స్తస్యాః సురరాజ్ఞో మహాత్మనః
బిన్దవః పతితా గాత్రే సూక్ష్మాః సురభి గన్ధినః 17
ఇంద్రోప్యఽశ్రు నిపాతం తం స్వగాత్రే పుణ్య గంధినం
సురభిం మన్యతే దృష్ట్వా భూయసీం తాం సురేశ్వరః 18
నిరీక్షమాణ శక్ర స్తాం దదర్శ సురభిం స్థితాం
ఆకాశే విష్ఠితాం దీనాం రుదంతీం భ్రుశ దుఃఖితాం 19
తాం దృష్ట్వా శోక సంతప్తాం వజ్రపాణి ర్యశస్వినీమ్
ఇన్ద్రః ప్రాఞ్జలి రుద్విగ్నః సురరాజోఽబ్రవీ ద్వచః 20
భయం కచ్చిన్నచాఽస్మాసు కుతశ్చి ద్విద్యతే మహత్

కుతో నిమిత్తః శోక స్తే బ్రూహి సర్వ హితైషిణి 21
ఏవముక్తా తు సురభిః సురరాజేన ధీమతా
పత్యువాచ తతో ధీరా వాక్యం వాక్య విశారదం 22
శాంతం పాపం న వః కించిన్ కుతశ్చిదఽమరాధిప
అహం తు మగ్నౌ శోచామి స్వపుత్రౌ విషమే స్థితౌ 23
ఏతౌ దృష్ట్వా కృశౌ దీనౌ సూర్య రశ్మి ప్రతాపితౌ
అర్ద్యమానౌ బలీవర్దౌ కర్షకేణ సురాఽధిప 24
మమ కాయాత్ ప్రసూతౌ హి దుఃఖితౌ భార పీడితౌ
యౌ దృష్ట్వా పరితప్యేహం నాఽస్తి పుత్ర సమః ప్రియః 25
యస్యాః పుత్ర సహస్రై స్తు కృత్స్నం వ్యాప్య మిదం జగత్
తాం దృష్ట్వా రుదతీం శక్రో న సుతా న్మన్యతే పరం 26
సదాఽప్రతిమ వృత్తాయా లోక ధారణ కామ్యయా
శ్రీమత్యా గుణ నిత్యాయా స్వభావ పరిచేష్టయా 27
యస్యాః పుత్ర సహస్రాణి సాపి శోచతి కామధుక్
కిం పునర్యా వినా రామం కౌసల్యా వర్తయిష్యతి 28
ఏక పుత్రా చ సాధ్వీ చ వివత్సేయం త్వయా కృతా
తస్మా త్త్వం సతతం దుఃఖం ప్రేత్య చేహ చ లప్స్యసే 29
అహం హ్యపచితిం భ్రాతుః పితుశ్చ సకలా మిమామ్
వర్ధనం యశసశ్చాపి కరిష్యామి న సంశయః 30
ఆనాయ్య చ మహాబాహుం కౌసల్యాయా మహాబలం
స్వయ మేవ ప్రవేక్ష్యామి వనం ముని నిషేవితమ్ 31
న హ్యహం పాప సంకల్పే పాపే పాపం త్వయా కృతం
శక్తో ధారయితుం పౌరైరశ్రు కంఠై ర్నిరీక్షితః 32
సా త్వమఽగ్నిం ప్రవిశ వా స్వయం వా దండకాన్ విశ
రజ్జుం బధాన వా కంఠే న హి తేఽన్యత్ పరాయణం 33
అహమఽప్యవనిం ప్రాప్తే రామే సత్యపరాక్రమే
కృతకృత్యో భవిష్యామి విప్రవాసిత కల్మషః 34
ఇతి నాగ ఇవారణ్యే తోమరాంకుశ చోదితః
పపాత భువి సంక్రుద్ధో నిశ్శ్వసన్నివ పన్నగః 35
సంరక్త నేత్రః శిథిలామ్బర స్తదా

విధూత సర్వాభరణః పరంతపః
బభూవ భూమౌ పతితో నృపాత్మజః
శచీపతేః కేతురివోత్సవ క్షయే 36

పంచసప్తతితమ స్సర్గః – భరత శపథః

దీర్ఘ కాలాత్ సముత్థాయ సంజ్ఞాం లబ్ధ్వా చ వీర్యవాన్
నేత్రాభ్యామశ్రుపూర్ణాభ్యాం దీనా ముద్వీక్ష్య మాతరం 1
సోఽమాత్య మధ్యే భరతో జననీ మభ్యకుత్సయత్
రాజ్యం న కామయే జాతు మంత్రయే నాపి మాతరం 2
అభిషేకం న జానామి యోఽభూ ద్రాజ్ఞా సమీక్షితః
విప్రకృష్టే హ్యహం దేశే శత్రుఘ్న సహితో వసం 3
వనవాసం న జానామి రామస్యాఽహమ్ మహాత్మనః
వివాసనం వా సౌమిత్రేః సీతాయాశ్చ యథాఽభవత్ 4
తథైవ క్రోశత స్తస్య భరతస్య మహాత్మనః
కౌసల్యా శబ్దమాజ్ఞాయ సుమిత్రా మిద మబ్రవీత్ 5
ఆగతః క్రూర కార్యాయాః కైకేయ్యా భరతః సుతః
తమఽహం ద్రష్టు మిచ్ఛామి భరతం దీర్ఘ దర్శినమ్ 6
ఏవముక్త్వా సుమిత్రాం సా వివర్ణా మలినా కృశా
ప్రతస్థే భరతో యత్ర వేపమానా విచేతనా 7
సతు రామానుజశ్చాపి శత్రుఘ్న సహిత స్తదా
ప్రతస్థే భరతో యత్ర కౌసల్యాయా నివేశనమ్ 8
తతః శత్రుఘ్న భరతౌ కౌసల్యాం ప్రేక్ష్య దుఃఖితౌ
పర్యష్వజేతాం దుఃఖార్తాం పతితాం నష్ట చేతనామ్ 9
రుదంతౌ రుదతీం దుఃఖాత్ సమేత్యార్యాం మనస్వినీం
భరతం ప్రత్యువా చేదం కౌసల్యా భృశ దుఃఖితా 10
ఇదం తే రాజ్య కామస్య రాజ్యం ప్రాప్త మఽకణ్టకమ్
సంప్రాప్తం బత కైకేయ్యా శీఘ్రం క్రూరేణ కర్మణా 11
ప్రస్థాప్య చీరవసనం పుత్రం మే వనవాసినమ్
కైకేయీ కం గుణం తత్ర పశ్యతి క్రూరదర్శినీ 12
క్షిప్రం మామపి కైకేయీ ప్రస్థాపయితు మర్హతి
హిరణ్యనాభో యత్రా స్తే సుతో మే సుమహాయశాః 13

అథవా స్వయమేవాఽహం సుమిత్రానుచరా సుఖమ్
అగ్నిహోత్రం పురస్కృత్య ప్రస్థాస్యే యత్ర రాఘవః 14
కామం వా స్వయ మేవాఽద్య తత్ర మాం నేతు మర్హసి
యత్రాఽసౌ పురుషవ్యాఘ్రః పుత్రో మే తప్యతే తపః 15
ఇదం హి తవ విస్తీర్ణం ధనధాన్య సమాచితమ్
హస్త్యఽశ్వ రథ సంపూర్ణం రాజ్యం నిర్యాతితం తయా 16
ఇత్యాది బహుభి ర్వాక్యైః క్రూరైః సంభర్త్సితోఽనఘః
వివ్యథే భరత స్తీవ్రం వ్రణే తుద్యేవ సూచినా 17
పపాత చరణే తస్యా స్తదా సంభ్రాంత చేతనః
విలప్య బహుధాఽసంజ్ఞో లబ్ధ సంజ్ఞ స్తత స్థితః 18
ఏవం విలపమానాం తాం భరతః ప్రాఞ్జలి స్తదా
కౌసల్యాం ప్రత్యువా చేదం శోకైర్బహుభి రావృతామ్ 19
ఆర్యే కస్మా దజానన్తం గర్హసే మా మఽకిల్బిషమ్
విపులాం చ మమ ప్రీతిం స్థిరాం జానాసి రాఘవే 20
కృతా శాస్త్రాఽనుగా బుద్ధి ర్మాభూత్ తస్య కదాచన
సత్యసంధః సతాం శ్రేష్ఠో యస్యార్యోఽనుమతే గతః 21
ప్రేష్యం పాపీయసాం యాతు సూర్యం చ ప్రతి మేహతు
హన్తు పాదేన గాం సుప్తాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 22
కారయిత్వా మహత్ కర్మ భర్తా భృత్యమఽనర్థకమ్
అధర్మో యోస్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 23
పరిపాలయమానస్య రాజ్ఞో భూతాని పుత్రవత్
తతస్తు ద్రుహ్యతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 24
బలి షడ్భాగ ముద్ధృత్య నృపస్యాఽరక్షతః ప్రజాః
అధర్మో యస్య సోఽస్యాస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 25
సంశ్రుత్య చ తపస్విభ్యః సత్రే వై యజ్ఞ దక్షిణామ్
తాం విప్రలపతాం పాపం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 26
హస్త్యఽశ్వ రథ సంబాధే యుద్ధే శస్త్ర సమాకులే
మా స్మ కార్షీత్ సతాం ధర్మం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 27
ఉపదిష్టం సుసూక్ష్మార్థం శాస్త్రం యత్నేన ధీమతా
స నాశయతు దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః 28

మా చ తం వ్యూఢ బాహ్వంసం చంద్రాఽర్క సమ తేజసం
ద్రాక్షీత్ రాజ్యస్థ మాసీనం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 29
పాయసం కృసరం ఛాగం వృథా సోఽశ్నాతు నిర్ఘృణః
గురూంశ్చాప్యఽవజానాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 30
గాశ్చ స్పృశతు పాదేన గురూన్ పరివదే త్స్వయం
మిత్రే ద్రుహ్యేత సోఽత్యంతం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 31
విశ్వాసాత్ కథితం కించిత్ పరివాదం మిథః క్వచిత్
వివృణోతు స దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః 32
అకర్తా హ్యకృతజ్ఞశ్చ త్యక్తాఽత్మా నిరపత్రపః
లోకే భవతు విద్వేష్యో యస్యార్యోఽనుమతే గతః 33
పుత్త్రై ర్దారైశ్చ భృత్త్యైశ్చ స్వగృహే పరివారితః
స ఏకో మృష్ట మఽశ్నాతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 34
అప్రాప్య సదృశాన్ దారానఽనపత్యః ప్రమీయతాం
అనవాప్య క్రియాం ధర్మ్యాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 35
మాఽఽత్మనః సంతతిం ద్రాక్షీత్ స్వేషు దారేషు దుఃఖితః
ఆయుః సమగ్ర మఽప్రాప్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః 36
రాజ స్త్రీ బాల వృద్ధానాం వధే యత్ పాప ముచ్యతే
భృత్య త్యాగే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్ 37
లాక్షయా మధు మాంసేన లోహేన చ విషేణ చ
సదైవ బిభృయా ద్భృత్యాన్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః 38
సంగ్రామే సముపోఢే చ శత్రుపక్ష భయంకరే
పలాయమానో వధ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః 39
కపాలపాణిః పృథివీ మటతాం చీరసంవృతః
భిక్షమాణో యథోన్మత్తో యస్యార్యోఽనుమతే గతః 40
మద్యే ప్రసక్తో భవతు స్త్రీ ష్వక్షేషు చ నిత్యశః
కామ క్రోధాభిభూతస్తు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 41
మా స్మ ధర్మే మనోభూయాదఽధర్మం స నిషేవతాం
అపాత్ర వర్షీ భవతు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 42
సంచితా న్యస్య విత్తాని వివిధాని సహస్రశః
దస్యుభి ర్విప్రలుప్యంతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 43

ఉభే సంధ్యే శయానస్య యత్ పాపం పరికల్ప్యతే
తచ్చ పాపం భవేత్ తస్య యస్యార్యోఽనుమతే గతః 44
యదగ్ని దాయకే పాపం యత్ పాపం గురుతల్పగే
మిత్ర ద్రోహే చ యత్ పాపం తత్ పాపం ప్రతిపద్యతామ్ 45
దేవతానాం పితౄణాం చ మాతా పిత్రో స్తథైవ చ
మా స్మ కార్షీత్ స శుశ్రూషాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 46
సతాం లోకాత్ సతాం కీర్త్యాః సంజుష్టాత్ కర్మణ స్తథా
భ్రశ్యతు క్షిప్రమద్యైవ యస్యార్యోఽనుమతే గతః 47
అపాస్య మాతృ శుశ్రూషామనర్థే సోఽవతిష్ఠతాం
దీర్ఘబాహు ర్మహావక్షా యస్యార్యోఽనుమతే గతః 48
బహుపుత్రో దరిద్రశ్చ జ్వర రోగ సమన్వితః
సమాయాత్ సతత క్లేశీ యస్యార్యోఽనుమతే గతః 49
ఆశా మాసంశమానానాం దీనానా మూర్ధ్వ చక్షుషాం
అర్థినాం వితథాం కుర్యా ద్యస్యార్యోఽనుమతే గతః 50
మాయయా రమతాం నిత్యం పరుషః పిశునోఽశుచిః
రాజ్ఞో భీతస్త్వధర్మాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః 51
ఋతుస్నాతాం సతీం భార్యాం ఋతుకాలాఽనురోధినీం
అతివర్తేత దుష్టాత్మా యస్యార్యోఽనుమతే గతః 52
ధర్మ దారాన్ పరిత్యజ్య పర దారాన్నిషేవతాం
త్యక్త ధర్మ రతిర్మూఢో యస్యార్యోఽనుమతే గతః 53
విప్రలుప్త ప్రజాతస్య దుష్కృతం బ్రాహ్మణస్య యత్
తదేతత్ ప్రతిపద్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః 54
పానీయ దూషకే పాపం తథై వ విష దాయకే
య త్తదేకః స లభతాం యస్యార్యోఽనుమతే గతః 55
బ్రాహ్మణాయోద్యతాం పూజాం విహంతు కలుషేంద్రియః
బాలవత్సాం చ గాం దోగ్ధు యస్యార్యోఽనుమతే గతః 56
తృష్ణార్తం సతి పానీయే విప్రలంభేన యోజయన్
యత్పాపం లభతే తత్ స్యాత్ యస్యార్యోఽనుమతే గతః 57
భక్త్యా వివద మానేషు మార్గ మాశ్రిత్య పశ్యతః
తస్య పాపేన యుజ్యేత యస్యార్యోఽనుమతే గతః 58

విహీనాం పతి పుత్రాభ్యాం కౌసల్యాం పార్థివాఽత్మజః
ఏవ మాశ్వసయ న్నేవ దుఃఖార్తో నిపపాత హ 59
తథాతు శపథైః కష్టైః శపమాన మచేతనమ్
భరతం శోక సంతప్తం కౌసల్యా వాక్య మబ్రవీత్ 60
మమ దుఃఖ మిదం పుత్ర భూయః సముపజాయతే
శపథైః శపమానో హి ప్రాణానుపరుణత్సి మే 61
దిష్ట్యా న చలితో ధర్మాదాఽఽత్మా తే సహలక్ష్మణః
వత్స సత్యప్రతిజ్ఞో మే సతాం లోకానఽవాప్స్యసి 62
ఇత్యుక్త్వా చాంకమానీయ భరతం భ్రాతృ వత్సలం
పరిష్వజ్య మహాబాహుం రురోద భృశ దుఖితా 63
ఏవం విలపమానస్య దుఃఖార్తస్య మహాత్మనః
మోహాచ్చ శోక సంరోధాద్బభూవ లుళితం మనః 64
లాలప్యమానస్య విచేతనస్య
ప్రణష్ట బుద్ధేః పతితస్య భూమౌ
ముహుర్ ముహుర్ నిశ్వసతశ్చ దీర్ఘం
సా తస్య శోకేన జగామ రాత్రిః 65

షట్సప్తతితమ స్సర్గః – దశరథౌర్ధ్వదేహికం

తమేవం శోక సంతప్తం భరతం కేకయీ సుతమ్
ఉవాచ వదతాం శ్రేష్ఠో వసిష్ఠః శ్రేష్ఠవాగ్ ఋషిః 1
అలం శోకేన భద్రం తే రాజపుత్ర మహాయశః
ప్రాప్త కాలం నరపతేః కురు సమ్యాన ముత్తమమ్ 2
వసిష్ఠస్య వచః శృత్వా భరతో ధారణాం గతః
ప్రేత కార్యాణి సర్వాణి కారయామాస ధర్మవిత్ 3
ఉద్ధృతం తైల సంక్లేదాత్ స తు భూమౌ నివేశితమ్
ఆపీత వర్ణ వదనం ప్రసుప్త మివ భూపతిమ్ 4
సంవేశ్య శయనే చాఽగ్ర్యే నానారత్నపరిష్కృతే
తతో దశరథం పుత్రో విలలాప సుదుఃఖితః 5
కిం తే వ్యవసితం రాజన్ ప్రోషితే మయ్యఽనాగతే
వివాస్య రామం ధర్మజ్ఞం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్ 6
క్వ యాస్యసి మహారాజ హిత్వేమం దుఃఖితం జనమ్

హీనం పురుష సింహేన రామేణాఽక్లిష్ట కర్మణా 7
యోగక్షేమం తు మే రాజన్ కోఽస్మిన్ కల్పయితా పురే
త్వయి ప్రయాతే స్వ స్తాత రామే చ వనమాశ్రితే 8
విధవా పృథివీ రాజం స్త్వయా హీనా న రాజతే
హీన చన్ద్రే వ రజనీ నగరీ ప్రతిభాతి మా 9
ఏవం విలపమానం తం భరతం దీన మానసం
అబ్రవీ ద్వచనం భూయో వసిష్ఠస్తు మహామునిః 10
ప్రేత కార్యాణి యాన్యఽస్య కర్తవ్యాని విశామ్పతేః
తాన్యఽవ్యగ్రం మహాబాహో క్రియన్తా మఽవిచారితమ్ 11
తథేతి భరతో వాక్యం వసిష్ఠస్యాభిపూజ్య తత్
ఋత్వి క్పురోహితాచార్యాం స్త్వరయామాస సర్వశః 12
యే త్వఽగ్నయో నరేన్ద్రస్య అగ్న్యగారా ద్బహిష్కృతాః
ఋత్విగ్భి ర్యాజకైశ్చైవ ఆహ్రియన్త యథావిధి 13
శిబికాయా మఽథారోప్య రాజానం గత చేతసమ్
బాష్ప కణ్ఠా విమనస స్త మూహుః పరిచారకాః 14
హిరణ్యం చ సువర్ణం చ వాసాంసి వివిధాని చ
ప్రకిరన్తో జనా మార్గం నృపతేరగ్రతో యయుః 15
చన్దనాఽగరు నిర్యాసాన్ సరలం పద్మకం తథా
దేవదారూణి చాహృత్య చితాం చక్రు స్తథాఽపరే 16
గన్ధానుచ్చావచాంశ్చాన్యాన్ తత్ర దత్త్వాథ భూమిపమ్
తతః సంవేశయామాసు శ్చితామధ్యే తమ్ ఋత్విజః 17
తథా హుతాశనం హుత్వా జేపు స్తస్య త దృత్విజః
జగుశ్చ తే యథాశాస్త్రం తత్ర సామాని సామగాః 18
శిబికాభిశ్చ యానైశ్చ యథాఽర్హం తస్య యోషితః
నగరా న్నిర్యయు స్తత్ర వృద్ధైః పరివృతా స్తదా 19
ప్రసవ్యం చాపి తం చక్రుః ఋత్విజోఽగ్నిచితం నృపమ్
స్త్రియశ్చ శోక సంతప్తాః కౌసల్యా ప్రముఖా స్తదా 20
క్రౌంచీనా మివ నారీణాం నినాద స్తత్ర శుశ్రువే
ఆర్తానాం కరుణం కాలే క్రోశన్తీనాం సహస్రశః 21
తతో రుదన్త్యో వివశా విలప్య చ పునః పునః

యానేభ్యః సరయూ తీరమవతేరు ర్వరాంగనాః 22
కృత్వోదకం తే భరతేన సార్ధం
నృపాంగనా మన్త్రి పురోహితాశ్చ
పురం ప్రవిశ్యాఽశ్రు పరీత నేత్రా
భూమౌ దశాఽహం వ్యనయన్త దుఃఖమ్ 23

సప్తసప్తతితమ స్సర్గః – భరత శత్రుఘ్న విలాపః

తతో దశాఽహేఽతిగతే కృతశౌచో నృపాత్మజః
ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధ కర్మాణ్యఽకారయత్ 1
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ రత్నం ధన మఽన్నం చ పుష్కలమ్
బాస్తికం బహుశుక్లం చ గాశ్చాపి శతశ స్తథా 2
దాసీ దాసం చ యానం చ వేశ్మాని సుమహాన్తి చ
బ్రాహ్మణేభ్యో దదౌ పుత్రో రాజ్ఞ స్తస్యౌర్ధ్వ దైహికమ్ 3
తతః ప్రభాత సమయే దివసేఽథ త్రయోదశే
విలలాప మహాబాహు ర్భరతః శోక కర్శితః 4
శబ్దాఽపిహిత కణ్ఠస్తు శోధనార్థ ముపాగతః
చితామూలే పితుర్వాక్య మిద మాహ సుదుఃఖితః 5
తాత యస్మి న్నిసృష్టోఽహం త్వయా భ్రాతరి రాఘవే
తస్మిన్ వనం ప్రవ్రజితే శూన్యే త్యక్తోఽస్మ్యహం త్వయా 6
యస్యా గతి రఽనాథాయాః పుత్రః ప్రవ్రాజితో వనమ్
తా మమ్బాం తాత కౌసల్యాం త్యక్త్వా త్వం క్వ గతో నృప 7
దృష్ట్వా భస్మాఽరుణం తచ్చ దగ్ధాఽస్థి స్థాన మణ్డలమ్
పితుః శరీర నిర్వాణం నిష్టనన్ విషసాద సః 8
స తు దృష్ట్వా రుదన్ దీనః పపాత ధరణీతలే
ఉత్థాప్యమానః శక్రస్య యన్త్రధ్వజ ఇవ చ్యుతః 9
అభిపేతు స్తతః సర్వే తస్యాఽమాత్యాః శుచి వ్రతమ్
అన్తకాలే నిపతితం యయాతిమ్ ఋషయో యథా 10
శత్రుఘ్నశ్చాపి భరతం దృష్ట్వా శోక పరిప్లుతమ్
విసంజ్ఞో న్యపతద్భూమౌ భూమిపాలమనుస్మరన్ 11
ఉన్మత్త ఇవ నిశ్చేతా విలలాప సుదుఃఖితః
స్మృత్వా పితుర్గుణాంఽగాని తాని తాని తదా తదా 12

మన్థరా ప్రభవ స్తీవ్రః కైకేయీ గ్రాహ సంకులః
వరదాన మయోఽక్షోభ్యోమజ్జయ చ్ఛోక సాగరః 13
సుకుమారం చ బాలం చ సతతం లాలితం త్వయా
క్వ తాత భరతం హిత్వా విలపన్తం గతో భవాన్ 14
నను భోజ్యేషు పానేషు వస్త్రేష్వాభరణేషు చ
ప్రవారయసి నః సర్వాం స్త న్నః కోఽన్యః కరిష్యతి 15
అవదారణ కాలే తు పృథివీనాఽవదీర్యతే
యా విహీనా త్వయా రాజ్ఞా ధర్మజ్ఞేన మహాత్మనా 16
పితరి స్వర్గ మాపన్నే రామే చాఽరణ్య మాశ్రితే
కిం మే జీవిత సామర్థ్యం ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనమ్ 17
హీనో భ్రాత్రా చ పిత్రా చ శూన్యా మిక్ష్వాకు పాలితామ్
అయోధ్యాం న ప్రవేక్ష్యామి ప్రవేక్ష్యామి తపోవనమ్ 18
తయోర్విలపితం శృత్వా వ్యసనం చాఽన్వవేక్ష్య తత్
భృశ మార్తతరా భూయః సర్వ ఏవాఽనుగామినః 19
తతో విషణ్ణౌ శోచన్తౌ శత్రుఘ్న భరతా వుభౌ
ధరణ్యాం సంవ్యచేష్టేతాం భగ్న శృఙ్గావివర్షభౌ 20
తతః ప్రకృతిమాన్ వైద్యః పితురేషాం పురోహితః
వసిష్ఠో భరతం వాక్య ముత్థాప్య తమువాచ హ 21
త్రయోదశోఽయం దివసః పితుర్వృత్తస్య తే విభో
సాఽవశేషాఽస్థి నిచయే కిమిహ త్వం విలంబసే 22
త్రీణి ద్వన్ద్వాని భూతేషు ప్రవృత్తాన్యఽవిశేషతః
తేషు చాఽపరిహార్యేషు నైవం భవితు మర్హసి 23
సుమన్త్రశ్చాపి శత్రుఘ్న ముత్థాప్యాభిప్రసాద్య చ
శ్రావయామాస తత్త్వజ్ఞః సర్వభూత భవాఽభవౌ 24
ఉత్థితౌ తౌ నరవ్యాఘ్రౌ ప్రకాశేతే యశస్వినౌ
వర్షాతప పరిక్లిన్నౌ పృథ గిన్ద్రధ్వజా వివ 25
అశ్రూణి పరిమృద్నన్తౌ రక్తాక్షౌ దీన భాషిణౌ
అమాత్యా స్త్వరయన్తి స్మ తనయౌ చాఽపరాః క్రియాః 26

అష్టసప్తతితమ స్సర్గః – కుబ్జావిక్షేపః

అత్ర యాత్రాం సమీహన్తం శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః

భరతం శోక సంతప్త మిదం వచన మబ్రవీత్ 1
గతిర్యః సర్వభూతానాం దుఃఖే కిం పునరాత్మనః
స రామః సత్త్వ సంపన్నః స్త్రియా ప్రవ్రాజితో వనమ్ 2
బలవాన్ వీర్య సంపన్నో లక్ష్మణో నామ యోఽప్య సౌ
కిం న మోచయతే రామం కృత్వాపి పితృ నిగ్రహమ్ 3
పూర్వమేవ తు నిగ్రాహ్యః సమవేక్ష్య నయాఽనయౌ
ఉత్పథం యః సమారూఢో నార్యా రాజా వశం గతః 4
ఇతి సంభాషమాణే తు శత్రుఘ్నే లక్ష్మణాఽనుజే
ప్రాగ్ద్వారేఽభూత్ తదా కుబ్జా సర్వాభరణ భూషితా 5
లిప్తా చన్దన సారేణ రాజవస్త్రాణి బిభ్రతీ
వివిధం వివిధై స్తై స్తై ర్భూషణైశ్చ విభూషితా 6
మేఖలా దామభి శ్చిత్రై రన్యైశ్చ శుభభూషణైః
బభాసే బహుభి ర్బద్ధా రజ్జు బద్ధేవ వానరీ 7
తాం సమీక్ష్య తదా ద్వార్స్థః సుభృశం పాపకారిణీమ్
గృహీత్వా కరుణాం కుబ్జాం శత్రుఘ్నాయ న్యవేదయన్ 8
యస్యాః కృతే వనే రామో న్యస్త దేహశ్చ వః పితా
సేయం పాపా నృశంసా చ తస్యాః కురు యథా మతి 9
శత్రుఘ్నశ్చ తదాజ్ఞాయ వచనం భృశ దుఃఖితః
అన్తఃపుర చరాన్ సర్వానిత్యువాచ ధృతవ్రతః 10
తీవ్ర ముత్పాదితం దుఃఖం భ్రాతౄణాం మే తథా పితుః
యయా సేయం నృశంసస్య కర్మణః ఫల మశ్నుతామ్ 11
ఏవముక్త్వాతు తేనాశు సఖీజన సమావృతా
గృహీతా బలవత్ కుబ్జా సా త ద్గృహమనాదయత్ 12
తతః సుభృశ సంతప్త స్తస్యాః సర్వః సఖీజనః
క్రుద్ధ మాజ్ఞాయ శత్రుఘ్నం వ్యపలాయత సర్వశః 13
అమన్త్రయత కృత్స్నశ్చ తస్యాః సర్వః సఖీజనః
యథాఽయం సముపక్రాన్తో నిశ్శేషా న్నః కరిష్యతి 14
సాఽనుక్రోశాం వదాన్యాం చ ధర్మజ్ఞాం చ యశస్వినీమ్
కౌసల్యాం శరణం యామ సా హి నోఽస్తు ధ్రువా గతిః 15
స చ రోషేణ తామ్రాక్షః శత్రుఘ్నః శత్రు తాపనః

విచకర్ష తదా కుబ్జాం క్రోశన్తీం ధరణీతలే 16
తస్యా హ్యాకృష్యమాణాయా మన్థరాయా స్తత స్తతః
చిత్రం బహువిధం భాణ్డం పృథివ్యాం తద్వ్యశీర్యత 17
తేన భాణ్డేన సంకీర్ణం శ్రీమద్రాజ నివేశనమ్
అశోభత తదా భూయః శారదం గగనం యథా 18
స బలీ బలవత్ క్రోధా ద్గృహీత్వా పురుషర్షభః
కైకేయీ మభినిర్భర్త్స్య బభాషే పరుషం వచః 19
తై ర్వాక్యైః పరుషై ర్దుఃఖైః కైకేయీ భృశ దుఃఖితా
శత్రుఘ్న భయ సంత్రస్తా పుత్రం శరణ మాగతా 20
తాం ప్రేక్ష్య భరతః క్రుద్ధం శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్
అవధ్యాః సర్వభూతానాం ప్రమదాః క్షమ్యతా మితి 21
హన్యామఽహ మిమాం పాపాం కైకేయీం దుష్టచారిణీమ్
యది మాం ధార్మికో రామో నాసూయేన్మాతృ ఘాతుకమ్ 22
ఇమామపి హతాం కుబ్జాం యది జానాతి రాఘవః
త్వాం చ మాం చ హి ధర్మాత్మా నాభిభాషిష్యతే ధ్రువమ్ 23
భరతస్య వచః శృత్వా శత్రుఘ్నో లక్ష్మణానుజః
న్యవర్తత తతో రోషా త్తాం ముమోచ చ మన్థరామ్ 24
సా పాదమూలే కైకేయ్యా మన్థరా నిపపాత హ
నిశ్వసన్తీ సుదుఃఖార్తా కృపణం విలలాప చ 25
శత్రుఘ్నవిక్షేప విమూఢ సంజ్ఞాం
సమీక్ష్య కుబ్జాం భరతస్య మాతా
శనైః సమాశ్వాసయదార్తరూపాం
క్రౌఞ్చీం విలగ్నా మివ వీక్షమాణామ్ 26

ఏకోనాశీతితమ స్సర్గః – సచివ ప్రార్థనా ప్రతిషేధః

తతః ప్రభాత సమయే దివసే చ చతుర్దశే
సమేత్య రాజ కర్తారో భరతం వాక్య మబ్రువన్ 1
గతో దశరథః స్వర్గం యో నో గురుతరో గురుః
రామం ప్రవ్రాజ్య వై జ్యేష్ఠం లక్ష్మణం చ మహాబలమ్ 2
త్వమఽద్య భవ నో రాజా రాజపుత్ర మహాయశః
సంగత్యా నాఽపరాధ్నోతి రాజ్య మేతదఽనాయకమ్ 3

ఆభిషేచనికం సర్వమిద మాదాయ రాఘువ
ప్రతీక్షతే త్వాం స్వజనః శ్రేణయశ్చ నృపాత్మజ 4
రాజ్యం గృహాణ భరత పితృ పైతామహం ధృవం
అభిషేచయ చాత్మానం పాహి చాఽస్మాన్ నరర్షభ 5
ఆభిషేచనికం భాణ్డం కృత్వా సర్వం ప్రదక్షిణమ్
భరత స్తం జనం సర్వం ప్రత్యువాచ ధృతవ్రతః 6
జ్యేష్ఠస్య రాజతా నిత్య ముచితా హి కులస్య నః
నైవం భవన్తో మాం వక్తు మర్హన్తి కుశలా జనాః 7
రామః పూర్వో హి నో భ్రాతా భవిష్యతి మహీపతిః
అహం త్వరణ్యే వత్స్యామి వర్షాణి నవ పఞ్చ చ 8
యుజ్యతాం మహతీ సేనా చతురఙ్గ మహాబలా
ఆనయిష్యా మ్యహం జ్యేష్ఠం భ్రాతరం రాఘువం వనాత్ 9
అభిషేచనికం చైవ సర్వమేతదుపస్కృతమ్
పురస్కృత్య గమిష్యామి రామ హేతోర్వనం ప్రతి 10
తత్రైవ తం నరవ్యాఘ్ర మభిషిచ్య పురస్కృతమ్
ఆనయిష్యామి వై రామం హవ్యవాహమివాధ్వరాత్ 11
న సకామాం కరిష్యామి స్వా మిమామ్ మాతృ గన్ధినీమ్
వనే వత్స్యామ్యఽహం దుర్గే రామో రాజా భవిష్యతి 12
క్రియతాం శిల్పిభిః పన్థాః సమాని విషమాణి చ
రక్షిణశ్చాఽనుసంయాన్తు పథి దుర్గవిచారకాః 13
ఏవం సంభాషమాణం తం రామ హేతో ర్నృపాత్మజమ్
ప్రత్యువాచ జనః సర్వః శ్రీమద్వాక్యమనుత్తమమ్ 14
ఏవం తే భాషమాణస్య పద్మా శ్రీరుపతిష్ఠతామ్
య స్త్వం జ్యేష్ఠే నృపసుతే పృథివీం దాతు మిచ్ఛసి 15
అనుత్తమం తద్వచనం నృపాత్మజ
ప్రభాషితం సంశ్రవణే నిశమ్య చ
ప్రహర్షజా స్తం ప్రతి బాష్పబిన్దవో
నిపేతు రార్యానన నేత్ర సంభవాః 16
ఊచు స్తే వచన మిదం నిశమ్య హృష్టాః

సామాత్యాః సపరిషదో వియాత శోకాః
పన్థానం నరవర భక్తిమాన్ జనశ్చ
వ్యాదిష్ట స్తవ వచనాచ్చ శిల్పివర్గః 17

అశీతితమ స్సర్గః – మార్గ సంస్కారః

అథ భూమి ప్రదేశజ్ఞాః సూత్రకర్మ విశారదాః
స్వకర్మాభిరతాః శూరాః ఖనకా యన్త్రకా స్తథా 1
కర్మాన్తికాః స్థపతయః పురుషా యన్త్ర కోవిదాః
తథా వర్ధకయశ్చైవ మార్గిణో వృక్షతక్షకాః 2
కూపకారాః సుధాకారా వంశకర్మకృత స్తథా
సమర్థా యే చ ద్రష్టారః పురత స్తే ప్రతస్థిరే 3
స తు హర్షాత్తముద్దేశం జనౌఘో విపులః ప్రయాన్
అశోభత మహావేగః సముద్ర ఇవ పర్వణి 4
తే స్వవారం సమాస్థాయ వర్త్మకర్మాణి కోవిదాః
కరణై ర్వివిధోపేతైః పురస్తాత్ సంప్రతస్థిరే 5
లతా వల్లీశ్చ గుల్మాంశ్చ స్థాణూనశ్మన ఏవ చ
జనాశ్చ చక్రిరే మార్గం ఛిన్దన్తో వివిధాన్ ద్రుమాన్ 6
అవృక్షేషు చ దేశేషు కేచి ద్వృక్షానరోపయన్
కేచిత్ కుఠారై ష్టంకైశ్చ దాత్రైశ్ఛిన్దన్ క్వచిత్ క్వచిత్ 7
అపరే వీరణ స్తమ్బాన్ బలినో బలవత్తరాః
విధమన్తి స్మ దుర్గాణి స్థలాని చ తత స్తతః 8
అపరేఽపూరయన్ కూపాన్ పాంసుభిః శ్వభ్రమాయతమ్
నిమ్నభాగాం స్తతః కేచిత్ సమాం శ్చక్రుః సమన్తతః 9
బబన్ధు ర్బన్ధనీయాంశ్చ క్షోద్యాన్ సంచుక్షుదు స్తదా
బిభిదు ర్భేదనీయాంశ్చ తాం స్తాన్ దేశాన్నరా స్తదా 10
అచిరేణైవ కాలేన పరివాహాన్ బహూదకాన్
చక్రుర్బహువిధాకారాన్ సాగర ప్రతిమాన్ బహూన్ 11
నిర్జలేషు చ దేశేషు ఖానయామాసు రుత్తమాన్
ఉదపానాన్ బహువిధాన్ వేదికా పరిమణ్డితాన్ 12
ససుధాకుట్టిమతలః ప్రపుష్పిత మహీరుహః
మత్తోద్ఘుష్ట ద్విజగణః పతాకాభి రఽలంకృతః 13

చన్దనోదక సంసిక్తో నానాకుసుమ భూషితః
బహ్వాశోభత సేనాయాః పన్థాః సురపథోపమః 14
ఆజ్ఞాప్యాఽథ యథాజ్ఞప్తి యుక్తా స్తేఽధికృతా నరాః
రమణీయేషు దేశేషు బహు స్వాదు ఫలేషు చ 15
యో నివేశ స్త్వభిమతో భరతస్య మహాత్మనః
భూయ స్తం శోభయామాసు ర్భూషాభి ర్భూషణోపమమ్ 16
నక్షత్రేషు ప్రశస్తేషు ముహూర్తేషు చ తద్విదః
నివేశాన్ స్థాపయామాసు ర్భరతస్య మహాత్మనః 17
బహుపాంసు చయాశ్చాపి పరిఖా పరివారితాః
తత్రేన్ద్రనీల ప్రతిమాః ప్రతోళీవర శోభితాః 18
ప్రాసాద మాలా వితతాః సౌధ ప్రాకార సంవృతాః
పతాకా శోభితాః సర్వే సునిర్మిత మహాపథాః 19
విసర్పద్భిరివాకాశే విటంకాగ్ర విమానకైః
సముచ్ఛ్రితై ర్నివేశా స్తే బభుః శక్ర పురోపమాః 20
జాహ్నవీం తు సమాసాద్య వివిధ ద్రుమ కాననామ్
శీతలాఽమలపానీయాం మహామీన సమాకులామ్ 21
సచన్ద్ర తారాగణ మణ్డితం యథా
నభః క్షపాయా మమలం విరాజతే
నరేన్ద్ర మార్గః స తథా వ్యరాజత
క్రమేణ రమ్యః శుభశిల్పి నిర్మితః 22

ఏకాశీతితమ స్సర్గః – సభా స్థానం

తతో నాందీముఖీం రాత్రిం భరతం సూత మాగధాః
తుష్టువు ర్వాగ్విశేషజ్ఞాః స్తవై ర్మఙ్గళ సంహితైః 1
సువర్ణ కోణాభిహతః ప్రాణద ద్యామ దున్దుభిః
దధ్ముః శఙ్ఖాంశ్చ శతశో వాద్యాం శ్చోచ్చావచ స్వరాన్ 2
స తూర్య ఘోషః సుమహాన్ దివ మాపూరయ న్నివ
భరతం శోక సంతప్తం భూయః శోకై రరన్ధ్రయత్ 3
తతో ప్రబుద్ధో భరత స్తం ఘోషం సన్నివర్త్య చ
నాఽహం రాజేతి చాప్యుక్త్వా శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్ 4
పశ్య శత్రుఘ్న కైకేయ్యా లోకస్యాఽపకృతం మహత్

విసృజ్య మయి దుఃఖాని రాజా దశరథో గతః 5
తస్యైషా ధర్మరాజస్య ధర్మమూలా మహాత్మనః
పరిభ్రమతి రాజశ్రీ ర్నౌరివాఽకర్ణికా జలే 6
యోహి నః సుమహాన్నాధః సోఽపి ప్రవ్రాజితో వనం
అనయా ధర్మ ముత్సృజ్య మాత్రా మే రాఘవః స్వయం 7
ఇత్యేవం భరతం ప్రేక్ష్య విలపన్తం విచేతనమ్
కృపణం రురుదుః సర్వాః సస్వరం యోషిత స్తదా 8
తథా తస్మిన్ విలపతి వసిష్ఠో రాజధర్మవిత్
సభా మిక్ష్వాకు నాథస్య ప్రవివేశ మహాయశాః 9
శాతకుమ్భమయీం రమ్యాం మణిరత్న సమాకులామ్
సుధర్మా మివ ధర్మాత్మా సగణః ప్రత్యపద్యత 10
స కాఞ్చనమయం పీఠం పరార్ధ్యాస్తరణా వృతమ్
అధ్యాస్త సర్వవేదజ్ఞో దూతాననుశశాస చ 11
బ్రాహ్మణాన్ క్షత్రియాన్ వైశ్యానఽమాత్యాన్ గణవల్లభాన్
క్షిప్ర మానయతాఽవ్యగ్రాః కృత్య మాత్యయికం హి నః 12
సరాజపుత్రం శత్రుఘ్నం భరతం చ యశస్వినం
యుధాజితం సుమంత్రం చ యే చ తత్ర హితా జనాః 13
తతో హలహలా శబ్దః సుమహాన్ సమపద్యత
రథై రశ్వై ర్గజైశ్చాపి జనానా ముపగచ్ఛతామ్ 14
తతో భరతమాయాన్తం శతక్రతు మివాఽమరాః
ప్రత్యనన్దన్ ప్రకృతయో యథా దశరథం తథా 15
హ్రాద ఇవ తిమి నాగ సంవృతః
స్తిమిత జలో మణి శఙ్ఖ శర్కరః
దశరథసుత శోభితా సభా
సదశరథేవ బభౌ యథా పురా 16

ద్వ్యశీతితమ స్సర్గః – సేనా ప్రస్థాపనం

తా మార్యగణ సంపూర్ణాం భరతః ప్రగ్రహాం సభామ్
దదర్శ బుద్ధి సంపన్నః పూర్ణచన్ద్రో నిశామివ 1
ఆసనాని యథాన్యాయ మార్యాణాం విశతాం తదా
వస్త్రాంగరాగ ప్రభయా ద్యోతితా సా సభోత్తమా 2

సా విద్వజ్జన సంపూర్ణా సభా సురుచిరా తదా
అదృశ్యత ఘనాపాయే పూర్ణచన్ద్రేవ శర్వరీ 3
రాజ్ఞస్తు ప్రకృతీః సర్వాః సమగ్రాః ప్రేక్ష్య ధర్మవిత్
ఇదం పురోహితో వాక్యం భరతం మృదు చాఽబ్రవీత్ 4
తాత రాజా దశరథః స్వర్గతో ధర్మమాచరన్
ధన ధాన్యవతీం స్ఫీతాం ప్రదాయ పృథివీం తవ 5
రామ స్తథా సత్య ధృతిః సతాం ధర్మమనుస్మరన్
నాజహాత్ పితురాదేశం శశీ జ్యోత్స్నా మివోదితః 6
పిత్రా భ్రాత్రా చ తే దత్తం రాజ్యం నిహత కంటకం
తద్భుంక్ష్వ ముదితాఽమాత్యః క్షిప్రమేవాభిషేచయ 7
ఉదీచ్యాశ్చ ప్రతీచ్యాశ్చ దాక్షిణాత్యాశ్చ కేవలాః
కోట్యాఽపరాన్తాః సాముద్రా రత్నా న్యభిహరన్తు తే 8
తచ్ఛ్రుత్వా భరతో వాక్యం శోకేనాభిపరిప్లుతః
జగామ మనసా రామం ధర్మజ్ఞో ధర్మ కాంక్షయా 9
సబాష్ప కలయా వాచా కలహంస స్వరో యువా
విలలాప సభా మధ్యే జగర్హే చ పురోహితమ్ 10
చరిత బ్రహ్మచర్యస్య విద్యా స్నాతస్య ధీమతః
ధర్మే ప్రయతమానస్య కో రాజ్యం మద్విధో హరేత్ 11
కథం దశరథా జ్జాతో భవే ద్రాజ్యాఽపహారకః
రాజ్యం చాఽహం చ రామస్య ధర్మం వక్తు మిహాఽర్హసి 12
జ్యేష్ఠః శ్రేష్ఠశ్చ ధర్మాత్మా దిలీప నహుషోపమః
లబ్ధు మర్హతి కాకుత్స్థో రాజ్యం దశరథో యథా 13
అనార్య జుష్ట మస్వర్గ్యం కుర్యాం పాపమఽహం యది
ఇక్ష్వాకూణామఽహం లోకే భవేయం కులపాంసనః 14
యద్ధి మాత్రా కృతం పాపం నాఽహం తదపిరోచయే
ఇహస్థో వనదుర్గస్థం నమస్యామి కృతాఞ్జలిః 15
రామ మేవానుగచ్ఛామి స రాజా ద్విపదాం వరః
త్రయాణామపి లోకానాం రాజ్యమర్హతి రాఘవః 16
తద్వాక్యం ధర్మ సంయుక్తం శ్రుత్వా సర్వే సభాసదః
హర్షాన్ ముముచు రశ్రూణి రామే నిహిత చేతసః 17

యది త్వార్యం న శక్ష్యామి వినివర్తయితుం వనాత్
వనే తత్రైవ వత్స్యామి యథార్యో లక్ష్మణ స్తథా 18
సర్వోపాయం తు వర్తిష్యే వినివర్తయితుం వనాత్
సమక్ష మార్య మిశ్రాణాం సాధూనాం గుణవర్తినామ్ 19
విష్టికర్మాన్తికాః సర్వే మార్గ శోధక తక్షకాః
ప్రస్థాపితా మయా పూర్వం యాత్రాపి మమ రోచతే 20
ఏవముక్త్వా తు ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృ వత్సలః
సమీపస్థ మువాచేదం సుమన్త్రం మన్త్రకోవిదమ్ 21
తూర్ణ ముత్థాయ గచ్ఛ త్వం సుమన్త్ర మమ శాసనాత్
యాత్రా మాజ్ఞాపయ క్షిప్రం బలం చైవ సమానయ 22
ఏవముక్తః సుమన్త్రస్తు భరతేన మహాత్మనా
ప్రహృష్టః సోఽదిశత్ సర్వం యథా సందిష్ట మిష్టవత్ 23
తాః ప్రహృష్టాః ప్రకృతయో బలాధ్యక్షా బలస్య చ
శృత్వా యాత్రాం సమాజ్ఞప్తాం రాఘవస్య నివర్తనే 24
తతో యోధాంగనాః సర్వా భర్తౄన్ సర్వాన్ గృహే గృహే
యాత్రా గమన మాజ్ఞాయ త్వరయన్తి స్మ హర్షితాః 25
తే హయై ర్గో రథైః శీఘ్రైః స్యన్దనైశ్చ మహాజవైః
సహయోధై ర్బలాధ్యక్షా బలం సర్వమఽచోదయన్ 26
సజ్జం తు తద్బలం దృష్ట్వా భరతో గురు సన్నిధౌ
రథం మే త్వరయస్వేతి సుమన్త్రం పార్శ్వతోఽబ్రవీత్ 27
భరతస్య తు తస్యాజ్ఞాం ప్రతిగృహ్య ప్రహర్షితః
రథం గృహీత్వా ప్రయయౌ యుక్తం పరమ వాజిభిః 28
స రాఘవః సత్య ధృతిః ప్రతాపవాన్
బ్రువన్ సుయుక్తం దృఢ సత్యవిక్రమః
గురుం మహారణ్య గతం యశస్వినం
ప్రసాదయిష్యన్ భరతోబ్రవీత్ తదా 29
తూర్ణం సముత్థాయ సుమన్త్ర గచ్ఛ
బలస్య యోగాయ బల ప్రధానాన్
ఆనేతు మిచ్ఛామి హి తం వనస్థం
ప్రసాద్య రామం జగతో హితాయ 30

స సూతపుత్రో భరతేన సమ్యక్
ఆజ్ఞాపితః సంపరిపూర్ణ కామః
శశాస సర్వాన్ ప్రకృతి ప్రధానాన్
బలస్య ముఖ్యాంశ్చ సుహృజ్జనం చ 31
తతః సముత్థాయ కులే కులే తే
రాజన్య వైశ్యా వృషలాశ్చ విప్రాః
అయూయుజ న్నుష్ట్ర రథాన్ ఖరాంశ్చ
నాగాన్ హయాంశ్చైవ కుల ప్రసూతాన్ 32

త్ర్యశీతితమ స్సర్గః – భరత వనప్రస్థానం

తతః సముత్థితః కాల్య మాస్థాయ స్యన్దనోత్తమమ్
ప్రయయౌ భరతః శీఘ్రం రామ దర్శన కాంక్షయా 1
అగ్రతః ప్రయయు స్తస్య సర్వే మన్త్రి పురోధసః
అధిరుహ్య హయై ర్యుక్తాన్ రథాన్ సూర్యరథోపమాన్ 2
నవనాగ సహస్రాణి కల్పితాని యథావిధి
అన్వయు ర్భరతం యాన్త మిక్ష్వాకు కులనన్దనమ్ 3
షష్ఠీ రథ సహస్రాణి ధన్వినో వివిధాయుధాః
అన్వయు ర్భరతం యాన్తం రాజపుత్రం యశస్వినమ్ 4
శతం సహస్రాణ్యఽశ్వానాం సమారూఢాని రాఘవమ్
అన్వయు ర్భరతం యాన్తం సత్యసంధం జితేంద్రియం 5
కైకేయీచ సుమిత్రాచ కౌసల్యాచ యశస్వినీ
రామాఽఽనయన సంహృష్టా యయు ర్యానేన భాస్వతా 6
ప్రయాతాశ్చార్య సంఘాతా రామం ద్రష్టుం సలక్ష్మణమ్
తస్యైవ చ కథాశ్చిత్రాః కుర్వాణా హృష్ట మానసాః 7
మేఘశ్యామం మహాబాహుం స్థిర సత్త్వం దృఢవ్రతమ్
కదా ద్రక్ష్యామహే రామం జగతః శోక నాశనమ్ 8
దృష్ట ఏవ హి నః శోక మపనేష్యతి రాఘవః
తమః సర్వస్య లోకస్య సముద్య న్నివ భాస్కరః 9
ఇత్యేవం కథయన్త స్తే సంప్రహృష్టాః కథాః శుభాః
పరిష్వజానాశ్చాఽన్యోన్యం యయు ర్నాగరికా జనాః 10
యే చ తత్రాఽపరే సర్వే సంమతా యే చ నైగమాః

రామం ప్రతియయు ర్హృష్టాః సర్వాః ప్రకృతయ స్తదా 11
మణికారాశ్చ యే కేచిత్ కుమ్భకారాశ్చ శోభనాః
సూత్రకర్మ కృతశ్చైవ యే చ శస్త్రోపజీవినః 12
మాయూరకాః క్రాకచికా రోచకా వేధకా స్తథా
దన్తకారాః సుధాకారా స్తథా గన్ధోపజీవినః 13
సువర్ణకారాః ప్రఖ్యాతా స్తథా కమ్బళ కారకాః
స్నాపకోచ్ఛాదకా వైద్యా ధూపకాః శౌణ్డికా స్తథా 14
రజకా స్తన్తువాయాశ్చ గ్రామఘోష మహత్తరాః
శైలూషాశ్చ సహస్త్రీభి ర్యయుః కైవర్తకా స్తథా 15
సమాహితా వేదవిదో బ్రాహ్మణా వృత్తసమ్మతాః
గోరథై ర్భరతం యాన్త మనుజగ్ముః సహస్రశః 16
సువేషాః శుద్ధ వసనా స్తామ్ర మృష్టాఽనులేపనాః
సర్వే తే వివిధై ర్యానైః శనై ర్భరత మన్వయుః 17
ప్రహృష్ట ముదితా సేనా సాఽన్వయాత్ కైకయీ సుతమ్
భ్రాతురాఽఽనయనే యాంతం భరతం భ్రాతృ వత్సలం 18
తే గత్వా దూర మధ్వానం రథయానాఽశ్వ కుంజరైః
సమాసేదు స్తతో గంగాం శృంగిబేరపురం ప్రతి 19
యత్ర రామ సఖో వీరో గుహో జ్ఞాతిగణై ర్వృతః
నివసత్యఽప్రమాదేన దేశం తం పరిపాలయన్ 20
ఉపేత్య తీరం గంగాయా శ్చక్రవాకై రలంకృతం
వ్యవాతిష్ఠత సా సేనా భరతస్యానుయాయినీ 21
నిరీక్ష్యాఽనుగతాం సేనాం తాం చ గఙ్గాం శివోదకామ్
భరతః సచివాన్ సర్వానబ్రవీ ద్వాక్యకోవిదః 22
నివేశయత మే సైన్య మభిప్రాయేణ సర్వతః
విశ్రాన్తాః ప్రతరిష్యామః శ్వ ఇదానీ మిమాం నదీమ్ 23
దాతుం చ తావ దిచ్ఛామి స్వర్గతస్య మహీపతేః
ఔర్ధ్వదేహ నిమిత్తార్థ మవతీర్యోదకం నదీమ్ 24
తస్యైవం బ్రువతోఽమాత్యా స్తథేత్యు క్త్వా సమాహితాః
న్యవేశయం స్తాం శ్ఛన్దేన స్వేన స్వేన పృథ క్పృథక్ 25
నివేశ్య గంగామను తాం మహానదీం

చమూం విధాన్తైః పరిబర్హ శోభినీమ్
ఉవాస రామస్య తదా మహాత్మనో
విచిన్తయానో భరతో నివర్తనమ్ 26

చతురశీతితమ స్సర్గః – గుహాఽఽగమనం

తతో నివిష్టాం ధ్వజినీం గంగామన్వాశ్రితాం నదీమ్
నిషాద రాజో దృష్ట్వైవ జ్ఞాతీన్ సంత్వరితోఽబ్రవీత్ 1
మహతీయ మితః సేనా సాగరాభా ప్రదృశ్యతే
తస్యాంతం నాఽధిగచ్ఛామి మనసాపి విచిన్తయన్ 2
యధా తు ఖలు దుర్బుద్ధి ర్భరతః స్వయమాగతః
స ఏవ హి మహాకాయః కోవిదార ధ్వజో రథే 3
బన్ధయిష్యతి వా దాశా నఽథవాస్మాన్ వధిష్యతి
అథ దాశరథిం రామం పిత్రా రాజ్యాద్వివాసితమ్ 4
సంపన్నాం శ్రియమఽన్విచ్ఛం స్తస్య రాజ్ఞః సుదుర్లభాం
భరతః కైకేయీ పుత్రో హన్తుం సమధిగచ్ఛతి 5
భర్తా చైవ సఖా చైవ రామో దాశరథిర్మమ
తస్యార్థకామాః సన్నద్ధా గఙ్గానూపేఽత్ర తిష్ఠత 6
తిష్ఠన్తు సర్వే దాశాశ్చ గంగామన్వాశ్రితా నదీమ్
జలయుక్తా నదీ రక్షా మాంస మూల ఫలాశనాః 7
నావాం శతానాం పఞ్చానాం కైవర్తానాం శతం శతమ్
సన్నద్ధానాం తథా యూనాం తిష్ఠన్త్వి త్యభ్యచోదయత్ 8
యదా తుష్టస్తు భరతో రామస్యేహ భవిష్యతి
సేయం స్వస్తిమతీ సేనా గఙ్గామఽద్య తరిష్యతి 9
ఇత్యుక్త్వోపాయనం గృహ్య మత్స్య మాంస మధూని చ
అభిచక్రామ భరతం నిషాదాధిపతి ర్గుహః 10
తమాయాన్తం తు సంప్రేక్ష్య సూతపుత్రః ప్రతాపవాన్
భరతాయాచచక్షేఽథ వినయజ్ఞో వినీతవత్ 11
ఏష జ్ఞాతిసహస్రేణ స్థపతిః పరివారితః
కుశలో దణ్డకారణ్యే వృద్ధో భ్రాతుశ్చ తే సఖా 12
తస్మాత్ పశ్యతు కాకుత్స్థ త్వాం నిషాదాధిపో గుహః
అసంశయం విజానీతే యత్ర తౌ రామ లక్ష్మణౌ 13

ఏత త్తు వచనం శృత్వా సుమన్త్రాద్భరతః శుభమ్
ఉవాచ వచనం శీఘ్రం గుహః పశ్యతు మామితి 14
లబ్ధ్వాఽభ్యనుజ్ఞాం సంప్రాప్టో జ్ఞాతిభిః పరివారితః
ఆగమ్య భరతం ప్రహ్వో గుహో వచన మబ్రవీత్ 15
నిష్కుటశ్చైవ దేశోయం వంచితాశ్చాపి తే వయమ్
నివేదయామ స్తే సర్వే స్వకే దాసకులే వస 16
అస్తి మూలం ఫలం చైవ నిషాదైః సముపాహృతమ్
ఆర్ద్ర మాంసం చ శుష్కం చ వన్యం చోచ్చావచం మహత్ 17
ఆశంసే స్వాశితా సేనా వత్స్యతీమాం విభావరీమ్
అర్చితో వివిధైః కామైః శ్వః ససైన్యో గమిష్యసి 18

పంచాశీతితమ స్సర్గః – గుహ సమాగమః

ఏవముక్తస్తు భరతో నిషాదాఽధిపతిం గుహమ్
ప్రత్యువాచ మహాప్రాజ్ఞో వాక్యం హేత్వర్థసంహితమ్ 1
ఊర్జితః ఖలు తే కామః కృతో మమ గురోః సఖే
యో మే త్వ మీదృశీం సేనా మేకోఽభ్యర్చితు మిచ్ఛసి 2
ఇత్యుక్త్వా తు మహాతేజా గుహం వచన ముత్తమమ్
అబ్రవీద్భరతః శ్రీమాన్ నిషాదాధిపతిం పునః 3
కతరేణ గమిష్యామి భరద్వాజాశ్రమం గుహ
గహనోఽయం భృశం దేశో గంగానూపో దురత్యయః 4
తస్య తద్వచనం శృత్వా రాజపుత్రస్య ధీమతః
అబ్రవీత్ ప్రాఞ్జలి ర్వాక్యం గుహో గహన గోచరః 5
దాశా స్త్వాఽనుగమిష్యన్తి ధన్వినః సుసమాహితాః
అహం త్వాఽనుగమిష్యామి రాజపుత్ర మహాయశః 6
కచ్చి న్న దుష్టో వ్రజసి రామస్యాఽక్లిష్ట కర్మణః
ఇయం తే మహతీ సేనా శఙ్కాం జనయతీవ మే 7
త మేవ మభిభాషన్త మాకాశ ఇవ నిర్మలః
భరతః శ్లక్ష్ణయా వాచా గుహం వచన మబ్రవీత్ 8
మా భూత్ స కాలో యత్ కష్టం న మాం శఙ్కితు మర్హసి
రాఘవః స హి మే భ్రాతా జ్యేష్ఠః పితృ సమో మతః 9
తం నివర్తయితుం యామి కాకుత్స్థం వనవాసినమ్

బుద్ధిరఽన్యా న తే కార్యా గుహ సత్యం బ్రవీమి తే 10
స తు సంప్రహృష్ట వదనః శృత్వా భరత భాషితమ్
పునరేవాఽబ్రవీద్వాక్యం భరతం ప్రతి హర్షితః 11
ధన్య స్త్వం న త్వయా తుల్యం పశ్యామి జగతీతలే
అయత్నాదాగతం రాజ్యం యస్త్వం త్యక్తు మిహేచ్ఛసి 12
శాశ్వతీ ఖలు తే కీర్తి ర్లోకానఽనుచరిష్యతి
య స్త్వం కృచ్ఛ్రగతం రామం ప్రత్యానయితు మిచ్ఛసి 13
ఏవం సంభాషమాణస్య గుహస్య భరతం తదా
బభౌ నష్ట ప్రభః సూర్యో రజనీ చాఽభ్యవర్తత 14
సన్నివేశ్య స తాం సేనాం గుహేన పరితోషితః
శత్రుఘ్నేన సహ శ్రీమాన్ శయనం పునరాగమత్ 15
రామచిన్తామయః శోకో భరతస్య మహాత్మనః
ఉపస్థితో హ్యనర్హస్య ధర్మప్రేక్షస్య తాదృశః 16
అన్తర్దాహేన దహనః సంతాపయతి రాఘవమ్
వనదాహాభిసంతప్తం గూఢోఽగ్నిరివ పాదపమ్ 17
ప్రస్రుతః సర్వ గాత్రేభ్యః స్వేదం శోకాగ్నిసంభవమ్
యథా సూర్యాంశు సంతప్తో హిమవాన్ ప్రస్రుతో హిమమ్ 18
ధ్యాన నిర్దర శైలేన వినిశ్వసిత ధాతునా
దైన్య పాదప సంఘేన శోకాయాసాధి శృంగిణా 19
ప్రమోహానన్త సత్త్వేన సంతాపౌషధి వేణునా
ఆక్రాన్తో దుఃఖ శైలేన మహతా కైకయీ సుతః 20
వినిశ్వసన్ వై భృశ దుర్మనా స్తతః
ప్రమూఢ సంజ్ఞః పరమాపదం గతః
శమం న లేభే హృదయ జ్వరార్దితో
నరర్షభో యూథ హతో యథర్షభః 21
గుహేన సార్ధం భరతః సమాగతో
మహానుభావః సజనః సమాహితః
సుదుర్మనా స్తం భరతం తదా పునః
గుహః సమాశ్వాసయదఽగ్రజం ప్రతి 22

షడశీతితమ స్సర్గః – గుహ వాక్యం

ఆచచక్షేఽథ సద్భావం లక్ష్మణస్య మహాత్మనః
భరతాయాప్రమేయాయ గుహో గహన గోచరః 1
తం జాగ్రతం గుణైర్యుక్తం వరచాపాఽసి ధారిణమ్
భ్రాతృ గుప్త్యర్థ మత్యన్త మఽహం లక్ష్మణ మఽబ్రువమ్ 2
ఇయం తాత సుఖా శయ్యా త్వదర్థ ముపకల్పితా
ప్రత్యాశ్వసిహి శేష్వాఽస్యాం సుఖం రాఘువనన్దన 3
ఉచితోఽయం జనః సర్వో దుఃఖానాం త్వం సుఖోచితః
ధర్మాత్మం స్తస్య గుప్త్యర్థం జాగరిష్యామహే వయమ్ 4
న హి రామాత్ ప్రియతరో మమాఽస్తి భువి కశ్చన
మోత్సుకో భూ ర్బ్రవీ మ్యేతదప్యఽసత్యం తవాగ్రతః 5
అస్య ప్రసాదాదాశంసే లోకేఽస్మిన్ సుమహద్యశః
ధర్మావాప్తిం చ విపులా మర్థావాప్తిం చ కేవలామ్ 6
సోఽహం ప్రియసఖం రామం శయానం సహసీతయా
రక్షిష్యామి ధనుష్పాణిః సర్వైః స్వై ర్జ్ఞాతిభిః సహ 7
న హి మేఽవిదితం కించి ద్వనేఽస్మిం శ్చరతః సదా
చతురఙ్గం హ్యపి బలం ప్రసహేమ వయం యుధి 8
ఏవ మస్మాభిరుక్తేన లక్ష్మణేన మహాత్మనా
అనునీతా వయం సర్వే ధర్మమేవాఽనుపశ్యతా 9
కథం దాశరథౌ భూమౌ శయానే సహసీతయా
శక్యా నిద్రా మయా లబ్ధుం జీవితం వా సుఖాని వా 10
యో న దేవాఽసురైః సర్వైః శక్యః ప్రసహితుం యుధి
తం పశ్య గుహ సంవిష్టం తృణేషు సహసీతయా 11
మహతా తపసా లబ్ధో వివిధైశ్చ పరిశ్రమైః
ఏకో దశరథస్యైష పుత్రః సదృశ లక్షణః 12
అస్మిన్ ప్రవ్రాజితే రాజా న చిరం వర్తయిష్యతి
విధవా మేదినీ నూనం క్షిప్రమేవ భవిష్యతి 13
వినద్య సుమహానాదం శ్రమేణోపరతాః స్త్రియః
నిర్ఘోషోపరతం నూనమద్య రాజనివేశనమ్ 14
కౌసల్యా చైవ రాజా చ తథైవ జననీ మమ
నాశంసే యది జీవేయుః సర్వే తే శర్వరీ మిమామ్ 15

జీవేదపి హి మే మాతా శత్రుఘ్నస్యాన్వవేక్షయా
దుఃఖితా యాతు కౌసల్యా వీరసూర్వినశిష్యతి 16
అతిక్రాన్త మతిక్రాన్త మనవాప్య మనోరథమ్
రాజ్యే రామమనిక్షిప్య పితా మే వినశిష్యతి 17
సిద్ధార్థాః పితరం వృత్తం తస్మిన్ కాలే హ్యుపస్థితే
ప్రేత కార్యేషు సర్వేషు సంస్కరిష్యన్తి భూమిపమ్ 18
రమ్య చత్వర సంస్థానాం సువిభక్త మహాపథామ్
హర్మ్య ప్రాసాద సంపన్నాం సర్వరత్న విభూషితామ్ 19
గజాఽశ్వ రథ సంబాధాం తూర్య నాద వినాదితామ్
సర్వకల్యాణ సంపూర్ణాం హృష్ట పుష్ట జనాకులామ్ 20
ఆరామోద్యాన సంపన్నాం సమాజోత్సవ శాలినీమ్
సుఖితా విచరిష్యన్తి రాజధానీం పితుర్మమ 21
అపి సత్యప్రతిజ్ఞేన సార్ధం కుశలినా వయమ్
నివృత్తే సమయే హ్యస్మిన్ సుఖితాః ప్రవిశేమహి 22
పరిదేవయమానస్య తస్యైవం సుమహాత్మనః
తిష్ఠతో రాజపుత్రస్య శర్వరీసాఽత్యవర్తత 23
ప్రభాతే విమలే సూర్యే కారయిత్వా జటా ఉభౌ
అస్మిన్ భాగీరథీ తీరే సుఖం సంతారితౌ మయా 24
జటాధరౌ తౌ ద్రుమచీర వాససౌ
మహాబలౌ కుఞ్జర యూథపోపమౌ
వరేషు చాపాఽసిధరౌ పరంతపౌ
వ్యపేక్షమాణౌ సహసీతయా గతౌ 25

సప్తాశీతితమ స్సర్గః – రామ శయనాది ప్రశ్నః

గుహస్య వచనం శ్రుత్వా భరతో భృశ మప్రియమ్
ధ్యానం జగామ తత్రైవ యత్ర త చ్ఛ్రుతమప్రియమ్ 1
సుకుమారో మహాసత్త్వః సింహస్కన్ధో మహాభుజః
పుణ్డరీక విశాలాక్ష స్తరుణః ప్రియ దర్శనః 2
ప్రత్యాశ్వస్య ముహూర్తం తు కాలం పరమ దుర్మనాః
పపాత సహసా తోత్త్రై ర్హృది విద్ధ ఇవ ద్విపః 3
తదఽవస్థం తు భరతం శత్రుఘ్నో ఽనన్తర స్థితః

పరిష్వజ్య రురోదోచ్చై ర్విసంజ్ఞః శోక కర్శితః 4
తతః సర్వాః సమాపేతుః మాతరో భరతస్య తాః
ఉపవాస కృశా దీనా భర్తృ వ్యసన కర్శితాః 5
తాశ్చ తం పతితం భూమౌ రుదన్త్యః పర్యవారయన్
కౌసల్యా త్వఽనుసృ త్యైనం దుర్మనాః పరిషస్వజే 6
వత్సలా స్వం యథావత్స ముపగూహ్య తపస్వినీ
పరిపప్రచ్ఛ భరతం రుదన్తీ శోక కర్శితా 7
పుత్ర వ్యాధి ర్న తే కచ్చి చ్ఛరీరం పరిబాధతే
అద్య రాజకులస్యాఽస్య త్వదఽధీనం హి జీవితమ్ 8
త్వాం దృష్ట్వా పుత్ర జీవామి రామే సభ్రాతృకే గతే
వృత్తే దశరథే రాజ్ఞి నాథ ఏక స్త్వమద్య నః 9
కచ్చి న్ను లక్ష్మణే పుత్ర శృతం తే కించి దప్రియమ్
పుత్ర వా హ్యేకపుత్రాయాః సహభార్యే వనం గతే 10
స ముహూర్తం సమాశ్వస్య రుదన్నేవ మహాయశాః
కౌసల్యాం పరిసాన్త్వ్యేదం గుహం వచన మబ్రవీత్ 11
భ్రాతా మే క్వా వస ద్రాత్రిం క్వ సీతా క్వ చ లక్ష్మణః
అస్వప చ్ఛయనే కస్మిన్ కిం భుక్త్వా గుహ శంస మే 12
సోఽబ్రవీ ద్భరతం పృష్టో నిషాదాధిపతి ర్గుహః
యద్విధం ప్రతిపేదే చ రామే ప్రియహితేఽతిథౌ 13
అన్న ముచ్చావచం భక్ష్యాః ఫలాని వివిధాని చ
రామాయాఽభ్యవహారార్థం బహు చోపహృతం మయా 14
తత్ సర్వం ప్రత్యఽనుజ్ఞాసీ ద్రామః సత్యపరాక్రమః
న తు ప్రత్యగృహ్ణాత్ సః క్షత్రధర్మమనుస్మరన్ 15
న హ్యస్మాభిః ప్రతిగ్రాహ్యం సఖే దేయం తు సర్వదా
ఇతి తేన వయం రాజన్న ఽనునీతా మహాత్మనా 16
లక్ష్మణేన సమానీతం పీత్వా వారి మహాత్మనా
ఔపవాస్యం తదా కార్షీత్ రాఘవః సహసీతయా 17
తతస్తు జలశేషేణ లక్ష్మణోఽప్యకరోత్ తదా
వాగ్యతా స్తే త్రయః సంధ్యాం సముపాసత సంహితాః 18
సౌమిత్రిస్తు తతః పశ్చాదకరోత్ స్వాస్తరం శుభమ్

స్వయ మానీయ బర్హీషి క్షిప్రం రాఘవ కారణాత్ 19
తస్మిన్ సమావిశ ద్రామః స్వాస్తరే సహసీతయా
ప్రక్షాళ్య చ తయోః పాదావపచక్రామ లక్ష్మణః 20
ఏత త్త దిఙ్గదీమూల మిదమేవ చ త త్తృణమ్
యస్మిన్ రామశ్చ సీతా చ రాత్రిం తాం శయితా వుభౌ 21
నియమ్య పృష్ఠే తు తలాంగుళిత్రవాన్
శరైః సుపూర్ణా విషుధీ పరంతపః
మహద్ధనుః సజ్య ముపోహ్య లక్ష్మణో
నిశామఽతిష్ఠత్ పరితోఽస్య కేవలమ్ 22
తత స్త్వఽహం చోత్తమ బాణ చాప ధృత్
స్థితోఽభవం తత్ర స యత్ర లక్ష్మణః
అతన్ద్రిభి ర్జ్ఞాతిభిరాత్త కార్ముకైః
మహేన్ద్ర కల్పం పరిపాలయం స్తదా 23

అష్టా శీతితమ స్సర్గః – శయ్యాఽనువీక్షణం

తచ్ఛ్రుత్వా నిపుణం సర్వం భరతః సహమన్త్రిభిః
ఇంగుదీమూల మాగమ్య రామ శయ్యా మవేక్ష్యతామ్ 1
అబ్రవీ జ్జననీః సర్వా ఇహ తేన మహాత్మనా
శర్వరీ శయితా భూమావిదమఽస్య విమర్దితమ్ 2
మహాభాగ కులీనేన మహాభాగేన ధీమతా
జాతో దశరథే నోర్వ్యాం న రామః స్వప్తు మర్హతి 3
అజినోత్తర సంస్తీర్ణే వరాస్తరణ సంవృతే
శయిత్వా పురుషవ్యాఘ్రః కథం శేతే మహీతలే 4
ప్రాసాదాఽగ్ర విమానేషు వలభీషు చ సర్వదా
హైమరాజత భౌమేషు వరాస్తరణ శాలిషు 5
పుష్ప సంచయ చిత్రేషు చన్దనాఽగరు గన్ధిషు
పాండరాభ్ర ప్రకాశేషు శుక సంఘు రుతేషు చ 6
ప్రాసాద వరవర్యేషు శీతవత్సు సుగంధిషు
ఉషిత్వా మేరు కల్పేషు కృత కాంచన భిత్తిషు 7
గీత వాదిత్ర నిర్ఘోషై ర్వరాభరణ నిస్స్వనైః
మృదఙ్గ వరశబ్దైశ్చ సతతం ప్రతిబోధితః 8

వన్దిభి ర్వన్దితః కాలే బహుభిః సూతమాగధైః
గాథాభి రనురూపాభిః స్తుతిభిశ్చ పరంతపః 9
అశ్రద్ధేయ మిదం లోకే న సత్యం ప్రతిభాతి మామ్
ముహ్యతే ఖలు మే భావః స్వప్నోఽయ మితి మే మతిః 10
న నూనం దైవతం కించిత్ కాలేన బలవత్తరమ్
యత్ర దాశరథీ రామో భూమా వేవమశేత సః 11
విదేహరాజస్య సుతా సీతా చ ప్రియ దర్శనా
దయితా శాయితా భూమౌ స్నుషా దశరథస్య చ 12
ఇయం శయ్యా మమ భ్రాతు రిదం హి పరివర్తితమ్
స్థణ్డిలే కఠినే సర్వం గాత్రై ర్విమృదితం తృణమ్ 13
మన్యే సాభరణా సుప్తా సీతాఽస్మిన్ శయనే శుభా
తత్ర తత్ర హి దృశ్యన్తే సక్తాః కనక బిన్దవః 14
ఉత్తరీయ మిహాసక్తం సువ్యక్తం సీతయా తదా
తథా హ్యేతే ప్రకాశన్తే సక్తాః కౌశేయ తంతవః 15
మన్యే భర్తుః సుఖాశయ్యా యేన బాలా తపస్వినీ
సుకుమారీ సతీ దుఃఖం న విజానాతి మైథిలీ 16
హా హతోస్మి నృశంసోఽహం యత్ సభార్యః కృతే మమ
ఈదృశీం రాఘవః శయ్యామధిశేతే హ్యానాథవత్ 17
సార్వభౌమ కులే జాతః సర్వలోక సుఖావహః
సర్వలోక ప్రియ స్త్యక్త్వా రాజ్యం సుఖ మనుత్తమమ్ 18
కథ మిన్దీవర శ్యామో రక్తాక్షః ప్రియ దర్శనః
సుఖభాగీ న దుఃఖార్హః శయితో భువి రాఘవః 19
ధన్యః ఖలు మహాభాగో లక్ష్మణః శుభలక్షణః
భ్రాతరం విషమే కాలే యో రామమనువర్తతే 20
సిద్ధార్థా ఖలు వైదేహీ పతిం యాఽనుగతా వనమ్
వయం సంశయితాః సర్వే హీనా స్తేన మహాత్మనా 21
అకర్ణధారా పృథివీ శూన్యేవ ప్రతిభాతి మే
గతే దశరథే స్వర్గం రామే చారణ్యమాశ్రితే 22
న చ ప్రార్థయతే కశ్చిన్ మనసాపి వసుంధరామ్
వనేపి వసత స్తస్య బాహువీర్యాభిరక్షితామ్ 23

శూన్య సంవరణా రక్షామఽయన్త్రిత హయ ద్విపామ్
అపావృత పురద్వారాం రాజధానీమఽరక్షితామ్ 24
అప్రహృష్ట బలాం న్యూనాం విషమస్థామఽనావృతామ్
శత్రవో నాభిమన్యన్తే భక్ష్యాన్ విష కృతానివ 25
అద్య ప్రభృతి భూమౌ తు శయిష్యేఽహం తృణేషు వా
ఫల మూలాఽశనో నిత్యం జటా చీరాణి ధారయన్ 26
తస్యార్థ ముత్తరం కాలం నివత్స్యామి సుఖం వనే
తం ప్రతిశ్రవమాముచ్య నాఽస్య మిథ్యా భవిష్యతి 27
వసన్తం భ్రాతురర్థాయ శత్రుఘ్నో మాఽనువత్స్యతి
లక్ష్మణేన సహా త్వార్యో హ్యయోధ్యాం పాలయిష్యతి 28
అభిషేక్ష్యన్తి కాకుత్స్థ మయోధ్యాయాం ద్విజాతయః
అపి మే దేవతాః కుర్యు రిమం సత్యం మనోరథమ్ 29
ప్రసాద్యమానః శిరసా మయా స్వయం
బహుప్రకారం యది నాభిఽపత్స్యతే
తతోఽనువత్స్యామి చిరాయ రాఘవం
వనేచరం నాఽర్హతి మా ముపేక్షితుమ్ 30

ఏకోననవతితమ స్సర్గః – గంగా తరణం

వ్యుష్య రాత్రిం తు తత్రైవ గంగాకూలే స రాఘవః
భరతః కాల్య ముత్థాయ శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్ 1
శత్రుఘ్నోత్తిష్ఠ కిం శేషే నిషాదాధిపతిం గుహమ్
శీఘ్రమానయ భద్రం తే తారయిష్యతి వాహినీమ్ 2
జాగర్మి నాఽహం స్వపిమి తమేవార్యం విచిన్తయన్
ఇత్యేవ మబ్రవీ ద్భ్రాత్రా శత్రుఘ్నోపి ప్రచోదితః 3
ఇతి సంవదతో రేవమఽన్యోన్యం నరసింహయోః
ఆగమ్య ప్రాఞ్జలిః కాలే గుహో భరత మబ్రవీత్ 4
కచ్చిత్ సుఖం నదీతీరేఽవాత్సీః కాకుత్స్థ శర్వరీమ్
కచ్చి త్తే సహసైన్యస్య తావత్ సర్వమఽనామయమ్ 5
గుహస్య తత్తు వచనం శృత్వా స్నేహా దుదీరితమ్
రామస్యానువశో వాక్యం భరతోఽపీదమబ్రవీత్ 6
సుఖా నః శర్వరీ రాజన్ పూజితాశ్చాపి తే వయమ్

గంగాం తు నౌభిర్బహ్వీభి ర్దాశాః సంతారయన్తు నః 7
తతో గుహః సంత్వరితః శృత్వా భరత శాసనమ్
ప్రతిప్రవిశ్య నగరం తం జ్ఞాతిజన మబ్రవీత్ 8
ఉత్తిష్ఠత ప్రబుధ్యధ్వం భద్ర మస్తు చ వః సదా
నావః సమఽనుకర్షధ్వం తారయిష్యామ వాహినీమ్ 9
తే తథోక్తాః సముత్థాయ త్వరితా రాజశాసనాత్
పఞ్చ నావాం శతాన్యాశు సమానిన్యుః సమన్తతః 10
అన్యాః స్వస్తిక విజ్ఞేయా మహాఘంటాధరా వరాః
శోభమానాః పతాకిభి ర్యుక్తవాతాః సుసంహతాః 11
తతః స్వస్తిక విజ్ఞేయాం పాణ్డుకమ్బళ సంవృతామ్
సనన్దిఘోషాం కల్యాణీం గుహో నావ ముపాహరత్ 12
తా మారురోహ భరతః శత్రుఘ్నశ్చ మహాయశాః
కౌసల్యా చ సుమిత్రా చ యాశ్చాన్యా రాజయోషితః 13
పురోహితశ్చ తత్ పూర్వం గురవే బ్రాహ్మణాశ్చ యే
అనన్తరం రాజదారా స్తథైవ శకటాపణాః 14
ఆవాస మాదీపయతాం తీర్థం చాఽప్యవగాహతామ్
భాండాని చాదదానానాం ఘోష స్త్రిదివ మఽస్పృశత్ 15
పతాకిన్యస్తు తా నావః స్వయం దాశై రధిష్ఠితాః
వహన్త్యో జన మారూఢం తదా సంపేతురాశుగాః 16
నారీణామభిపూర్ణాస్తు కాశ్చిత్ కాశ్చిచ్చ వాజినామ్
కశ్చిదఽత్ర వహన్తి స్మ యానయుగ్యం మహాధనమ్ 17
తాః స్మ గత్వా పరంతీర మఽవరోప్య చ తం జనమ్
నివృత్తాః కాండ చిత్రాణి క్రియన్తే దాశ బన్ధుభిః 18
సవైజయన్తాస్తు గజా గజారోహ ప్రచోదితాః
తరన్తః స్మ ప్రకాశన్తే సధ్వజా ఇవ పర్వతాః 19
నావశ్చారురుహు శ్చాన్యే ప్లవై స్తేరు స్తథాఽపరే
అన్యే కుమ్భ ఘటై స్తేరు రఽన్యే తేరుశ్చ బాహుభిః 20
సా పుణ్యా ధ్వజినీ గంగాం దాశైః సంతారితా స్వయమ్
మైత్రే ముహూర్తే ప్రయయౌ ప్రయాగ వన ముత్తమమ్ 21
ఆశ్వాసయిత్వా చ చమూం మహాత్మా

నివేశయిత్వా చ యథోపజోషమ్
ద్రష్టుం భరద్వాజమ్ ఋషి ప్రవర్యమ్
ఋత్విగ్వృత స్సన్ భరతః ప్రతస్థే 22
స బ్రాహ్మణస్యాశ్రమ మభ్యుపేత్య
మహాత్మనో దేవపురోహితస్య
దదర్శ రమ్యోటజ వృక్ష షండం
మహద్వనం విప్రవరస్య రమ్యం 23

నవతితమ స్సర్గః – భరద్వాజాశ్రమ నివాసః

భరద్వాజాశ్రమం దృష్ట్వా క్రోశాదేవ నరర్షభః
బలం సర్వమవస్థాప్య జగామ సహమన్త్రిభిః 1
పద్భ్యామేవ హి ధర్మజ్ఞో న్యస్త శస్త్ర పరిచ్ఛదః
వసానో వాససీ క్షౌమే పురోధాయ పురోధసమ్ 2
తతః సందర్శనే తస్య భరద్వాజస్య రాఘవః
మన్త్రిణ స్తా నఽవస్థాప్య జగామాఽనుపురోహితమ్ 3
వసిష్ఠమఽథ దృష్ట్వైవ భరద్వాజో మహాతపాః
సంచచాలాసనాత్ తూర్ణం శిష్యానఽర్ఘ్య మితి బ్రువన్ 4
సమాగమ్య వసిష్ఠేన భరతేనాభివాదితః
అబుధ్యత మహాతేజాః సుతం దశరథస్య తమ్ 5
తాభ్యా మఽర్ఘ్యం చ పాద్యం చ దత్త్వా పశ్చాత్ ఫలాని చ
ఆనుపూర్వ్యా చ్చ ధర్మజ్ఞః పప్రచ్ఛ కుశలం కులే 6
అయోధ్యాయాం బలే కోశే మిత్రేష్వపి చ మన్త్రిషు
జానన్ దశరథం వృత్తం న రాజాన ముదాహరత్ 7
వసిష్ఠో భరతశ్చైనం పప్రచ్ఛతురనామయమ్
శరీరేఽగ్నిషు వృక్షేషు శిష్యేషు మృగ పక్షిషు 8
తథేతి తత్ ప్రతిజ్ఞాయ భరద్వాజో మహాతపాః
భరతం ప్రత్యువా చేదం రాఘవ స్నేహ బన్ధనాత్ 9
కి మిహాగమనే కార్యం తవ రాజ్యం ప్రశాసతః
ఏత దాచక్ష్వ మే సర్వం న హి మే శుధ్యతే మనః 10
సుషువేయమఽమిత్రఘ్నం కౌసల్యానన్దవర్ధనమ్
భ్రాత్రా సహ సభార్యో యశ్చిరం ప్రవ్రాజితో వనమ్ 11

నియుక్తః స్త్రీ నియుక్తేన పిత్రా యోఽసౌ మహాయశాః
వనవాసీ భవేతీహ సమాః కిల చతుర్దశ 12
కచ్చి న్న తస్యాఽపాపస్య పాపంకర్తు మిహేచ్ఛసి
అకంటకం భోక్తు మనా రాజ్యం తస్యానుజస్య చ 13
ఏవముక్తో భరద్వాజం భరతః ప్రత్యువాచ హ
పర్యఽశ్రు నయనో దుఃఖా ద్వాచా సంసజ్జమానయా 14
హతోఽస్మి యది మా మేవం భగవానపి మన్యతే
మత్తో న దోషమాశంకే నైవం మా మఽనుశాధి హి 15
న చైతదిష్టం మాతా మే య దవోచన్ మదన్తరే
నాఽహ మేతేన తుష్టశ్చ న త ద్వచన మాదదే 16
అహం తు తం నరవ్యాఘ్ర ముపయాతః ప్రసాదకః
ప్రతినేతు మయోధ్యాం చ పాదౌ తస్యాభివన్దితుమ్ 17
తం మా మేవంగతం మత్వా ప్రసాదం కర్తుమఽర్హసి
శంస మే భగవన్ రామః క్వ సంప్రతి మహీపతిః 18
వసిష్ఠాదిభిర్ ఋత్విగ్భిర్ యాచితో భగవాం స్తతః
ఉవాచ తం భరద్వాజః ప్రసాదా ద్భరతం వచః 19
త్వయ్యేతత్ పురుషవ్యాఘ్ర యుక్తం రాఘవ వంశజే
గురువృత్తి ర్దమశ్చైవ సాధూనాం చానుయాయితా 20
జానే చైతన్ మనఃస్థం తే దృఢీకరణమస్త్వితి
అపృచ్ఛం త్వాం తథాత్యర్థం కీర్తిం సమభివర్ధయన్ 21
జానే చ రామం ధర్మజ్ఞం ససీతం సహలక్ష్మణం
అసౌ వసతి తే భ్రాతా చిత్రకూటే మహాగిరౌ 22
శ్వస్తు గన్తాఽసి తం దేశం వసాఽద్య సహమన్త్రిభిః
ఏతం మే కురు సుప్రాజ్ఞ కామం కామార్థ కోవిద 23
తత స్తథే త్యేవ ముదార దర్శనః
ప్రతీత రూపో భరతోఽబ్రవీద్వచః
చకార బుద్ధిం చ తదా మహాశ్రమే
నిశా నివాసాయ నరాధిపాఽత్మజః 24

ఏక నవతితమ స్సర్గః – భారద్వాజాతిథ్యం

కృత బుద్ధిం నివాసాయ తత్రైవ స మునిస్తదా

భరతం కైకయీ పుత్ర మాతిథ్యేన న్యమన్త్రయత్ 1
అబ్రవీ ద్భరత స్త్వేనం నన్విదం భవతా కృతమ్
పాద్య మఽర్ఘ్యం తథాతిథ్యం వనే య దుపపద్యతే 2
అథోవాచ భరద్వాజో భరతం ప్రహస న్నివ
జానే త్వాం ప్రీతి సంయుక్తం తుష్యే స్త్వం యేన కేనచిత్ 3
సేనాయా స్తు తవైతస్యాః కర్తు మిచ్ఛామి భోజనమ్
మమ ప్రీతిర్యథారూపా త్వమఽర్హో మనుజాధిప 4
కిమర్థం చాపి నిక్షిప్య దూరే బల మిహాగతః
కస్మా న్నేహోపయాతోఽసి సబలః పురుషర్షభ 5
భరతః ప్రత్యువా చేదం ప్రాఞ్జలి స్తం తపోధనమ్
ససైన్యో నోపయాతోఽస్మి భగవన్ భగవద్భయాత్ 6
రాజ్ఞా చ భగవ న్నిత్యం రాజపుత్రేణ వా సదా
యత్నతః పరిహర్తవ్యా విషయేషు తపస్వినాం 7
వాజిముఖ్యా మనుష్యాశ్చ మత్తాశ్చ వరవారణాః
ప్రచ్ఛాద్య భగవన్ భూమిం మహతీమఽనుయాన్తి మామ్ 8
తే వృక్షానుదకం భూమిమాశ్రమేషూటజాం స్తథా
న హింస్యు రితి తేనాఽహ మేక ఏవ సమాగతః 9
ఆనీయతా మితః సేనే త్యాజ్ఞప్తః పరమర్షిణా
తతస్తు చక్రే భరతః సేనాయాః సముపాగమమ్ 10
అగ్నిశాలాం ప్రవిశ్యాఽథ పీత్వాపః పరిమృజ్య చ
ఆతిథ్యస్య క్రియా హేతో ర్విశ్వకర్మాణ మాహ్వయత్ 11
ఆహ్వాయే విశ్వకర్మాణ మఽహం త్వష్టార మేవ చ
ఆతిథ్యం కర్తు మిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ 12
ఆహ్వాయే లోకపాలాం స్త్రీన్ దేవాన్ శక్రముఖాం స్తథా
ఆతిథ్యం కర్తు మిచ్ఛామి తత్ర మే సంవిధీయతామ్ 13
ప్రాక్స్రోతసశ్చ యా నద్యః ప్రత్యక్స్రోతస ఏవ చ
పృథివ్యా మన్తరిక్షే చ సమాయాన్త్వఽద్య సర్వశః 14
అన్యాః స్రవంతు మైరేయం సురామఽన్యాః సునిష్ఠితాం
అపరా శ్చోదకం శీత మిక్షుకాండ రసోపమం 15
ఆహ్వాయే దేవ గంధర్వాన్ విశ్వావసు హహా హుహూన్

తథైవాఽప్సరసో దేవీ గంధర్వీశ్చాపి సర్వశః 16
ఘృతాచీమఽథ విశ్వాచీం మిశ్రకేశీ మఽలంబుసాం
నాగదంతాం చ హేమాం చ సోమామఽద్రికృత స్థలాం 17
శక్రం యాశ్చోపతిష్ఠన్తి బ్రహ్మాణం యాశ్చ యోషితః
సర్వా స్తుమ్బురుణా సార్ధ మాహ్వయే సపరిచ్ఛదాః 18
వనం కురుషు యద్దివ్యం వాసో భూషణ పత్రవత్
దివ్యనారీఫలం శశ్వ త్తత్ కౌబేర మిహైతు చ 19
ఇహ మే భగవాన్ సోమో విధత్తా మఽన్నముత్తమమ్
భక్ష్యం భోజ్యంచ చోష్యంచ లేహ్యంచ వివిధం బహు 20
విచిత్రాణి చ మాల్యాని పాదప ప్రచ్యుతాని చ
సురాదీని చ పేయాని మాంసాని వివిధాని చ 21
ఏవం సమాధినా యుక్త స్తేజసాఽప్రతిమేన చ
శిక్షాస్వర సమాయుక్తం తపసా చాఽబ్రవీన్ మునిః 22
మనసా ధ్యాయత స్తస్య ప్రాఙ్ముఖస్య కృతాంజలేః
ఆజగ్ము స్తాని సర్వాణి దైవతాని పృథక్పృథక్ 23
మలయం దర్దురం చైవ తతః స్వేదనుదోఽనిలః
ఉపస్పృశ్య వవౌ యుక్త్యా సుప్రియాత్మా సుఖః శివః 24
తతోఽభ్యవర్షన్త ఘనా దివ్యాః కుసుమ వృష్టయః
దివ్య దున్దుభి ఘోషశ్చ దిక్షు సర్వాసు శుశ్రువే 25
ప్రవవు శ్చోత్తమా వాతా ననృతుశ్చాఽప్సరోగణాః
ప్రజగు ర్దేవ గన్ధర్వా వీణాః ప్రముముచుః స్వరాన్ 26
స శబ్దో ద్యాం చ భూమిం చ ప్రాణినాం శ్రవణాని చ
వివేశోచ్చావచః శ్లక్ష్ణః సమో లయ గుణాన్వితః 27
తస్మిన్నుపరతే శబ్దే దివ్యే శ్రోత్ర సుఖే నృణామ్
దదర్శ భారతం సైన్యం విధానం విశ్వకర్మణః 28
బభూవ హి సమా భూమిః సమన్తాత్ పంచ యోజనాం
శాద్వలై ర్బహుభి శ్ఛన్నా నీల వైడూర్య సన్నిభైః 29
తస్మిన్ బిల్వాః కపిత్థాశ్చ పనసా బీజపూరకాః
ఆమలక్యో బభూవుశ్చ చూతాశ్చ ఫలభూషణాః 30
ఉత్తరేభ్యః కురుభ్యశ్చ వనం దివ్యోపభోగవత్

ఆజగామ నదీ దివ్యా తీరజై ర్బహుభి ర్వృతా 31
చతు శ్శాలాని శుభ్రాణి శాలశ్చ గజ వాజినామ్
హర్మ్య ప్రాసాద సంబాధా స్తోరణాని శుభాని చ 32
సితమేఘ నిభం చాపి రాజవేశ్మ సుతోరణమ్
దివ్యమాల్య కృతాకారం దివ్యగన్ధ సముక్షితమ్ 33
చతురశ్ర మసంబాధం శయనాసన యానవత్
దివ్యైః సర్వరసై ర్యుక్తం దివ్యభోజన వస్త్రవత్ 34
ఉపకల్పిత సర్వాఽన్నం ధౌత నిర్మల భాజనమ్
క్లుప్త సర్వాసనం శ్రీమత్ స్వాస్తీర్ణ శయనోత్తమమ్ 35
ప్రవివేశ మహాబాహురఽనుజ్ఞాతో మహర్షిణా
వేశ్మ తద్రత్నసంపూర్ణం భరతః కైకయీ సుతః 36
అనుజగ్ముశ్చ తం సర్వే మన్త్రిణః స పురోహితాః
బభూవుశ్చ ముదా యుక్తా తం దృష్ట్వా వేశ్మ సంవిధిమ్ 37
తత్ర రాజాసనం దివ్యం వ్యజనం ఛత్ర మేవ చ
భరతో మన్త్రిభిః సార్ధ మఽభ్యవర్తత రాజవత్ 38
ఆసనం పూజయామాస రామాయాభిప్రణమ్య చ
వాలవ్యజన మాదాయ న్యషీదత్ సచివాసనే 39
ఆనుపూర్వ్యాన్ నిషేదుశ్చ సర్వే మంత్రి పురోహితాః
తతః సేనాపతిః పశ్చాత్ ప్రశాస్తా చ నిషేదతుః 40
తత స్తత్ర ముహూర్తేన నద్యః పాయస కర్దమాః
ఉపాతిష్ఠన్త భరతం భరద్వాజస్య శాసనత్ 41
తాసా ముభయతః కూలం పాండు మృత్తిక లేపనాః
రమ్యాశ్చావసథా దివ్యా బ్రహ్మణస్య ప్రసాదజాః 42
తేనైవ చ ముహూర్తేన దివ్యాభరణ భూషితాః
ఆగు ర్వింశతి సాహస్రాః బ్రాహ్మణా ప్రహితాః స్త్రియః 43
సువర్ణ మణి ముక్తాభిః ప్రవాళేన చ శోభితాః
ఆగు ర్వింశతి సాహస్రాః కుబేర ప్రహితాః స్త్రియః 44
యాభి ర్గృహీతః పురుషః సోన్మాద ఇవ లక్ష్యతే
ఆగు ర్వింశతి సాహస్రా నన్దనాదఽప్సరో గణాః 45
నారద స్తుమ్బురు ర్గోపః ప్రభయా సూర్య వర్చసః

ఏతే గన్ధర్వ రాజానో భరతస్యాఽగ్రతో జగుః 46
అలమ్బుసా మిశ్రకేశీ పుణ్డరీకాఽథ వామనా
ఉపానృత్యంస్తు భరతం భరద్వాజస్య శాసనాత్ 47
యాని మాల్యాని దేవేషు యాని చైత్రరథే వనే
ప్రయాగే తాన్యఽదృశ్యన్త భరద్వాజస్య తేజసా 48
బిల్వా మార్దంగికా ఆసన్ కాంస్యగ్రాహా విభీతకాః
అశ్వత్థా నర్తకాశ్చాసన్ భరద్వాజస్య శాసనాత్ 49
తతః సరళ తాళాశ్చ తిలకా నక్తమాలకాః
ప్రహృష్టా స్తత్ర సంపేతుః కుబ్జా భూత్వాఽథ వామనాః 50
శింశపామలకీ జమ్బ్వా యాశ్చాఽన్యాః కాననే లతాః
ప్రమదా విగ్రహం కృత్వా భరద్వాజాశ్రమేఽవసన్ 51
సురాః సురాపాః పిబత పాయసం చ బుభుక్షితాః
మాంసాని చ సుమేధ్యాని భక్ష్యన్తాం యావదిచ్ఛథ 52
ఉచ్ఛాద్య స్నాపయన్తి స్మ నదీ తీరేషు వల్గుషు
అప్యేక మేకం పురుషం ప్రమదాః సప్త చాష్ట చ 53
సంవాహన్త్యః సమాపేతు ర్నార్యో రుచిర లోచనాః
పరిమృజ్య తథాఽన్యోన్యం పాయయన్తి వరాఙ్గనాః 54
హయాన్ గజాన్ ఖరా నుష్ట్రాం స్తథైవ సురభేః సుతాన్
అభోజయన్ వాహనపా స్తేషాం భోజ్యం యథావిధి 55
ఇక్షూంశ్చ మధు లాజాంశ్చ భోజయన్తి స్మ వాహనాన్
ఇక్ష్వాకువర యోధానాం చోదయన్తో మహాబలాః 56
నాఽశ్వబన్ధోఽశ్వ మాజానా న్న గజం కుంజరగ్రహః
మత్త ప్రమత్త ముదితా చమూః సా తత్ర సంబభౌ 57
తర్పితాః సర్వకామై స్తే రక్తచన్దన రూషితాః
అప్సరోగణ సంయుక్తాః సైన్యా వాచముదైరయన్ 58
నైవాఽయోధ్యాం గమిష్యామో న గమిష్యామ దణ్డకాన్
కుశలం భరతస్యాఽస్తు రామస్యాఽస్తు తథా సుఖమ్ 59
ఇతి పాదాత యోధాశ్చ హస్త్యఽశ్వారోహ బన్ధకాః
అనాథా స్తం విధిం లబ్ధ్వా వాచ మేతా ముదైరయన్ 60
సంప్రహృష్టా వినేదు స్తే నరా స్తత్ర సహస్రశః

భరతస్యాఽనుయాతారః స్వర్గోఽయమితి చాఽబ్రువన్ 61
నృత్యంతి స్మ హసంతి స్మ గాయంతి స్మ చ సైనికాః
సమంతాత్ పరిధావంతి మాల్యోపేతాః సహస్రశః 62
తతో భుక్తవతాం తేషాం తదన్నమఽమృతోపమమ్
దివ్యానుద్వీక్ష్య భక్ష్యాం స్తానఽభవద్భక్షణే మతిః 63
ప్రేష్యాశ్చేట్యశ్చ వధ్వశ్చ బలస్థశ్చ సహస్రశః
బభూవు స్తే భృశం తృప్తాః సర్వే చాహత వాససః 64
కుంజరాశ్చ ఖరోష్ట్రాశ్చ గోఽశ్వాశ్చ మృగ పక్షిణః
బభూవుః సుభృతా స్తత్ర నాఽన్యో హ్యన్యమకల్పయత్ 65
నాఽశుక్లవాసా స్తత్రాసీత్ క్షుధితో మలినోపి వా
రజసా ధ్వస్త కేశో వా నరః కశ్చి దదృశ్యత 66
ఆజైశ్చాపి చ వారాహై ర్నిష్ఠాన వరసంచయైః
ఫలనిర్యూహ సంసిద్ధైః సూపై ర్గన్ధ రసాన్వితైః 67
పుష్పధ్వజవతీః పూర్ణాః శుక్లస్యాఽన్నస్య చాభితః
దదృశు ర్విస్మితా స్తత్ర నరా లౌహీః సహస్రశః 68
బభూవు ర్వన పార్శ్వేషు కూపాః పాయస కర్దమాః
తాశ్చ కామదుఘా గావో ద్రుమాశ్చాసన్ మధుచ్యుతః 69
వాప్యో మైరేయ పూర్ణాశ్చ మృష్ట మాంసచయై ర్వృతాః
ప్రతప్త పిఠరైశ్చాపి మార్గ మాయూర కౌక్కుటైః 70
పాత్రీణాం చ సహస్రాణి స్థాలీనాం నియుతాని చ
న్యర్బుదాని చ పాత్రాణి శాతకుమ్భ మయాని చ 71
స్థాల్యః కుమ్భ్యః కరమ్భ్యశ్చ దధిపూర్ణాః సుసంస్కృతాః
యౌవనస్థస్య గౌరస్య కపిత్థస్య సుగన్ధినః 72
హ్రదాః పూర్ణా రసాలస్య దధ్నః శ్వేతస్య చాఽపరే
బభూవుః పాయసస్యాఽన్తే శర్కరాయాశ్చ సంచయాః 73
కల్కాం శ్చూర్ణ కషాయాంశ్చ స్నానాని వివిధాని చ
దదృశు ర్భాజనస్థాని తీర్థేషు సరితాం నరాః 74
శుక్లా నంశుమతశ్చాపి దన్త ధావన సంచయాన్
శుక్లాం శ్చన్దన కల్కాంశ్చ సముద్గేష్వఽవతిష్ఠతః 75
దర్పణాన్ పరిమృష్టాంశ్చ వాససాం చాపి సంచయాన్

పాదుకోపానహాం చైవ యుగ్మాన్యఽత్ర సహస్రశః 76
అంజనీః కబ్కతాన్ కూర్చాన్ శస్త్రాణి చ ధనూంషి చ
మర్మ త్రాణాని చిత్రాణి శయనాన్యాసనాని చ 77
ప్రతిపాన హ్రదాన్ పూర్ణాన్ ఖరోష్ట్ర గజ వాజినామ్
అవగాహ్య సుతీర్థాంశ్చ హ్రదాన్ సోత్పల పుష్కరాన్ 78
ఆకాశ వర్ణ ప్రతిమాన్ స్వచ్ఛ తోయాన్ సుఖా ప్లవాన్
నీల వైడూర్య వర్ణాంశ్చ మృదూన్ యవస సంచయాన్ 79
నిర్వాపార్థాన్ పశూనాం తే దదృశు స్తత్ర సర్వశః
వ్యస్మయన్త మనుష్యా స్తే స్వప్నకల్పం తదద్భుతమ్ 80
దృష్ట్వాఽఽతిథ్యం కృతం తాదృగ్భరతస్య మహర్షిణా
ఇత్యేవం రమమాణానాం దేవానామివ నన్దనే 81
భరద్వాజాశ్రమే రమ్యే సా రాత్రి ర్వ్యత్యవర్తత
ప్రతిజగ్ముశ్చ తా నద్యో గన్ధర్వాశ్చ యథాగతమ్ 82
భరద్వాజమఽనుజ్ఞాప్య తాశ్చ సర్వా వరాంగనాః||
తథైవ మత్తా మదిరోత్కటా నరాః
తథైవ దివ్యాఽగరు చన్దనోక్షితాః
తథైవ దివ్యా వివిధాః స్రగుత్తమాః
పృథక్ప్రకీర్ణా మనుజైః ప్రమర్దితాః 83

ద్వినవతితమ స్సర్గః -- భారద్వాజామంత్రణం

తత స్తాం రజనీ ముష్య భరతః సపరిచ్ఛదః
కృతాతిథ్యో భరద్వాజం కామాఽదభిజగామ హ 1
తమ్ ఋుషిః పురుషవ్యాఘ్రం ప్రేక్ష్య ప్రాఞ్జలి మాగతమ్
హుతాఽగ్నిహోత్రో భరతం భరద్వాజోఽభ్య భాషత 2
కచ్చిదఽత్ర సుఖా రాత్రి స్తవాఽస్మద్విషయే గతా
సమగ్ర స్తే జనః కచ్చి దాతిథ్యే శంస మేఽనఘ 3
తమువా చాంజలిం కృత్వా భరతోభి ప్రణమ్య చ
ఆశ్రమాదభి నిష్క్రాన్తమ్ ఋుషి ముత్తమ తేజసం 4
సుఖోషితోఽస్మి భగవన్ సమగ్ర బల వాహనః
తర్పితః సర్వ కామైశ్చ సామాత్యో భగవం స్త్వయా 5
అపేత క్లమ సంతాపాః సుభిక్షాః సుప్రతిశ్రయాః

అపి ప్రేష్యానుపాదాయ సర్వే స్మ సుసుఖోషితాః 6
ఆమన్త్రయేఽహం భగవన్ కామం త్వామ్ ఋషిసత్తమ
సమీపం ప్రస్థితం భ్రాతుర్మైత్రేణేక్షస్వ చక్షుషా 7
ఆశ్రమం తస్య ధర్మజ్ఞ ధార్మికస్య మహాత్మనః
ఆచక్ష్వ కతమో మార్గః కియానితి చ శంస మే 8
ఇతి పృష్టస్తు భరతం భ్రాతృ దర్శన లాలసం
ప్రత్యువాచ మహాతేజాః భరద్వాజో మహాతపాః 9
భరతాఽర్ధ తృతీయేషు యోజనేష్వఽజనే వనే
చిత్రకూటో గిరి స్తత్ర రమ్య నిర్దర కాననః 10
ఉత్తరం పార్శ్వ మాసాద్య తస్య మన్దాకినీ నదీ
పుష్పిత ద్రుమ సంఛన్నా రమ్య పుష్పిత కాననా 11
అనన్తరం త త్సరిత శ్చిత్రకూటశ్చ పర్వతః
తయోః పర్ణకుటీ తాత తత్ర తౌ వసతో ధ్రువమ్ 12
దక్షిణే నైవ మార్గేణ సవ్య దక్షిణ మేవ వా
గజ వాజి రథాకీర్ణాం వాహినీం వాహినీ పతే 13
వాహయస్వ మహాభాగ తతో ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్
ప్రయాణ మితి తచ్ఛ్రుత్వా రాజరాజస్య యోషితః 14
హిత్వా యానాని యానాఽర్హా బ్రాహ్మణం పర్యవారయన్
వేపమానా కృశా దీనా సహ దేవ్యా సుమిత్రయా 15
కౌసల్యా తత్ర జగ్రాహ కరాభ్యాం చరణౌ మునేః
అసమృద్ధేన కామేన సర్వలోకస్య గర్హితా 16
కైకేయీ తస్య జగ్రాహ చరణౌ స వ్యపత్రపా
తం ప్రదక్షిణ మాగమ్య భగవన్తం మహామునిమ్ 17
అదూరా ద్భరత స్యైవ తస్థౌ దీనమనా స్తదా
తతః పప్రచ్ఛ భరతం భరద్వాజో దృఢ వ్రతః 18
విశేషం జ్ఞాతు మిచ్ఛామి మాతౄణాం తవ రాఘవ
ఏవ ముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధార్మికః 19
ఉవాచ ప్రాఞ్జలి ర్భూత్వా వాక్యం వచన కోవిదః
యామిమాం భగవన్ దీనాం శోకాఽనశన కర్శితామ్ 20
పితుర్హి మహిషీం దేవీం దేవతా మివ పశ్యసి

ఏషా తం పురుషవ్యాఘ్రం సింహ విక్రాన్త గామినమ్ 21
కౌసల్యా సుషువే రామం ధాతారమ౽దితి ర్యథా
అస్యా వామభుజం శ్లిష్టా యైషా తిష్ఠతి దుర్మనాః 22
ఇయం సుమిత్రా దుఃఖార్తా దేవీ రాజ్ఞశ్చ మధ్యమా
కర్ణికారస్య శాఖేవ శీర్ణ పుష్పా వనా౽న్తరే 23
ఏతస్యా స్తా సుతౌ దేవ్యాః కుమారౌ దేవ వర్ణినౌ
ఉభౌ లక్ష్మణ శత్రుఘ్నౌ వీరౌ సత్య పరాక్రమౌ 24
యస్యాః కృతే నరవ్యాఘ్రౌ జీవనాశ మితో గతౌ
రాజా పుత్ర విహీనశ్చ స్వర్గం దశరథో గతః 25
క్రోధనామ౽కృతప్రజ్ఞాం దృప్తాం సుభగమానినీం
ఐశ్వర్య కామాం కైకేయీ మ౽నార్యా మార్యరూపిణీమ్ 26
మమైతాం మాతరం విద్ధి నృశంసాం పాప నిశ్చయామ్
యతో మూలం హి పశ్యామి వ్యసనం మహదాత్మనః 27
ఇత్యుక్త్వా నరశార్దూలో బాష్ప గద్గదయా గిరా
స నిశశ్వాస తామ్రా౽క్షో నాగః క్రుద్ధో ఇవ శ్వసన్ 28
భరద్వాజో మహర్షి స్తం బ్రువన్తం భరతం తదా
ప్రత్యువాచ మహాబుద్ధి రిదం వచన మర్థవత్ 29
న దోషేణా౽వగన్తవ్యా కైకేయీ భరత త్వయా
రామ ప్రవ్రాజనం హ్యేతత్ సుఖోదర్కం భవిష్యతి 30
దేవానాం దానవానాం చ ఋషీణాం భావితాత్మనాం
హిత మేవ భవిష్యద్ధి రామ ప్రవ్రాజినాదిహ 31
అభివాద్య తు సంసిద్ధః కృత్వా చైనం ప్రదక్షిణమ్
ఆమన్త్ర్య భరతః సైన్యం యుజ్యతా మిత్య౽చోదయత్ 32
తతో వాజి రథాన్ యుక్త్వా దివ్యాన్ హేమ పరిష్కృతాన్
అధ్యారోహత్ ప్రయాణార్థీ బహూన్ బహువిధో జనః 33
గజకన్యా గజాశ్చైవ హేమకక్ష్యాః పతాకినః
జీమూతా ఇవ ఘర్మా౽న్తే సఘోషాః సంప్రతస్థిరే 34
వివిధాన్యపి యానాని మహాన్తి చ లఘూని చ
ప్రయయుః సుమహార్హాణి పాదై రేవ పదాతయః 35
అథ యాన ప్రవేకైస్తు కౌసల్యా ప్రముఖాః స్త్రియః

రామ దర్శన కాంక్షిణ్యః ప్రయయు ర్ముదితా స్తదా 36
చంద్రాఽర్క తరుణాభాసాం నియుక్తాం శిబికాం శుభామ్
ఆస్థాయ ప్రయయౌ శ్రీమాన్ భరతః సపరిచ్ఛదః 37
సా ప్రయాతా మహాసేనా గజ వాజి రథాకులా
దక్షిణాం దిశ మావృత్య మహామేఘ ఇవోత్థితః 38
వనాని తు వ్యతిక్రమ్య జుష్టాని మృగ పక్షిభిః
గంగాయాః పర వేలాయాం గిరిష్వపి నదీషు చ 39
సా సంప్రహృష్ట ద్విప వాజి యోధా
విత్రాసయన్తీ మృగ పక్షి సంఘాన్
మహద్వనం తత్ ప్రవిగాహమానా
రరాజ సేనా భరతస్య తత్ర 40

త్రి నవతితమ స్సర్గః – చిత్రకూట వన ప్రేక్షణం

తయా మహత్యా యాయిన్యా ధ్వజిన్యా వనవాసినః
అర్దితా యూథపా మత్తాః సయూథాః సంప్రదుద్రువుః 1
ఋక్షాః పృషత సంఘాశ్చ రురవశ్చ సమంతతః
దృశ్యన్తే వనవాటేషు గిరిష్వపి నదీషు చ 2
స సంప్రతస్థే ధర్మాత్మా ప్రీతో దశరథాఽత్మజః
వృతో మహత్యా నాదిన్యా సేనయా చతురంగయా 3
సాగరౌఘ నిభా సేనా భరతస్య మహాత్మనః
మహీం సంఛాదయామాస ప్రావృషి ద్యా మివాఽమ్బుదః 4
తురంగౌఘై రఽవతతా వారణైశ్చ మహాజవైః
అనాలక్ష్యా చిరం కాలం తస్మిన్ కాలే బభూవ భూః 5
స గత్వా దూరమఽధ్వానం సుపరిశ్రాన్త వాహనః
ఉవాచ భరతః శ్రీమాన్ వసిష్ఠం మన్త్రిణాం వరమ్ 6
యాదృశం లక్ష్యతే రూపం యథా చైవ శృతం మయా
వ్యక్తం ప్రాప్తాః స్మ తం దేశం భరద్వాజో యమబ్రవీత్ 7
అయం గిరి శ్చిత్రకూట ఇయం మన్దాకినీ నదీ
ఏతత్ ప్రకాశతే దూరా న్నీలమేఘ నిభం వనమ్ 8
గిరేః సానూని రమ్యాణి చిత్రకూటస్య సంప్రతి
వారణై రవమృద్యన్తే మామకైః పర్వతోపమైః 9

ముంచంతి కుసుమా న్యేతే నగాః పర్వత సానుషు
నీలా ఇవాతపాపాయే తోయం తోయధరా ఘనాః 10
కిన్నరా చరితం దేశం పశ్య శత్రుఘ్న పర్వతమ్
మృగైః సమన్తాదాకీర్ణం మకరై రివ సాగరమ్ 11
ఏతే మృగగణా భాన్తి శీఘ్ర వేగాః ప్రచోదితాః
వాయు ప్రవిద్ధాః శరది మేఘరాజి రివామ్బరే 12
కుర్వన్తి కుసుమాపీడాన్ శిరస్సు సురభీనఽమీ
మేఘ ప్రకాశైః ఫలకై ర్దాక్షిణాత్యా యథా నరాః 13
నిష్కూజ మివ భూత్వేదం వనం ఘోర ప్రదర్శనమ్
అయోధ్యేవ జనాకీర్ణా సంప్రతి ప్రతిభాతి మే 14
ఖురై రుదీరితో రేణు ర్దివం ప్రచ్ఛాద్య తిష్ఠతి
తం వహత్యఽనిలః శీఘ్రం కుర్వ న్నివ మమ ప్రియమ్ 15
స్యన్దనాం స్తురగో పేతాన్ సూతముఖ్యై రధిష్ఠితాన్
ఏతాన్ సంపతతః శీఘ్రం పశ్య శత్రుఘ్న కాననే 16
ఏతాన్ విత్రాసితాన్ పశ్య బర్హిణః ప్రియ దర్శనాన్
ఏత మాపతతః శైలమఽధివాసం పతత్రిణాం 17
అతిమాత్రమఽయం దేశో మనోజ్ఞః ప్రతిభాతి మే
తాపసానాం నివాసోఽయం వ్యక్తం స్వర్గపథో యథా 18
మృగా మృగీభిః సహితా బహవః పృషతా వనే
మనోజ్ఞ రూపా లక్ష్యన్తే కుసుమై రివ చిత్రితాః 19
సాధు సైన్యాః ప్రతిష్ఠన్తాం విచిన్వన్తు చ కాననమ్
యథా తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ దృశ్యేతే రామ లక్ష్మణౌ 20
భరతస్య వచః శృత్వా పురుషాః శస్త్ర పాణయః
వివిశు స్తద్వనం శూరా ధూమాగ్రం దదృశు స్తతః 21
తే సమాలోక్య ధూమాఽగ్ర మూచు ర్భరత మాగతాః
నామనుష్యే భవత్యగ్ని ర్వ్యక్త మత్రైవ రాఘవౌ 22
అథ నాఽత్ర నరవ్యాఘ్రౌ రాజపుత్రౌ పరంతపౌ
మన్యే రామోపమాః సన్తి వ్యక్త మఽత్ర తపస్వినః 23
త చ్ఛ్రుత్వా భరత స్తేషాం వచనం సాధు సమ్మతమ్
సైన్యా నువాచ సర్వాం స్తానఽమిత్ర బలమర్దనః 24

యత్ తా భవన్త స్తిష్ఠన్తు నేతో గన్తవ్యమఽగ్రతః
అహ మేవ గమిష్యామి సుమన్త్రో ధృతిరేవ చ 25
ఏవముక్తా స్తతః సైన్యా స్తత్ర తస్థుః సమన్తతః
భరతో యత్ర ధూమాఽగ్రం తత్ర దృష్టిం సమాదధే 26
వ్యవస్థితా యా భరతేన సా చమూః
నిరీక్షమాణాపి చ ధూమమగ్రతః
బభూవ హృష్టా నచిరేణ జానతీ
ప్రియస్య రామస్య సమాగమం తదా 27

చతుర్నవతితమ స్సర్గః – చిత్రకూట వర్ణనా

దీర్ఘ కాలోషిత స్తస్మిన్ గిరౌ గిరి వన ప్రియః
వైదేహ్యాః ప్రియ మాకాంక్షన్ స్వం చ చిత్తం విలోభయన్ 1
అథ దాశరథి శ్చిత్రం చిత్రకూట మఽదర్శయత్
భార్యా మఽమర సంకాశః శచీమివ పురందరః 2
న రాజ్యా ద్భ్రంశనం భద్రే న సుహృద్భి ర్వినా భవః
మనో మే బాధతే దృష్ట్వా రమణీయ మిమం గిరిమ్ 3
పశ్యేమమఽచలం భద్రే నానాద్విజ గణా యుతమ్
శిఖరైః ఖమివోద్విద్ధై ర్ధాతుమద్భి ర్విభూషితమ్ 4
కేచి ద్రజత సంకాశాః కేచిత్ క్షతజ సన్నిభాః
పీత మాంజిష్ఠ వర్ణాశ్చ కేచిన్ మణివర ప్రభాః 5
పుష్యాఽర్క కేతకాభాశ్చ కేచి జ్జ్యోతీరస ప్రభాః
విరాజన్తేఽచలేన్ద్రస్య దేశా ధాతు విభూషితాః 6
నానామృగ గణై ర్ద్వీపిత రక్ష్వృక్ష గణై ర్వృతః
అదుష్టై ర్భాత్యయం శైలో బహుపక్షి సమాకులః 7
ఆమ్ర జమ్బ్వసనై ర్లోధ్రైః ప్రియాలైః పనసై ర్ధవైః
అఙ్కోలై ర్భవ్య తినిశై ర్బిల్వ తిన్దుక వేణుభిః 8
కాశ్మర్యరిష్ట వరణై ర్మధూకై స్తిలకై స్తథా
బదర్యామలకై ర్నీపై ర్వేత్ర ధన్వన బీజకైః 9
పుష్పవద్భిః ఫలోపేతై శ్ఛాయావద్భి ర్మనోరమైః
ఏవమాదిభి రాకీర్ణః శ్రియం పుష్యత్యఽయం గిరిః 10
శైల ప్రస్థేషు రమ్యేషు పశ్యేమాన్ రోమహర్షణాన్

కిన్నరాన్ ద్వంద్వశో భద్రే రమమాణాన్ మనస్వినః 11
శాఖాఽవసక్తాన్ ఖడ్గాంశ్చ ప్రవరాణ్యాఽమ్బరాణి చ
పశ్య విద్యాధర స్త్రీణాం క్రీడోద్దేశాన్ మనోరమాన్ 12
జల ప్రపాతై రుద్భేదై: నిష్యన్దైశ్చ క్వచిత్ క్వచిత్
స్రవద్భిర్భాత్యఽయం శైలః స్రవన్మద ఇవ ద్విపః 13
గుహా సమీరణో గన్ధాన్ నానాపుష్పభవాన్ వహన్
ఘ్రాణ తర్పణ మఽభ్యేత్య కం నరం న ప్రహర్షయేత్ 14
యదీహా శరదోఽనేకా స్త్వయా సార్ధ మఽనిన్దితే
లక్ష్మణేన చ వత్స్యామి న మాం శోకః ప్రధక్ష్యతి 15
బహుపుష్ప ఫలే రమ్యే నానాద్విజగణా యుతే
విచిత్ర శిఖరే హ్యస్మిన్ రతవానఽస్మి భామిని 16
అనేన వనవాసేన మయా ప్రాప్తం ఫల ద్వయమ్
పితుశ్చాఽనృణతా ధర్మే భరతస్య ప్రియం తథా 17
వైదేహి రమసే కచ్చిచ్చిత్రకూటే మయా సహ
పశ్యన్తీ వివిధాన్ భావాన్ మనో వాక్కాయ సంయతాన్ 18
ఇద మేవాఽమృతం ప్రాహూ రాజ్ఞి రాజర్షయః పరే
వనవాసం భవాఽర్థాయ ప్రేత్య మే ప్రపితామహాః 19
శిలాః శైలస్య శోభన్తే విశాలాః శతశోభితః
బహులా బహుళైర్వర్ణై ర్నీల పీత సితాఽరుణైః 20
నిశి భాన్త్యఽచలేన్ద్రస్య హుతాశన శిఖా ఇవ
ఓషధ్యః స్వప్రభా లక్ష్మ్యా భ్రాజమానాః సహస్రశః 21
కేచిత్ క్షయ నిభాః దేశాః కేచి దుద్యాన సన్నిభాః
కేచి దేకశిలా భాన్తి పర్వతస్యాఽస్య భామిని 22
భిత్త్వేవ వసుధాం భాతి చిత్రకూటః సముత్థితః
చిత్రకూటస్య కూటోఽయం దృశ్యతే సర్వతః శుభః 23
కుష్ఠ పున్నాగ స్థగర భూర్జ పత్రోత్తర చ్ఛదాన్
కామినాం స్వాస్తరాన్ పశ్య కుశేశయదళా యుతాన్ 24
మృదితాశ్చాఽపవిద్ధాశ్చ దృశ్యన్తే కమల స్రజః
కామిభి ర్వనితే పశ్య ఫలాని వివిధాని చ 25
వస్వౌకసారాం నలినీమత్యేతీవోత్తరాన్ కురూన్

పర్వత శ్చిత్రకూటోఽసౌ బహుమూల ఫలోదకః 26
ఇమం తు కాలం వనితే విజహ్రివాన్
త్వయా చ సీతే సహ లక్ష్మణేన చ
రతిం ప్రపత్స్యే కులధర్మ వర్ధినీం
సతాం పథి స్వైర్నియమైః పరైః స్థితః 27

పంచ నవతితమ స్సర్గః – మందాకినీ వర్ణనా

అథ శైలా ద్వినిష్క్రమ్య మైథిలీం కోసలేశ్వరః
అదర్శయ చ్ఛుభజలాం రమ్యాం మందాకినీం నదీమ్ 1
అబ్రవీచ్చ వరారోహాం చన్ద్ర చారు నిభాననామ్
విదేహ రాజస్య సుతాం రామో రాజీవలోచనః 2
విచిత్ర పులినాం రమ్యాం హంస సారస సేవితామ్
కమలై రుపసంపన్నాం పశ్య మన్దాకినీం నదీమ్ 3
నానావిధై స్తీర రుహై ర్వృతాం పుష్ప ఫల ద్రుమైః
రాజన్తీం రాజరాజస్య నలినీ మివ సర్వతః 4
మృగ యూథ నిపీతాని కలుషామ్భాంసి సామ్ప్రతమ్
తీర్థాని రమణీయాని రతిం సంజనయన్తి మే 5
జటాఽజినధరాః కాలే వల్కలోత్తర వాససః
ఋషయ స్త్వఽవగాహన్తే నదీం మందాకినీం ప్రియే 6
ఆదిత్య ముపతిష్ఠన్తే నియమా దూర్ధ్వబాహవః
ఏతే పరే విశాలాక్షి మునయః సంశిత వ్రతాః 7
మారుతోద్ధూత శిఖరైః ప్రనృత్త ఇవ పర్వతః
పాదపైః పత్ర పుష్పాణి సృజద్భిరభితో నదీమ్ 8
క్వచిన్మణి నికాశోదాం క్వచిత్ పులిన శాలినీమ్
క్వచిత్ సిద్ధ జనాకీర్ణాం పశ్య మన్దాకినీం నదీమ్ 9
నిర్ధూతాన్ వాయునా పశ్య వితతాన్ పుష్పసంచయాన్
పోప్లూయమానా నఽపరాన్ పశ్య త్వం జలమధ్యగాన్ 10
పశ్యైతాన్ వల్గు వచసో రథాంగాహ్వయనా ద్విజాః
అధిరోహన్తి కల్యాణి నిష్కూజన్తః శుభా గిరః 11
దర్శనం చిత్రకూటస్య మన్దాకిన్యాశ్చ శోభనే
అధికం పురవాసా చ్చ మన్యే చ తవ చ దర్శనాత్ 12

విధూత కలుషైః సిద్ధై స్తపో దమ శమాఽన్వితైః
నిత్య విక్షోభిత జలాం విగాహస్వ మయా సహ 13
సఖీవచ్చ విగాహస్వ సీతే మన్దాకినీమ్ నదీం
కమలాన్యఽవమజ్జన్తీ పుష్కరాణి చ భామిని 14
త్వం పౌరజనవ ద్వ్యాలానఽయోధ్యా మివ పర్వతమ్
మన్యస్వ వనితే నిత్యం సరయూవదిమాం నదీమ్ 15
లక్ష్మణశ్చాపి ధర్మాత్మా మన్నిదేశే వ్యవస్థితః
త్వం చాఽనుకూలా వైదేహి ప్రీతిం జనయతో మమ 16
ఉపస్పృశం స్త్రిషవణం మధు మూల ఫలాఽశనః
నాయోధ్యాయై న రాజ్యాయ స్పృహయేఽద్య త్వయా సహ 17
ఇమాం హి రమ్యాం గజ యూధ లోలితాం
నిపీత తోయాం గజ సింహ వానరైః
సుపుష్పితైః పుష్పధరై రఽలంకృతాం
న సోఽస్తి యః స్యా దఽగతక్లమః సుఖీ 18
ఇతీవ రామో బహుసంగతం వచః
ప్రియా సహాయః సరితం ప్రతి బ్రువన్
చచార రమ్యం నయనాంజన ప్రభం
స చిత్రకూటం రఘువంశ వర్ధనః 19

షణ్ణవతితమ స్సర్గః – లక్ష్మణ క్రోధః

తాం తథా దర్శయిత్వాతు మైథిలీం గిరి నిమ్నగాం
నిషసాద గిరిప్రస్థే సీతాం మాంసేన ఛందయన్ 1
ఇదం మేధ్య మిదం స్వాదు నిష్టప్త మిద మఽగ్నినా
ఏవ మాస్తే స ధర్మాత్మా సీతయా సహ రాఘవః 2
తథా తత్రాసత స్తస్య భరత స్యోపయాయినః
సైన్య రేణుశ్చ శబ్దశ్చ ప్రాదురాస్తాం నభః స్పృశౌ 3
ఏతస్మిన్నన్తరే త్రస్తాః శబ్దేన మహతా తతః
అర్దితా యూథపా మత్తాః సయూథా దుద్రువు ర్దిశః 4
స తం సైన్య సముద్భూతం శబ్దం శుశ్రావ రాఘవః
తాంశ్చ విప్రద్రుతాన్ సర్వాన్ యూథపా నఽన్వవైక్షత 5
తాంశ్చ విద్రవతో దృష్ట్వా తం చ శృత్వా మహాస్వనమ్

ఉవాచ రామః సౌమిత్రిం లక్ష్మణం దీప్తతేజసం 6
హంత లక్ష్మణ పశ్యేహ సుమిత్రా సుప్రజా స్త్వయా
భీమ స్తనిత గమ్భీర స్తుములః శ్రూయతే స్వనః 7
గజ యూధానివాఽరణ్యే మహిషావా మహావనే
విత్రాసితా మృగాః సింహైః సహసా ప్రద్రుతా దిశః 8
రాజా వా రాజమాత్రో వా మృగయామఽటతే వనే
అన్య ద్వా శ్వాపదం కించిత్ సౌమిత్రే జ్ఞాతుమఽర్హసి 9
సుదుశ్చరో గిరిశ్చాఽయం పక్షిణామపి లక్ష్మణ
సర్వమేత ద్యథాతత్త్వ మచిరాత్ జ్ఞాతు మర్హసి 10
స లక్ష్మణః సంత్వరితః సాల మారుహ్య పుష్పితమ్
ప్రేక్షమాణో దిశః సర్వాః పూర్వాం దిశ మవైక్షత 11
ఉదఙ్ముఖః ప్రేక్షమాణో దదర్శ మహతీం చమూమ్
గజాఽశ్వ రథ సంబాధాం య త్తై ర్యుక్తాం పదాతిభిః 12
తామఽశ్వ గజ సంపూర్ణాం రథ ధ్వజ విభూషితామ్
శశంస సేనాం రామాయ వచనం చేద మబ్రవీత్ 13
అగ్నిం సంశమయ త్వార్యః సీతా చ భజతాం గుహామ్
సజ్యం కురుష్వ చాపం చ శరాంశ్చ కవచం తథా 14
తం రామః పురుషవ్యాఘ్రో లక్ష్మణం ప్రత్యువాచ హ
అఙ్గాఽవేక్షస్వ సౌమిత్రే కస్యేమాం మన్యసే చమూమ్ 15
ఏవముక్తస్తు రామేణ లక్ష్మణో వాక్య మబ్రవీత్
దిధక్ష న్నివ తాం సేనాం రుషితః పావకో యథా 16
సంపన్నం రాజ్యమిచ్ఛం స్తు వ్యక్తం ప్రాప్యాభిషేచనమ్
ఆవాం హన్తుం సమఽభ్యేతి భరతః కైకయీ సుతః 17
ఏష వై సుమహాన్ శ్రీమాన్ విటపీ సంప్రకాశతే
విరాజత్యుద్గత స్కన్ధః కోవిదార ధ్వజో రథే 18
భజంత్యేతే యథాకామ మశ్వానారుహ్య శీఘ్రగాన్
ఏతే భ్రాజన్తి సంహృష్టా గజా నారుహ్య సాదినః 19
గృహీత ధనుషౌ చావాం గిరిం వీర శ్రయావహై
అథవేహైవ తిష్ఠావః సన్నద్ధావుద్యతాయుధౌ 20
అపి నౌ వశ మాగచ్ఛేత్ కోవిదార ధ్వజో రణే

అపి ద్రక్ష్యామి భరతం యత్కృతే వ్యసనం మహత్ 21
త్వయా రాఘవ సంప్రాప్తం సీతయా చ మయా తథా
యన్నిమిత్తం భవాన్ రాజ్యాచ్చ్యుతో రాఘవ శాశ్వతాత్ 22
సంప్రాప్తోఽయ మరిర్వీర భరతో వధ్య ఏవ మే
భరతస్య వధే దోషం నాఽహం పశ్యామి రాఘవ 23
పూర్వాఽపకారిణం హత్వా న హ్యధర్మేణ యుజ్యతే
పూర్వాఽపకారీ భరత స్త్యక్త ధర్మశ్చ రాఘవ 24
ఏతస్మి న్నిహతే కృత్స్నా మఽనుశాధి వసుంధరామ్
అద్య పుత్రం హతం సంఖ్యే కైకేయీ రాజ్య కాముకా 25
మయా పశ్యేత్ సుదుఃఖార్తా హస్తి భగ్నమివ ద్రుమమ్
కైకేయీం చ వధిష్యామి సాఽనుబన్ధాం సబాన్ధవామ్ 26
కలుషేణాఽద్య మహతా మేదినీ పరిముచ్యతామ్
అద్యేమం సంయతం క్రోధమఽసత్కారం చ మానద 27
మోక్ష్యామి శత్రు సైన్యేషు కక్షేష్వివ హుతాశనమ్
అద్యైత చ్చిత్రకూటస్య కాననం నిశితైః శరైః 28
భిన్దన్ శత్రు శరీరాణి కరిష్యే శోణితోక్షితమ్
శరై ర్నిర్భిన్న హృదయాన్ కుంజరాం స్తురగాం స్తథా 29
శ్వాపదాః పరికర్షన్తు నరాంశ్చ నిహతాన్ మయా
శరాణాం ధనుషశ్చాఽహ మనృణోఽస్మి మహావనే 30
స సైన్యం భరతం హత్వా భవిష్యామి న సంశయః||

<u>సప్త నవతితమ స్సర్గః – భరత గుణ ప్రశంసా</u>

సుసంరబ్ధం తు సౌమిత్రిం లక్ష్మణం క్రోధ మూర్ఛితమ్
రామస్తు పరిసాంత్వ్యాఽథ వచనం చేద మబ్రవీత్ 1
కి మఽత్ర ధనుషా కార్యమఽసినా వా సచర్మణా
మహేష్వాసే మహాప్రాజ్ఞే భరతే స్వయమాగతే 2
పితుః సత్యం ప్రతిశ్రుత్య హత్వా భరతమాగతం
కిం కరిష్యామి రాజ్యేన సాఽపవాదేన లక్ష్మణ 3
యద్ద్రవ్యం బాంధవానాం వా మిత్రాణాం వా క్షయే భవేత్
నాఽహం తత్ ప్రతిగృహ్ణీయాం భక్షాన్ విష కృతానివ 4
ధర్మమర్థం చ కామం చ పృథివీం చాపి లక్ష్మణ

ఇచ్ఛామి భవతామఽర్థే ఏతత్ ప్రతిశృణోమి తే 5
భ్రాతౄణాం సంగ్రహార్థం చ సుఖార్థం చాపి లక్ష్మణ
రాజ్యమప్యఽహ మిచ్ఛామి సత్యేనాయుధ మాలభే 6
నేయం మమ మహీ సౌమ్య దుర్లభా సాగరామ్బరా
న హీచ్ఛేయమఽధర్మేణ శక్రత్వమపి లక్ష్మణ 7
యద్వినా భరతం త్వాం చ శత్రుఘ్నం చాపి మానద
భవేన్మమ సుఖం కించిద్భస్మ తత్ కురుతాం శిఖీ 8
మన్యేఽహ మాగతోఽయోధ్యాం భరతో భ్రాతృ వత్సలః
మమ ప్రాణాత్ ప్రియతరః కులధర్మ మఽనుస్మరన్ 9
శృత్వా ప్రవ్రాజితం మాం హి జటావల్కల ధారిణం
జానక్యా సహితం వీర త్వయా చ పురుషర్షభ 10
స్నేహేనాక్రాంత హృదయః శోకేనాకులితేంద్రియః
ద్రష్టుమభ్యాగతో హ్యేష భరతో నాఽన్యథాగతః 11
అంబాం చ కైకేయీం రుష్య పరుషం చాఽప్రియమ్ వదన్
ప్రసాద్య పితరం శ్రీమాన్ రాజ్యం మే దాతు మాగతః 12
ప్రాప్తకాలం యదేషోఽస్మాన్ భరతో ద్రష్టు మిచ్ఛతి
అస్మాసు మనసా ప్యేష నాఽహితం కించిదాచరేత్ 13
విప్రియం కృత పూర్వం తే భరతేన కదా ను కిమ్
ఈదృశం వా భయం తేఽద్య భరతం యద్విశంకసే 14
న హి తే నిష్ఠురం వాచ్యో భరతో నాఽప్రియం వచః
అహం హ్యప్రియముక్తః స్యాం భరతస్యాఽప్రియే కృతే 15
కథం ను పుత్రాః పితరం హన్యుః కస్యాంచిదాపది
భ్రాతా వా భ్రాతరం హన్యాత్ సౌమిత్రే ప్రాణ మాత్మనః 16
యది రాజ్యస్య హేతో స్త్వ మిమాం వాచం ప్రభాషసే
వక్ష్యామి భరతం దృష్ట్వా రాజ్య మస్మైఽప్రదీయతామ్ 17
ఉచ్యమానోపి భరతో మయా లక్ష్మణ తత్త్వతః
రాజ్యమఽస్మై ప్రయచ్ఛేతి బాఢ మిత్యేవ వక్ష్యతి 18
తథోక్తో ధర్మశీలేన భ్రాత్రా తస్య హితే రతః
లక్ష్మణః ప్రవివేశేవ స్వాని గాత్రాణి లజ్జయా 19
త ద్వాక్యం లక్ష్మణః శృత్వా వ్రీళితః ప్రత్యువాచ హ

త్వాం మన్యే ద్రష్టు మాయాతః పితా దశరథః స్వయం 20
వ్రీళితం లక్ష్మణం దృష్ట్వా రాఘవః ప్రత్యువాచ హ
ఏష మన్యే మహాబాహు రిహాస్మాన్ ద్రష్టు మాగతః 21
అథవా నౌ ధ్రువం మన్యే మన్యమానః సుఖోచితౌ
వనవాస మనుధ్యాయ గృహాయ ప్రతినేష్యతి 22
ఇమాం వా ప్యేష వైదేహీమత్యన్త సుఖ సేవినీమ్
పితా మే రాఘవః శ్రీమాన్ వనాదాదాయ యాస్యతి 23
ఏతౌ తౌ సంప్రకాశేతే గోత్రవన్తౌ మనోరమౌ
వాయువేగ సమౌ వీర జవనౌ తురగోత్తమౌ 24
స ఏష సుమహాకాయః కంపతే వాహినీ ముఖే
నాగః శత్రుంజయో నామ వృద్ధ స్తాతస్య ధీమతః 25
న తు పశ్యామి తచ్ఛత్రం పాండరం లోక సత్కృతం
పితుర్దివ్యం మహాబాహో సంశయో భవతీహ మే 26
వృక్షాఽగ్రాదవరోహ త్వం కురు లక్ష్మణ మద్వచః
ఇతీవ రామో ధర్మాత్మా సౌమిత్రిం త మువాచ హ 27
అవతీర్య తు సాలాఽగ్రాత్ తస్మాత్ స సమితింజయః
లక్ష్మణః ప్రాఞ్జలిర్భూత్వా తస్థౌ రామస్య పార్శ్వతః 28
భరతేనాఽథ సందిష్టా సమ్మర్దో న భవేదితి
సమన్తాత్ తస్య శైలస్య సేనా వాస మకల్పయత్ 29
అధ్యర్ధ మిక్ష్వాకు చమూ ర్యోజనం పర్వతస్య సా
పార్శ్వే న్యవిశ దావృత్య గజ వాజి రథాకులా 30
సా చిత్రకూటే భరతేన సేనా
ధర్మం పురస్కృత్య విధూయ దర్పమ్
ప్రసాదనాఽర్థం రఘునన్దనస్య
విరాజతే నీతిమతా ప్రణీతా 31

అష్టనవతితమ స్సర్గః – రామాన్వేషణం

నివేశ్య సేనాం తు విభుః పద్భ్యాం పాదవతాం వరః
అభిగన్తుం స కాకుత్స్థ మియేష గురు వర్తకమ్ 1
నివిష్ట మాత్రే సైన్యే తు యథోద్దేశం వినీతవత్
భరతో భ్రాతరం వాక్యం శత్రుఘ్న మిద మబ్రవీత్ 2

క్షిప్రం వన మిదం సౌమ్య నర సంఘైః సమన్తతః
లుబ్ధైశ్చ సహితైరేభి స్త్వ మన్వేషితు మర్హసి 3
గుహో జ్ఞాతి సహస్రేణ శర చాపాఽసి ధారిణా
సమన్వేషతు కాకుస్థౌ వస్మిన్ పరివృతః స్వయం 4
అమాత్యైః సహపౌరైశ్చ గురుభిశ్చ ద్విజాతిభిః
వనం సర్వం చరిష్యామి పద్భ్యాం పరివృతః స్వయం 5
యావ న్న రామం ద్రక్ష్యామి లక్ష్మణం వా మహాబలమ్
వైదేహీం వా మహాభాగాం న మే శాన్తి ర్భవిష్యతి 6
యావ న్న చన్ద్ర సంకాశం ద్రక్ష్యామి శుభమాననమ్
భ్రాతుః పద్మపలాశాక్షం న మే శాన్తిర్భవిష్యతి 7
యావ న్న చరణౌ భ్రాతుః పార్థివ వ్యంజనాన్వితౌ
ప్రగ్రహీష్యామి శిరసా న మే శాన్తిర్భవిష్యతి 8
యావ న్న రాజ్యే రాజ్యాఽర్హః పితృ పైతామహే స్థితః
అభిషేక జల క్లిన్నో న మే శాన్తిర్భవిష్యతి 9
సిద్ధార్థః ఖలు సౌమిత్రిర్యశ్చంద్ర విమలోపమం
ముఖం పశ్యతి రామస్య రాజీవాక్షం మహాద్యుతి 10
కృత కృత్యా మహాభాగా వైదేహీ జనకాత్మజా
భర్తారం సాగరాన్తాయాః పృథివ్యా యాఽనుగచ్ఛతి 11
సుభగ శ్చిత్రకూటోఽసౌ గిరిరాజోపమో గిరిః
యస్మిన్ వసతి కాకుత్స్థః కుబేర ఇవ నన్దనే 12
కృత కార్య మిదం దుర్గం వనం వ్యాల నిషేవితమ్
యదధ్యాస్తే మహాతేజా రామః శస్త్ర భృతాం వరః 13
ఏవముక్త్వా మహాతేజా భరతః పురుషర్షభః
పద్భ్యామేవ మహాబాహుః ప్రవివేశ మహద్వనమ్ 14
స తాని ద్రుమ జాలాని జాతాని గిరి సానుషు
పుష్పితాఽగ్రాణి మధ్యేన జగామ వదతాం వరః 15
స గిరే శ్చిత్రకూటస్య సాల మాసాద్య పుష్పితమ్
రామాశ్రమ గతస్యాఽగ్నే ర్దదర్శ ధ్వజ ముచ్ఛ్రితమ్ 16
తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ ముమోద సహ బాన్ధవః
అత్ర రామ ఇతి జ్ఞాత్వా గతః పార మివాఽమ్భసః 17

స చిత్రకూటే తు గిరౌ నిశమ్య
రామాశ్రమం పుణ్య జనోపపన్నమ్
గుహేన సార్ధం త్వరితో జగామ
పునర్నివేశ్యైవ చమూం మహాత్మా 18

ఏకోన శతతమ స్సర్గః – రామ సమాగమః

నివిష్టాయాం తు సేనాయా ముత్సుకో భరత స్తతః
జగామ భ్రాతరం ద్రష్టుం శత్రుఘ్న మఽనుదర్శయన్ 1
ఋషిం వసిష్ఠం సందిశ్య మాతౄ ర్మే శీఘ్ర మానయ
ఇతి త్వరిత మగ్రే స జగామ గురు వత్సలః 2
సుమన్త్ర స్త్వపి శతుఘ్న మఽదూరాదన్వపద్యత
రామ దర్శనజ స్తర్షో భరతస్యేవ తస్య చ 3
గచ్ఛన్నేవాఽథ భరత స్తాపసాలయ సంశ్రితామ్
భ్రాతుః పర్ణకుటీం శ్రీమానుటజం చ దదర్శ హ 4
శాలాయాస్త్వగ్రత స్తస్యా దదర్శ భరత స్తదా
కాష్ఠాని చావభగ్నాని పుష్పాణ్యపచితాని చ 5
సలక్ష్మణస్య రామస్య దదర్శాఽశ్రమ మీయుషః
కృతం వృక్షేష్వభిజ్ఞానం కుశచీరైః క్వచిత్ క్వచిత్ 6
దదర్శ చ వనే తస్మిన్ మహతః సంచయాన్ కృతాన్
మృగాణాం మహిషాణాం చ కరీషైః శీత కారణాత్ 7
గచ్ఛన్నేవ మహాబాహు ర్ద్యుతిమాన్ భరత స్తదా
శత్రుఘ్నం చాఽబ్రవీత్ హృష్ట స్తా నఽమాత్యాంశ్చ సర్వశః 8
మన్యే ప్రాప్తా స్మ తం దేశం భరద్వాజో య మబ్రవీత్
నాఽతిదూరే హి మన్యేఽహం నదీం మన్దాకినీ మితః 9
ఉచ్చైర్బద్ధాని చీరాణి లక్ష్మణేన భవేదయమ్
అభిజ్ఞాన కృతః పన్థా వికాలే గన్తు మిచ్ఛతా 10
ఇదం చోదాత్త దన్తానాం కుంజరాణాం తరస్వినామ్
శైలపార్శ్వే పరిక్రాన్త మఽన్యోన్య మభిగర్జతామ్ 11
యమేవాఽఽధాతు మిచ్ఛన్తి తాపసాః సతతం వనే
తస్యాఽసౌ దృశ్యతే ధూమః సంకులః కృష్ణ వర్త్మనః 12
అత్రాఽహం పురుషవ్యాఘ్రం గురు సంస్కార కారిణమ్

ఆర్యం ద్రక్ష్యామి సంప్రాప్తం మహర్షి మివ రాఘవమ్ 13
అథ గత్వా ముహూర్తం తు చిత్రకూటం స రాఘవః
మన్దాకినీ మఽనుప్రాప్త స్తం జనం చేద మబ్రవీత్ 14
జగత్యాం పురుషవ్యాఘ్రు ఆస్తే వీరాసనే రతః
జనేన్ద్రో నిర్జనం ప్రాప్య ధి జ్మే జన్మ సజీవితమ్ 15
మత్కృతే వ్యసనం ప్రాప్తో లోకనాథో మహాద్యుతిః
సర్వాన్ కామాన్ పరిత్యజ్య వనే వసతి రాఘవః 16
ఇతి లోకసమాక్రుష్టః పాదేష్వద్య ప్రసాదయన్
రామం తస్య పతిష్యామి సీతాయా లక్ష్మణస్య చ 17
ఏవం స విలపం స్తస్మిన్ వనే దశరథాత్మజః
దదర్శ మహతీం పుణ్యాం పర్ణశాలాం మనోరమామ్ 18
సాల తాలాఽశ్వకర్ణానాం పర్ణై ర్బహుభిరావృతామ్
విశాలాం మృదు విస్తీర్ణాం కుశై ర్వేదిమివాఽధ్వరే 19
శక్రాఽయుధ నికాశైశ్చ కార్ముకై ర్భార సాధనైః
రుక్మ పృష్ఠై ర్మహాసారైః శోభితాం శత్రు బాధకైః 20
అర్కరశ్మి ప్రతీకాశై ర్ఘోరై స్తూణీ గతైః శరైః
శోభితాం దీప్త వదనైః సర్పై ర్భోగవతీ మివ 21
మహారజత వాసోభ్యామఽసిభ్యాం చ విరాజితామ్
రుక్మబిన్దు విచిత్రాభ్యాం చర్మభ్యాం చాపి శోభితామ్ 22
గోధాంగుళిత్రైరాసక్తై శ్చిత్రైః కాంచన భూషితైః
అరి సంఘైరఽనాధృష్యాం మృగైః సింహ గుహా మివ 23
ప్రాగుదక్ప్రవణాం వేదిం విశాలాం దీప్త పావకామ్
దదర్శ భరత స్తత్ర పుణ్యాం రామ నివేశనే 24
నిరీక్ష్య స ముహూర్తం తు దదర్శ భరతో గురుమ్
ఉటజే రామ మాసీనం జటామణ్డల ధారిణమ్ 25
కృష్ణాఽజిన ధరం తం తు చీర వల్కల వాససం
దదర్శ రామ మాసీన మభితః పావకోపమమ్ 26
సింహ స్కన్ధం మహాబాహుం పుణ్డరీక నిభేక్షణమ్
పృథివ్యాః సాగరాఽన్తాయా భర్తారం ధర్మ చారిణమ్ 27
ఉపవిష్టం మహాబాహుం బ్రహ్మాణ మివ శాశ్వతమ్

స్థండిలే దర్భ సంస్తీర్ణే సీతయా లక్ష్మణేన చ 28
తం దృష్ట్వా భరతః శ్రీమాన్ దుఃఖ మోహ పరిప్లుతః
అభ్యధావత ధర్మాత్మా భరతః కైకయీ సుతః 29
దృష్ట్వైవ విలలాపార్తో బాష్ప సందిగ్ధయా గిరా
అశక్నువన్ ధారయితుం ధైర్యాద్వచన మబ్రవీత్ 30
యః సంసది ప్రకృతిభి ర్భవేద్యుక్త ఉపాసితుమ్
వన్యై ర్మృగైరుపాసీనః సోఽయమాస్తే మమాగ్రజః 31
వాసోభి ర్బహుసాహస్రై ర్యో మహాత్మా పురోచితః
మృగాఽజినే సోఽయ మిహ ప్రవస్తే ధర్మ మాచరన్ 32
అధారయ ద్యో వివిధా శ్చిత్రాః సుమనస స్తదా
సోఽయం జటాభార మిమం వహతే రాఘవః కథమ్ 33
యస్య యజ్ఞై ర్యథోద్దిష్టై ర్యుక్తో ధర్మస్య సంచయః
శరీర క్లేశ సంభూతం స ధర్మం పరిమార్గతే 34
చన్దనేన మహార్హేణ యస్యాంగ ముపసేవితమ్
మలేన తస్యాంగ మిదం కథ మార్యస్య సేవ్యతే 35
మన్నిమిత్త మిదం దుఃఖం ప్రాప్తో రామః సుఖోచితః
ధిగ్ జీవితం నృశంసస్య మమ లోక విగర్హితమ్ 36
ఇత్యేవం విలపన్ దీనం ప్రస్విన్న ముఖ పంకజః
పాదావఽప్రాప్య రామస్య పపాత భరతో రుదన్ 37
దుఃఖాభితప్తో భరతో రాజపుత్రో మహాబలః
ఉక్త్వార్యేతి సకృద్దీనం పున ర్నోవాచ కించన 38
బాష్పాపిహిత కణ్ఠశ్చ ప్రేక్ష్య రామం యశస్వినమ్
ఆర్యేత్యేవాభిసంక్రుశ్య వ్యాహర్తుం నాశక త్తతః 39
శత్రుఘ్నశ్చాపి రామస్య వవన్దే చరణౌ రుదన్
తా వుభౌ స సమాలింగ్య రామోఽప్యశ్రూణ్యవర్తయత్ 40
తతః సుమన్త్రేణ గుహేన చైవ
సమీయతూ రాజసుతావరణ్యే
దివాకరశ్చైవ నిశాకరశ్చ
యథాఽమ్బరే శుక్ర బృహస్పతిభ్యామ్ 41
తాన్ పార్థివాన్ వారణ యూథపార్హాన్

సమాగతాం స్తత్ర మహత్యరణ్యే
వనౌకస స్తేపి సమీక్ష్య సర్వేపి
అశ్రూణ్యముఞ్చన్ ప్రవిహాయ హర్షమ్ 42

శతతమ స్సర్గః – కచ్చిత్సర్గః

జటిలం చీరవసనం ప్రాంజలిం పతితం భువి
దదర్శ రామో దుర్దర్శం యుగాంతే భాస్కరం యథా 1
కథంచి దభివిజ్ఞాయ వివర్ణ వదనం కృశం
భ్రాతరం భరతం రామః పరిజగ్రాహ బాహునా 2
ఆఘ్రాయ రామ స్తం మూర్ధ్ని పరిష్వజ్య చ రాఘవః
అంకే భరత మారోప్య పర్యపృచ్ఛత్ సమాహితః 3
క్వను తేఽభూత్ పితా తాత యదరణ్యం త్వ మాగతః
న హి త్వం జీవత స్తస్య వనమాగన్తు మర్హసి 4
చిరస్య బత పశ్యామి దూరాద్భరత మాగతమ్
దుష్ప్రతీక మరణ్యేఽస్మిన్ కిం తాత వనమాగతః 5
కచ్చి న్ను ధ్ధరతే తాత రాజా యత్త్వమిహాగతః
కచ్చిన్న దీనః సహసా రాజా లోకాంతరం గతః 6
కచ్చిత్ సౌమ్య న తే రాజ్యం భ్రష్టం బాలస్య శాశ్వతం
కచ్చి చ్ఛుశ్రూషసే తాత పితరం సత్యవిక్రమం 7
కచ్చి ద్దశరథో రాజా కుశలీ సత్య సంగరః
రాజసూయాశ్వమేధానా మాహర్తా ధర్మ నిశ్చితః 8
స కచ్చి ద్బ్రాహ్మణో విద్వాన్ ధర్మనిత్యో మహాద్యుతిః
ఇక్ష్వాకూణా ముపాధ్యాయో యథావ త్తాత పూజ్యతే 9
సా తాత కచ్చిత్ కౌసల్యా సుమిత్రా చ ప్రజావతీ
సుఖినీ కచ్చిదార్యా చ దేవీ నన్దతి కైకయీ 10
కచ్చిద్వినయ సంపన్నః కులపుత్రో బహుశ్రుతః
అనసూయురనుద్రష్టా సత్కృత స్తే పురోహితః 11
కచ్చిదగ్నిషు తే యుక్తో విధిజ్ఞో మతిమాన్ ఋజుః
హుతం చ హోష్యమాణం చ కాలే వేదయతే సదా 12
కచ్చిద్దేవాన్ పితౄన్ భృత్యాన్ గురూన్ పితృసమా నపి
వృద్ధాంశ్చ తాత వైద్యాంశ్చ బ్రాహ్మణాంశ్చాభిమన్యసే 13

ఇష్వఽస్త్ర వర సంపన్న మర్థశాస్త్ర విశారదమ్
సుధన్వాన ముపాధ్యాయం కచ్చి త్త్వం తాత మన్యసే 14
కచ్చిదాత్మ సమాః శూరాః శృతవన్తో జితేన్ద్రియాః
కులీనా శ్చేంగితజ్ఞాశ్చ కృతా స్తే తాత మన్త్రిణః 15
మంత్రో విజయమూలం హి రాజ్ఞాం భవతి రాఘవ
సుసంవృతో మన్త్రధరైరఽమాత్యైః శాస్త్ర కోవిదైః 16
కచ్చిన్నిద్రా వశం నైషీ కచ్చిత్ కాలే ప్రబుధ్యసే
కచ్చిచ్చాఽపర రాత్రేషు చిన్తయస్యఽర్థ నైపుణమ్ 17
కచ్చిన్ మన్త్రయసే నైకః కచ్చి న్న బహుభిః సహ
కచ్చి త్తే మన్త్రితో మన్త్రో రాష్ట్రం న పరిధావతి 18
కచ్చిదఽర్థం వినిశ్చిత్య లఘుమూలం మహోదయమ్
క్షిప్ర మారభసే కర్తుం న దీర్ఘయసి రాఘవ 19
కచ్చి త్తే సుకృతా న్యేవ కృత రూపాణి వా పునః
విదు స్తే సర్వకార్యాణి న కర్తవ్యాని పార్థివాః 20
కచ్చి న్న తర్కైర్యుక్త్యా వా యే చాఽప్యపరికీర్తితాః
త్వయావా తవవాఽమాత్యై ర్బుధ్యతే తాత మన్త్రితమ్ 21
కచ్చిత్ సహస్రాన్ మూర్ఖాణా మేకమిచ్ఛసి పండితమ్
పణ్డితో హ్యర్థకృచ్ఛ్రేషు కుర్యా న్నిశ్శ్రేయసం మహత్ 22
సహస్రాణ్యపి మూర్ఖాణాం యద్యుపాస్తే మహీపతిః
అథవాప్యఽయుతా న్యేవ నాస్తి తేషు సహాయతా 23
ఏకోఽప్యమాత్యో మేధావీ శూరో దక్షో విచక్షణః
రాజానం రాజమాత్రం వా ప్రాపయేన్ మహతీం శ్రియమ్ 24
కచ్చిన్ముఖ్యా మహత్స్వేవ మధ్యమేషు చ మధ్యమాః
జఘున్యాస్తు జఘన్యేషు భృత్యాః కర్మసు యోజితాః 25
అమాత్యానుపధాతీతాన్ పిత్ర పైతామహాన్ శుచీన్
శ్రేష్ఠాన్ శ్రేష్ఠేషు కచ్చి త్త్వం నియోజయసి కర్మసు 26
కచ్చిన్నోగ్రేణ దండేన భృశ ముద్వేజిత ప్రజం
రాష్ట్రం తవాఽనుజానన్తి మంత్రిణః కైకయీ సుత 27
కచ్చి త్త్వాం నాఽవజానన్తి యాజకాః పతితం యథా
ఉగ్ర ప్రతిగ్రహీతారం కామయాన మివ స్త్రియః 28

ఉపాయ కుశలం వైద్యం భృత్య సందూషణే రతమ్
శూర మైశ్వర్య కామం చ యో న హన్తి స వధ్యతే 29
కచ్చిత్ ధృష్టశ్చ శూరశ్చ మతిమాన్ ధృతిమాన్ శుచిః
కులీనశ్చాఽనురక్తశ్చ దక్షః సేనాపతిః కృతః 30
బలవన్తశ్చ కచ్చిత్తే ముఖ్యా యుద్ధ విశారదాః
దృష్టాపదానా విక్రాన్తా స్త్వయా సత్కృత్య మానితాః 31
కచ్చిద్బలస్య భక్తం చ వేతనం చ యథోచితమ్
సంప్రాప్త కాలం దాతవ్యం దదాసి న విలమ్బసే 32
కాలాతిక్రమణా చ్చైవ భక్త వేతనయోర్భృతాః
భర్తుః కుప్యన్తి దుష్యన్తి సోఽనర్థః సుమహాన్ స్మృతః 33
కచ్చిత్ సర్వేఽనురక్తా స్త్వాం కులపుత్రాః ప్రధానతః
కచ్చిత్ ప్రాణాం స్తవాఽర్థేషు సంత్యజన్తి సమాహితాః 34
కచ్చి జ్జానపదో విద్వాన్ దక్షిణః ప్రతిభానవాన్
యథోక్త వాదీ దూత స్తే కృతో భరత పండితః 35
కచ్చిదష్టాదశాఽన్యేషు స్వపక్షే దశ పంచ చ
త్రిభి స్త్రిభిరఽవిజ్ఞాతై ర్వేత్సి తీర్థాని చారణైః 36
కచ్చిద్వ్యపాస్తానహితాన్ ప్రతియాతాంశ్చ సర్వదా
దుర్బలా ననవజ్ఞాయ వర్తసే రిపు సూదన 37
కచ్చి న్న లోకాయతికాన్ బ్రాహ్మణాం స్తాత సేవసే
అనర్థ కుశలా హ్యేతే బాలాః పణ్డిత మానినః 38
ధర్మశాస్త్రేషు ముఖ్యేషు విద్యమానేషు దుర్బుధాః
బుద్ధిమాన్ వీక్షికీం ప్రాప్య నిరర్థం ప్రవదన్తి తే 39
వీరైరధ్యుషితాం పూర్వమస్మాకం తాత పూర్వకైః
సత్యనామాం దృఢద్వారాం హస్త్యశ్వ రథ సంకులామ్ 40
బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యైః స్వకర్మ నిరతైః సదా
జితేన్ద్రియై ర్మహోత్సాహై ర్వృతామార్యైః సహస్రశః 41
ప్రాసాదై ర్వివిధాకారై ర్వృతాం వైద్య జనాకులామ్
కచ్చిత్ సముదితాం స్ఫీతామయోధ్యాం పరిరక్షసి 42
కచ్చి చ్చైత్య శతై ర్జుష్టః సునివిష్ట జనాకులః
దేవస్థానైః ప్రపాభిశ్చ తటాకైశ్చోపశోభితః 43

ప్రహృష్ట నర నారీకః సమాజోత్సవ శోభితః
సుకృష్ట సీమా పశుమాన్ హింసాభిరభివర్జితః 44
అదేవమాతృకో రమ్యః శ్వాపదైః పరివర్జితః
పరిత్యక్తో భయైః సర్వైః ఖనిభిశ్చోపశోభితః 45
వివర్జితో నరైః పాపై ర్మమ పూర్వైః సురక్షితః
కచ్చి జ్జనపద స్ఫీతః సుఖం వసతి రాఘవ 46
కచ్చి త్తే దయితాః సర్వే కృషి గోరక్ష జీవినః
వార్తాయాం సంశ్రిత స్తాత లోకో హి సుఖమేధతే 47
తేషాం గుప్తి పరీహారైః కచ్చి త్తే భరణం కృతమ్
రక్ష్యా హి రాజ్ఞా ధర్మేణ సర్వే విషయ వాసినః 48
కచ్చిత్ స్త్రియః సాన్త్వయసి కచ్చి త్తా శ్చ సురక్షితాః
కచ్చి న్న శ్రద్దధాస్యాసాం కచ్చిద్గుహ్యం న భాషసే 49
కచ్చి న్నాగవనం సుప్తం కచ్చి త్తే సంతి ధేనుకాః
కచ్చి న్న గణికాశ్వానాం కుంజరాణాం చ తృప్యసి 50
కచ్చి ద్దర్శయసే నిత్యం మనుష్యాణాం విభూషితమ్
ఉత్థాయోత్థాయ పూర్వాహ్ణే రాజపుత్ర మహాపథే 51
కచ్చి న్న సర్వే కర్మాంతాః ప్రత్యక్షాస్తేఽవిశంకయా
సర్వే వా పునరుత్సృష్టా మధ్యమేవాత్ర కారణం 52
కచ్చిత్ సర్వాణి దుర్గాణి ధనధాన్యాయుధోదకైః
యన్త్రైశ్చ పరిపూర్ణాని తథా శిల్పి ధనుర్ధరైః 53
ఆయ స్తే విపులః కచ్చిత్ కచ్చిదఽల్పతరో వ్యయః
అపాత్రేషు న తే కచ్చిత్ కోశో గచ్ఛతి రాఘవ 54
దేవతార్థే చ పిత్రర్థే బ్రాహ్మణాఽభ్యాగతేషు చ
యోధేషు మిత్రవర్గేషు కచ్చిద్గచ్ఛతి తే వ్యయః 55
కచ్చిదార్యో విశుద్ధాత్మా క్షారితశ్చోరకర్మణా
అపృష్టః శాస్త్రకుశలై ర్న లోపాద్వధ్యతే శుచిః 56
గృహీతశ్చైవ పృష్టశ్చ కాలే దృష్టః సకారణః
కచ్చి న్న ముచ్యతే చోరో ధనలోభా న్నరర్షభ 57
వ్యసనే కచ్చిదాఢ్యస్య దుర్గతస్య చ రాఘవ
అర్థ విరాగాః పశ్యన్తి తవాఽమాత్యా బహుశ్రుతాః 58

యాని మిథ్యాభిశస్తానాం పతన్త్యఽస్రాణి రాఘవ
తాని పుత్ర పశూన్ ఘ్నన్తి ప్రీత్యర్థమనుశాసతః 59
కచ్చి ద్వృద్ధాంశ్చ బాలాంశ్చ వైద్య ముఖ్యాంశ్చ రాఘవ
దానేన మనసా వాచా త్రిభిరేతై ర్బుభూషసే 60
కచ్చిద్గురూంశ్చ వృద్ధాంశ్చ తాపసాన్ దేవతాతిథీన్
చైత్యాంశ్చ సర్వాన్ సిద్ధార్థాన్ బ్రాహ్మణాంశ్చ నమస్యసి 61
కచ్చిదర్థేన వా ధర్మ మర్థం ధర్మేణ వా పునః
ఉభౌ వా ప్రీతి లోభేన కామేన చ న బాధసే 62
కచ్చి దర్థం చ ధర్మం చ కామం చ జయతాం వర
విభజ్య కాలే కాలజ్ఞ సర్వాన్ వరద సేవసే 63
కచ్చి త్తే బ్రాహ్మణాః శర్మ సర్వశాస్త్రార్థ కోవిదాః
ఆశంసన్తే మహాప్రాజ్ఞ పౌర జానపదైః సహ 64
నాస్తిక్య మనృతం క్రోధం ప్రమాదం దీర్ఘ సూత్రతామ్
అదర్శనం జ్ఞానవతా మాలస్యం పంచ వృత్తితామ్ 65
ఏక చిన్తనమర్థానామనర్థజ్ఞైశ్చ మన్త్రణమ్
నిశ్చితానా మనారమ్భం మన్త్రస్యాపరిరక్షణమ్ 66
మఙ్గళస్యాఽప్రయోగం చ ప్రత్యుత్థానం చ సర్వతః
కచ్చి త్త్వం వర్జయ స్యేతాన్ రాజదోషాం శ్చతుర్దశ 67
దశ పంచ చతు ర్వర్గాన్ సప్త వర్గం చ తత్త్వతః
అష్ట వర్గం త్రివర్గం చ విద్యా స్తిస్రశ్చ రాఘవ 68
ఇంద్రియాణాం జయం బుద్ధ్వా షాడ్గుణ్యం దైవ మానుషం
కృత్యం వింశతి వర్గం చ తథా ప్రకృతి మండలం 69
యాత్రా దండ విధానం చ ద్వియోనీ సంధి విగ్రహౌ
కచ్చిదేతాన్ మహాప్రాజ్ఞ యథావదనుమన్యసే 70
మంత్రిభి స్త్వం యథోద్దిష్టై శ్చతుర్భి స్త్రిభిరేవ వా
కచ్చిత్ సమస్తై ర్వ్యస్తై ర్వా మంత్రం మంత్రయసే మిథః 71
కచ్చి త్తే సఫలా వేదాః కచ్చి త్తే సఫలాః క్రియాః
కచ్చి త్తే సఫలా దారాః కచ్చి త్తే సఫలం శృతం 72
కచ్చిదేషైవ తే బుద్ధిర్యథోక్తా మమ రాఘవ
ఆయుష్యా చ యశస్యా చ ధర్మ కామార్థ సంహితా 73

యాం వృత్తిం వర్తతే తాతో యాం చ నః ప్రపితామహాః
తాం వృత్తిం వర్తసే కచ్చిద్యా చ సత్పథగా శుభా 74
కచ్చిత్ స్వాదు కృతం భోజ్యమేకో నాఽశ్నాసి రాఘవ
కచ్చిదాశంసమానేభ్యో మిత్రేభ్యః సంప్రయచ్ఛసి 75
రాజా తు ధర్మేణ హి పాలయిత్వా
మహామతి ర్దండధరః ప్రజానాం
అవాప్య కృత్స్నాం వసుధాం యథావత్
ఇత శ్చ్యుతః స్వర్గ ముపైతి విద్వాన్ 76

ఏకోత్తరశతతమ స్సర్గః – పితృదిష్టాంత శ్రవణం

రామస్య వచనం శ్రుత్వా భరతః ప్రత్యువాచ హ
కిం మే ధర్మాద్విహీనస్య రాజధర్మః కరిష్యతి 1
శాశ్వతోఽయం సదా ధర్మః స్థితోఽస్మాసు నరర్షభ
జ్యేష్ఠే పుత్రే స్థితే రాజన్ న కనీయా న్న భవే న్నృపః 2
ససమృద్ధాం మయా సార్ధమఽయోధ్యాం గచ్ఛ రాఘవ
అభిషేచయచాత్మానం కులస్యాఽస్య భవాయ నః 3
రాజానం మానుషం ప్రాహుర్దేవత్వే సంమతో మమ
యస్య ధర్మార్థ సహితం వృత్త మాహురమానుషమ్ 4
కేకయస్థే చ మయి తు త్వయి చాఽఽరణ్యమాశ్రితే
దివమార్యో గతో రాజా యాయజూకః సతాం మతః 5
నిష్క్రాంత మాత్రే భవతి సహసీతే సలక్ష్మణే
దుఃఖ శోకాభిభూతస్తు రాజా త్రిదివ మభ్యగాత్ 6
ఉత్తిష్ఠ పురుషవ్యాఘ్ర క్రియతా ముదకం పితుః
అహం చాఽయం చ శత్రుఘ్నః పూర్వ మేవ కృతోదకౌ 7
ప్రియేణ ఖలు దత్తం హి పితృలోకేషు రాఘవ
అక్షయ్యం భవతీ త్యాహుర్భవాంశ్చైవ పితుః ప్రియః 8
త్వామేవ శోచం స్తవ దర్శనేప్సుః
త్వయ్యేవ సక్తామఽనివర్త్య బుద్ధిం
త్వయా విహీన స్తవ శోక రుగ్ణః
త్వాం సంస్మరన్న స్తమితః పితా తే 9

ద్వ్యుత్తర శతతమ స్సర్గః – నివాపదానం

తాం శృత్వా కరుణాం వాచం పితుర్మరణ సంహితామ్
రాఘవో భరతేనోక్తాం బభూవ గత చేతనః 1
తమ్ తు వజ్ర మివోత్సృష్టమాహవే దానవాఽరిణా
వాగ్వజ్రం భరతేనోక్త మఽమనోజ్ఞం పరంతపః 2
ప్రగృహ్య బాహూ రామో వై పుష్పితాగ్రో యథా ద్రుమః
వనే పరశునా కృత్త స్తథా భువి పపాత హ 3
తథా నిపతితం రామం జగత్యాం జగతీపతిమ్
కూలఘాత పరిశ్రాన్తం ప్రసుప్త మివ కుంజరమ్ 4
భ్రాతర స్తే మహేష్వాసం సర్వతః శోక కర్శితాః
రుదన్తః సహవైదేహ్యా సిషిచుః సలిలేన వై 5
స తు సంజ్ఞాం పునర్లబ్ధ్వా నేత్రాభ్యామఽస్ర ముత్సృజన్
ఉపాక్రమత కాకుత్స్థః కృపణం బహు భాషితుమ్ 6
స రామః స్వర్గతం శృత్వా పితరం పృథివీపతిం
ఉవాచ భరతం వాక్యం ధర్మాత్మా ధర్మ సంహితం 7
కిం కరిష్యామ్యయోధ్యాయాం తాతే దిష్టాం గతిం గతే
క స్తాం రాజవరాద్ధీనా మయోధ్యాం పాలయిష్యతి 8
కిం ను తస్య మయా కార్యం దుర్జాతేన మహాత్మనః
యో మృతో మమ శోకేన న మయా చాపి న సంస్కృతః 9
అహో భరత సిద్ధార్థో యేన రాజా త్వయాఽనఘ
శత్రుఘ్నేన చ సర్వేషు ప్రేత కృత్యేషు సత్కృతః 10
నిష్ప్రధానా మనేకాగ్రాం నరేన్ద్రేణ వినా కృతామ్
నివృత్త వనవాసోపి నాఽయోధ్యాం గన్తు ముత్సహే 11
సమాప్త వనవాసం మామయోధ్యాయాం పరంతప
కో ను శాసిష్యతి పున స్తాతే లోకాన్తరం గతే 12
పురా ప్రేక్ష్య సువృత్తం మాం పితా యాన్యాహ సాన్త్వయన్
వాక్యాని తాని శ్రోష్యామి కుతః కర్ణసుఖాన్యఽహమ్ 13
ఏవముక్త్వా స భరతం భార్యామభ్యేత్య రాఘవః
ఉవాచ శోక సంతప్తః పూర్ణచన్ద్ర నిభాననామ్ 14
సీతే మృత స్తే శ్వశురః పిత్రా హీనోఽసి లక్ష్మణ
భరతో దుఃఖ మాచష్టే స్వర్గతం పృథివీపతిమ్ 15

తతో బహుగుణం తేషాం బాష్పో నేత్రేష్వఽజాయత
తథా బ్రువతి కాకుస్థే కుమారాణాం యశస్వినాం 16
తత స్తే భ్రాతరః సర్వే భృశ మాశ్వాస్య రాఘవం
అబ్రువన్ జగతీభర్తుః క్రియతా ముదకం పితుః 17
సా సీతా శ్వశురం శృత్వా స్వర్గలోక గతం నృపం
నేత్రాభ్యా మశ్రుపూర్ణాభ్యాం న శశాకేక్షితుం పతిం 18
సాన్త్వయిత్వా తు తాం రామో రుదన్తీం జనకాత్మజామ్
ఉవాచ లక్ష్మణం తత్ర దుఃఖితో దుఃఖితం వచః 19
ఆనయేంగుది పిణ్యాకం చీరమాహర చోత్తరమ్
జల క్రియార్థం తాతస్య గమిష్యామి మహాత్మనః 20
సీతా పురస్తాద్వ్రజతు త్వ మేనా మభితో వ్రజ
అహం పశ్చాద్గమిష్యామి గతి ర్హ్యేషా సుదారుణా 21
తతో నిత్యానుగ స్తేషాం విదితాత్మా మహామతిః
మృదుర్దాన్తశ్చ శాన్తశ్చ రామే చ దృఢ భక్తిమాన్ 22
సుమన్త్ర స్తై ర్నృప సుతైః సార్థ మాశ్వాస్య రాఘవమ్
అవాతారయ దాలమ్బ్య నదీం మన్దాకినీం శివామ్ 23
తే సుతీర్థాం తతః కృచ్ఛ్రాదుపాగమ్య యశస్వినః
నదీం మన్దాకినీం రమ్యాం సదా పుష్పిత కాననామ్ 24
శీఘ్ర స్రోతస మాసాద్య తీర్థం శివ మకర్దమమ్
సిషిచు స్తూదకం రాజ్ఞే తత్రైత త్తే భవత్వితి 25
ప్రగృహ్య చ మహీపాలో జల పూరితమంజలిమ్
దిశం యామ్యామభిముఖో రుదన్ వచన మబ్రవీత్ 26
ఏత త్తే రాజశార్దూల విమలం తోయ మక్షయమ్
పితృలోక గతస్యాఽద్య మద్దత్త ముపతిష్ఠతు 27
తతో మన్దాకినీ తీరాత్ ప్రత్యుత్తీర్య స రాఘవః
పితు శ్చకార తేజస్వీ నివాపం భ్రాతృభిః సహ 28
ఐంగుదం బదరీ మిశ్రం పిణ్యాకం దర్భ సంస్తరే
న్యస్య రామః సుదుఃఖార్తో రుదన్ వచన మబ్రవీత్ 29
ఇదం భుంక్ష్వ మహారాజ ప్రీతో యదఽశనా వయమ్
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నా స్తస్య దేవతాః 30

తత స్తేనైవ మార్గేణ ప్రత్యుత్తీర్య నదీ తటాత్
ఆరురోహ నరవ్యాఘ్రౌ రమ్య సానుం మహీధరమ్ 31
తతః పర్ణకుటీ ద్వార మాసాద్య జగతీపతిః
పరిజగ్రాహ బాహుభ్యా ముభౌ భరత లక్ష్మణౌ 32
తేషాం తు రుదతాం శబ్దాత్ ప్రతిశబ్దోఽభవద్గిరౌ
భ్రాతౄణాం సహ వైదేహ్యా సింహానా మివ నర్దతామ్ 33
మహాబలానాం రుదతాం కుర్వతా ముదకం పితుః
విజ్ఞాయ తుములం శబ్దం త్రస్తా భరత సైనికాః 34
అబ్రువంశ్చాపి రామేణ భరతః సంగతో ధ్రువమ్
తేషా మేవ మహాన్ శబ్దః శోచతాం పితరం మృతమ్ 35
అథ వాసాన్ పరిత్యజ్య తం సర్వేభిముఖాః స్వనమ్
అప్యేక మనసో జగ్ము ర్యథా స్థానం ప్రధావితాః 36
హయైరన్యే గజైరన్యే రథైరన్యే స్వలంకృతైః
సుకుమారా స్తథైవాన్యే పద్భిరేవ నరా యయుః 37
అచిర ప్రోషితం రామం చిర విప్రోషితం యథా
ద్రష్టు కామో జనః సర్వో జగామ సహసాశ్రమమ్ 38
భ్రాతౄణాం త్వరితా స్తత్ర ద్రష్టు కామాః సమాగమమ్
యయు ర్బహువిధై ర్యానైః ఖురనేమి స్వనాకులైః 39
సా భూమి ర్బహుభి ర్యానైః ఖురనేమి సమాహతా
ముమోచ తుములం శబ్దం ద్యౌరివాఽభ్ర సమాగమే 40
తేన విత్రాసితా నాగాః కరేణు పరివారితాః
ఆవాసయన్తో గన్ధేన జగ్ము రఽన్యద్వనం తతః 41
వరాహ వృక సంఘాశ్చ మహిషాః సర్ప వానరాః
వ్యాఘ్ర గోకర్ణ గవయా విత్రేసుః పృషతైః సహ 42
రథాంగ సాహ్వ నత్యూహా హంసాః కారణ్డవాః ప్లవాః
తథా పుంస్కోకిలాః క్రౌంచా విసంజ్ఞా భేజిరే దిశః 43
తేన శబ్దేన విత్రస్తైరాకాశం పక్షిభిర్వృతమ్
మనుష్యైరావృతా భూమిరుభయం ప్రబభౌ తదా 44
తత స్తం పురుషవ్యాఘ్రం యశస్వినమఽకల్మషం
ఆసీనం స్థండిలే రామం దదర్శ సహసా జనః 45

విగర్హమాణః కైకేయీం సహితో మంథరా మపి
అభిగమ్య జనో రామం బాష్పపూర్ణ ముఖోఽభవత్ 46
తాన్నరాన్ బాష్పపూర్ణాక్షాన్ సమీక్ష్యాథ సుదుఃఖితాన్
పర్యష్వజత ధర్మజ్ఞః పితృవన్ మాతృవ చ్చ సః 47
స తత్ర కాంశ్చిత్ పరిషస్వజే నరాన్
నరాశ్చ కేచి త్తు తమఽభ్యవాదయన్
చకార సర్వాన్ సవయస్య బాన్ధవాన్
యథాఽర్హ మాసాద్య తదా నృపాత్మజః 48
స తత్ర తేషాం రుదతాం మహాత్మనాం
భువం చ ఖం చాఽనునినాదయన్ స్వనః
గుహా గిరీణాం చ దిశశ్చ సంతతం
మృదంగ ఘోష ప్రతిమః ప్రశుశ్రువే 49

త్ర్యుత్తరశతతమ స్సర్గః – మాతృ దర్శనం

వసిష్ఠః పురతః కృత్వా దారాన్ దశరథస్య చ
అభిచక్రామ తం దేశం రామ దర్శన తర్షితః 1
రాజపత్న్యశ్చ గచ్ఛన్త్యో మన్దం మన్దాకినీం ప్రతి
దదృశు స్తత్ర తత్ తీర్థం రామ లక్ష్మణ సేవితమ్ 2
కౌసల్యా బాష్పపూర్ణేన ముఖేన పరిశుష్యతా
సుమిత్రామబ్రవీ ద్దీనా యాశ్చాఽన్యా రాజయోషితః 3
ఇదం తేషామనాథానాం క్లిష్ట మక్లిష్ట కర్మణామ్
వనే ప్రాక్కేవలం తీర్థం యే తే నిర్విషయీ కృతాః 4
ఇతః సుమిత్రే పుత్ర స్తే సదా జలమతన్ద్రితః
స్వయం హరతి సౌమిత్రి ర్మమ పుత్రస్య కారణాత్ 5
జఘన్యమపి తే పుత్రః కృతవా న్న తు గర్హితః
భ్రాతుర్యదర్థ సహితం సర్వం తద్విహితం గుణైః 6
అద్యాఽయ మపి తే పుత్రః క్లేశానామఽతథోచితః
నీచానర్థ సమాచారం సజ్జం కర్మ ప్రముంచతు 7
దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు సా దదర్శ మహీతలే
పితు రింగుదిపిణ్యాకం న్యస్త మాయతలోచనా 8
తం భూమౌ పితురార్తేన న్యస్తం రామేణ వీక్ష్య సా

ఉవాచ దేవీ కౌసల్యా సర్వా దశరథ స్త్రియః 9
ఇద మిక్ష్వాకు నాథస్య రాఘవస్య మహాత్మనః
రాఘవేణ పితు ర్దత్తం పశ్యత్రైత ద్యథావిధి 10
తస్య దేవ సమానస్య పార్థివస్య మహాత్మనః
నైత దౌపయికం మన్యే భుక్త భోగస్య భోజనమ్ 11
చతురన్తాం మహీం భుక్త్వా మహేన్ద్ర సదృశో భువి
కథ మింగుదిపిణ్యాకం స భుంక్తే వసుధాధిపః 12
అతో దుఃఖతరం లోకే న కించిత్ ప్రతిభాతి మే
యత్ర రామః పితుర్దద్యా దింగుదీక్షోద మృద్ధిమాన్ 13
రామేణేంగుది పిణ్యాకం పితుర్దత్తం సమీక్ష్య మే
కథం దుఃఖేన హృదయం న స్ఫోటతి సహస్రధా 14
శృతిస్తు ఖల్వియం సత్యా లౌకికీ ప్రతిభాతి మా
యదన్నః పురుషో భవతి తదన్నా స్తస్య దేవతాః 15
ఏవ మార్తాం సపత్న్య స్తా జగ్మురాశ్వాస్య తాం తదా
దదృశుశ్చాశ్రమే రామం స్వర్గ చ్చ్యుత మివామరమ్ 16
సర్వభోగైః పరిత్యక్తం రామం సంప్రేక్ష్య మాతరః
ఆర్తా ముముచురఽశ్రూణి సస్వరం శోక కర్శితాః 17
తాసాం రామః సముత్థాయ జగ్రాహ చరణాన్ శుభాన్
మాతౄణాం మనుజవ్యాఘ్రః సర్వాసాం సత్య సంగరః 18
తాః పాణిభిః సుఖ స్పర్శై ర్మృద్వంగుళి తలైః శుభైః
ప్రమమార్జూ రజః పృష్ఠాద్రామస్యాయతలోచనాః 19
సౌమిత్రిరపి తాః సర్వా మాతౄః సంప్రేక్ష్య దుఃఖితః
అభ్యవాదయతాఽసక్తం శనై రామా దనన్తరమ్ 20
యథా రామే తథా తస్మిన్ సర్వా వవృతిరే స్త్రియః
వృత్తిం దశరథా జ్జాతే లక్ష్మణే శుభలక్షణే 21
సీతాపి చరణాం స్తాసా ముపసంగృహ్య దుఃఖితా
శ్వశ్రూణా మఽశ్రుపూర్ణాక్షీ సా బభూవాఽగ్రతః స్థితా 22
తాం పరిష్వజ్య దుఃఖార్తాం మాతా దుహితరం యథా
వనవాస కృశాం దీనాం కౌసల్యా వాక్య మబ్రవీత్ 23
విదేహ రాజస్య సుతా స్నుషా దశరథస్య చ

రామ పత్నీ కథం దుఃఖం సంప్రాప్తా నిర్జనే వనే 24
పద్మమాతప సంతప్తం పరిక్లిష్ట మివోత్పలమ్
కాఞ్చనం రజసా ధ్వస్తం క్లిష్టం చన్ద్ర మివామ్బుదైః 25
ముఖం తే ప్రేక్ష్య మాం శోకో దహత్యగ్ని రివాశ్రయమ్
భృశం మనసి వైదేహి వ్యసనారణి సంభవః 26
బ్రువన్త్యా మేవ మార్తాయాం జనన్యాం భరతాగ్రజః
పాదావాసాద్య జగ్రాహ వసిష్ఠస్య చ రాఘవః 27
పురోహితస్యాగ్ని సమస్య వై తదా
బృహస్పతే రిన్ద్ర ఇవామరాధిపః
ప్రగృహ్య పాదౌ సుసమృద్ధ తేజసః
సహైవ తేనోపవివేశ రాఘవః 28
తతో జఘన్యం సహితైః సమన్త్రిభిః
పుర ప్రధానైశ్చ సహైవ సైనికైః
జనేన ధర్మజ్ఞతమేన ధర్మవాన్
ఉపోపవిష్టో భరత స్తదాగ్రజమ్ 29
ఉపోపవిష్టస్తు తదా స వీర్యవాన్
తపస్వి వేషేణ సమీక్ష్య రాఘవమ్
శ్రియా జ్వలన్తం భరతః కృతాంజలిః
యథా మహేన్ద్రః ప్రయతః ప్రజాపతిమ్ 30
కిమేష వాక్యం భరతోఽద్య రాఘవం
ప్రణమ్య సత్కృత్య చ సాధు వక్ష్యతి
ఇతీవ తస్యార్య జనస్య తత్త్వతో
బభూవ కౌతూహల ముత్తమం తదా 31
స రాఘవః సత్య ధృతిశ్చ లక్ష్మణో
మహానుభావో భరతశ్చ ధార్మికః
వృతాః సుహృద్భిశ్చ విరేజురధ్వరే
యథా సదస్యైః సహితా స్త్రయోఽగ్నయః 32

చతురుత్తర శతతమ స్సర్గః – రామ భరత సంవాదః

తం తు రామః సమాజ్ఞాయ భ్రాతరం గురు వత్సలమ్
లక్ష్మణేన సహ భ్రాత్రా ప్రష్టుం సముపచక్రమే 1

కిమేత దిచ్ఛేయమఽహం శ్రోతుం ప్రవ్యాహృతం త్వయా
యస్మా త్త్వమాగతో దేశ మిమం చీరజటాఽజినీ 2
యన్ని మిత్త మిమం దేశం కృష్ణాఽజిన జటాధరః
హిత్వా రాజ్యం ప్రవిష్ట స్త్వం తత్ సర్వం వక్తు మర్హసి 3
ఇత్యుక్తః కైకయీ పుత్రః కాకుత్స్థేన మహాత్మనా
ప్రగృహ్య బలవద్భూయః ప్రాఞ్జలి ర్వాక్యమబ్రవీత్ 4
ఆర్యం తాతః పరిత్యజ్య కృత్వా కర్మ సుదుష్కరమ్
గతః స్వర్గం మహాబాహో పుత్రశోకాభిపీడితః 5
స్త్రియా నియుక్తః కైకేయ్యా మమ మాత్రా పరంతప
చకార సుమహత్ పాప మిదమాత్మ యశో హరమ్ 6
సా రాజ్యఫల మప్రాప్య విధవా శోక కర్శితా
పతిష్యతి మహాఘోరే నిరయే జననీ మమ 7
తస్య మే దాస భూతస్య ప్రసాదం కర్తు మర్హసి
అభిషించస్వచాఽద్యైవ రాజ్యేన మఘవా నివ 8
ఇమాః ప్రకృతయః సర్వా విధవా మాతరశ్చ యాః
త్వత్సకాశ మనుప్రాప్తాః ప్రసాదం కర్తు మర్హసి 9
తదానుపూర్వ్యా యుక్తం చ యుక్తంచాత్మని మానద
రాజ్యం ప్రాప్నుహి ధర్మేణ సకామాన్ సుహృదః కురు 10
భవత్వఽవిధవా భూమిః సమగ్రా పతినా త్వయా
శశినా విమలే నేవ శారదీ రజనీ యథా 11
ఏభిశ్చ సచివైః సార్ధం శిరసా యాచితో మయా
భ్రాతుః శిష్యస్య దాసస్య ప్రసాదం కర్తు మర్హసి 12
తదిదం శాశ్వతం పిత్ర్యం సర్వం ప్రకృతి మణ్డలమ్
పూజితం పురుషవ్యాఘ్ర నాఽతిక్రమితు మర్హసి 13
ఏవముక్త్వా మహాబాహుః సబాష్పః కేకయీ సుతః
రామస్య శిరసా పాదౌ జగ్రాహ విధివత్ పునః 14
తం మత్తమివ మాతఙ్గం నిశ్శ్వసన్తం పునః పునః
భ్రాతరం భరతం రామః పరిష్వ జ్యేదమబ్రవీత్ 15
కులీనః సత్త్వ సంపన్న స్తేజస్వీ చరితవ్రతః
రాజ్యహేతోః కథం పాపమాచరేన్మద్విధో జనః 16

న దోషం త్వయి పశ్యామి సూక్ష్మమప్యరిసూదన
న చాపి జననీం బాల్యా త్త్వం విగర్హితు మర్హసి 17
కామకారో మహాప్రాజ్ఞ గురూణాం సర్వదాऽనఘ
ఉపపన్నేషు దారేషు పుత్రేషు చ విధీయతే 18
వయమఽస్య యథా లోకే సంఖ్యాతాః సౌమ్య సాధుభిః
భార్యాః పుత్రాశ్చ శిష్యాశ్చ త్వమపి జ్ఞాతు మర్హసి 19
వనే వా చీరవసనం సౌమ్య కృష్ణాజినాంబరం
రాజ్యేవాపి మహారాజో మాం వాసయితుమీశ్వరః 20
యావత్ పితరి ధర్మజ్ఞే గౌరవం లోక సత్కృతే
తావ ద్ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ జనన్యామపి గౌరవమ్ 21
ఏతాభ్యాం ధర్మశీలాభ్యాం వనం గచ్ఛేతి రాఘవ
మాతా పితృభ్యాముక్తోఽహం కథమఽన్యత్ సమాచరే 22
త్వయా రాజ్యమయోధ్యాయాం ప్రాప్తవ్యం లోక సత్కృతమ్
వస్తవ్యం దణ్డకారణ్యే మయా వల్కలవాససా 23
ఏవం కృత్వా మహారాజో విభాగం లోక సన్నిధౌ
వ్యాదిశ్య చ మహాతేజా దివం దశరథో గతః 24
స చ ప్రమాణం ధర్మాత్మా రాజా లోకగురు స్తవ
పిత్రా దత్తం యథాభాగ ముపభోక్తుం త్వమర్హసి 25
చతుర్దశ సమాః సౌమ్య దణ్డకారణ్య మాశ్రితః
ఉపభోక్ష్యేత్వఽహం దత్తం భాగం పిత్రా మహాత్మనా 26
యదబ్రవీన్ మాం నరలోక సత్కృతః
పితా మహాత్మా విబుధాధిపోపమః
తదేవ మన్యే పరమాత్మనో హితం
న సర్వలోకేశ్వర భావమప్యఽహమ్ 27

పంచోత్తరశతతమ స్సర్గః – రామ వాక్యం

తతః పురుషసింహానాం వృతానాం తైః సుహృద్గణైః
శోచతామేవ రజనీ దుఃఖేన వ్యత్యవర్తత 1
రజన్యాం సుప్రభాతాయాం భ్రాతర స్తే సుహృద్వృతాః
మన్దాకిన్యాం హుతం జప్యం కృత్వా రామ ముపాగమన్ 2
తూష్ణీం తే సముపాసీనా న కశ్చిత్ కించి దబ్రవీత్

భరతస్తు సుహృన్మధ్యే రామం వచన మబ్రవీత్ 3
సాంత్వితా మామికా మాతా దత్తం రాజ్యమిదం మమ
తద్దదామి తవైవాఽహం భుంక్ష్వ రాజ్యమకణ్టకమ్ 4
మహతేవామ్బు వేగేన భిన్నః సేతుర్జలాగమే
దురావారం త్వదన్యేన రాజ్యఖణ్డ మిదం మహత్ 5
గతిం ఖర ఇవాఽశ్వస్య తార్క్ష్యస్యేవ పతత్రిణః
అనుగన్తుం న శక్తిర్మే గతిం తవ మహీపతే 6
సుజీవం నిత్యశ స్తస్య యః పరైరుపజీవ్యతే
రామ తేన తు దుర్జీవం యః పరానుపజీవతి 7
యథా తు రోపితో వృక్షః పురుషేణ వివర్ధితః
హ్రస్వకేణ దురారోహో రూఢస్కన్ధో మహాద్రుమః 8
స యదా పుష్పితో భూత్వా ఫలాని న విదర్శయేత్
స తాం నాఽనుభవేత్ ప్రీతిం యస్యహేతోః ప్రరోపితః 9
ఏషోపమా మహాబాహో తమర్థం వేత్తు మర్హసి
యది త్వ మస్మాన్వృషభో భర్తా భృత్యా న్న శాధి హి 10
శ్రేణయ స్త్వాం మహారాజ పశ్యంత్వగ్ర్యాశ్చ సర్వశః
ప్రతపంత మివాదిత్యం రాజ్యే స్థిత మరిందమమ్ 11
తవాఽనుయానే కాకుస్థ మత్తా నర్దన్తు కుఞ్జరాః
అన్తఃపురగతా నార్యో నన్దన్తు సుసమాహితాః 12
తస్య సాధ్విత్యమన్యన్త నాగరా వివిధా జనాః
భరతస్య వచః శృత్వా రామం ప్రత్యనుయాచతః 13
తమేవ దుఃఖితం ప్రేక్ష్య విలపన్తం యశస్వినమ్
రామః కృతాత్మా భరతం సమాశ్వాసయదాత్మవాన్ 14
నాత్మనః కామకారోఽస్తి పురుషోఽయమనీశ్వరః
ఇతశ్చేతరత శ్చైనం కృతాన్తః పరికర్షతి 15
సర్వే క్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తాః సముచ్ఛ్రయాః
సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్ 16
యథా ఫలానాం పక్వానాం నాఽన్యత్ర పతనాద్భయమ్
ఏవం నరస్య జాతస్య నాఽన్యత్ర మరణాద్భయమ్ 17
యథాఽగారం దృఢ స్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి

తథైవ సీదన్తి నరా జరామృత్యు వశం గతాః 18
అత్యేతి రజనీ యా తు సా న ప్రతినివర్తతే
యాత్యేవ యమునా పూర్ణా సముద్రముదకాకులం 19
అహో రాత్రాణి గచ్ఛన్తి సర్వేషాం ప్రాణినా మిహ
ఆయూంషి క్షపయన్త్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః 20
ఆత్మానమనుశోచ త్వం కి మఽన్యమనుశోచసి
ఆయు స్తే హీయతే యస్య స్థితస్య చ గతస్య చ 21
సహైవ మృత్యు ర్వ్రజతి సహమృత్యు ర్నిషీదతి
గత్వా సుదీర్ఘ మఽధ్వానం సహమృత్యు ర్నివర్తతే 22
గాత్రేషు వలయః ప్రాప్తాః శ్వేతాశ్చైవ శిరోరుహాః
జరయా పురుషో జీర్ణః కిం హి కృత్వా ప్రభావయేత్ 23
నన్దన్త్యుదిత ఆదిత్యే నన్దన్త్యస్తమితే రవౌ
ఆత్మనో నాఽవబుధ్యన్తే మనుష్యా జీవిత క్షయమ్ 24
హృష్య న్త్ర్యుతుముఖం దృష్ట్వా నవం నవమిహాగతమ్
ఋతూనాం పరివర్తేన ప్రాణినాం ప్రాణ సంక్షయః 25
యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే
సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన 26
ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ ధనాని చ
సమేత్య వ్యవధావన్తి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః 27
నాఽత్ర కశ్చిద్యథా భావం ప్రాణీ సమభివర్తతే
తేన తస్మి న్న సామర్థ్యం ప్రేతస్యాస్త్యనుశోచతః 28
యథా హి సార్థం గచ్ఛన్తం బ్రూయాత్ కశ్చిత్ పథిస్థితః
అహమప్యాగమిష్యామి పృష్ఠతో భవతా మితి 29
ఏవం పూర్వై ర్గతో మార్గః పిత్ర పైతామహో ధ్రువః
తమాపన్నః కథం శోచేత్ యస్య నాస్తి వ్యతిక్రమః 30
వయసః పతమానస్య స్రోతసోవాఽనివర్తినః
ఆత్మా సుఖే నియోక్తవ్యః సుఖభాజః ప్రజాః స్మృతాః 31
ధర్మాత్మా స శుభైః కృత్స్నైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః
ధూతపాపో గతః స్వర్గం పితా నః పృథివీపతిః 32
భృత్యానాం భరణాత్ సమ్యక్ ప్రజానాం పరిపాలనాత్

అర్థాఽఽదానాచ్చ ధర్మేణ పితా నః త్రిదివం గతః 33
కర్మభిస్తు శుభైరిష్టైః క్రతుభిశ్చాప్తదక్షిణైః
స్వర్గం దశరథః ప్రాప్తః పితా నః పృథివీపతిః 34
ఇష్ట్వా బహువిధై ర్యజ్ఞై ర్భోగాంశ్చావాప్య పుష్కలాన్
ఉత్తమంచాయురాసాద్య స్వర్గతః పృథివీపతిః 35
ఆయురుత్తమ మాసాద్య భోగానపి చ రాఘవః
స న శోచ్యః పితా తాత స్వర్గతః సత్కృతః సతాం 36
స జీర్ణం మానుషం దేహం పరిత్యజ్య పితా హి నః
దైవీమృద్ధిమనుప్రాప్తో బ్రహ్మలోక విహారిణీమ్ 37
తం తు నైవం విధః కశ్చిత్ ప్రాజ్ఞః శోచితుమర్హతి
త్వద్విధో యద్విధశ్చాఽసి శ్రుతవాన్ బుద్ధిమత్తరః 38
ఏతే బహువిధాః శోకా విలాపరుదితే తథా
వర్జనీయా హి ధీరేణ సర్వాఽవస్థాసు ధీమతా 39
స స్వస్థో భవ మా శోకో యాత్వా చాఽఽవస తాం పురీమ్
తథా పిత్రా నియుక్తోఽసి వశినా వదతాం వర 40
యత్రాఽహమపి తేనైవ నియుక్తః పుణ్యకర్మణా
తత్రైవాఽహం కరిష్యామి పితురార్యస్య శాసనమ్ 41
న మయా శాసనం తస్య త్యక్తుం న్యాయ్య మరిందమ
తత్ త్వయాపి సదా మాన్యం స వై బన్ధుః స నః పితా 42
తద్వచః పితురేవాఽహం సమ్మతం ధర్మచారిణామ్
కర్మణా పాలయిష్యామి వనవాసేన రాఘవ 43
ధార్మికేణానృశంసేన నరేణ గురువర్తినా
భవితవ్యం నరవ్యాఘ్ర పరలోకం జిగీషతా 44
ఆత్మానమనుతిష్ఠ త్వం స్వభావేన నరర్షభ
నిశామ్య తు శుభం వృత్తం పితుర్దశరథస్య నః 45
ఇత్యేవముక్త్వా వచనం మహాత్మా
పితుర్నిదేశ పరిపాలనార్థం
యవీయసం భ్రాతరమర్థవ చ్చ
ప్రభుర్ముహూర్తా ద్విరరామ రామః 46

షడుత్తరశతతమ స్సర్గః – భరత వచనం

ఏవముక్త్వా తు విరతే రామే వచనమర్థవత్
తతో మందాకినీ తీరే రామం ప్రకృతి వత్సలం 1
ఉవాచ భరత శ్చిత్రం ధార్మికో ధార్మికం వచః
కో హి స్యాదీదృశో లోకే యాదృశ స్త్వమరిందమ 2
న త్వాం ప్రవ్యథయే ద్దుఃఖం ప్రీతిర్వా న ప్రహర్షయేత్
సంమతశ్చాఽసి వృద్ధానాం తాంశ్చ పృచ్ఛసి సంశయాన్ 3
యథా మృత స్తథా జీవన్ యథా సతి తథా సతి
యస్యైష బుద్ధిలాభః స్యాత్ పరితప్యేత కేన సః 4
పరావరజ్ఞో యశ్చస్యాత్ తథా త్వం మనుజాధిప
స ఏవం వ్యసనం ప్రాప్య న విషీదితు మఽర్హతి 5
అమరోపమ సత్త్వస్త్వం మహాత్మా సత్య సంగరః
సర్వజ్ఞః సర్వదర్శీ చ బుద్ధిమాంశ్చాఽసి రాఘవ 6
న త్వా మేవంగుణై ర్యుక్తం ప్రభవాభవ కోవిదమ్
అవిషహ్యతమం దుఃఖ మాసాదయితు మర్హతి 7
ఏవముక్త్వా తు భరతో రామం పునరబ్రవీత్
ప్రోషితే మయి యత్ పాపం మాత్రా మత్కారణాత్ కృతమ్ 8
క్షుద్రయా తదఽనిష్టం మే ప్రసీదతు భవాన్ మమ
ధర్మబన్ధేన బద్ధోఽస్మి తే నేమాం నేహ మాతరమ్ 9
హన్మి తీవ్రేణ దణ్డేన దణ్డాఽర్హాం పాపకారిణీమ్
కథం దశరథాజ్జాతః శుద్ధాభిజన కర్మణః 10
జానన్ ధర్మమఽధర్మిష్ఠం కుర్యాం కర్మ జుగుప్సితమ్
గురుః క్రియావాన్ వృద్ధశ్చ రాజా ప్రేతః పితేతి చ 11
తాతం న పరిగర్హేయం దైవతం చేతి సంసది
కో హి ధర్మార్థయో ర్హీన మీదృశం కర్మ కిల్బిషమ్ 12
స్త్రియాః ప్రియం చికీర్షుః సన్ కుర్యా ద్ధర్మజ్ఞ ధర్మవిత్
అన్త కాలే హి భూతాని ముహ్యన్తీతి పురాశృతిః 13
రాజ్ఞైవం కుర్వతా లోకే ప్రత్యక్షం సా శృతిః కృతా
సాధ్వర్థ మభిసంధాయ క్రోధాన్ మోహాచ్చ సాహసాత్ 14
తాతస్య యదతిక్రాన్తం ప్రత్యాహరతు తద్భవాన్
పితుర్హి సమతిక్రాన్తం పుత్రో యః సాధు మన్యతే 15

తదపత్యం మతం లోకే విపరీతమతోఽన్యథా
తదపత్యం భవానస్తు మా భవాన్ దుష్కృతం పితుః 16
అభిపత్తా కృతం కర్మ లోకే ధీరవిగర్హితమ్
కైకేయీం మాం చ తాతం చ సుహృదో బాన్ధవాంశ్చ నః 17
పౌర జానపదాన్ సర్వామ్ స్త్రాతు సర్వమిదం భవాన్
క్వ చారణ్యం క్వ చ క్షాత్రం క్వ జటాః క్వ చ పాలనమ్ 18
ఈదృశం వ్యాహతం కర్మ న భవాన్ కర్తు మఽర్హతి
ఏష హి ప్రథమో ధర్మః క్షత్రియస్యాభిషేచనం 19
యేన శక్యం మహాప్రాజ్ఞ ప్రజానాం పరిపాలనం
కశ్చ ప్రత్యక్ష ముత్సృజ్య సంశయస్థమఽలక్షణం 20
ఆయతిస్థం చరేద్ధర్మం క్షత్రబంధు రఽనిశ్చితం
అథ క్లేశజ మేవ త్వం ధర్మం చరితు మిచ్ఛసి 21
ధర్మేణ చతురో వర్ణాన్ పాలయన్ క్లేశమాప్నుహి
చతుర్ణామాశ్రమాణాం హి గార్హస్థ్యం శ్రేష్ఠమాశ్రమమ్ 22
ప్రాహు ర్ధర్మజ్ఞ ధర్మజ్ఞా స్తం కథం త్యక్తు మర్హసి
శృతేన బాలః స్థానేన జన్మనా భవతో హ్యహమ్ 23
స కథం పాలయిష్యామి భూమిం భవతి తిష్ఠతి
హీన బుద్ధి గుణో బాలో హీనః స్థానేన చాప్యహమ్ 24
భవతా చ వినా భూతో న వర్తయితు ముత్సహే
ఇదం నిఖిల మవ్యగ్రం రాజ్యం పిత్ర్య మకణ్టకమ్ 25
అనుశాధి స్వధర్మేణ ధర్మజ్ఞ సహబాన్ధవైః
ఇహైవ త్వాభిషించంతు సర్వాః ప్రకృతయః సహ 26
ఋత్విజః సవసిష్ఠాశ్చ మన్త్రవన్ మన్త్రకోవిదాః
అభిషిక్త స్త్వమఽస్మాభిరయోధ్యాం పాలనే వ్రజ 27
విజిత్య తరసా లోకాన్ మరుద్భి రివ వాసవః
ఋణాని త్రీణ్యఽపాకుర్వన్ దుర్హృదః సాధు నిర్దహన్ 28
సుహృద స్తర్పయన్ కామై స్త్వమేవాఽత్రానుశాధి మామ్
అద్యాఽఽర్య ముదితాః సన్తు సుహృద స్తేభిషేచనే 29
అద్య భీతాః పలయన్తాం దుర్హృద స్తే దిశో దశ
ఆక్రోశం మమ మాతుశ్చ ప్రమృజ్య పురుషర్షభ 30

అద్య తత్ర భవన్తం చ పితరం రక్ష కిల్బిషాత్
శిరసా త్వాభియాచేఽహం కురుష్వ కరుణాం మయి 31
బాన్ధవేషు చ సర్వేషు భూతేష్వివ మహేశ్వరః
అథైతత్ పృష్ఠతః కృత్వా వనమేవ భవానితః 32
గమిష్యతి గమిష్యామి భవతా సార్ధ మప్యఽహమ్||
తథా హి రామో భరతేన తామ్యతా
ప్రసాద్యమానః శిరసా మహీపతిః
న చైవ చక్రే గమనాయ సత్త్వవాన్
మతిం పితు స్త ద్వచనే వ్యవస్థితః 33
తదద్భుతం స్థైర్యమఽవేక్ష్య రాఘవే
సమం జనో హర్షమవాప దుఃఖితః
న యాత్యయోధ్యా మితి దుఃఖితోఽభవత్
స్థిర ప్రతిజ్ఞత్వ మవేక్ష్య హర్షితః 34
తమృత్విజో నైగమ యూథ వల్లభాః
తథా విసంజ్ఞాఽశ్ర కలాశ్చ మాతరః
తథా బ్రువాణం భరతం ప్రతుష్టువుః
ప్రణమ్య రామం చ యయాచిరే సహ 35

సప్తోత్తరశతతమ స్సర్గః – రామ ప్రతివచనం

పునరేవం బ్రువాణం తం భరతం లక్ష్మణాగ్రజః
ప్రత్యువాచ తతః శ్రీమాన్ జ్ఞాతిమధ్యేభిసత్కృతః 1
ఉపపన్న మిదం వాక్యం య త్త్వ మేవ మభాషథాః
జాతః పుత్రో దశరథాత్ కైకేయ్యాం రాజసత్తమాత్ 2
పురా భ్రాతః పితా నః స మాతరం తే సముద్వహన్
మాతామహే సమాశ్రౌషీద్రాజ్య శుల్క మనుత్తమమ్ 3
దైవాఽసురే చ సంగ్రామే జనన్యై తవ పార్థివః
సంప్రహృష్టో దదౌ రాజా వరమారాధితః ప్రభుః 4
తతః సా సంప్రతిశ్రావ్య తవ మాతా యశస్వినీ
అయాచత నరశ్రేష్ఠం ద్వౌ వరౌ వరవర్ణినీ 5
తవ రాజ్యం నరవ్యాఘ్ర మమ ప్రవ్రాజనం తథా
తౌ చ రాజా తథా తస్యై నియుక్తః ప్రదదౌ వరౌ 6

తేన పిత్రాఽహమప్యత్ర నియుక్తః పురుషర్షభ
చతుర్దశ వనే వాసం వర్షాణి వరదానికమ్ 7
సోఽహం వన మిదం ప్రాప్తో నిర్జనం లక్ష్మణాన్వితః
సీతయా చాఽప్రతిద్వన్ద్వః సత్యవాదే స్థితః పితుః 8
భవానపి తథే త్యేవ పితరం సత్యవాదినమ్
కర్తు మర్హతి రాజేన్ద్ర క్షిప్ర మేవాభిషేచనాత్ 9
ఋణాన్ మోచయ రాజానం మత్కృతే భరత ప్రభుమ్
పితరం త్రాహి ధర్మజ్ఞం మాతరంచాభినన్దయ 10
శ్రూయతే హి పురా తాత శృతి ర్గీతా యశస్వినా
గయేన యజమానేన గయే ష్వేవ పితౄన్ ప్రతి 11
పున్నామ్నో నరకా దృస్మాత్ పితరం త్రాయతే సుతః
తస్మాత్ పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః పితౄన్ యః పాతి సర్వతః 12
ఏష్టవ్యా బహవః పుత్రా గుణవన్తో బహుశృతాః
తేషాం వై సమవేతానామపి కశ్చి ద్గయాం వ్రజేత్ 13
ఏవం రాజర్షయః సర్వే ప్రతీతా రాజనన్దన
తస్మాత్ త్రాహి నరశ్రేష్ఠ పితరం నరకాత్ ప్రభో 14
అయోధ్యాం గచ్ఛ భరత ప్రకృతీరనురంజయ
శత్రుఘ్న సహితో వీర సహ సర్వైర్ద్విజాతిభిః 15
ప్రవేక్ష్యే దణ్డకారణ్య మహమప్యఽవిలమ్బయన్
ఆభ్యాం తు సహితో రాజన్ వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ 16
త్వం రాజా భవ భరత స్వయం నరాణాం
వన్యానా మఽహమపి రాజరాణ్ మృగాణామ్
గచ్ఛ త్వం పురవరమఽద్య సంప్రహృష్టః
సంహృష్ట స్త్వఽహమపి దణ్డకాన్ ప్రవేక్ష్యే 17
ఛాయాం తే దినకర భాః ప్రబాధమానం
వర్షత్రం భరత కరోతు మూర్ధ్ని శీతాం
ఏతేషామఽహమపి కానన ద్రుమాణాం
ఛాయాం తా మతిశయినీం సుఖం శ్రయిష్యే 18
శత్రుఘ్నః కుశల మతిస్తు తే సహాయః
సౌమిత్రి ర్మమ విదితః ప్రధాన మిత్రం

చత్వార స్తనయ వరా వయం నరేన్ద్రం
సత్య స్థం భరత చరామ మా విషీద 19

అష్టోత్తరశతతమ స్సర్గః – జాబాలి వాక్యం

ఆశ్వాసయన్తం భరతం జాబాలి ర్బ్రాహ్మణోత్తమః
ఉవాచ రామం ధర్మజ్ఞం ధర్మాఽపేత మిదం వచః 1
సాధు రాఘవ మా భూ త్తే బుద్ధి రేవం నిరర్థకా
ప్రాకృతస్య నరస్యేవహ్యార్యబుద్ధే ర్మనస్వినః 2
కః కస్య పురుషో బన్ధుః కిమ్ కార్యం కస్య కేనచిత్
య దేకో జాయతే జన్తు రేక ఏవ వినశ్యతి 3
తస్మాన్మాతా పితా చేతి రామ సజ్జేత యో నరః
ఉన్మత్త ఇవ స జ్ఞేయో నాఽస్తి కాచిద్ధి కస్యచిత్ 4
యథా గ్రామాఽన్తరం గచ్ఛన్ నరః కశ్చిత్ క్వచిద్వసేత్
ఉత్సృజ్య చ త మాఽఽవాసం ప్రతిష్ఠేతాఽపరేహని 5
ఏవ మేవ మనుష్యాణాం పితా మాతా గృహం వసు
ఆవాస మాత్రం కాకుత్స్థ సజ్జన్తే నాఽత్ర సజ్జనాః 6
పిత్ర్యం రాజ్యం పరిత్యజ్య స నాఽర్హసి నరోత్తమ
ఆస్థాతుం కాపథం దుఃఖం విషమం బహుకణ్టకమ్ 7
సమృద్ధాయా మయోధ్యాయా మాత్మానమభిషేచయ
ఏకవేణీధరా హి త్వాం నగరీ సంప్రతీక్షతే 8
రాజభోగాననుభవన్ మహార్హాన్ పార్థివాత్మజ
విహర త్వ మయోధ్యాయాం యథా శక్ర స్త్రివిష్టపే 9
న తే కశ్చి ద్దశరథ స్త్వం చ తస్య న కశ్చన
అన్యో రాజా త్వమన్యః స తస్మాత్ కురు యదుచ్యతే 10
బీజమాత్రం పితా జంతోః శుక్లం శోణిత మేవ చ
సంయుక్తమృతుమన్ మాత్రా పురుషస్యేహ జన్మ తత్ 11
గతః స నృపతి స్తత్ర గన్తవ్యం యత్ర తేన వై
ప్రవృత్తి రేషా మర్త్యానాం త్వం తు మిథ్యా విహన్యసే 12
అర్థ ధర్మపరా యే యే తాం స్తాన్ శోచామి నేతరాన్
తే హి దుఃఖ మిహ ప్రాప్య వినాశం ప్రేత్య భేజిరే 13
అష్టకా పితృ దైవత్యమిత్యఽయం ప్రసృతో జనః

అన్న న్యోపద్రవం పశ్య మృతో హి కిమఽశిష్యతి 14
యది భుక్త మిహాఽన్యేన దేహ మఽన్యస్య గచ్ఛతి
దద్యాత్ ప్రవసతః శ్రాద్ధం న తత్ పథ్యఽశనం భవేత్ 15
దాన సంవననా హ్యేతే గ్రన్థా మేధావిభిః కృతాః
యజస్వ దేహి దీక్షస్వ తప స్తప్యస్వ సంత్యజ 16
స నాస్తి పరమిత్యేవ కురు బుద్ధిం మహామతే
ప్రత్యక్షం య త్త దాతిష్ఠ పరోక్షం పృష్ఠతః కురు 17
సతాం బుద్ధిం పురస్కృత్య సర్వలోక నిదర్శినీమ్
రాజ్యం త్వం ప్రతిగృహ్ణీష్వ భరతేన ప్రసాదితః 18

నవోత్తరశతతమ స్సర్గః – సత్య ప్రశంసా

జాబాలేస్తు వచః శ్రుత్వా రామః సత్యవతాం వరః
ఉవాచ పరయా సూక్త్యా స్వబుద్ధ్యాచాఽవిపన్నయా 1
భవాన్ మే ప్రియ కామార్థం వచనం య దిహోక్తవాన్
అకార్యం కార్య సంకాశ మఽపథ్యం పథ్య సమ్మితమ్ 2
నిర్మర్యాదస్తు పురుషః పాపాచార సమన్వితః
మానం న లభతే సత్సు భిన్న చారిత్ర దర్శనః 3
కులీన మఽకులీనం వా వీరం పురుష మానినమ్
చారిత్ర మేవ వ్యాఖ్యాతి శుచిం వా యది వాఽశుచిమ్ 4
అనార్య స్త్వార్య సంకాశః శౌచాద్ధీన స్తథా శుచిః
లక్షణ్యవదఽలక్షణ్యో దుశ్శీలః శీలవానివ 5
అధర్మం ధర్మ వేషేణ యదీమం లోక సంకరమ్
అభిపత్స్యే శుభం హిత్వా క్రియా విధి వివర్జితమ్ 6
క శ్చేతయానః పురుషః కార్యాకార్య విచక్షణః
బహుమంస్యతి మాం లోకే దుర్వృత్తం లోకదూషణమ్ 7
కస్య యాస్యామ్యహం వృత్తం కేన వా స్వర్గమాప్నుయామ్
అనయా వర్తమానోఽహం వృత్త్యా హీన ప్రతిజ్ఞయా 8
కామ వృత్త స్త్వఽయం లోకః కృత్స్నః సముపవర్తతే
యద్వృత్తాః సన్తి రాజాన స్తద్వృత్తాః సన్తి హి ప్రజాః 9
సత్య మేవానృశంస్యం చ రాజవృత్తం సనాతనమ్
తస్మాత్ సత్యాత్మకం రాజ్యం సత్యే లోకః ప్రతిష్ఠితః 10

ఋషయశ్చైవ దేవాశ్చ సత్యమేవ హి మేనిరే
సత్యవాదీ హి లోకేఽస్మిన్ పరమం గచ్ఛతి క్షయమ్ 11
ఉద్విజన్తే యథా సర్పా న్నరా దఽనృతవాదినః
ధర్మః సత్యం పరో లోకే మూలం సర్వస్య చోచ్యతే 12
సత్యమేవేశ్వరో లోకే సత్యే పద్మా ప్రతిష్ఠితా
సత్య మూలాని సర్వాణి సత్యా న్నాస్తి పరం పదమ్ 13
దత్త మిష్టం హుతం చైవ తప్తాని చ తపాంసి చ
వేదాః సత్య ప్రతిష్ఠానా స్తస్మాత్ సత్యపరో భవేత్ 14
ఏకః పాలయతే లోక మేకః పాలయతే కులమ్
మజ్జ త్యేకో హి నిరయ ఏకః స్వర్గే మహీయతే 15
సోఽహం పితుర్ని యోగం తు కిమర్థం నాఽనుపాలయే
సత్య ప్రతిశ్రవః సత్యం సత్యేన సమయీకృతః 16
నైవలోభా న్న మోహాద్వా న హ్యజ్ఞానాత్తమోఽన్వితః
సేతుం సత్యస్య భేత్స్యామి గురోః సత్యప్రతిశ్రవః 17
అసత్యసంధస్య సతశ్చలస్యాఽస్థిర చేతసః
నైవ దేవా న పితరః ప్రతీచ్ఛన్తీతి నః శ్రుతమ్ 18
ప్రత్యగాత్మ మిమం ధర్మం సత్యం పశ్యామ్యహం ధ్రువమ్
భారః సత్పురుషై శ్చీర్ణ స్తదర్థ మభిమన్యతే 19
క్షాత్రం ధర్మ మహం త్యక్ష్యే హ్యధర్మం ధర్మసంహితమ్
క్షుద్రై ర్నృశంసై ర్లుబ్ధైశ్చ సేవితం పాప కర్మభిః 20
కాయేన కురుతే పాపం మనసా సంప్రధార్య చ
అనృతం జిహ్వయా చాహ త్రివిధం కర్మ పాతకమ్ 21
భూమిః కీర్తి ర్యశో లక్ష్మీః పురుషం ప్రార్థయన్తి హి
సత్యం సమనువర్తన్తే సత్య మేవ భజే త్తతః 22
శ్రేష్ఠం హ్యనార్య మేవస్యా ద్యద్భవానఽవధార్య మామ్
ఆహ యుక్తికరై ర్వాక్యై రిదం భద్రం కురుష్వ హ 23
కథం హ్యహం ప్రతిజ్ఞాయ వనవాస మిమం గురౌ
భరతస్య కరిష్యామి వచో హిత్వా గురోర్వచః 24
స్థిరా మయా ప్రతిజ్ఞాతా ప్రతిజ్ఞా గురు సన్నిధౌ
ప్రహృష్యమాణా సా దేవీ కైకేయీ చాభవత్తదా 25

వనవాసం వస స్నేవం శుచి ర్నియత భోజనః
మూలైః పుష్పైః ఫలైః పుణ్యైః పితౄన్ దేవాంశ్చ తర్పయన్ 26
సంతుష్ట పఞ్చవర్గోఽహం లోకయాత్రాం ప్రవర్తయే
అకుహః శ్రద్దధానః సన్ కార్యాకార్య విచక్షణః 27
కర్మ భూమి మిమాం ప్రాప్య కర్తవ్యం కర్మ య చ్ఛుభమ్
అగ్ని ర్వాయుశ్చ సోమశ్చ కర్మణాం ఫలభాగినః 28
శతం క్రతూనామాహృత్య దేవరాట్ త్రిదివం గతః
తపాం స్యుగ్రాణి చాఽస్థాయ దివం యాతా మహర్షయః 29
అమృష్యమాణః పునరుగ్రతేజా
నిశమ్య త న్నాస్తిక హేతువాక్య హేతుం
అథాబ్రవీ త్తం నృపతే స్తనూజో
విగర్హమాణో వచనాని తస్య 30
సత్యం చ ధర్మం చ పరాక్రమం చ
భూతానుకమ్పాం ప్రియవాదితాం చ
ద్విజాతి దేవాఽతిథి పూజనం చ
పన్థాన మాహు స్త్రిదివస్య సన్తః 31
తేనైవ మాజ్ఞాయ యథావదఽర్థం
ఏకోదయం సంప్రతిపద్య విప్రాః
ధర్మం చరంతః సకలం యథావత్
కాంక్షంతి లోకాగమ మప్రమత్తాః 32
నిందామ్యఽహం కర్మ పితుః కృతం తు
అద్య స్త్వామఽగృహ్ణా ద్విషమస్థ బుద్ధిం
బుద్ధ్యా నయైవం విధయా చరంతం
సునాస్తికం ధర్మపథాదపేతం 33
యథా హి చోరః స తథా హి బుద్ధః
తథాగతం నాస్తికమఽత్ర విద్ధి
తస్మాద్ధి యః శంక్యతమః ప్రజానాం
న నాస్తికే నాభిముఖో బుధః స్యాత్ 34
త్వత్తో జనాః పూర్వతరేఽవరాశ్చ
శుభాని కర్మాణి బహూని చక్రుః

జిత్వా స దేమం చ పరం చ లోకం
తస్మా ద్ద్విజాః స్వస్తి హుతం కృతం చ 35
ధర్మే రతాః సత్పురుషైః సమేతాః
తేజస్వినో దానగుణ ప్రధానాః
అహింసకా వీత మలాశ్చ లోకే
భవన్తి పూజ్యా మునయః ప్రధానాః 36
ఇతి బృవంతం వచనం సరోషం
రామం మహాత్మానమదీన సత్త్వం
ఉవాచ తథ్యం పునరాస్తికం చ
సత్యం వచః సాఽనునయం చ విప్రః 37
న నాస్తికానాం వచనం బ్రవీమ్యఽహం
న నాస్తికోఽహం న చ నాఽస్తి కించన
సమీక్ష్య కాలం పునరాస్తికోఽభవం
భవేయ కాలే పునరేవ నాస్తికః 38
స చాపి కాలోఽయ ముపాగతః శనైః
యథా మయా నాస్తిక వాగుదీరితా
నివర్తనాఽర్థం తవ రామ కారణాత్
ప్రసాదనార్థం చ మయైతదీరితం 39

దశోత్తరశతతమ స్సర్గః – ఇక్ష్వాకువంశ కీర్తనం

కృద్ధమాజ్ఞాయ రామం తు వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ
జాబాలిరపి జానీతే లోకస్యాస్య గతాఽగతిమ్ 1
నివర్తయితు కామస్తు త్వా మేతద్వాక్య ముక్తవాన్
ఇమాం లోక సముత్పత్తిం లోకనాథ నిబోధ మే 2
సర్వం సలిల మేవాసీత్ పృథివీ యత్ర నిర్మితా
తతః సమఽభవద్బ్రహ్మా స్వయమ్భూ ర్దైవతైః సహ 3
స వరాహ స్తతో భూత్వా ప్రోజ్జహార వసుంధరామ్
అసృజ చ్చ జగత్ సర్వం సహపుత్రైః కృతాత్మభిః 4
ఆకాశ ప్రభవో బ్రహ్మా శాశ్వతో నిత్య అవ్యయః
తస్మాన్ మరీచిః సంజజ్ఞే మరీచేః కాశ్యపః సుతః 5
వివస్వాన్ కాశ్యపాజ్జజ్ఞే మను ర్వైవస్వతః సుతః

స తు ప్రజాపతిః పూర్వ మిక్ష్వాకుస్తు మనోః సుతః 6
యస్యేయం ప్రథమం దత్తా సమృద్ధా మనునా మహీ
త మిక్ష్వాకుమయోధ్యాయాం రాజానం విద్ధి పూర్వకమ్ 7
ఇక్ష్వాకోస్తు సుతః శ్రీమాన్ కుక్షి రిత్యేవ విశ్రుతః
కుక్షే రఽథాత్మజో వీరో వికుక్షి రుదపద్యత 8
వికుక్షేస్తు మహాతేజా బాణః పుత్రః ప్రతాపవాన్
బాణస్యతు మహాబాహు రనరణ్యో మహాయశాః 9
నాఽనావృష్టి ర్బభూవాస్మి న్న దుర్భిక్షం సతాం వరే
అనరణ్యే మహారాజే తస్కరో నాపి కశ్చన 10
అనరణ్యాన్ మహాబాహుః పృథూ రాజా బభూవ హ
తస్మాత్ పృథో ర్మహారాజ స్త్రిశఙ్కు రుదపద్యత 11
స చ సత్యవచనాద్వీరః సశరీరో దివం గతః
త్రిశంకోర్ధ్కురభవత్ సూను ర్ధున్ధుమారో మహాయశాః 12
ధున్ధుమారాన్ మహాతేజా యువనాశ్వో వ్యజాయత
యువనాశ్వ సుతః శ్రీమాన్ మాన్ధాతా సమపద్యత 13
మాన్ధాతుస్తు మహాతేజాః సుసంధి రుదపద్యత
సుసంధేరపి పుత్రౌ ద్వౌ ధ్రువసంధిః ప్రసేనజిత్ 14
యశస్వీ ధ్రువసంధేస్తు భరతో రిపు సూదనః
భరతా త్తు మహాబాహోరఽసితో నామ జాయత 15
యస్యైతే ప్రతిరాజాన ఉదపద్యన్త శత్రవః
హైహయా స్తాలజఙ్ఘాశ్చ శూరాశ్చ శశిబిన్దవః 16
తాంస్తు సర్వాన్ ప్రతివ్యూహ్య యుద్ధే రాజా ప్రవాసితః
స చ శైలవరే రమ్యే బభూవాభిరతో మునిః 17
ద్వే చాఽస్య భార్యే గర్భిణ్యౌ బభూవతురితి శృతిః
ఏకా గర్భవినాశాయ సపత్న్యై గరళం దదౌ 18
భార్గవశ్చ్యవనో నామ హిమవన్త ముపాశ్రితః
తమ్ ఋషిం సముపాగమ్య కాళిందీ త్వఽభ్యవాదయత్ 19
స తా మభ్యఽవద ద్విప్రో వరేప్సుం పుత్ర జన్మని
పుత్ర స్తే భవితా దేవి మహాత్మా లోక విశ్రుతః 20
ధార్మికశ్చ సుశీలశ్చ వంశకర్తాఽరిసూదనః

కృత్వా ప్రదక్షిణం సా తు మునిం తమనుమాన్య చ 21
పద్మపత్ర సమానాఽక్షం పద్మగర్భ సమ ప్రభం
తతః సా గృహ మాగమ్య దేవీ పుత్రం వ్యజాయత 22
సపత్న్యా తు గర స్తస్యై దత్తో గర్భ జిఘాంసయా
గరేణ సహ తేనైవ జాతః స సగరోఽభవత్ 23
స రాజా సగరో నామ యః సముద్రమఽఖానయత్
ఇష్ట్వా పర్వణి వేగేన త్రాసయన్త మిమాః ప్రజాః 24
అసమంజస్తు పుత్రోఽభూత్ సగరస్యేతి నః శృతమ్
జీవన్నేవ స పిత్రా తు నిరస్తః పాపకర్మకృత్ 25
అంశుమానితి పుత్రోఽభూదసమంజస్య వీర్యవాన్
దిలీపోంఽశుమతః పుత్రో దిలీపస్య భగీరథః 26
భగీరథాత్ కకుత్స్థస్తు కాకుత్స్థా యేన విశ్రుతాః
కకుత్స్థస్య తు పుత్రోఽభూ ద్రఘు ర్యేన తు రాఘవాః 27
రఘోస్తు పుత్ర స్తేజస్వీ ప్రవృద్ధః పురుషాదకః
కల్మాషపాదః సౌదాస ఇత్యేవం ప్రథితో భువి 28
కల్మాషపాద పుత్రోఽభూ చ్ఛంఖణ స్త్వితి విశ్రుతః
యస్తు తద్వీర్య మాసాద్య సహసైన్యో వ్యనీనశత్ 29
శంఖణస్య తు పుత్రోఽభూ చ్ఛూరః శ్రీమాన్ సుదర్శనః
సుదర్శనస్యాఽగ్నివర్ణ అగ్నివర్ణస్య శీఘ్రగః 30
శీఘ్రగస్య మరుః పుత్రో మరోః పుత్రః ప్రశుశృకః
ప్రశుశృకస్య పుత్రోఽభూదమ్బరీషో మహాద్యుతిః 31
అమ్బరీషస్య పుత్రోఽభూన్నహుషః సత్యవిక్రమః
నహుషస్య చ నాభాగః పుత్రః పరమ ధార్మికః 32
అజశ్చ సువ్రతశ్చైవ నాభాగస్య సుతా వుభౌ
అజస్య చైవ ధర్మాత్మా రాజా దశరథః సుతః 33
యో జిత్వా వసుధాం కృత్స్నాం దివం శాసతి స ప్రభుః
తస్య జ్యేష్ఠోఽసి దాయాదో రామ ఇత్యభివిశ్రుతః 34
తద్గృహాణ స్వకం రాజ్య మవేక్షస్వ జనం నృప
ఇక్ష్వాకూణాం హి సర్వేషాం రాజా భవతి పూర్వజః 35
పూర్వజే నాఽవరః పుత్రో జ్యేష్ఠో రాజ్యేభిషిచ్యతే||

స రాఘువాణాం కులధర్మ మాత్మనః
సనాతనం నాఽద్య విహంతు మర్హసి
ప్రభూత రత్నా మనుశాధి మేదినీం
ప్రభూత రాష్ట్రాం పితృవన్ మహాయశః 36

ఏకాదశోత్తరశతతమ స్సర్గః – భరతానుశాసనం

వసిష్ఠస్తు తదా రామముక్త్వా రాజపురోహితః
అబ్రవీద్ధర్మ సంయుక్తం పునరేవాఽపరం వచః 1
పురుష స్యేహ జాతస్య భవన్తి గురవ స్త్రయః
ఆచార్యశ్చైవ కాకుత్స్థ పితా మాతా చ రాఘువ 2
పితా హ్యేనం జనయతి పురుషం పురుషర్షభ
ప్రజ్ఞాం దదాతిచాచార్య స్తస్మాత్ స గురురుచ్యతే 3
సోఽహం తే పితు రాచార్య స్తవ చైవ పరంతప
మమ త్వం వచనం కుర్వ న్నాఽతివర్తేః సతాం గతిమ్ 4
ఇమా హి తే పరిషదః శ్రేణయశ్చ ద్విజాతయః
ఏషు తాత చరన్ ధర్మం నాఽతివర్తేః సతాం గతిమ్ 5
వృద్ధాయా ధర్మశీలాయా మాతుర్నార్హస్యవర్తితుమ్
అస్యాస్తు వచనం కుర్వన్నాఽతివర్తేః సతాం గతిమ్ 6
భరతస్య వచః కుర్వన్ యాచమానస్య రాఘువ
ఆత్మానం నాఽతివర్తే స్త్వం సత్యధర్మ పరాయణ 7
ఏవం మధురముక్తస్తు గురుణా రాఘువః స్వయమ్
ప్రత్యువాచ సమాసీనం వసిష్ఠం పురుషర్షభః 8
యన్మాతా పితరౌ వృత్తం తనయే కురుతః సదా
న సుప్రతికరం తత్తు మాత్రా పిత్రా చ యత్ కృతమ్ 9
యథాశక్తి ప్రదానేన స్నాపనాచ్ఛాదనేన చ
నిత్యం చ ప్రియవాదేన తథా సంవర్ధనేన చ 10
స హి రాజా జనయితా పితా దశరథో మమ
ఆజ్ఞాతం యన్మయా తస్య న తన్మిథ్యా భవిష్యతి 11
ఏవముక్తస్తు రామేణ భరతః ప్రత్యనన్తరమ్
ఉవాచ పరమోదారః సూతం పరమదుర్మనాః 12
ఇహ మే స్థండిలే శీఘ్రం కుశానాస్తర సారథే

ఆర్యం ప్రత్యుపవేక్ష్యామి యావన్ మే న ప్రసీదతి 13
అనాహారో నిరాలోకో ధనహీనో యథా ద్విజః
శేష్యే పురస్తాచ్ఛాలాయాం యావన్మాం ప్రతియాస్యతి 14
స తు రామ మవేక్షన్తం సుమన్త్రం ప్రేక్ష్య దుర్మనాః
కుశోత్తర ముపస్థాప్య భూమావేవా స్థితః స్వయమ్ 15
తమువాచ మహాతేజా రామో రాజర్షి సత్తమః
కిం మాం భరత కుర్వాణం తాత ప్రత్యుపవేక్ష్యసి 16
బ్రాహ్మణో హ్యేక పార్శ్వేన నరాన్ రోద్ధు మిహాఽర్హతి
న తు మూర్ధాభిషిక్తానాం విధిః ప్రత్యుపవేశనే 17
ఉత్తిష్ఠ నరశార్దూల హిత్వైత ద్దారుణం వ్రతమ్
పురవర్యా మితః క్షిప్ర మయోధ్యాం యాహి రాఘవ 18
ఆసీన స్త్వేవ భరతః పౌర జానపదం జనమ్
ఉవాచ సర్వతః ప్రేక్ష్య కిమార్యం నాఽనుశాసథ 19
తే తమూచు ర్మహాత్మానం పౌర జానపదా జనాః
కాకుత్స్థ మభిజానీమః సమ్యగ్వదతి రాఘవః 20
ఏషోపి హి మహాభాగః పితుర్వచసి తిష్ఠతి
అత ఏవ న శక్తాః స్మో వ్యావర్తయితు మంజసా 21
తేషా మాజ్ఞాయ వచనం రామో వచన మబ్రవీత్
ఏత న్నిబోధ వచనం సుహృదాం ధర్మచక్షుషామ్ 22
ఏతచ్చైవోభయం శృత్వా సమ్యక్ సంపశ్య రాఘవ
ఉత్తిష్ఠ త్వం మహాబాహో మాం చ స్పృశ తథోదకమ్ 23
అథోత్థాయ జలం స్పృష్ట్వా భరతో వాక్య మబ్రవీత్
శృణ్వన్తు మే పరిషదో మన్త్రిణః శ్రేణయ స్తథా 24
న యాచే పితరం రాజ్యం నానుశాసామి మాతరమ్
ఆర్యం పరమ ధర్మజ్ఞమ్ నానుజానామి రాఘవమ్ 25
యది త్వవశ్యం వస్తవ్యం కర్తవ్యం చ పితుర్వచః
అహమేవ నివత్స్యామి చతుర్దశ సమా వనే 26
ధర్మాత్మా తస్య తథ్యేన భ్రాతుర్వాక్యేన విస్మితః
ఉవాచ రామః సంప్రేక్ష్య పౌర జానపదం జనమ్ 27
విక్రీతమాహితం క్రీతం యత్ పిత్రా జీవతా మమ

న తల్లోపయితుం శక్యం మయా వా భరతేన వా 28
ఉపధిర్న మయా కార్యో వనవాసే జుగుప్సితః
యుక్తముక్తం చ కైకేయ్యా పిత్రా మే సుకృతం కృతమ్ 29
జానామి భరతం క్షాన్తం గురు సత్కార కారిణమ్
సర్వ మేవాఽత్ర కల్యాణం సత్యసంధే మహాత్మని 30
అనేన ధర్మశీలేన వనాత్ ప్రత్యాగతః పునః
భ్రాత్రా సహ భవిష్యామి పృథివ్యాః పతిరుత్తమః 31
వృతో రాజా హి కైకేయ్యా మయా తద్వచనం కృతమ్
అనృతాన్ మోచయానేన పితరం తం మహీపతిమ్ 32

ద్వాదశోత్తరశతతమ స్సర్గః – పాదుకా ప్రదానం

తమఽప్రతిమ తేజోభ్యాం భ్రాతృభ్యాం రోమ హర్షణమ్
విస్మితాః సంగమం ప్రేక్ష్య సమవేతా మహర్షయః 1
అన్తర్హితాస్తు ఋషిగణాః సిద్ధాశ్చ పరమర్షయః
తౌ భ్రాతరౌ మహాత్మానౌ కాకుత్స్థౌ ప్రశశంసిరే 2
స ధన్యో యస్య పుత్రౌ ద్వౌ ధర్మజ్ఞౌ ధర్మ విక్రమౌ
శ్రుత్వా వయంహి సంభాషాముభాభ్యాం స్పృహయామహే 3
తతస్తు ఋషిగణాః క్షిప్రం దశగ్రీవ వధైషిణః
భరతం రాజశార్దూల మిత్యూచుః సంగతా వచః 4
కులే జాత మహాప్రాజ్ఞ మహావృత్త మహాయశః
గ్రాహ్యం రామస్య వాక్యం తే పితరం యద్యవేక్షసే 5
సదాఽనృణ మిమం రామం వయ మిచ్ఛామహే పితుః
అనృణత్వాచ్చ కైకేయ్యాః స్వర్గం దశరథో గతః 6
ఏతావదుక్త్వా వచనం గన్ధర్వాః సమహర్షయః
రాజర్షయశ్చైవ తథా సర్వే స్వాం స్వాం గతిం గతాః 7
హ్లాదితస్తేన వాక్యేన శుభేన శుభదర్శనః
రామః సంహృష్ట వదన స్తాన్ ఋషీనభ్యపూజయత్ 8
త్రస్త గాత్రస్తు భరతః స వాచా సజ్జమానయా
కృతాంజలిరిదం వాక్యం రాఘవం పున రబ్రవీత్ 9
రాజధర్మ మనుప్రేక్ష్య కులధర్మాఽనుసంతతిమ్
కర్తు మర్హసి కాకుత్స్థ మమ మాతుశ్చ యాచనామ్ 10

రక్షితుం సుమహద్రాజ్య మఽహ మేకస్తు నోత్సహే
పౌర జానపదాంశ్చాపి రక్తాన్ రంజయితుం తథా 11
జ్ఞాతయశ్చ హి యోధాశ్చ మిత్రాణి సుహృదశ్చ నః
త్వా మేవ ప్రతికాంక్షన్తే పర్జన్య మివ కర్షకాః 12
ఇదం రాజ్యం మహాప్రాజ్ఞ స్థాపయ ప్రతిపద్య హి
శక్తిమానఽసి కాకుత్స్థ లోకస్య పరిపాలనే 13
ఇత్యుక్త్వా న్యపతద్భ్రాతుః పాదయోర్భరత స్తదా
భృశం సంప్రార్థయామాస రామ మేవ ప్రియంవదః 14
తమంకే భ్రాతరం కృత్వా రామో వచన మబ్రవీత్
శ్యామం నళినపత్రాక్షం మత్తహంస స్వరః స్వయమ్ 15
ఆగతా త్వా మియం బుద్ధిః స్వజా వైనయికీ చ యా
భృశ ముత్సహసే తాత రక్షితుం పృథివీ మపి 16
అమాత్త్యైశ్చ సుహృద్భిశ్చ బుద్ధిమద్భిశ్చ మన్త్రిభిః
సర్వకార్యాణి సమ్మన్త్ర్య సుమహాంత్యపి కారయ 17
లక్ష్మీ శ్చన్ద్రాదపేయాద్వా హిమవాన్ వా హిమం త్యజేత్
అతీయాత్ సాగరో వేలాం న ప్రతిజ్ఞామఽహం పితుః 18
కామాద్వా తాత లోభాద్వా మాత్రా తుభ్య మిదం కృతమ్
న తన్ మనసి కర్తవ్యం వర్తితవ్యం చ మాతృవత్ 19
ఏవం బ్రువాణం భరతః కౌసల్యా సుత మబ్రవీత్
తేజసాదిత్య సంకాశం ప్రతిప చ్చంద్ర దర్శనమ్ 20
అధిరోహాఽఽర్య పాదాభ్యాం పాదుకే హేమ భూషితే
ఏతే హి సర్వలోకస్య యోగక్షేమం విధాస్యతః 21
సోఽధిరుహ్య నరవ్యాఘ్రః పాదుకే హ్యవముహ్య చ
ప్రాయచ్ఛత్ సుమహాతేజా భరతాయ మహాత్మనే 22
స పాదుకే సంప్రణమ్య రామం వచన మబ్రవీత్
చతుర్దశ హి వర్షాణి జటా చీరధరో హ్యహం 23

ఫల మూలాఽశనో వీర భవేయం రఘునందన
తవాగమనమాకాంక్షన్ వసన్వై నగరాద్బహిః 24
తవ పాదుకయోర్న్యస్య రాజ్యతంత్రం పరంతప
చతుర్దశే హి సంపూర్ణే వర్షేఽహని రఘూత్తమ 25
న ద్రక్ష్యామి యది త్వాం తు ప్రవేక్ష్యామి హుతాశనం
తథేతి చ ప్రతిజ్ఞాయ తం పరిష్వజ్య సాదరం 26
శత్రుఘ్నంచ పరిష్వజ్య భరతం చేద మబ్రవీత్
మాతరం రక్ష కైకేయీం మా రోషం కురు తాం ప్రతి 27
మయా చ సీతాయా చైవ శప్తోఽసి రఘుసత్తమ
ఇత్యుక్త్వాశ్రు పరీతాక్షో భ్రాతరం విససర్జ హ 28
స పాదుకే తే భరతః ప్రతాపవాన్
స్వలంకృతే సంపరిగృహ్య ధర్మవిత్
ప్రదక్షిణం చైవ చకార రాఘవం
చకార చై వోత్తమ నాగమూర్ధని 29
అథానుపూర్వ్యాత్ ప్రతినంద్య తం జనం
గురూంశ్చ మన్త్రి ప్రకృతీ స్తథాఽనుజౌ
వ్యసర్జయ ద్రాఘవ వంశవర్ధనః
స్థిరః స్వధర్మే హిమవానివాఽచలః 30
తం మాతరో బాష్ప గృహీత కంఠ్యో
దుఃఖేన నామన్త్రయితుం హి శేకుః
స త్వేవ మాతౄరభివాద్య సర్వా
రుదన్ కుటీం స్వాం ప్రవివేశ రామః 31

త్రయోదశోత్తర శతతమ స్సర్గః – పాదుకా గ్రహణం

తతః శిరసి కృత్వా తు పాదుకే భరత స్తదా
ఆరురోహ రథం హృష్టః శత్రుఘ్నేన సమన్వితః 1
వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిశ్చ దృఢవ్రతః

అగ్రతః ప్రయయుః సర్వే మన్త్రిణో మన్త్రపూజితాః 2
మన్దాకినీం నదీం పుణ్యాం ప్రాఙ్ముఖా స్తే యయు స్తదా
ప్రదక్షిణం చ కుర్వాణా శ్చిత్రకూటం మహాగిరిమ్ 3
పశ్యన్ ధాతు సహస్రాణి రమ్యాణి వివిధాని చ
ప్రయయౌ తస్య పార్శ్వేన ససైన్యో భరత స్తదా 4
అదూరా చ్చిత్రకూటస్య దదర్శ భరత స్తదా
ఆశ్రమం యత్ర స మునిర్భరద్వాజః కృతాలయః 5
స త మాశ్రమ మాగమ్య భరద్వాజస్య బుద్ధిమాన్
అవతీర్య రథాత్ పాదౌ వవన్దే కులనందనః 6
తతో హృష్టో భరద్వాజో భరతం వాక్య మబ్రవీత్
అపి కృత్యం కృతం తాత రామేణ చ సమాగతమ్ 7
ఏవ ముక్తస్తు భరతో భరద్వాజేన ధీమతా
ప్రత్యువాచ భరద్వాజం భరతో భ్రాతృ వత్సలః 8
స యాచ్యమానో గురుణా మయా చ దృఢ విక్రమః
రాఘవః పరమ ప్రీతో వసిష్ఠం వాక్య మబ్రవీత్ 9
పితుః ప్రతిజ్ఞాం తామేవ పాలయిష్యామి తత్త్వతః
చతుర్దశ హి వర్షాణి యా ప్రతిజ్ఞా పితుర్మమ 10
ఏవముక్తో మహాప్రాజ్ఞో వసిష్ఠః ప్రత్యువాచ హ
వాక్యజ్ఞో వాక్య కుశలం రాఘవం వచనం మహత్ 11
ఏతే ప్రయచ్ఛ సంహృష్టః పాదుకే హేమ భూషితే
అయోధ్యాయాం మహాప్రాజ్ఞ యోగక్షేమకరే తవ 12
ఏవ ముక్తో వసిష్ఠేన రాఘవః ప్రాఙ్ముఖః స్థితః
పాదుకే అధిరుహ్యైతే మమ రాజ్యాయ వై దదౌ 13
నివృత్తోఽహమనుజ్ఞాతో రామేణ సుమహాత్మనా
అయోధ్యా మేవ గచ్ఛామి గృహీత్వా పాదుకే శుభే 14
ఏత చ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః
భరద్వాజః శుభతరం మునిర్వాక్య మువాచ తమ్ 15
నైతచ్చిత్రం నరవ్యాఘ్రే శీల వృత్తవిదాం వరే
యదాఽఽర్యం త్వయి తిష్ఠే త్తు నిమ్నే త్సృష్ట మివోదకమ్ 16
అనృణః స మహాబాహుః పితా దశరథ స్తవ

యస్య త్వ మీదృశః పుత్రో ధర్మజ్ఞో ధర్మ వత్సలః 17
తమృషిం తు మహాత్మానముక్త వాక్యం కృతాఞ్జలిః
ఆమన్త్రయితు మారేభే చరణావుపగృహ్య చ 18
తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా భరద్వాజం పునః పునః
భరతస్తు యయౌ శ్రీమానఽయోధ్యాం సహ మన్త్రిభిః 19
యానైశ్చ శకటైశ్చైవ హయై ర్నాగైశ్చ సా చమూః
పునర్నివృత్తా విస్తీర్ణా భరతస్యాఽనుయాయినీ 20
తత స్తే యమునాం దివ్యాం నదీం తీర్త్వోర్మిమాలినీమ్
దదృశు స్తాం పునః సర్వే గంగాం శివజలాం నదీమ్ 21
తాం పుణ్యజల సంపూర్ణాం సంతీర్య సహబాన్ధవః
శృంగిబేరపురం రమ్యం ప్రవివేశ ససైనికః 22
శృంగిబేరపురా ద్భూయ స్త్వయోధ్యాం సందదర్శ హ
అయోధ్యాం చ తతో దృష్ట్వా పిత్రా భ్రాత్రా వివర్జితాం 23
భరతో దుఃఖ సంతప్తః సారథిం చేద మబ్రవీత్
సారథే పశ్య విధ్వస్తా సాయోధ్యా న ప్రకాశతే 24
నిరాకారా నిరానన్దా దీనా ప్రతిహత స్వనా||

చతుర్దశోత్తర శతతమ స్సర్గః – అయోధ్యా ప్రవేశః

స్నిగ్ధ గమ్భీర ఘోషేణ స్యన్దనేనోపయాన్ ప్రభుః
అయోధ్యాం భరతః క్షిప్రం ప్రవివేశ మహాయశాః 1
బిడాలోలూక చరితామాలీన నర వారణామ్
తిమిరాభ్యాహతాం కాళీమఽప్రకాశాం నిశామివ 2
రాహు శత్రోః ప్రియాం పత్నీం శ్రియా ప్రజ్వలిత ప్రభామ్
గ్రహేణాభ్యుత్థితే నైకాం రోహిణీ మివ పీడితామ్ 3
అనిలోత్క్షుబ్ధ సలిలాం ఘర్మోత్తప్త విహంగమామ్
లీన మీన ఝష గ్రాహం కృశాం గిరి నదీ మివ 4
విధూమా మివ హేమాభామధ్వరాఽగ్నేః సముత్థితామ్
హవిరభ్యుక్షితాం పశ్చాచ్ఛిఖాం విప్రలయం గతామ్ 5
విధ్వస్త కవచాం రుగ్ణ గజ వాజి రథ ధ్వజామ్
హత ప్రవీరామాపన్నాం చమూ మివ మహాహవే 6
సఫేనాం సస్వనాం భూత్వా సాగరస్య సముత్థితామ్

ప్రశాన్త మారుతోద్ధూతాం జలోర్మి మివ నిస్స్వనామ్ 7
త్యక్తాం యజ్ఞాయుధైః సర్వైరభిరూపైశ్చ యాజకైః
సుత్యాకాలే వినిర్వృత్తే వేదిం గతరవా మివ 8
గోష్ఠ మధ్యే స్థితామార్తాఽమచరన్తీం తృణమ్ నవం
గో వృషేణ పరిత్యక్తాం గవాం పత్నీ మివోత్సుకామ్ 9
ప్రభాకరాద్యైః సుస్నిగ్ధైః ప్రజ్వలద్భి రివోత్తమైః
వియుక్తాం మణిభి ర్జాత్యై ర్నవాం ముక్తావళీ మివ 10
సహసా చలితాం స్థానాన్ మహీం పుణ్య క్షయాద్గతామ్
సంహృత ద్యుతి విస్తారాం తారా మివ దివశ్చ్యుతామ్ 11
పుష్పనద్ధాం వసన్తాన్తే మత్త భ్రమర నాదితాం
ద్రుత దావాఽగ్ని విప్లుష్టాం క్లాన్తాం వనలతా మివ 12
సమ్మూఢ నిగమాం స్తబ్ధాం సంక్షిప్త విపణాపణామ్
ప్రచ్ఛన్న శశి నక్షత్రాం ద్యామివాఽమ్బుధరై ర్వృతామ్ 13
క్షీణ పానోత్తమై ర్భిన్నైః శరావైరభిసంవృతామ్
గతశౌణ్డా మివ ధ్వస్తాం పానభూమిమసంస్కృతామ్ 14
వృక్ణ భూమితలాం నిమ్నాం వృక్ణ పాత్రైః సమావృతామ్
ఉపయుక్తోదకాం భగ్నాం ప్రపాం నిపతితా మివ 15
విపులాం వితతాం చైవ యుక్తపాశాం తరస్వినామ్
భూమౌ బాణైర్వినిష్కృత్తాం పతితాం జ్యామివాయుధాత్ 16
సహసా యుద్ధ శౌణ్డేన హయారోహేణ వాహితామ్
నిక్షిప్త భాణ్డాముత్సృష్టాం కిశోరీ మివ దుర్బలామ్ 17
శుష్కతోయాం మహామత్స్యైః కూర్మైశ్చ బహుభిర్వృతాం
ప్రభిన్న తట విస్తీర్ణాం వాపీ మివ హృతోత్పలాం 18
పురుషస్యాఽప్రహృష్టస్య ప్రతిషిద్ధాఽనులేపనాం
సంతప్తా మివ శోకేన గాత్ర యష్టి మభూషణాం 19
ప్రావృషి ప్రవిగాఢాయాం ప్రవిష్టస్యాఽభ్ర మణ్డలమ్
ప్రచ్ఛన్నాం నీలజీమూతై ర్భాస్కరస్య ప్రభా మివ 20
నిహతాం ప్రతిసైన్యేన బడబా మివ పాలితాం
భరతస్తు రథస్థః సన్ శ్రీమాన్ దశరథాత్మజః 21
వాహయన్తం రథం శ్రేష్ఠం సారథిం వాక్యమబ్రవీత్

కిం ను ఖల్వ౽ద్య గమ్భీరో మూర్ఛితో న నిశమ్యతే 22
యథాపుర మయోధ్యాయాం గీత వాదిత్ర నిస్స్వనః
వారుణీ మద గన్ధశ్చ మాల్య గన్ధశ్చ మూర్ఛితః 23
ధూపితా౽గరు గన్ధశ్చ న ప్రవాతి సమన్తతః
యాన ప్రవర ఘోషశ్చ స్నిగ్ధశ్చ హయ నిస్స్వనః 24
ప్రమత్త గజ నాదశ్చ మహాంశ్చ రథ నిస్స్వనః
నేదానీం శ్రూయతే పుర్యామస్యాం రామే వివాసితే 25
చందనాగరు గంధాశ్చ మహార్హాశ్చ నవ స్రజః
గతే హి రామే తరుణాః సంతప్తా నోపభుంజతే 26
బహిర్యాత్రాం న గచ్ఛంతి చిత్రమాల్యధరా నరాః
నోత్సవాః సంప్రవర్తన్తే రామశోకా౽ర్దితే పురే 27
సహ నూనం మమ భ్రాత్రా పురస్యాస్య ద్యుతి ర్గతా
న హి రాజత్యయోధ్యేయం సాసారేవార్జునీ క్షపా 28
కదా ను ఖలు మే భ్రాతా మహోత్సవ ఇవాగతః
జనయిష్యత్య౽యోధ్యాయాం హర్షం గ్రీష్మ ఇవాంబుదః 29
తరుణై శ్చారు వేషైశ్చ నరైరున్నతగామిభిః
సంపతద్భిరయోధ్యాయాం నా౽భిభాన్తి మహాపథాః 30
ఏవం బహువిధం జల్పన్ వివేశ వసతిం పితుః
తేన హీనాం నరేన్ద్రేణ సింహ హీనాం గుహా మివ 31
తదా తదంతఃపుర ముజ్ఝిత ప్రభం
సురై రివోత్సృష్టమ౽భాస్కరం దినం
నిరీక్ష్య సర్వం తు వివిక్త మాత్మవాన్
ముమోచ బాష్పం భరతః సుదుఃఖితః 32

పంచ దశోత్తర శతతమ స్సర్గః – నందిగ్రామ నివాసః

తతో నిక్షిప్య మాతౄః స అయోధ్యాయాం దృఢవ్రతః
భరతః శోక సంతప్తో గురూ నిద మ౽థాబ్రవీత్ 1
నన్దిగ్రామం గమిష్యామి సర్వానామన్త్రయే౽ద్య వః
తత్ర దుఃఖ మిదం సర్వం సహిష్యే రాఘవం వినా 2
గతశ్చ హి దివం రాజా వనస్థశ్చ గురుర్మమ
రామం ప్రతీక్షే రాజ్యాయ స హి రాజా మహాయశాః 3

ఏత చ్ఛ్రుత్వా శుభం వాక్యం భరతస్య మహాత్మనః
అబ్రువన్ మన్త్రిణః సర్వే వసిష్ఠశ్చ పురోహితః 4
సదృశం శ్లాఘనీయం చ యదుక్తం భరత త్వయా
వచనం భ్రాతృ వాత్సల్యాదనురూపం తథైవ తత్ 5
నిత్యం తే బన్ధు లుబ్ధస్య తిష్ఠతో భ్రాతృ సౌహృదే
ఆర్యమార్గం ప్రపన్నస్య నాఽనుమన్యేత కః పుమాన్ 6
మన్త్రిణాం వచనం శృత్వా యథాఽభిలషితం ప్రియమ్
అబ్రవీత్ సారథిం వాక్యం రథో మే యుజ్యతా మితి 7
ప్రహృష్ట వదనః సర్వామాత్యాః సమభివాద్య సః
ఆరురోహ రథం శ్రీమాన్ శత్రుఘ్నేన సమన్వితః 8
ఆరుహ్య చ రథం శీఘ్రం శత్రుఘ్న భరతా వుభౌ
యయతుః పరమ ప్రీతౌ వృతౌ మన్త్రి పురోహితైః 9
అగ్రతో గురవ స్తత్ర వసిష్ఠ ప్రముఖా ద్విజాః
ప్రయయుః ప్రాఙ్ముఖాః సర్వే నన్దిగ్రామో యతోఽభవత్ 10
బలం చ తదఽనాహూతం గజాశ్వ రథ సంకులమ్
ప్రయయౌ భరతే యాతే సర్వే చ పుర వాసినః 11
రథస్థః స హి ధర్మాత్మా భరతో భ్రాతృ వత్సలః
నన్దిగ్రామం యయౌ తూర్ణం శిరస్యాధాయ పాదుకే 12
తతస్తు భరతః క్షిప్రం నన్దిగ్రామం ప్రవిశ్య సః
అవతీర్య రథా త్తూర్ణం గురూ నిద మువాచ హ 13
ఏతద్రాజ్యం మమ భ్రాత్రా దత్తం సన్న్యాసవత్ స్వయమ్
యోగక్షేమ వహే తస్య పాదుకే హేమ భూషితే 14
భరతః శిరసా కృత్వా సన్న్యాసం పాదుకే తతః
అబ్రవీద్దుఃఖ సంతప్తః సర్వం ప్రకృతి మండలం 15
ఛత్రం ధారయత క్షిప్రమార్య పాదావిమౌ మతౌ
ఆభ్యాం రాజ్యే స్థితో ధర్మః పాదుకాభ్యాం గురోర్మమ 16
భ్రాత్రా హి మయి సన్న్యాసో నిక్షిప్తః సౌహృదాదఽయం
తమిమం పాలయిష్యామి రాఘవాగమనం ప్రతి 17
క్షిప్రం సంయోజయిత్వా తు రాఘవస్య పునః స్వయమ్
చరణౌ తౌ తు రామస్య ద్రక్ష్యామి సహపాదుకౌ 18

తతో నిక్షిప్త భారోఽహం రాఘవేణ సమాగతః
నివేద్య గురవే రాజ్యం భజిష్యే గురువృత్తితామ్ 19
రాఘవాయ చ సన్న్యాసం దత్త్వేమే వరపాదుకే
రాజ్యం చేద మయోధ్యాం చ ధూతపాపో భవామ్యహం 20
అభిషిక్తే తు కాకుత్స్థే ప్రహృష్ట ముదితే జనే
ప్రీతిర్మమ యశశ్చైవ భవే ద్రాజ్యాచ్చతుర్గుణమ్ 21
ఏవం తు విలపన్ దీనో భరతః స మహాయశాః
నన్దిగ్రామేఽకరోద్రాజ్యం దుఃఖితో మన్త్రిభిః సహ 22
స వల్కల జటాధారీ ముని వేషధరః ప్రభుః
నన్దిగ్రామేఽవసద్వీరః ససైన్యో భరత స్తదా 23
రామాగమన మాకాంక్షన్ భరతో భ్రాతృ వత్సలః
భ్రాతుర్వచనకారీ చ ప్రతిజ్ఞా పారగ స్తదా 24
పాదుకే త్వభిషిచ్యాఽథ నన్దిగ్రామేఽవస త్తదా
సవాలవ్యజనం ఛత్రం ధారయామాస స స్వయం 25
భరతః శాసనం సర్వం పాదుకాభ్యాం న్యవేదయత్
తతస్తు భరతః శ్రీమానభిషిచ్యార్య పాదుకే 26
తదఽధీన స్తదా రాజ్యం కారయామాస సర్వదా||
యదా హి యత్కార్య ముపైతి కించిత్
ఉపాయనం చోపహృతం మహార్హం
స పాదుకాభ్యాం ప్రథమం నివేద్య
చకార పశ్చాద్భరతో యథావత్ 27

<u>షోడశోత్తర శతతమ స్సర్గః – ఖర విప్రకరణ కథనం</u>

ప్రతిప్రయాతే భరతే వసన్ రామస్తపో వనే
లక్షయామాస సోద్వేగమఽథౌత్సుక్యం తపస్వినామ్ 1
యే తత్ర చిత్రకూటస్య పురస్తా త్తాపసాశ్రమే

రామ మాశ్రిత్య నిరతాస్తానఽలక్షయదుత్సుకాన్ 2
నయనై ర్భ్రుకుటీభిశ్చ రామం నిర్దిశ్య శఙ్కితాః
అన్యోన్య ముపజల్పన్తః శనై శ్చక్రుర్మిథః కథాః 3
తేషామౌత్సుక్యమాలక్ష్య రామస్త్వాత్మని శఙ్కితః
కృతాఞ్జలి రువాచేదమృషిం కులపతిం తతః 4
న కచ్చిద్భగవన్ కించిత్ పూర్వవృత్త మిదం మయి
దృశ్యతే వికృతం యేన విక్రియన్తే తపస్వినః 5
ప్రమాదాచ్చరితం కచ్చిత్ కచ్చిన్నాఽవరజస్య మే
లక్ష్మణస్య ర్షిభిర్దృష్టం నాఽనురూపమివాత్మనః 6
కచ్చి చ్ఛుశ్రూషమాణా వః శుశ్రూషణపరా మయి
ప్రమదాభ్యుచితాం వృత్తిం సీతా యుక్తాం న వర్తతే 7
అథర్షి ర్జరయా వృద్ధ స్తపసా చ జరాం గతః
వేపమాన ఇవోవాచ రామం భూత దయా పరమ్ 8
కుతః కల్యాణ సత్త్వాయాః కల్యాణాభిరతే స్తథా
చలనం తాత వైదేహ్యా స్తపస్విషు విశేషతః 9
త్వన్ని మిత్త మిదం తావత్తాపసాన్ ప్రతి వర్తతే
రక్షోభ్యస్తేన సంవిగ్నాః కథయన్తి మిథః కథాః 10
రావణాఽవరజః కశ్చిత్ ఖరో నామేహ రాక్షసః
ఉత్పాట్య తాపసాన్సర్వాన్ జనస్థాన నికేతనాన్ 11
ధృష్టశ్చ జితకాశీ చ నృశంసః పురుషాదకః
అవలిప్తశ్చ పాపశ్చ త్వాం చ తాత న మృష్యతే 12
త్వం యదా ప్రభృతి హ్యస్మిన్నాశ్రమే తాత వర్తసే
తదా ప్రభృతి రక్షాంసి విప్రకుర్వన్తి తాపసాన్ 13
దర్శయన్తి హి బీభత్సైః క్రూరై ర్భీషణకైరపి
నానారూపై ర్విరూపైశ్చ రూపైర్వికృత దర్శనైః 14
అప్రశస్తైరఽశుచిభిః సంప్రయోజ్య చ తాపసాన్
ప్రతిఘ్నన్త్యపరాన్ క్షిప్రం మాయయా పురతః స్థితాన్ 15
తేషు తేష్వాశ్రమ స్థానేష్వఽబుద్ధ మఽవలీయ చ
రమన్తే తాపసాం స్తత్ర నాశయన్తోఽల్పచేతసః 16
అపక్షిపన్తి స్రుగ్భాణ్డానగ్నీన్ సిఞ్చన్తి వారిణా

కలశాంశ్చ ప్రమృద్నన్తి హవనే సముపస్థితే 17
తై ర్దురాత్మభిరామృష్టానాశ్రమాన్ ప్రజిహాసవః
గమనా యాన్యదేశస్య చోదయన్తి ఋషయోఽద్య మామ్ 18
తత్ పురా రామ శారీరా ముపహింసాం తపస్విషు
దర్శయంతి హి దుష్టా స్తే త్యక్ష్యామ ఇమ మాశ్రమమ్ 19
బహుమూల ఫలం చిత్రమఽవిదూరాదితో వనమ్
పురాణాఽఽశ్రమ మేవాఽహం శ్రయిష్యే సగణః పునః 20
ఖరస్త్వయ్యపి చాఽయుక్తం పురా తాత ప్రవర్తతే
సహాఽస్మాభి రితో గచ్ఛ యది బుద్ధిః ప్రవర్తతే 21
సకళత్రస్య సందేహో నిత్యం యత్తస్య రాఘువ
సమర్థస్యాఽపి హి సతో వాసో దుఃఖమిహాఽద్య తే 22
ఇత్యుక్తవన్తం రామ స్తం రాజపుత్ర స్తపస్వినమ్
న శశాకోత్తరై ర్వాక్యైరఽవరోద్ధుం సముత్సుకమ్ 23
అభినన్ద్య సమాపృచ్ఛ్య సమాధాయ చ రాఘవమ్
స జగామాశ్రమం త్యక్త్వా కులైః కులపతిః సహ 24
రామః సంసాధ్యత్వృషి గణమనుగమనాత్
దేశా త్తస్మాత్ కులపతి మభివాద్య ఋషిం
సమ్యక్ప్రీతై స్తైరనుమత ఉపదిష్టార్థః
పుణ్యం వాసాయ స్వనిలయమభిసంపేదే 25
ఆశ్రమాదృషి విరహితం ప్రభుః
క్షణమపి న విజహౌ స రాఘవః
రాఘవం హి సతతమనుగతాః
తాపసాశ్చార్ష చరిత ధృతగుణాః 26

సప్తదశోత్తర శతతమ స్సర్గః – సీతా పాతివ్రత్య ప్రశంసా

రాఘవస్త్వథ యాతేషు తపస్విషు విచిన్తయన్
న తత్రాఽరోచయ ద్వాసం కారణై ర్బహుభి స్తదా 1
ఇహ మే భరతో దృష్టో మాతరశ్చ సనాగరాః
సా చ మే స్మృతిరఽన్వేతి తాన్నిత్యమఽనుశోచతః 2
స్కన్ధావార నివేశేన తేన తస్య మహాత్మనః
హయ హస్తి కరీషైశ్చ ఉపమర్దః కృతో భృశమ్ 3

తస్మాదఽన్యత్ర గచ్ఛామ ఇతి సంచిన్త్య రాఘవః
ప్రాతిష్ఠత స వైదేహ్యా లక్ష్మణేన చ సంగతః 4
సోఽత్రేరాశ్రమ మాసాద్య తం వవన్దే మహాయశాః
తం చాపి భగవానఽత్రిః పుత్రవత్ ప్రత్యపద్యత 5
స్వయ మాతిథ్య మాదిశ్య సర్వమఽస్య సుసత్కృతమ్
సౌమిత్రిం చ మహాభాగాం సీతాం చ సమసాన్త్వయత్ 6
పత్నీం చ సమనుప్రాప్తాం వృద్ధా మామన్త్ర్య సత్కృతామ్
సాన్త్వయామాస ధర్మజ్ఞః సర్వభూత హితే రతః 7
అనసూయాం మహాభాగాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్
ప్రతిగృహ్ణీష్వ వైదేహీ మబ్రవీదృషి సత్తమః 8
రామాయ చాచచక్షే తాం తాపసీం ధర్మచారిణీమ్
దశవర్షాణ్యఽనావృష్ట్యా దగ్ధే లోకే నిరన్తరమ్ 9
యయా మూల ఫలే సృష్టే జాహ్నవీ చ ప్రవర్తితా
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా నియమైశ్చాప్యలంకృతా 10
దశవర్ష సహస్రాణి యయా తప్తం మహత్తపః
అనసూయా వ్రతైః స్నాత్వా ప్రత్యూహాశ్చ నివర్తితాః 11
దేవకార్య నిమిత్తం చ యయా సంత్వరమాణయా
దశరాత్రం కృతా రాత్రిః సేయం మాతేవ తేఽనఘ 12
తామిమాం సర్వభూతానాం నమస్కార్యాం యశస్వినీమ్
అభిగచ్ఛతు వైదేహీ వృద్ధామఽక్రోధనాం సదా 13
అనసూయేతి యా లోకే కర్మభిః ఖ్యాతిమాగతా
ఏవం బ్రువాణం తమృషిం తథేత్యుక్త్వా స రాఘవః 14
సీతా మువాచ ధర్మజ్ఞా మిదం వచన ముత్తమమ్
రాజపుత్రి శృతం త్వేతన్మునేరస్య సమీరితమ్ 15
శ్రేయోఽర్థమాత్మనః శీఘ్ర మభిగచ్ఛ తపస్వినీం
సీతాత్వేత ద్వచః శృత్వా రాఘవస్య హితైషిణః 16
తామఽత్రిపత్నీం ధర్మజ్ఞామభిచక్రామ మైథిలీ
శిథిలాం వలితాం వృద్ధాం జరా పాణ్డర మూర్ధజామ్ 17
సతతం వేపమానాంగీం ప్రవాతే కదళీం యథా
యాం తు సీతా మహాభాగామనసూయాం పతివ్రతామ్ 18

అభ్యవాదయదవ్యగ్రా స్వం నామ సముదాహరత్
అభివాద్య చ వైదేహీ తాపసీం తామ౽నిన్దితామ్ 19
బద్ధాంజలిపుటా హృష్టా పర్యపృచ్ఛదనామయమ్
తతః సీతాం మహాభాగాం దృష్ట్వా తాం ధర్మచారిణీమ్ 20
సాన్త్వయన్త్య౽బ్రవీద్ధృష్టా దిష్ట్యా ధర్మమవేక్షసే
త్యక్త్వా జ్ఞాతిజనం సీతే మానమృద్ధిం చ భామిని 21
అవరుద్ధం వనే రామం దిష్ట్యా త్వ మనుగచ్ఛసి
నగరస్థో వనస్థో వా శుభో వా యది వా౽శుభః 22
యాసాం స్త్రీణాం ప్రియో భర్తా తాసాం లోకా మహోదయాః
దుశ్శీలః కామవృత్తో వా ధనై ర్వా పరివర్జితః 23
స్త్రీణామార్య స్వభావానాం పరమం దైవతం పతిః
నా౽తో విశిష్టం పశ్యామి బాన్ధవం విమృశన్త్యహమ్ 24
సర్వత్ర యోగ్యం వైదేహి తపః కృత మివా౽వ్యయమ్
న త్వేవమ౽వగచ్ఛన్తి గుణ దోషమ౽సత్ స్త్రియః 25
కామవక్తవ్య హృదయా భర్తృ నాథాశ్చరన్తి యాః
ప్రాప్నువన్త్య౽యశశ్చైవ ధర్మ భ్రంశం చ మైథిలి 26
అకార్య వశమాపన్నాః స్త్రియో యాః ఖలు తద్విధాః
త్వద్విధాస్తు గుణైర్యుక్తా దృష్ట లోకపరావరాః 27
స్త్రియః స్వర్గే చరిష్యన్తి యథా ధర్మకృత స్తథా||
తదేవమేనం త్వమనువ్రతా సతీ
పతివ్రతానాం సమయానువర్తినీ
భవ స్వభర్తుః సహధర్మచారిణీ
యశశ్చ ధర్మం చ తతః సమాప్స్యసి 28

అష్టాదశోత్తర శతతమ స్సర్గః – దివ్యాలంకార గ్రహణం

సా త్వేవముక్తా వైదేహీత్వనసూయా౽నసూయయా
ప్రతిపూజ్య వచో మన్దం ప్రవక్తు ముపచక్రమే 1
నైతదాశ్చర్య మార్యాయా యన్మాం త్వమనుభాషసే

విదితం తు మయాఽప్యేతద్యథా నార్యాః పతిర్గురుః 2
యదఽప్యేష భవేద్భర్తా మమార్యే వృత్త వర్జితః
అద్వైధ ముపచర్తవ్య స్తథాఽప్యేష మయా భవేత్ 3
కిం పునర్యో గుణశ్లాఘ్యః సానుక్రోశో జితేన్ద్రియః
స్థిరాఽనురాగో ధర్మాత్మా మాతృవత్ పితృవత్ ప్రియః 4
యాం వృత్తిం వర్తతే రామః కౌసల్యాయాం మహాబలః
తామేవ నృప నారీణా మఽన్యాసామపి వర్తతే 5
సకృద్దృష్టాస్వపి స్త్రీషు నృపేణ నృప వత్సలః
మాతృవ ద్వర్తతే వీరో మానముత్సృజ్య ధర్మవిత్ 6
ఆగచ్ఛన్త్యాశ్చ విజనం వనమేవం భయావహమ్
సమాహితం మే శ్వశ్ర్వా చ హృదయే తద్ధృతం మహత్ 7
పాణి గ్రహణ కాలే చ యత్పురాత్వఽగ్నిసన్నిధౌ
అనుశిష్టా జనన్యాఽస్మి వాక్యం తదపి మే ధృతమ్ 8
నవీకృతం చ తత్సర్వం వాక్యై స్తే ధర్మచారిణి
పతి శుశ్రూషణా న్నార్యా స్తపోనాఽన్యద్విధీయతే 9
సావిత్రీ పతి శుశ్రూషాం కృత్వా స్వర్గే మహీయతే
తథా వృత్తిశ్చ యాతా త్వం పతి శుశ్రూషయా దివమ్ 10
వరిష్ఠా సర్వనారీణామేషా చ దివి దేవతా
రోహిణీ న వినా చన్ద్రం ముహూర్తమపి దృశ్యతే 11
ఏవం విధాశ్చ ప్రవరాః స్త్రియో భర్తృ దృఢ వ్రతాః
దేవలోకే మహీయన్తే పుణ్యేన స్వేన కర్మణా 12
తతోఽనసూయా సంహృష్టా శ్రుత్వోక్తం సీతయా వచః
శిరస్యాఘ్రాయ చోవాచ మైథిలీం హర్షయన్త్యుత 13
నియమై ర్వివిధైరాప్తం తపో హి మహదఽస్తి మే
తత్ సంశ్రిత్య బలం సీతే ఛన్దయే త్వాం శుచిస్మితే 14
ఉపపన్నం మనోజ్ఞం చ వచనం తవ మైథిలి
ప్రీతా చాఽస్మ్యుచితం కిం తే కరవాణి బ్రవీహి మే 15
తస్యా స్తద్వచనం శ్రుత్వా విస్మితా మందవిస్మయా
కృత మిత్యఽబ్రవీత్ సీతా తపోబల సమన్వితామ్ 16
సా త్వేవముక్తా ధర్మజ్ఞా తయా ప్రీతతరాఽభవత్

సఫలం చ ప్రహర్షం తే హన్త సీతే కరోమ్యఽహమ్ 17
ఇదం దివ్యం వరంమాల్యం వస్త్రమాభరణాని చ
అంగరాగం చ వైదేహి మహార్హం చానులేపనమ్ 18
మయా దత్త మిదం సీతే తవ గాత్రాణి శోభయేత్
అనురూప మఽసంక్లిష్టం నిత్యమేవ భవిష్యతి 19
అంగరాగేణ దివ్యేన లిప్తాంగీ జనకాత్మజే
శోభయిష్యసి భర్తారం యథా శ్రీర్విష్ణుమఽవ్యయమ్ 20
సా వస్త్రమఽఙ్గరాగం చ భూషణాని స్రజ స్తథా
మైథిలీ ప్రతిజగ్రాహ ప్రీతిదానమనుత్తమమ్ 21
ప్రతిగృహ్య చ తత్ సీతా ప్రీతిదానం యశస్వినీ
శ్లిష్టాంజలిపుటా తత్ర సముపాస్త తపోధనామ్ 22
తథా సీతాముపాసీనామఽనసూయా దృఢ వ్రతా
వచనం ప్రష్టు మారేభే కథాం కాంచిదనుప్రియాం 23
స్వయంవరే కిల ప్రాప్తా త్వమఽనేన యశస్వినా
రాఘవేణేతి మే సీతే కథా శృతిముపాగతా 24
తాం కథాం శ్రోతు మిచ్ఛామి విస్తరేణ చ మైథిలి
యథానుభూతం కార్త్స్న్యేన త న్మే త్వం వక్తుమర్హసి 25
ఏవముక్తా తు సా సీతా తాం తతో ధర్మచారిణీమ్
శ్రూయతా మితి చోక్త్వా వై కథయామాస తాం కథామ్ 26
మిథిలాధిపతి ర్వీరో జనకో నామ ధర్మవిత్
క్షత్రధర్మే హ్యభిరతో న్యాయతః శాస్తి మేదినీమ్ 27
తస్య లాఙ్గల హస్తస్య కృషతః క్షేత్ర మణ్డలమ్
అహం కిలోత్థితా భిత్త్వా జగతీం నృపతేః సుతా 28
స మాం దృష్ట్వా నరపతిర్ముష్టి విక్షేప తత్పరః
పాంసు కుంఠిత సర్వాంగీం జనకో విస్మితోఽభవత్ 29
అనపత్యేన చ స్నేహాదంక మారోప్య చ స్వయమ్
మమేఽయం తనయేత్యుక్త్వా స్నేహో మయి నిపాతితః 30
అన్తరిక్షే చ వాగుక్తా ప్రతిమా మానుషీ కిల
ఏవ మేతన్నరపతే ధర్మేణ తనయా తవ 31
తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా పితా మే మిథిలాధిపః

అవాప్తో విపులామృద్ధిం మామఽవాప్య నరాధిపః 32
దత్తా చాఽస్మీష్టవ ద్దేవ్యై జ్యేష్ఠాయై పుణ్య కర్మణా
తయా సంభావితా చాఽస్మి స్నిగ్ధయా మాతృ సౌహృదాత్ 33
పతి సంయోగ సులభం వయో దృష్ట్వాతు మే పితా
చిన్తామఽభ్యగమ ద్దీనో విత్త నాశాదివాఽధనః 34
సదృశాచ్చాఽపకృష్టా చ్చ లోకే కన్యాపితా జనాత్
ప్రధర్షణ మవాప్నోతి శక్రేణాపి సమో భువి 35
తాం ధర్షణామఽదూరస్థాం దృష్ట్వా చాత్మని పార్థివః
చింతాఽర్ణవ గతః పారం నాససాదాప్లవో యథా 36
అయోనిజాం హి మాం జ్ఞాత్వా నాధ్యగచ్ఛ ద్విచిన్తయన్
సదృశం చానురూపం చ మహీపాలః పతిం మమ 37
తస్య బుద్ధి రియం జాతా చిన్తయానస్య సంతతమ్
స్వయంవరం తనూజాయాః కరిష్యా మీతి ధీమతః 38
మహాయజ్ఞే తదా తస్య వరుణేన మహాత్మనా
దత్తం ధనుర్వరం ప్రీత్యా తూణీచాఽక్షయ సాయకౌ 39
అసంచాల్యం మనుష్యైశ్చ యత్నేనాపి చ గౌరవాత్
త న్న శక్తా నమయితుం స్వప్నేష్వపి నరాధిపాః 40
తద్ధనుః ప్రాప్య మే పిత్రా వ్యాహృతం సత్యవాదినా
సమవాయే నరేన్ద్రాణాం పూర్వమామన్త్ర్య పార్థివాన్ 41
ఇదం చ ధనురుద్యమ్య సజ్యం యః కురుతే నరః
తస్య మే దుహితా భార్యా భవిష్యతి న సంశయః 42
త చ్చ దృష్ట్వా ధనుశ్శ్రేష్ఠం గౌరవాద్గిరి సన్నిభమ్
అభివాద్య నృపా జగ్మురఽశక్తా స్తస్య తోలనే 43
సుదీర్ఘస్యాఽథ కాలస్య రాఘవోఽయం మహాద్యుతిః
విశ్వామిత్రేణ సహితో యజ్ఞం ద్రష్టుం సమాగతః 44
లక్ష్మణేన సహభ్రాత్రా రామః సత్యపరాక్రమః
విశ్వామిత్రస్తు ధర్మాత్మా మమ పిత్రా సుపూజితః 45
ప్రోవాచ పితరం తత్ర భ్రాతరౌ రామ లక్ష్మణౌ
సుతౌ దశరథ స్యేమౌ ధనుర్దర్శన కాంక్షిణౌ 46

ధనుర్దర్శయ రామాయ రాజపుత్రాయ దైవికం
ఇత్యుక్త స్తేన విప్రేణ తద్ధనుః సముపానయత్ 47
నిమేషాఽన్తరమాత్రేణ తదాఽఽనమ్య స వీర్యవాన్
జ్యాం సమారోప్య ఝటితి పూరయామాస వీర్యవాన్ 48
తేన పూరయతా వేగాన్మధ్యే భగ్నం ద్విధా ధనుః
తస్య శబ్దోఽభవద్భీమః పతితస్యాఽశనే రివ 49
తతోఽహం తత్ర రామాయ పిత్రా సత్యాభిసంధినా
నిశ్చితా దాతు ముద్యమ్య జలభాజన ముత్తమమ్ 50
దీయమానాం న తు తదా ప్రతిజగ్రాహ రాఘవః
అవిజ్ఞాయ పితుశ్చన్ద మయోధ్యాధిపతేః ప్రభోః 51
తతః శ్వశురమామన్త్ర్య వృద్ధం దశరథం నృపమ్
మమ పిత్రా త్వఽహం దత్తా రామాయ విదితాత్మనే 52
మమ చైవాఽనుజా సాధ్వీ ఊర్మిళా ప్రియదర్శనా
భార్యార్థే లక్ష్మణస్యాపి దత్తా పిత్రా మమ స్వయమ్ 53
ఏవం దత్తాఽస్మి రామాయ తదా తస్మిన్ స్వయంవరే
అనురక్తాఽస్మి ధర్మేణ పతిం వీర్యవతాం వరమ్ 54

ఏకోనవింశత్యుత్తరశతతమ స్సర్గః – దండకారణ్య ప్రవేశః

అనసూయా తు ధర్మజ్ఞా శృత్వా తాం మహతీం కథామ్
పర్యష్వజత బాహుభ్యాం శిరస్యాఘ్రాయ మైథిలీమ్ 1
వ్యక్తాఽక్షర పదం చిత్రం భాషితం మధురం త్వయా
యథా స్వయంవరం వృత్తం తత్సర్వం హి శృతం మయా 2
రమేఽహం కథయా తే తు దృఢం మధుర భాషిణి
రవిరఽస్తంగతః శ్రీమానుపోహ్య రజనీం శివామ్ 3
దివసం ప్రతికీర్ణానామాహారార్థం పతత్రిణామ్
సంధ్యాకాలే నిలీనానాం నిద్రార్థం శ్రూయతే ధ్వనిః 4
ఏతే చాఽప్యభిషేకార్ద్రా మునయః కలశోద్యతాః
సహితా ఉపవర్తన్తే సలిలాప్లుత వల్కలాః 5
ఋషీణామగ్నిహోత్రేషు హుతేషు విధి పూర్వకమ్
కపోతాంగాఽరుణో ధూమో దృశ్యతే పవనోద్ధతః 6
అల్పపర్ణా హి తరవో ఘనీ భూతాః సమన్తతః

విప్రకృష్టేపి దేశేఽస్మిన్ న ప్రకాశన్తి వై దిశః 7
రజనీ చర సత్త్వాని ప్రచరన్తి సమన్తతః
తపోవన మృగాహ్యేతే వేది తీర్థేషు శేరతే 8
సంప్రవృత్తా నిశా సీతే నక్షత్ర సమలంకృతా
జ్యోత్స్నా ప్రావరణ శ్చన్ద్రో దృశ్యతేభ్యుదితోమ్బరే 9
గమ్యతామఽనుజానామి రామస్యానుచరీ భవ
కథయన్త్యా హి మధురం త్వయాఽహం పరితోషితా 10
అలంకురు చ తావత్త్వం ప్రత్యక్షం మమ మైథిలి
ప్రీతిం జనయ మే వత్సే దివ్యాఽలంకార శోభితా 11
సా తదా సమలంకృత్య సీతా సురసుతోపమా
ప్రణమ్య శిరసా తస్యై రామం త్వభిముఖీ యయౌ 12
తథా విభూషితాం సీతాం దదర్శ వదతాం వరః
రాఘవః ప్రీతిదానేన తపస్విన్యా జహర్ష చ 13
న్యవేదయ త్తతః సర్వం సీతా రామాయ మైథిలీ
ప్రీతిదానం తపస్విన్యా వసనాఽఽభరణ స్రజామ్ 14
ప్రహృష్ట స్త్వఽభవద్రామో లక్ష్మణశ్చ మహారథః
మైథిల్యాః సత్క్రియాం దృష్ట్వా మానుషేషు సుదుర్లభామ్ 15
తత స్తాం శర్వరీం ప్రీతః పుణ్యాం శశి నిభాననః
అర్చితస్తాపసైః సిద్ధైరువాస రఘునన్దనః 16
తస్యాం రాత్ర్యాం వ్యతీతాయామభిషిచ్య హుతాగ్నికాన్
ఆపృచ్ఛేతాం నరవ్యాఘ్రౌ తాపసాన్ వన గోచరాన్ 17
తావూచు స్తే వన చరా స్తాపసా ధర్మచారిణః
వనస్య తస్య సంచారం రాక్షసైః సమభిప్లుతమ్ 18
రక్షాంసి పురుషాదీని నానారూపాణి రాఘవ
వసంత్యస్మిన్ మహారణ్యే వ్యాలాశ్చ రుధిరాఽశనాః 19
ఉచ్ఛిష్టం వా ప్రమత్తం వా తాపసం ధర్మచారిణం
అదన్త్యస్మిన్ మహారణ్యే తాన్నివారయ రాఘవ 20
ఏష పన్థా మహర్షీణాం ఫలాన్యాహరతాం వనే
అనేన తు వనం దుర్గం గన్తుం రాఘవ తే క్షమమ్ 21
ఇతీవ తైః ప్రాఞ్జలిభి స్తపస్విభి ర్ద్విజైః

కృత స్వస్త్యయనః పరంతపః
వనం సభార్యః ప్రవివేశ రాఘవః
సలక్ష్మణః సూర్య ఇవాభ్ర మణ్డలమ్ 22

అయోధ్య కాండః సమాప్తః